T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ENGELLİ ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN KARDEŞ İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ

SEVDA ARMAHAN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. EMİNE AHMETOĞLU

EDİRNE, 2022

Tezin Adı: Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Kardeş İlişkilerinin İncelenmesi
Hazırlayan: Sevda ARMAHAN

ÖZET

Bu çalışmada otizm spektrum bozukluğu olan çocukların kardeş ilişkilerinin incelenmesi ve Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirliğinin yapılması amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini İstanbul il ve ilçelerinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel ve resmi özel eğitim merkezlerinde öğrenim gören toplam 596 özel gereksinimli çocukların kardeşleri oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Demografik Bilgi Formu, tipik gelişen çocukların özel gereksinimli kardeşleri ile olan ilişkilerini değerlendirmeleri amacıyla ilk defa Schaffer-Edgerton (1979) ve Mc Hale et al. (1986) tarafından geliştirilen ve Ahmetoğlu & Aral (2008) tarafından Türk kültürüne uyarlaması yapılan Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ) kullanılmıştır. Ayrıca özel gereksinimli çocukların kardeş ilişkilerini ölçmek amacıyla bu araştırmada geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan Giallo & Gavidia-Payne (2002, 2006) tarafından geliştirilen "Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın birinci aşamasında tüm özel gereksinimli çocukların kardeşlerinden toplanan verilerle geçerlik güvenirlik çalişması yapılmış, daha sonraki aşamada çalışmanın sadece otizm spektrum bozukluğu olan çocukların kardeş ilişkilerini; kardeşe ilişkin değişkenler, ailelerine ilişkin değişkenler ve OSB'li çocuğa ilişkin değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmanın geçerlik ve güvenirlik analizleri M plus, değişkenlere ilişkin analizler ise SPSS-25 istatistik programı ile yapılmıştır. Araştırmada toplanan verilerin normalliği test edilmiş, dağılım normalitesi sağlandığı için verilerin analizinde Bağımsız Grup t- testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Tekniği kullanılmıştır. Varyans analizi sonucunda, farkın kaynağını belirlemek için LSD testi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'nin Türk kültürü açısından geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen OSB'li çocukların kardeş ilişkilerinde; tipik gelişen kardeşlerin yaşları, cinsiyetleri, doğum sıraları, kardeşine olan yakınlığı, kardeş sayıları, annelerinin ve babalarının yaşları, evlilik durumları, çalışma/ma durumu,

babalarının OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zaman ve ailede başka özel gereksinimli bireyin olma/ması, OSB'li çocuğun cinsiyeti, özel eğitime başlama yaşı, OSB'li çocuğun doğum sırasına göre anlamlı farklılık saptanmazken, tipik gelişen kardeşlerin öğrenim durumu, kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zaman, annelerinin ve babalarının öğrenim durumu, ailenin aylık geliri, babalarının OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zaman, OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulduğu ve OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre anlamlı farklılıklar saptanmıştır.

Anahtar kelimere: Kardeş ilişkileri, Otizm Spektrum Bozukluğu, Kardeş, Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği

Thesis Title: Investigate the sibling relationships of children with autism spectrum disorder
Prepared By: Sevda Armahan

ABSTRACT

In this study, it has been aimed to investigate the sibling relationships of children with autism spectrum disorder and to evaluate the validity and reliability of Hassless and Uplifts of Sibling Relationship. The sample of the study consists of the siblings of 596 children with special needs who study in private and public special education centers which are affiliated to the Ministry of National Education in Istanbul. The Demographic Information Form was used as a data collection tool in the study and 'Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale'' was first used by Schaffer-Edgerton (1979) and Mc Hale et al (1986) and adapted to Turkish culture as by Ahmetoğlu & Aral (2008). In addition, the "Sibling Daily Uplifts and Hassles Scale" was developed in order to measure the sibling relationships of children with disabilities by Giallo & Gavidia-Payne (2002, 2006), and then were conducted the validity and reliability of this study. In the first stage of the study, the validity and reliability of this study was carried out with the data which were collected from siblings of children with special needs, in the next stage were examined the sibling-related variables, the family-related variables, and variables related to the child wiith autism in this study. The validity and reliability analyzes of this research were made with M plus, and the analyzes of the variables were made with the SPSS-25 statistical program. The normality of the data collected in the study was tested and the distribution normality was ensured, therefore Independent Group t-test, One-Way Analysis of Variance (ANOVA) and Pearson Product-Moment Correlation Technique were used in the analysis of the data. As a result of the analysis of variance, the LSD test was made to determine the source of the difference. As a result of the analysis, it has been determined that ''Sibling Daily Uplifts and Hassles Scale''is a valid and reliable measurement tool in terms of Turkish culture. While there are no significant difference about age, gender, birth order, closeness to siblings, number of siblings, ages of mothers and fathers, marital status, working/unemployment status of normally developing siblings, the time spent by their fathers with the child with ASD during the day, absence of another disabled person in the family, the gender of the child with ASD, the age of starting special education, the birth order of the child with ASD, significant differences were also found about the

educational status of the siblings with normal development, the time spent with their sibling during the day, the education level of their mothers and fathers, the monthly income of the family, and their father's daily living with the child with ASD, when the child with ASD was first diagnosed and the education level of the child with ASD.

Key Word: Sibling relationships, Autism spectrum disorder, Sibling Daily Uplifts and Hassles Scale

ÖNSÖZ

Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocukların kardeş ilişkilerinin incelendiği bu araştırmanın hem uygulama hem de yazım sürecinde tüm bilgi, beceri ve tecrübelerini benden esirgemeyen, bana büyük destekte bulunan ve beni motive ederek bana güven duyan ve beni yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. Emine AHMETOĞLU'na çok teşekkür ederim. Tez jürimde olmayı kabul ederek beni onurlandıran ve yapıcı eleştirileriyle tezimin daha değerli olmasını sağlayan çok değerli hocalarım Doç. Dr. Ahmet YIKMIŞ, Doç. Dr. Z. Gül ERCAN, Doç. Dr. Gökhan ILGAZ ve Dr. Öğr. Üyesi Mine AKKAYNAK'a saygılarımla teşekkürlerimi iletmek isterim. Ayrıca tezin analizlerinde ve diğer süreçlerde benden yardımlarını hiç esirgemeyen, bana yardımcı olup her türlü desteği veren Dr. Öğr. Üyesi Yakup BURAK'a çok teşekkür ederim.

Çalışmam boyunca desteğini benden esirgemeyen kızım Suna Destina KIZILARSLAN, manevi desteğini her zaman yanımda hissettiğim annem Suna ARMAHAN, babam Bayram ARMAHAN ve arkadaşım Alev DEMİRTAŞ'a teşekkürlerimi sunmaktan onur duyarım. Son olarak tez verilerini toplama sürecinde araştırma formlarının doldurulması konusunda büyük katkılar sağlayan İstanbul il ve ilçelerinde görev yapan öğretmenler başta olmak üzere, tüm idarecilere de ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **v**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xiii**
BÖLÜM I **1**
1. GİRİŞ **1**
1.1. Araştırmanın Problemi 1
1.2. Amaç 4
1.3. Önem 6
1.4. Sınırlılıklar 8
1.5. Araştırmanın Tanımları 8
BÖLÜM II **9**
KURAMSAL BİLGİLER **9**
2.1. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) 9
2.1.1. OSB'nin Tanımı ve Sınıflandırılması 9
2.1.2. OSB'ye Neden Olan Etmenler 11
2.1.3. OSB'nin Yaygınlık Oranı 12
2.2. OSB Olan Çocukların Özellikleri 13
2.2.1. İletişim Özellikleri 14
2.2.2. Sosyal ve Davranışsal Özellikleri 15
2.2.3. Duyusal özellikleri 16
2.2.4. Bilişsel Özellikleri 16
2.4. Kardeşler Arası İlişki 17
2.4.1. Kardeş İlişkileri 17
2.4.2. Kardeş İlişkilerine Yönelik Teorik Bakış Açıları 18
2.4.3. Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Bireylerin Kardeş İlişkileri 23
2.4.4. Özel Gereksinimli Kardeşin Varlığına Yönelik Kardeş Tepkileri 28
2.5. Gelişim Dönemlerine Göre Kardeş İlişkileri 33
2.5.1. Okul Öncesi Dönemde Kardeş İlişkileri 33

2.5.2. Okul Döneminde Kardeş İlişkileri 35
2.5.3. Ergenlik Döneminde Kardeş İlişkileri 36
2.6. Kardeş İlişkilerini Etkileyen Etmenler 37
2.6.1. Tipik Gelişim Gösteren Kardeş İle İlgili Bilgiler 38
2.6.2. Aile İle İlgili Bilgiler 40
2.6.3. Özel Gereksinimli Kardeşe Ait Olan Bilgiler: 44
2.7. OSB Olan Kardeşe Sahip Bireylerin Kardeş İlişkileri 45
2.8. Konu ile ilgili Dünyada ve Türkiye'de Yapılan Çalışmalar 47
2.8.1. Konu ile ilgili Dünyada Yapılan Çalışmalar 47
2.8.2. Konu ile ilgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalar 56
BÖLÜM III 64
3. YÖNTEM 64
3.1. Araştırmanın Modeli 64
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi 64
3.3. Veri Toplama Araçları 75
3.3.1. Demografik Bilgi Formu 75
3.3.2. Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ): 76
3.3.3. Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği (KİYGÖ): 77
3.4. KİYGÖ Kullanılarak Yapılan Araştırmalar 79
3.5. KİYGÖ'ü Türkçe'ye Uyarlama Çalışması 80
3.6. Verilerin Toplanması 81
3.7. Verilerin Analizleri 82
BÖLÜM IV 86
4. BULGULAR 86
4.1. Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması 90
4.1.1. Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği Geçerliğine İlişkin Bulgular 91
4.1.2.Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin Güvenirliğine İlişkin Bulgular 106
4.2. OSB'li Kardeşe Sahip Bireylere İlişkin Değişkenler 109
4.3. OSB'li Çocukların Ailelerine ilişkin Değişkenler 130

4.4. OSB'li Çocuğa ilişkin Değişkenler 155
BÖLÜM V 171
5. SONUÇ ve ÖNERİLER 171
KAYNAKÇA 186
EKLER 219
EK1 Etik Kurul Onayı 219
EK 2 MEB İzni 221
EK 3 Ölçme Araçları 223

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. DSM-5'te otizm spektrum bozukluğundan etkilenmenin üç düzeyi yer almaktadır (Amerikan Psikyatri birliği -APB, 2013) 10

Tablo 3.1. Özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler 65

Tablo 3.2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler 66

Tablo 3.3. Özel gereksinimli çocuğun demografik özelliklerine ilişkin bilgiler 67

Tablo 3.4. Araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler 70

Tablo 3.5. Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin ailelerinin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler 72

Tablo 3.6. Araştırmaya dahil edilen OSB'li çocuğun demografik özelliklerine ilişkin bilgiler 74

Tablo 3.7. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin KİYGÖ ve ŞKDDÖ ölçeklerinden aldıkları puanlara ilişkin minimum, maksimum, ortalama, standart sapma, çarpıklık/skewness ve basıklık/kurtosis sonuçları 83

Tablo 4.1. Doğrulayıcı Faktör Analiz Sonuçları 94

Tablo 4.2. Mutluluk Sıklığı alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları 95

Tablo 4.3. Mutluluk Yoğunluğu alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları 96

Tablo 4.4. Üzülme Sıklığı alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları 96

Tablo 4.5. Üzülme Yoğunluğu alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları 98

Tablo 4.6. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin ŞKDDÖ ve KİYGÖ ölçeklerinden aldıkları puanlara ilişkin Pearson korelasyon sonuçları 103

Tablo 4.7. Alt ve Üst %27'lik gruplar için T-test Sonuçları 106

Tablo 4.8. OSB'li kardeşe sahip bireylerin yaşları ile Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına ilişkin puanları arasındaki Pearson korelasyon sonuçları 109

Tablo 4.9. OSB'li kardeşe sahip bireylerin cinsiyetlerine göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları 111

Tablo 4.10. OSB'li kardeşe sahip bireylerin doğum sıralarına göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları 113

Tablo 4.11.OSB'li Kardeşe sahip bireylerin doğum sırasına göre Mutluluk sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme yoğunluğu alt boyutlarına ilişkin varyans analizi sonuçları 114

Tablo 4.12. OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşine olan yakınlığına göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları 116

Tablo 4.13. OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşine olan yakınlığına göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları 117

Tablo 4.14. OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeş sayısına göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları 119

Tablo 4.15. OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeş sayısına göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları 120

Tablo 4.16. OSB'li kardeşe sahip bireylerin öğrenim durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları 121

Tablo 4.17. OSB'li kardeşe sahip bireylerin öğrenim durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları 123

Tablo 4.18. OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları 125

Tablo 4.19. OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları 127

Tablo 4.20. OSB'li kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin (anne-baba) yaşları ile Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına ilişkin puanları ile arasındaki Pearson korelasyon sonuçları 130

Tablo 4.21. OSB'li kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin evlilik durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları 132

Tablo 4.22. OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin öğrenim durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları 134

Tablo 4.23. OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin öğrenim durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları 135

Tablo 4.24. OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının öğrenim durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları 137

Tablo 4.25. OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının öğrenim durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları 139

Tablo 4.26. OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin çalışma/ma durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları 141

Tablo 4.27. OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının çalışma/ma durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları 143

Tablo 4.28. OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin OSB'li çocuklarıyla gün içerisinde geçirdiği zamana göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları 144

Tablo 4.29. OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları 146

Tablo 4.30. OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları 149

Tablo 4.31. OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları 151

Tablo 4.32. OSB'li kardeşe sahip bireylerin ailenin aylık geliri ile Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına ilişkin puanları ile arasındaki Pearson korelasyon sonuçları 152

Tablo 4.33. OSB'li kardeşe sahip bireylerin ailelerinde başka özel gereksinimli bireyin olma/masına göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları 154

Tablo 4.34. OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun cinsiyetine göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları 155

Tablo 4.35. OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun yaşları ve özel eğitime başlama yaşları ile Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına ilişkin puanları arasındaki Pearson korelasyon sonuçları 156

Tablo 4.36. OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulduğuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları . 159

Tablo 4.37. OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulduğuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları 160

Tablo 4.38. OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları 163

Tablo 4.39. OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları 165

Tablo 4.40. OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun doğum sırasına göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları 168

Tablo 4.41. OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun doğum sırasına göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları 169

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1.Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği Mutluluk Sıklığı alt boyutunun DFA sonuçları diyagram ile gösterimi aşağıda yer almaktadır: 99

Şekil 4.2. Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği Mutluluk Yoğunluğu alt boyutunun DFA sonuçları diyagram ile gösterimi aşağıda yer almaktadır: 100

Şekil 4.3. Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği Üzülme Sıklığı alt boyutunun DFA sonuçları diyagram ile gösterimi aşağıda yer almaktadır: 101

Şekil 4.4. Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği Üzülme Yoğunluğu alt boyutunun DFA sonuçları diyagram ile gösterimi aşağıda yer almaktadır: 102

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), yaşamın ilk yıllarında ortaya çıkan, bireyin günlük yaşama katılımını etkileyen, sınırlı ve yineleyici ilgi, davranış, etkinlikler ve sosyal etkileşim/iletişim eksiklikleri şeklinde kendini gösteren bir nöro-gelişimsel bozukluktur (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-5 [DSM-5], 2013). Bu bozukluk ilk olarak 1940'lı yıllarda Leo Kanner tarafından alan yazına kazandırılmıştır.

Kanner, otizm spektrum bozukluğunun en belirgin özelliği yaşamın ilk yıllarından itibaren bireyin sosyal yönden gündelik hayata katılımını etkileyerek toplumsal yönden ilişkileri ve etkileşimini sınırlayarak bireyin sosyal iletişime geçememesi olarak tanımlamıştır (Siegel, 2003).

Ailede OSB'li bir çocuğun olması aile üyelerini çok farklı şekillerde etkileyebilmekte ebeveynlere yeni sorumluluklar getirmektedir. Aileye yeni sorumluluklar getirmesi tipik gelişen kardeşlerin de hayatını etkilemekte ve bu sorumluluklar kardeş ilişkilerine de yansımaktadır. Kardeşler arasındaki ilişkilerin iyi olması hem özel gereksinimli hem de tipik gelişen kardeşin gelişimi destekleyecek, OSB'li kardeşin uyumunu artıracak ve onların ileri ki yaşamlarını kolaylaştıracaktır. Bu sebeple OSB'li birey ve tipik gelişim gösteren kardeş ilişkisinin niteliğinin incelemek ve her iki kardeşin ilişkilerinin olumlu olmasını gerektirecek çözüm önerilerinin geliştirilmesi açısından önemlidir. Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın probleminden, amacından ve öneminden bahsedilecektir.

1.1. Araştırmanın Problemi

OSB erken çocukluk döneminde, kaba (olgunlaşmamış) dil kullanımı ile bireyin kendine zarar verebilecek türde davranışlar sergilemesi şeklinde ortaya çıkabilen bir yetersizliktir (Kırcaali-İftar, 2007). Bunun yanında bilişsel gelişimde sapma ve gecikmeler ortaya çıkabilmekte, nörolojik ve psikiyatrik bir bozukluk olarak da tanımlanmakta, bireyin ve ailesinin tüm yaşamını etkilemektedir (Aydın, 2003). Günümüze kadar yapılan araştırmaların sonucunda, OSB'ye bakış açısı çeşitli

değişikliklere uğramıştır. Önceleri OSB'nin, anne ve babaların tutumları, sevgi eksikliği veya sosyal etkileşimler oluşturma konusunda duyulan korkular nedeniyle oluştuğu düşünülmekteydi. Son yirmi yıldır OSB'nin ortaya çıkış sebebinin çocuğun yetiştirilme biçimi veya geçmiş yaşantısı ile ilişkili olmadığı, nörobiyolojik bir sebeple ilişkili olduğu düşünülmektedir.

OSB tanısını koyabilmek için, bireylerde iletişim ve toplumsal ilişki alanlarında bozukluk ve zorluklar, tekrarlayıcı ve kısıtlı tipik dışı davranışlar görülmesi gerekmektedir (Bodur ve Soysal, 2004). Araştırmacı ve klinisyenler, OSB'ye özgü bazı göstergelerin yaşamın ilk 30 ayında başladığı görüşünde hem fikirdir. Son yıllarda yapılan araştırmalar OSB'yi daha erken dönemde belirlemenin mümkün olup olmadığı konusuna ağırlık vermiştir (Diken, 2008). Birçok OSB'li çocuğun anne ve babası çocuk iki yaşına henüz gelmeden daha erken dönemde çocuklarında gecikmeler veya anormallikler olduğunu söylemektedir (Heflin ve Alaimo, 2007).

Özel gereksinimli olsun veya olmasın her ailenin çocuğuna öğretmek istediği bazı kural ve roller vardır ve her çocuğun da bunları aile çevresi içerisinde bulunarak öğrenmeye ihtiyacı vardır. OSB'li çocuğu olan her ailenin çocuklarına karşı nasıl davranacakları veya çocuklarının kendi yaşantıları üzerinde etkilerinin nasıl olacağını bilmek konusunda endişeleri vardır. Çocuğun aile hayatına uyumunun sağlanabilmesi ve özel gereksinimli çocuğun ihtiyaçları hakkında aile içerisinde bazı endişeler ortaya çıkabilmektedir. Bunun temelinde yatan sebebin ailelerin bilinmeyen durumlara karşı hissettiği korku duygusunun olabileceği düşünülmektedir (Darıca, 2000). Özel gereksinimli çocuğun aileye dahil olması ile kardeş ilişkileri ve hatta aile içi ilişkiler etkilenebilmekte, ailenin dengesi değişmekte ve ailenin dengeyi yeniden kurabilmesi aile üyelerini zorlayabilmektedir (Hastings, 2003). Her OSB'li çocuk gelişim basamakları açısından bakıldığında birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Bu özellikler yönünden ebeveynler çocuk davranışlarının tanımlanmasında zorluklar yaşamaktadır, ebeveynler aynı zamanda kendilerine olan güvenlerini kaybettiklerini hissetmektedir (Darıca, 2000). Sosyal etkileşim ve iletişim kurmada zorluklar yaşayan ve tehlikeli olabilecek durumları tanımayan bir çocuk üzerinde denetim kurma

çocuğun kişisel ilgi ve ihtiyaçları ile ilgilenmeye çalışma son derece zahmetli, yorucu ve stresli olmaktadır (Bircan, 2004).

Aile içerisine özel gereksinimli bir bireyin dahil olması ile birlikte ebeveynler ciddi psiko-sosyal ve ekonomik problemler yaşayabilmekte aynı zamanda ebeveynler ne yapabileceklerini bilmedikleri için genellikle birbirlerini suçlayabilmekte yeni duruma alışmakta zorluklar yaşayabilmektedirler. Aile içi ilişkiler ve düzenin değişmesi ile birlikte toplumunda özel gereksinimli bireye ve ailesine karşı olumsuz bakış açıları oluşabilmektedir (Özbesler, 2008).

Anne ve babalar özel gereksinimli çocuğun bakımını karşılamak ve ihtiyaçlarını gidermek için hem maddi hem de psikolojik olarak problemler yaşayabilmekte bunun sonucunda evliliklerinde ve duygusal hayatları başta olmak üzere kişisel ilişkilerinde de sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Küçüker, 2001).

Anne ve babalar çocukları doğmadan önce doğacak çocuklarını ideal çocuk imajına yakıştırırlar doğan çocukta bu ideal çocuktaki bütün iyi özellikleri görmek ister veya kendilerinin geçmişte yapamadığı tüm beklentileri çocuğunun gerçekleştirmesini beklerler. Anne ve babalar çocuğunun özel gereksinimli olduğunu öğrenince, şok, kızgınlık, reddetme, depresyon, hayal kırıklığı, kronik elem duygusu, suçluluk ve yetersizlik duyguları yaşarlar. Bu duyguları aşabilirlerse özel gereksinimli çocuklarını olduğu gibi kabul ederler ve onunla ilgili gerçekçi beklentiler ortaya koyarlar (Beşikçi,2003; Girli, 1995; Metin ve San, 1992). Özel gereksinimli olmayan çocuklarda ebeveynlerin gösterdiği tepkilere benzer tepkiler ortaya koyarlar. Ebeveynlerinin geçtiği duygusal aşamalardan onlarda geçerler. Özel gereksinimli kardeşe sahip olan çocuklarda sosyal-duygusal süreçleri yaşamakta güçlükler ortaya çıkmakta, duygusal düşmanlık; kızgınlık, kıskançlık suçluluk, üzüntü, endişe ve korku, utanma ve sıkıntı, reddetme gibi olumsuz duygular meydana gelmektedir (İçöz, 2001). Ortaya çıkan sorunlar ne kadar kısa sürede atlatılırsa kabullenme aşaması da o kadar kısa sürecektir. Çocuk özel gereksinimli kardeşiyle arkadaşça ilişkiye girdiği zaman onu kabul aşamasına geldiği düşünülür. Anne ve babanın çocuğu kabulü, aile yapısı, doğum sırası, kardeşlerinin cinsiyeti, karakteri, yetersizlik türü ve derecesi, kardeş ilişkilerini belirleyen faktörlerdir. Bahsedilen değişkenlerin derecesi ne kadar

iyi olursa tipik gelişim gösteren kardeşin özel gereksinimli kardeşini kabul etmesi bir o kadar kolaylaşacaktır (Yıldırım, 2005).

Meyer ve Vadasy (1994)'e göre özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların kaygılarını; kardeşin rahatsızlığından dolayı *suçluluk hissetme*; kardeşin problem davranışından veya fiziksel görünümünden dolayı *utanç duyma ve kaçınma davranışı geliştirme* kendisinde de aynı rahatsızlığın olabileceğine dair *korku duyma*; kendisi ile daha az ilgilenildiği için *kıskançlık ya da öfke hissetme*; insanların kendilerini anlamadıklarını düşündüğü için *kendini izole etme*, başarılı olmak konusunda üzerinde baskı hissetme; arkadaşları ile yaptığı planlar ve diğer sorumluluklar aynı zamana denk gelse bile kardeşe bakma yükümlülüğünün bulunması; kardeşi ile ilgili bilgi ihtiyacının hissedilmesi olmak üzere 8 başlık altında toplamışlardır.

Tipik gelişim gösteren kardeş, OSB'li kardeşin kendisi ile oyun oynamasına hiç ilgi göstermediğinde hayal kırıklığı yaşamakta kardeşi ile iletişim kurmaktan vazgeçip ilgisini başka insanlar üzerine yoğunlaştırma bilmektedir (Harris ve Glasberg, 2003).

Ebeveynlerin devamlı olarak OSB'li kardeşleri ile ilgilenmesinin bir sonucu olarak tipik gelişim gösteren kardeşler ihmal edildiklerini ve önemsenmediklerini düşünebilmektedir. Buna karşın çoğu tipik gelişim gösteren kardeş böyle bir durumun üstesinden gelebilmekte ve çok az da olsa tutum ve davranışlarında sorunlar ortaya çıkmaktadır. Buna paralel olarak OSB'li bireyler sosyal etkileşim alanında sınırlılık sergilediklerinden dolayı tipik gelişim gösteren kardeşleriyle iletişimleri, diğer yetersizlik grubundaki çocuklardan çeşitli farklılıklar gösterebilir (Kaminsky ve Dewey, 2011).

1.2. Amaç

Otizmli (OSB'li) kardeşe sahip bireylerin kardeşleriyle olan ilişkilerinin incelenmesi bu araştırmanın genel amacını oluşturmaktadır.

Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlar araştırma kapsamında ele alınmıştır.

1. Geçerlik güvenirliğe yönelik alt amaçlar:

- Türk kültürüne uyarlaması yapılan Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği geçerli bir ölçek midir?
- Türk kültürüne uyarlaması yapılan Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği güvenilir bir ölçek midir?

2. Değişkenlere yönelik amaçlar:

2.1. OSB'li Kardeşe Sahip Bireylere İlişkin Değişkenler:

- OSB'li kardeşe sahip bireylerin yaşları ile KİYGÖ (Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutları) alt ölçeklerinden aldıkları puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- OSB'li kardeşe sahip bireylerin cinsiyetlerine, doğum sıralarına, kardeşine olan yakınlığına (biyolojik kardeş, ikiz, üvey vb.), kardeş sayılarına, öğrenim durumuna ve kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana, göre KİYGÖ (Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutları) alt ölçeklerinden aldıkları puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2.2. OSB'li Kardeşe Sahip Bireylerin Ailelerine İlişkin Değişkenler:

- OSB'li kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin (anne/baba) yaşları ile KİYGÖ (Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutları) alt ölçeklerinden aldıkları puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- OSB'li kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin evlilik durumlarına (birlikte boşanmış vb.), annelerinin ve babalarının öğrenim durumuna, annelerinin ve babalarının çalışma/ma durumlarına, ailenin aylık gelirlerine, ailelerinde başka özel gereksinimli bireyin olma/masına, annelerinin kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana, babalarının kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana göre KİYGÖ (Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt

boyutları) alt ölçeklerinden aldıkları puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2.3. OSB'li Kardeşlere İlişkin Değişkenler:

- OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li kardeşlerin yaşları ve özel eğitime başlama yaşları ile KİYGÖ (Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutları) alt ölçeklerinden aldıkları puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li kardeşlerin cinsiyetlerine, OSB'li kardeşine tıbbi tanının ilk ne zaman konulduğuna, OSB'li kardeşinin öğrenim durumuna, OSB'li kardeşinin doğum sırasına göre KİYGÖ (Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutları) alt ölçeklerinden aldıkları puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

1.3. Önem

Kardeş ilişkisi doğumla başlayıp ömür boyu devam eden bir ilişkidir. Kardeşler birbirlerinin oyun arkadaşı ve sırdaşı olurken aynı zamanda birbirlerine yeni beceriler öğretirler. Kardeşlerin ilişkilerinin iyi olması onların ileri ki yaşamlarını kolaylaştıracaktır. Bu açıdan baktığımızda bu araştırmada özel gereksinimli kardeşle ilişkilerinin niteliğinin belirlenmesi ve buna bağlı olarak çözüm önerilerinin geliştirilmesi kardeş ilişkilerine katkı sağlayacaktır.

Bir özel gereksinimli çocuğun dünyaya gelmesi aileye yeni sorumluluklar getirmektedir. Özel gereksinimli çocuğun davranış problemi bakım sorumluluğundan dolayı ailenin daha fazla zamanını almakta, bu da anne ve babayı strese sokmaktadır. Hatta çocuğun bakım sorumluluğundan dolayı anne veya babadan biri işini bırakabilmektedir. Aile içinde özel gereksinimli kardeşle ilgilenen kişi sayısı ne kadar fazlaysa özel gereksinimli kardeşe bakım sorumluluğu o oranda azalacaktır. Böylece anne-babanın stresi azalacak veya hiç strese girmeyecektir. Bu araştırma sonuçlarına göre geliştirilecek çözüm önerileriyle tipik gelişim gösteren kardeşle özel gereksinimli kardeş arasında ilişkin iyi olması ve kardeşlerin birbirleriyle vakit geçirmesi anne-babayı rahatlatacaktır.

Kardeşlerin birbiriyle ilişkileri kültürden kültüre ve toplumdan topluma göre değişebilir. Buna bağlı olarak tipik gelişim gösteren kardeşin tepkileri de kültürden kültüre ve toplumdan topluma göre değişebilmektedir. Fakat tipik gelişim gösteren çocuğun özel gereksinimli kardeşe ilişkin bilgilendirilmesi, psikolojik destek almaları ve bu bilgilendirme ve psikolojik desteğin uzun vadeli olması önem taşımaktadır. Çünkü tipik gelişim gösteren kardeşin ihtiyaçları zaman içinde değişebilecektir. Bundan dolayı tipik gelişim gösteren kardeşe sunulan desteğin türü de değişebilecektir. Bu yüzden tipik gelişim gösteren kardeşin ihtiyaçlarının ve sorunlarının belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu çalışma bu yönüyle de önemlidir.

OSB'li çocuklara sahip olan aileler genellikle deneyimledikleri bu özel durumla ilgili farklı profesyonel yardımlar alırlar. Başta zorlansalar bile birçok aile bu duruma adapte olup yaşantılarını fonksiyonel biçimde sürdürebilmektedir. Ancak, OSB'li çocukların kardeşlerinin yaşadığı sorunlar ve deneyimler ihmal edilebilmektedir. OSB'li çocukların kardeşleri ise bu duruma dayalı olarak bir takım psiko-sosyal zorluklar yaşayabilmektedir. OSB'li çocukların kardeşlerinin duygularını anlayabilmek için, bu psiko-sosyal zorlukların neler olduğunu belirlemek ve bu zorlukların OSB'li çocuğun kardeşine etkisini incelemek önemlidir. Ayrıca, tipik gelişim gösteren çocukların problemlerinin tanımlanması, kardeşler arası ilişkinin nitelikleri ve bu nitelikleri etkileyen değişkenlerin incelenmesi de önemlidir.

Türkiye'deki araştırmalar incelendiğinde, özel gereksinimli olan çocukların kardeşleriyle ilişkileri ile yapılan araştırmaların, tipik gelişim gösteren çocukların kardeş ilişkileri ile yapılan araştırmalara göre daha sınırlı olduğu (Ahmetoğlu ve Aral, 2004); bu nedenle yapılacak olan bu araştırmanın alana önemli bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Dünya literatürü incelendiğinde özel eğitimde OSB'li çocukların kardeş ilişkilerinin incelenmesi üzerine ölçekler bulunmaktadır. Ancak, Türkiye'de kardeş ilişkileri üzerine Türk kültürüne uygun ölçekler oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu sebeple özel gereksinimli çocukların kardeş ilişkileri ile ilgili bir ölçeğin Türk kültürüne uygun olarak uyarlanması önemli görünmektedir. Uyarlanan bu ölçek ölçtüğü alt boyutlar açısından kardeş ilişkilerini ölçen diğer ölçeklerden farklı olduğu için alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

İstanbul il merkezinde yaşayan, ilgili devlet hastaneleri veya üniversitelerin çocuk psikiyatrisi servisleri tarafından OSB tanısı almış olan ve diğer yetersizlik gruplarında yer alan öz anne, baba ve kardeşleriyle birlikte yaşayan çocukların tipik gelişim gösteren, herhangi bir psikolojik sorunu olmayan, okuma yazma bilen, on yaş ve üzerinde olan kardeşleri ile sınırlıdır.

Araştırmada toplanan veriler, otistik çocukların ve diğer yetersizlik gruplarının kardeş ilişkilerini inceleyen ölçme araçları ile sınırlıdır.

Davranış ve tutumlar ile ilgili bulgular uygulamanın yapıldığı dönemi yansıtmaktadır. Zaman içinde gerçekleşebilecek değişimleri göstermemektedir.

1.5. Araştırmanın Tanımları

Otizm Spektrum Bozukluğu: yaşamın ilk yıllarında ortaya çıkan, bireyin günlük yaşama katılımını etkileyen, sınırlı ve yineleyici ilgi, davranış, etkinlikler ve sosyal etkileşim/iletişim eksiklikleri şeklinde kendini gösteren bir nöro-gelişimsel bozukluktur (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-5 [DSM-5], 2013)

Zihinsel Yetersizliği Olan Kardeşe Sahip Bireyler: Zihin yetersizliği olan kardeşe sahip on sekiz yaşını doldurup on dokuz yaşından gün almış olan, özel gereksinimli kardeşi ile aynı evde yaşayan, tipik gelişen bireylerdir (Aykara, 2015).

Kardeş İlişkileri: Kardeş ilişkisi, ikinci çocuğun doğumuyla başlayan ve kardeşlerden birinin ölümüne kadar süren, olabilecek en yakın ve en uzun süreli sosyal ilişkilerden biridir (Stoneman ve Brody,1993).

BÖLÜM II

KURAMSAL BİLGİLER

2.1. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB)

Bu bölümde Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), OSB'nin tanımı ve sınıflandırılması, OSB'ye neden olan etmenler ve OSB'nin yaygınlığı konularına yer verilmiştir.

2.1.1. OSB'nin Tanımı ve Sınıflandırılması

OSB bilişsel, sosyal, iletişim gibi önemli beceri alanlarında gecikme ve sapmayla ortaya çıkan, nöro-gelişimsel bir bozukluk olarak tanımlanmaktadır (Aydın, 2003). Diğer bir ifadeyle OSB, çocuğun duygusal, bilişsel ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen bir bozukluktur. Bu bozukluğun çocuk üzerindeki en olumsuz etkisi sosyal becerilerin eksikliği ile çocuğun başka bireylerle iletişim eksikliği olarak görülmektedir. OSB bazı araştırmacılar tarafından tekrarlayan davranışlar ile dil ve sosyal alanlardaki eksiklerle karakterize edilen nöro-gelişimsel bir bozukluk olarak ifade edilmiştir (Harjusola-Webb ve Robbins, 2012). Sözel olan veya sözel olmayan iletişimde sınırlı ilgi, sosyal ilişki ve iletişim alanında belirgin güçlüklerin yaşanması OSB'nin en önemli belirtileri arasındadır (Casenhiser, Shanker ve Stieben, 2011).

OSB'li bireyler (el veya kol çırpma, sallanma gibi) kendini uyarıcı davranışların yanı sıra kendine zarar verici davranışlar ile, sınırlı hayal gücü (hayali oyun ve empati eksikliği) gibi davranışlar, rutinlere aşırı bağlılık, gündelik hayattaki değişikliklerle başa çıkmada zorluklar gibi çeşitli karakteristik semptomlar gösterme eğilimindedir (Siegel, 2003). Yapılan çalışmalarda OSB erkeklerde kızlara oranla dört kat daha fazla gözlenmektedir, ancak sosyal sınıf ve kültür açısından bir farklılık görülmemektedir. OSB önemli derecede artmış olmasına rağmen, bunun nedeni hala bilinmemekte ve birden fazla nedeni olduğu konusunda genel bir fikir birliği vardır (Barlow ve Durand, 2009; Koudstaal, 2011; Mash ve Wolfe, 2005).

Yukarıdaki tanımlardan anlaşıldığı üzere OSB de sınıflandırma yapabilmek için aşağıdaki tabloda (Tablo 2. 1) Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El

Kitabında (DSM-5, 2013) otizm spektrum bozukluğundan etkilenmenin üç düzeyi yer almaktadır (Amerikan Psikiyatri Birliği-APB, 2013).

Tablo 2.1.
DSM-5'te otizm spektrum bozukluğundan etkilenmenin üç düzeyi yer almaktadır (Amerikan Psikyatri birliği -APB, 2013)

Düzeyi	**Sosyal iletişim**	**Sınırlı, tekrarlayan davranışlar**
Düzey 3 "Ağır düzey destek gereksinimi	Sözel ve sözel olmayan sosyal iletişimdeki ağır yetersizlikler, işlevsellikte önemli bozukluklara, çok sınırlı düzeyde sosyal etkileşim başlatmaya ve başkalarından gelen sosyal uyaranlara en az düzeyde cevap vermeye neden olur. Örneğin, sadece birkaç anlaşılabilir kelime konuşabilen, nadiren iletişim başlatan ve iletişim başlattığında da sadece ihtiyaçlarının karşılanması için anormal yaklaşımlar sergileyen ve yalnızca doğrudan sosyal yaklaşımlara tepki veren bir birey	Davranışlarda esnekliğin olmaması, değişikliğe uyum sağlamada aşırı güçlük ya da işlevselliğin tüm alanlarını olumuz yönde etkileyen diğer sınırlı/tekrarlayan davranışlar. Odak noktasını ya da eylemini değiştirmede önemli düzeyde stres ve güçlük.
Düzey 2 "Orta düzey destek gereksinimi"	Sözel ve sözel olmayan iletişim becerilerinde önemli yetersizlikler, destek sağlandığında dahi sosyal yetersizliklerin görülmesi; sınırlı sosyal etkileşim başlatma; başkalarından gelen sosyal etkileşim girişimlerine az ya da anormal tepkiler verme. Örneğin, basit cümleler kullanan, etkileşimleri dar, özel ilgi alanlarıyla sınırlı kalan ve belirgin düzeyde garip, sözel olmayan iletişime sahip olan bir birey.	Davranışlarda esnekliğin olmaması, değişikliğe uyum sağlamada güçlük ya da başkaları tarafından açıkça görülebilecek ve farklı ortamlardaki işlevselliği olumsuz yönde etkileyecek kadar sık görülen diğer sınırlı/tekrarlayıcı davranışlar. Odak noktasını ya da eylemini değiştirmede stres ve güçlük.
Düzey 1 "Hafif düzey destek gereksinimi"	Destek sunulmadığında sosyal iletişimdeki bozukluklar fark edilebilir yetersizliklere neden olur. Sosyal etkileşim başlatmada güçlük ve başkalarının sosyal girişimlerine atipik tepki verme ya da tepki vermede başarısız olma ile ilgili açık örnekler. Sosyal etkileşime ilgi azalmış gibi görünebilir. Örneğin, tam cümleler ile konuşabilen ve etkileşim kurabilen ancak karşılıklı etkileşim ve sohbette başarısız olan ve arkadaşlık kurma girişimleri garip görünen ve genellikle başarısız olan bir birey.	Davranışlarda esnekliğin olmaması bir ya da daha fazla ortamda işlevselliği önemli düzeyde olumsuz olarak etkiler. Etkinlikler arası geçişlerde güçlük. Organizasyon ve planlamadaki problemler bağımsızlığı olumsuz etkiler.

Dünyada en yayın OSB tanı kriteri olarak kabul edilen, DSM-5'te (2013) OSB'nin tanımına ayrıntılı bir biçimde yer verilmiştir. DSM-5 OSB semptomlarını (sosyal iletişim eksikliği, sınırlı ve tekrarlayıcı davranışlar) olarak iki alana göre açıklamaktadır. Oysa DSM-4-TR sosyal ve iletişim olarak ayrı semptomların yer aldığı üçlü bozukluk olarak açıklamıştır. Sosyal etkileşim ve iletişim alanları DSM-5'te yeniden düzenlenmiştir. DSM-5 versiyonu, yaş ve gelişim seviyesi dikkate alınmaksızın OSB'li tüm bireylerde olması beklenen sosyal iletişimde yer alan daha az sayıda ve daha genel ilkeleri tanımlamaktadır (Mahjouri ve Lord, 2012). DSM-4-TR üç yaşından önce semptomların var olmasını şart koşarken, DSM-5 ise üç yaşı bir sınır olarak kullanmayarak, erken çocukluk döneminde ortaya çıkma zorunluluğunu ifade ederek, toplumsal beklentilerin çocuğun kapasitesini aştığı daha ileri yaşlara kadar belirtilerin açıkça fark edilmediği ihtimaline de vurgu yapmıştır (APB, 2013). Sonuç olarak DSM-5 iki belirti boyutunu tanımlamaktadır: *sosyal iletişim ve etkileşim ve kısıtlı, tekrarlanan davranış* şeklinde. Böylece, DSM-5 iki ana belirti boyutuna indirilmiş tek bir OSB kategorisine sahip karmaşık bir model sunar (Lubke ve Muthen, 2005; Muthen, Asparouhov ve Rebollo, 2006).

2.1.2. OSB'ye Neden Olan Etmenler

OSB ilk tanımlandığı yıllarda OSB'nin çocuklarını ihmal eden ebeveynlerden kaynaklandığı düşünülmekteydi (Kırcaali-İftar,2007). Sonraki yıllarda bu asılsız görüşe karşın ikiz çalışmaları yapılmaya başlandı (Ronald, vd., 2006). Bu çalışmalarda ikiz çiftlerin 11'i monozigot (neredeyse özdeş genetik) ve 10'u dizigotikti (birbirleri ile genomlarının yaklaşık yarısını paylaşmış olan ikizlerdi). Bu araştırmada monozigotik ikizlerin dördünün uyumlu (her ikisinin de OSB) olması ortaya çıkan en önemli bulgulardan biridir. Bunun yanı sıra 11 monozigotik çiftin dokuzu, 10 dizigotik çiftten birine kıyasla zihin yetersizliğinin bazı özelliklerini sergilemektedir. Araştırmacılar OSB ve diğer nöro-gelişimsel bozuklukların güçlü bir genetik bileşene sahip olduğu sonucuna ulaştılar. Ancak çevresel faktörlerin de OSB'nin nedenlerine katkıda bulunmuş olabileceği düşünülmektedir. Araştırmacılar, ağır hemolitik hastalık, doğumdan sonra en az beş dakika nefes almada gecikme ve yeni doğan semptomları gibi beyin hasarı ile ilişkili olduğu bilinen bazı özellikler tespit etmişlerdir. Bunun dışında, doğum ağırlığındaki farklılıklar, patolojik olarak dar bir göbek kordonu gibi

bazı biyolojik bozuklukların da genellikle gebeliğin son dönemlerinde OSB'nin gelişmesinde etkili olduğu sonucuna varmışlardır (Hallmayer, 2011). Yapılan bir meta-analiz çalışmasında OSB'nin nedenlerinin güçlü genetik etkilerden kaynaklandığını ve çevresel etkilerin ancak OSB'nin çok dar bir şekilde tanımlandığı durumlarda görüldüğünü belirtmektedir (Tick, 2016).

Danimarka'da yapılan bir araştırmada hamilelik esnasında bebekte OSB'nin teşhis edilmesi ile annenin almış olduğu bakteri ve enfeksiyonlar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Atladottir, 2010). Atladottir ve arkadaşları (2010) tarafından yapılan araştırmaya göre, hamilelik sırasında yaygın bulaşıcı hastalıkların veya (yedi günden fazla süren) ateşin OSB riskini artırdığına dair çok az kanıt bulmuşlardır. Bununla birlikte, grip semptomlarının OSB'li bir çocuğa sahip olma riskini iki kat artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Antibiyotik kullanımı da riski arttırmıştır. Beyin gelişimine zarar verebilen grip virüsü, annedeki bağışıklık sistemini harekete geçirmektedir (Patterson, 2011; Shi, 2003).

2.1.3. OSB'nin Yaygınlık Oranı

OSB uzun yıllar boyunca seyrek görülen hastalık olarak görülmüştür. OSB 1970'li yıllara kadar 4/10.000 oranında görülmektedir. Bu sebeple nadir görülen yetersizlik grubu arasında gösterilmektedir (Fombonne, 2005). Doksanlı yıllardan sonra ise OSB'in düşünüldüğü kadar seyrek görülen bir hastalık olmadığı görülmüştür. Daha sonraları ise özellikle 2000 yılında Amerika'da yetersizliğin sıklığı 1/150 olarak bildirilirken, 2008 yılında yaklaşık olarak 1/88 ve 2012 yılında ise 1/68 olarak saptanmıştır (Şahbaz, 2017). Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi'nin (CDC) raporuna göre ABD'de OSB yaygınlık oranı 2006-2008 yılları yıllarında % 23; 2002-2008 yıllarında ise 6 yıllık periyotta % 78 oranında artmıştır. Günümüzde ABD Kontrol ve Önleme Merkezlerinin (2020) son verilerine göre OSB'nin yaygınlık oranı 59/ 1'dir. OSB yıllar içinde büyük artış gösterdiği görülmektedir. Bu artışın gerekçeleri ise tanı kriterlerinin daha belirgin hale gelmesi ve genişletilmesi olarak gösterilmektedir. Bunun yanında uzmanların ve ailelerin farkındalığının artması olarak da gösterilmektedir (Troyb, Knoch ve Barton, 2011).

2.2. OSB Olan Çocukların Özellikleri

OSB'nin karmaşık özellikleri ebeveynler ve kardeşler için zorluklar sunmaktadır. OSB, aile yaşamının yapısını ve ailenin günlük rutin akışını olumsuz etkilemektedir. Bununla beraber, OSB'li çocuklar genellikle gece az uyuma da dâhil olmak üzere düzensiz uyku özellikleri sergilerler. Bu uyku düzensizlikleri, aile üyelerinin duygusal, fiziksel durumlarını ve ailenin ve çocuğun genel güvenliğini tehdit etmekte ve ebeveynleri strese sokmaktadır (Siegel, 2003). OSB'li çocukların çoğunlukla uykuya dalmada zorluklar veya geceleri sıklıkla uyanma sorunları yaşadıkları görülmektedir (Malow, McGrew, Richdale ve Schreck 2009). Bunun yanında uyku sorunlarının OSB'li çocuklarda %50-80 oranında yaygın olduğunu göstermektedir (Polimeni, Richdale ve Francis, 2005). Uyku bozukluklarının yanı sıra OSB'li çocuklarda yemek yeme ve tuvalete gitme davranışlarındaki fonksiyonel problemler de artış göstermektedir. Okul öncesi dönemden itibaren OSB'li çocuklarda davranışsal ve duygusal problemler ön plana çıkmaktadır (Herring, Gray, Taffe, Tonge, Sweeney ve Einfeld, 2006).

OSB'li çocuklar iletişim becerilerinde güçlükler yaşamaları nedeniyle, sembolik oyunda ya da sosyal taklit becerilerinde de sorunlar yaşamaktadırlar. OSB'li çocuklar aynı zamanda, basmakalıp ve tekrarlayan davranış kalıplarını da sergilemektedir (Powers, 2000). OSB'li çocuklar tutarlılığı tercih ederler ve kişisel objelere kolaylıkla bağlanabilirler (Siegel, 2003). Bu çocuklar rutin olmayan aktiviteleri sevmezler ve genelde evde ve okulda belirli bir programı izlemeleri gerekmektedir. OSB'li birçok çocuk, sallanma, yuvarlanma veya el çırpma gibi tekrar eden hareketler sergilemekte, bunun yanı sıra OSB'li bir çocukta kendini ısırma ya da kafasını bir yere vurma gibi yaralayıcı davranışlarda gözlemlenmektedir. Genellikle ağrıya karşı daha az duyarlılığa sahipken dokunmaya veya diğer duyusal uyaranlara karşı oldukça hassastırlar. Fiziksel hareketsizlik, beslenme alışkanlıkları, genellikle bilinmeyen bir nedenden ötürü ortaya çıkan öfke nöbetleri ve artan fiziksel saldırganlık OSB'li çocukların yaşadığı güçlükler arasında yer almaktadır (Powers, 2000). Fiziksel saldırganlık ve kendini yaralama davranışlarının potansiyel olarak yaşamı tehdit eden doğası ve bakımı sağlayan kişinin yaşadığı stres, bu davranışın önlenmesi için başarılı tedaviler geliştirmenin önemini vurgulamaktadır. OSB'li bireylere bakım sağlamak

için uygun şekilde eğitimli kişiler, davranış problemlerini en aza indirmeye yardımcı olabilmektedir (Minshawi, Hurwitz, Morriss ve McDougle, 2014). Bunun yanı sıra, OSB'li çocuğun ve ailesinin yaşadığı güçlüklerden dolayı OSB'li çocuğun sosyal ve iletişim becerilerinin geliştirilmesi ve destek eğitimlerin verilmesi gerekli görülmektedir. Bu sebeple erken müdahale programları son yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Mevcut erken müdahale modelleri, aile fertlerinin de katılımı ile OSB'li çocukların oyun ve davranış becerilerinin öğretilmesine sosyal ve iletişim becerilerinin geliştirilmesinde etkili rol oynamaktadır (Tonge, Bull, Brereton ve Wilson, 2014).

Bu alt başlık altında OSB'li bireylerin iletişim özellikleri, sosyal ve davranışsal özellikleri, duyusal özellikleri ve bilişsel özelliklerine yer verilmiştir.

2.2.1. İletişim Özellikleri

OSB'li bireylerin dil gelişiminde önemli gerilikler görülmektedir (Diken, 2008; Siegel, 2003). OSB'li çocukların yaklaşık yarısı ömür boyu hiç konuşamazlar (Kırcaaili-İftar, 2003). En önemli eksiklik dili iletişim amacıyla kullanmama, iletişim kurarken başkalarıyla arasındaki mesafeyi ayarlayamama sorunları yaşamaktadırlar (örneğin; çok yakın ya da çok uzak durma). Bunun yanında karşısındaki kişiye boş gözlerle bakma veya etkileşim sırasında göz kontağı kurmadan yanlara, aşağı yukarı baka bilmektedirler (Siegel, 2003). Ayrıca OSB'li bireylerde seçici konuşmama da görülür. Farklı bir ifade ile ya belli ortamlarda hiç konuşmama veya belli zaman süreleriyle hiç konuşmama davranışı gözlemlenebilir. Belirli bir seviyede konuşabilen OSB'li bireyler sözel dil becerilerinde, sözel olmayan becerilere oranla daha geridir (Kırcaaili-İftar, 2003.) Alıcı dil becerilerinde de gerilikler yaşamaktadırlar. Basit yönergeleri almalarına rağmen karmaşık yönergeleri anlamakta problemler yaşayabilmektedirler. OSB'li bireylerde ifade edici dil iki-üç yaşlarında başlar ancak dilin pragmatik boyutunda sorunlar yaşamaktadırlar. Konuşan OSB'li çocuklarda sıklıkla ekolali (anlamsız tekrarlar) görülmektedir. Ekolali anında ekolali ve gecikmiş ekolali olmak üzere iki farklı şekilde görülmektedir. Sıklıkla kişi zamirlerini karıştırabilirler. Konuşmalarında herhangi bir duygu ifadesi olmayabilir ve genelde monoton bir dilde konuşabilirler (Towbin, Mauk ve Batshaw, 2005). OSB'li bireyler ortak ilgi ve sembol kullanımında problemler yaşamaktadırlar. Ortak ilgi alanındaki yetersizlik başka bireylere dikkati yöneltme, nesneler ve kişilerarası bakış kaydırmada,

başkalarıyla duygu paylaşmada ve başka bireylerin dikkatini belli bir konuya kaydırmada sorun yaşarlar (Siegel, 2003).

2.2.2. Sosyal ve Davranışsal Özellikleri

OSB'li bireylerin ayırıcı özelliklerinden biri de sosyal beceri alanlarındaki yetersizlikleridir (Towbin, Mauk, ve Batshaw, 2005). Sosyal beceri başka birinin duygularını, ilgilerini, umutlarını anlama, hislerini, yaşamlarını, motivasyonlarını okumayı içermektedir. Bu yetenek sözel ve sözel olmayan mesajları anlamayı ifade etmektedir. Örneğin; yüz ifadeleri, jestleri, konuşmada duygusal tonlar. Ayrıca karşılıklı sosyal etkileşim başlatma, başkalarından gelen sosyal ipuçlarına tepki vermede yetersizlik göstermektedirler (Downs ve Smith, 2006).

OSB'li olan bireyler sosyal beceri açısında hayali oyunlarda önemli derecede problemler yaşamaktadırlar. Örneğin; oyuncak bebeği acıktığı için beslemek veya bulaşıkları kirlendiği için yıkamak gibi oyunları oynamakta başarısız olmaktadırlar (Zafer, 2013).

OSB'li bireyler akranları ile arkadaşlık kurmada ve sürdürmede problemler yaşamakta, okula devam edenler ise arkadaşları oyun oynarken onları ayakta belli bir mesafeden izlemekte ve başkalarıyla etkileşim başlatmakta problemler yaşamaktadırlar (Zafer, 2013).

OSB'li bireyler davranışsal olarak, belli rutinleri sürdürmede ısrarcıdırlar. Her gün aynı yemeği yemek, masada hep aynı şekilde oturmak, hep aynı yerde durmak, bir kapının tokmağına dokunup geçmek gibi belli davranış özellikleri sergilemektedirler. Ayrıca bazı nesnelere aşırı bağlılık gösterebilirler. Örneğin tüylü bir oyuncak ayıyı devamlı yanına bulundurabilir. Ayrıca Oyuncakların sadece belli bir bölümüne odaklanabilirler. Örneğin bir oyuncak kamyonun tekerlekleriyle aşırı ilgilenebilirler (Towbin, Mauk ve Batshaw, 2005). OSB'li bireylerde parmak uçlarında yürüme, kendi çevresinde dönme, nesneleri döndürme, ellerini kanat gibi çırpma gibi, tekrarlayıcı ve stereotipik hareketler sıklıkla görülmektedir. Bunların yanı sıra vurmak ya da ellerini ısırmak gibi kendilerine zarar verme davranışları da sıklıkla görülmektedir (Tan, 2007).

2.2.3. Duyusal özellikleri

Dokunsal denge, vücut farkındalığı, görsel, işitsel, tat ve koklama duyularına ait farklı sorunlar yaşayabilmektedirler. Duyu sistemindeki problemler OSB'li bireylerin öğrenmeyle ilgili tüm alanlarını olumsuz etkileyebilmektedir (Diken, 2008). Yüksek sesten aşırı derecede rahatsız olma ve şiddetli tonlardaki sesler onları strese sokabilmektedir. Bu sebeple, özellikle gürültülü ortamlarda bulunmayı istemezler. Seslere karşı aşırı duyarlılık problemleri ile bağlantılı olarak, amaçlı yönergelere uyma zorluğu da yaşarlar (Özlü-Fazlıoğlu, 2004).

OSB'li bireylerin büyük çoğunluğunda duyusal organizasyon ve duyusal bilgiyi işlemede problemler yaşamaktadırlar. Duyu Bütünleştirme Terapisi (Sensory Integration Therapy) bu becerinin destenlenmesinde önemli bir role sahip bilimsel dayanaklı bir uygulamadır. Duyu bütünleştirme terapisi ile OSB'li bireylerin görsel ve dokunsal uyarıcılar arasında daha iyi bir anlamasına ve bağlantı kurmasına ve dışardan gelen uyaranları daha iyi algılamalarına yardımcı olmaya çalışılmaktadır (Şahin, 2017). Duyu bütünleştirme terapisinde OSB'li çocukların vücutlarını belli bölgelerine uyaran verilmekte belli bölgelere ise hiç uyaran verilmemektedir (Gibbons, 2005). Duyu Bütünleştirme Terapisi'nde bireyin dizleri ve dirsekleri sıkıştırılmakta, vücudu fırçalanmakta, hamakta sallandırılmaktadır. Duyu bütünleştirme terapisi OSB'li çocukların eğitiminde kullanılmaktadır ancak etkili olduğuna dair yeterli bilimsel kanıt bulunmamaktadır (Kurt, 2014).

2.2.4. Bilişsel Özellikleri

OSB'li bireylere zihin yetersizliği sıklıkla eşlik etmektedir. Yaklaşık %70'inde zihinsel yetersizlik görülebilmektedir. OSB'li bireylerde zekâ puanı 70 ve daha yukarıda olanlar yüksek fonksiyonlu, düşük puan alanlar ise düşük fonksiyonlu olarak tanımlanmaktadırlar (Akçakın, 2007). OSB'li bireylerin %10'nunda üstün yeteneklere rastlanmaktadır. Çok küçük yaşta okuma-yazma öğrenmek, enstrüman çalmak, uzun metinler ezberlemek, karmaşık aritmetik işlemler yapmak gibi yetenekler görülebilmektedir (Kırcaali-İftar, 2003).

OSB'li bireylerde zihin kuramının (Theory of Mind) gelişmediği ifade edilmektedir. Zihin kuramı bireyin kendisinin ve etkileşim halinde olduğu kişilerin

zihinsel süreçlerini anlamasını ifade eder (Özdemir, 2007). OSB'li bireylerin zihin kuramı becerileri incelendiğinde düşük puanlar aldıkları gözlenmiş ve işleyen bellek alanında problemler yaşadıkları gözlenmiştir (Gokcen Bora, Erermis, Kesikci, Aydin 2008).

2.4. Kardeşler Arası İlişki

Kardeşler arası ilişki insan yaşamında ömür boyu süren ve devamlılığı olan bir süreç olduğu için kardeşlerin birbirleri ile olan ilişkileri son derece önemli görülmektedir. Kardeş ilişkileri kardeşlerin birbirleri ile olan iletişimini ve etkileşimini olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Aynı zamanda bu etki kardeşlerin gelecek yaşantılarını da tesir edebilecek güce sahiptir.

Bu alt başlık altında kardeş ilişkileri kardeş ilişkisi, kardeş ilişkilerine yönelik teorik bakış açıları, özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin kardeş ilişkileri otizm spektrum bozukluğu olan kardeşe sahip bireylerin kardeş ilişkisi, kuramsal çerçeve açısından ele alınmıştır. Ayrıca bu alt başlık altında OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeş ilişkileri ele alınmıştır.

2.4.1. Kardeş İlişkileri

Aile ilişkisi çocuğun gelişimi için çok yönlü etkiye sahiptir. Aile sistemi içinde ebeveynlerle kurulan ilişkinin çocuğun sosyal, duygusal ve bilişsel gelişim alanlarına katkısı inkar edilemez. Bunun yanında aile içerisinde kardeş ilişkileri de önemlidir. Kardeş ilişkisi, çocuğun gelişiminde sosyal becerilerini geliştirdiği dil gelişimine katkıda bulunduğu bir ilişkidir. Kardeş ilişkisi çocuk ebeveyn ilişkisine benzemekle birlikte genellikle tartışmalarla yürüyen bir ilişkidir. Kardeş ilişkisi bir yandan da arkadaşlık ilişkisine benzemektedir. Kardeş ilişkisini arkadaşlık ilişkisinden ayıran yön ise kişilerin kardeşlerini kendisinin seçemiyor olmasıdır. Bu sebeple doğumla başlayan kardeş ilişkisi ömür boyu süren bir ilişkidir (Sumbas, 2020).

Kardeş ilişkisi sevgi ve sıcaklık, hem de çatışma ve rekabetle karakterize olan bir ilişkidir. İstatistiklere göre genel nüfusun %90'ının bir kardeşe sahip olduğunu göstermektedir (Milevsky, 2011). Buna karşın araştırmalarda en fazla ihmal edilen ilişkilerden biridir. Oysa kardeş ilişkisi bireyin gelişimi için oldukça önemli bir yere sahiptir (Milevsky, 2011). Kardeş ilişkisi bir bireyin doğumundan ölümüne kadar olan

süreçte en kalıcı olan ilişkilerden biridir (Noller, 2005). Erkek veya kız kardeşler ebeveynleri de dahil olmak üzere zamanlarının çoğunu beraber geçirmektedirler (Sanders, 2004). Kardeşler, çocukluk ve ergenlik döneminde birbirlerinin refakatçisi, sırdaşı ve rol modeli olarak görülmektedir (Dunn, 2007). Kardeş ilişkileri aile içindeki diğer ilişkileri de etkilemektedir (Lamb ve Sutton-Smith, 2014).

Kardeş ilişkilerini inceleyen çeşitli bakış açıları bulunmaktadır. Bu bakış açılarını bilmek kardeş ilişkilerini daha iyi anlamamıza, kardeşler arasında oluşan sorunları daha kolay çözmemize ve gerekirse buna uygun eğitim programları geliştirmemize yardımcı olacaktır. Aşağıda bu teorik bakış açıları sunulmuştur.

2.4.2. Kardeş İlişkilerine Yönelik Teorik Bakış Açıları

Kardeş ilişkilerinin değişkenlerini tanımlamak ve açıklamakta kullanılan dört anahtar psikolojik odaklı bakış açısı bulunmaktadır: a) Psikanalitik evrimsel, b) Kardeş ilişkilerinde sosyal psikolojik süreç, c) Sosyal öğrenme teorisi d) Aile-ekolojik sistem teorisi (Elder, 1996). Ele alınan bu dört perspektif seti, kardeş ilişkisi süreçlerinin potansiyel biyolojik temellerini vurgulayan psikanalitik / evrimsel perspektifler; sosyal etkileşim süreçlerinin rolüne odaklanan sosyal psikolojik teoriler; davranışta gözlemsel öğrenme ve pekiştirme mekanizmalarını hedefleyen sosyal öğrenme teorileri ve kardeş ilişkilerinin daha geniş sosyal bağlamlarda yerleşikliğine dikkat çeken aile ve ekolojik sistem yaklaşımlarından oluşmaktadır. Bu bakış açıları incelendiğinde yapılan bir araştırmada kardeşlerin erken ergenlikten geç ergenliğe kadar olan bağlanma ilişkilerini incelenmiş 12 yaş civarında erken ergenlik döneminde bağlanmada keskin bir artış bulunmuştur (Buist, Dekovic, Meeus ve van Aken, 2002). Diğer çalışmalar, paylaşılan deneyimler ve empati de dahil olmak üzere, kardeş özelliklerinin kardeşler arasındaki kuşaksal bağlanma ilişkileri altında olabileceğini ileri sürmektedir. İkizlerin bağlanma özellikleri içermesi daha olası olabilmektedir (Neyer, 2002; Tancredy ve Fraley, 2006). Sosyal öğrenme teorisindeki bakış açılarını inceleyen araştırmaların bazılarında boşanmış ve boşanmamış ebeveynler karşılaştırılmış, evlilik çatışması ve memnuniyetsizliğin kardeş ilişkilerinde kendi başına aile yapısından daha fazla değişkenlik oluşturduğunu ortaya koymuştur (Panish ve Stricker, 2001; Poortman ve Voorpostel, 2009). Kardeş ile hem evlilik hem de ebeveyn-çocuk ilişkilerini ilişkilendiren boylamsal bir çalışmada, Kim ve ark. (2006)

benzer şekilde böyle bir tazminat sürecine dair kanıt bulmuştur. Bu telafi edici süreçler, sosyal öğrenme teorisinden gelen tahminlerle tutarsızdır ve kardeş literatüründe nadirdir, ancak gelecekteki araştırmalarda incelemeye değer görülmektedir (Blieszner, 2008).

Gelişimsel sorunları olan bir çocuğu yetiştirmenin etkisi, son on yılda baskın bir araştırma odağı olmuştur, aile ekolojik sistem teorisi yapılan araştırmalarda öne çıkan bir teori olmasına rağmen ailelerin deneyimleriyle ilgili literatür gözden geçirilirken çelişkili ve kafa karıştırıcı bir izlenim bırakmıştır. Özel gereksinimli çocukların ailelerini tipik olarak gelişen çocuklarla karşılaştıran çalışmalar, ailelerin psikolojik adaptasyonu konusunda hem olumlu hem de olumsuz bulgular öne sürerek karşılaştırmıştır (Stoneman, 2005). Araştırmacılar ailedeki stres faktörlerine ve yaşam kalitesine dönüşümsel olarak özel bir ilgi göstermişlerdir (Grant ve Ramcharan, 2001; Ritzema ve Sladeczek, 2011; Scorgie ve Sobsey, 2000). Aile yaşam döngüsünün farklı noktalarında üçüncü bir çocuğun dünyaya gelişi ve farklı aile yapılarının olması, ailenin farklı kültürel ortamlarda bulunuyor olması ailede üvey kardeşin varlığı veya bir kardeşin doğumuna verilen tepkiler aile ekolojik sistem teorisi modelinin ana hatlarını oluşturmaktadır (Volling, 2005). Kardeş ilişkilerini açıklamakta olan dört temel bakış açısı kardeş ilişkilerinin sürecinin anlaşılmasında bu süreçte ortaya çıkan sorunların çözülmesi konusunda eğitimcilere yol gösteren bir rehber niteliğindedir. Bu sebeple aşağıda bu teorik bakış açılarının içeriği ele alınacaktır.

Psikanalitik evrimsel bakış açısı: Evrimsel bakış açısı modern psikoloji ile Charles Darwin'in evrim teorisinden temelini almaktadır. Adler'in bireysel psikoloji teorisi ve Bowlby'nin bağlanma teorisi psikanaliz alanında 1900'lerin ilk yarısında kardeş ilişkileri dinamiklerini açıklamak için kullanılmış olan teorilerdir. Aynı zamanda etolojik teoriden de fikirler alınmıştır (Adler, 2003). Evrimsel bakış açısından, psikanalitik olarak soyut olan kavramlar nörolojik olarak somut bulgularla incelenmektedir. Psikanalitik evrimsel bakış açısı nörolojinin farklı terimlerini kullanarak olay ve durumları açıklamaktadır. Örneğin davranışlarımızı üç katman olarak tanımlayarak ve id, ego ve süperego beyindeki topografik özelliklerini açıklaması olarak ele alınabilir (Özkarar, 2007).

Evrimsel psikoloji, diğer bakış açılarından farklı olarak ilişkileri açıklarken genel olarak uzun evrimsel süreçleri her şeyin ana merkezine yerleştirir. Örnek olarak, evrimsel bakış açısını benimseyen araştırmacılar, kadın ile erkek arasındaki cinsel rolleri, evrim ürünü olarak açıklarlar. Buna karşın evrimsel bakış açısını benimseyen psikologlar evrimsel bakış açısının dışına çıkıp deneysel araştırma yapamadıkları için farklı konseptler ortaya koyamamaktadırlar (Zimbardo & Gerrıg, 2012).

Bowbly'nin Etolojik Bağlanma Kuramı: John Bowlby tarafından öne sürülen etolojik bağlanma kuramı, sosyal ilişkilerdeki bireysel farklılıkları ve gelişimsel değişimleri açıklamak anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım, bebeğin hayatında önemli yer tutan ve onun bakımını sağlayan kişi ile bebek arasında oluşan duygusal bağa işaret etmektedir. Bebeğin (ağlama ve sarılma gibi) davranışlarının sonucunda bebek, bakımını üstlenen kişiye yakınlık hisseder ve bu yakınlık yaşamın ilk günlerinden itibaren devam eder. Yaşamın ilk yılında bebek ve bakımı üstlenen kişi arasında bir bağlanma ilişkisi gelişir ve bu ilişki bakımı üstlenen kişinin duyarlılığı ve sorumluluğuna bağlı olarak çeşitlenir. Bağlanma figürü, henüz dünyayı keşfetmekte olan çocuk için çocuğun stresli durumlarda kendini rahat ve güvende hissedebileceği güvenli bir dayanaktır (Franc vd., 2009). Bağlanma figürünün kaybı veya ayrılığı gerginlik ve stresin artmasına neden olur. Bu yaklaşım, ilerleyen yıllarda, bireyin kişilerarası ilişkilerinin devam etmesinde, bireyin beklentilerinin, duygu ve öngörülerinin bir bütün olarak şekillenmesinde kendisine bir dayanak teşkil etmektedir (Nolen-Hoeksema vd., 2009). Bakımı üstlenen kişi ile çocuk arasındaki ilişki, kardeş ilişkilerinin niteliği hakkında uzun dönemli çıkarımlar ortaya koymaktadır. Bakımını üstlenen kişiye duygusal olarak güvenli bağlanan çocukların diğerleri ile güvene ve yakınlığa dayalı bir ilişki kurulduğu bilinmektedir, halbuki güvenli bağlanmanın olmadığı ilişkilerde çatışma ve uzaklık yaşanabilir iken, kardeşlerin dahil olduğu ilişkilerde ise bireyi daha az memnun eden ilişkilerin var olduğu görülmektedir (East, 2009).

Her bir kardeşin birbiriyle kurduğu ilişki, diğerinin ihtiyacına ne oranda cevap verebildiği, kardeşlerin birbirlerine olan davranışları, kardeşler arasındaki bağlanma ilişkisinin kurulmasını etkileyen etmenlerdir (Dunn, 2007; McHale, Kim, ve Whiteman, 2006). Bazı durumlarda daha büyük kardeş, küçük kardeş için, bağlandığı

ve kendisinin güven duyduğu bir figür olmaktadır. Bakımı üstlenen kişi olmadığında, büyük kardeşin olması küçük kardeşi rahatlatabilmekte ve kendini güvende hissetmesine neden olabilmektedir (Lamb ve Sutton-Smith, 2014).

Adler'in bireysel psikoloji teorisi: Alfred Adler 1900'lerin başlarında, kişiliğin nedenlerine odaklanan psikanalitik akımın önemli bir parçasıdır. Kişiliğin gelişiminde kardeş etkilerinin dahil olduğu, aile sisteminin rolünü göstermiştir. Adler'in kuramında anahtar yapı, aşağılık kompleksi kavramıydı. Adler, psikoloji dinamiklerinin bireylerin yaşam tarzlarını ve kendi benliklerini yönetiminde hangi anlama sahip olduğunu incelemiştir. Adler'in perspektifinden bakıldığında, sosyal karşılaştırmalar ve aile içindeki güç dinamikleri bireyin kendi benliğinin tam merkezinde yer alıyordu. Adler'in iç görüsü, eşitliğin önemini savunmasına sevk etti. Bu eşitlik kavramına, kardeşlere eşit şekilde davranma yaklaşımı da dahil edilmiştir. Rudolf Dreikurs olumlu aile ilişkileri geliştirmek ve problem davranışları azaltmak için bir aile-eğitim programı hazırlamıştır (Whiteman, Mchale ve Soli, 2011). Bu aile eğitim programında Dreikurs, Adler'in bireysel psikolojiyi bir dünya görüşü, yaşamın her alanı için ahlaki bir kılavuz yapma misyonunu sürdürdü ve Adler'in teorisini bireylere, aile ilişkilerine, sınıflara, işyerlerine, arkadaşlara, siyasete, uluslararası ilişkilere getirdi. Geçerli olan bir demokrasi kuralı vardı, bireyler, gruplar, milletler, renkler, farklı ekonomik veya herhangi bir statü yer alan üyeler, hepsi eşit olmalı ve dolayısıyla ait olduklarını bilmeliydi (Abramson, 2020).

Kardeş ilişkilerinde sosyal psikolojik süreç: Sosyal psikolojik teoriler, diğerlerinin nelerden hoşlandığını ve davranışlarını güdüleyen şeylerin neler olduğunu, bireylerin birbirlerini nasıl etkilediğini açıklayan bilişsel süreçleri de içine alan bir teoridir. Bireylerin kendi davranışının nedenleri ile sosyal partnerlerinin davranışının da içinde olduğu olayların ve davranışların nedenlerinin açıklanmasına odaklanmakta ve kişilerarası olaylara ve deneyimlere verilen bireysel tepkilerin önemini vurgulamaktadır. Bu teoride, sosyal ilişkilerde var olan uyum ve çatışma, partnerlerden birinin diğerinin davranışının nedenlerini anlamasında temel teşkil etmektedir. Sosyal psikologlar, sosyal etkileşim dinamikleri, sosyal roller ve normları da kapsayan bir dizi süreçle ilgilenmişlerdir. Sosyal psikolojik teoriler kardeşlerle olan çalışmalarda nadiren uygulanmıştır. Kardeş dinamiğine özel bir bakış açısı da sosyal

karşılaştırma kuramıdır. 1950'lerde Leon Festinger tarafından önerilen ve Adlerian ilkelerini anlatan, sosyal karşılaştırma teorisi, bireylerin kendilerini değerlendirmek için içsel olarak motive olduklarını göstermektedir (Whiteman, Mchale ve Soli, 2011).

Sosyal öğrenme teorisi: Sosyal öğrenme süreçleri özellikle çocuk ve ergenlik süreçlerine ait kardeş ilişkileri dinamiklerini açıklamak için en fazla kullanılan mekanizmalar arasında yer almaktadır. Sosyal öğrenme kuramlarına göre, bireyler diğerlerinin davranışlarını gözlemleme ve pekiştirme gibi iki anahtar mekanizma sayesinde; tutumlar ve inançlar gibi bilişsel davranışları da içeren yeni davranışlar kazanırlar. Gözlemsel öğrenme ilkeleri, sosyal öğrenme için aile fertlerinin en göze çarpan modeller olduğunu göstermektedir. Bireyler kendilerine en benzer, statü olarak yüksek, içten ve şefkatli olan modelleri taklit etme eğilimindedirler (Senemoğlu, 2007).

Bu ilkeler, aile üyelerinin birbirleri ile etkileşimlerinin önemli öğrenme kaynakları olduğunu açıklamaktadır. Örneğin, sıcak ve sevgi dolu yetkin ve güçlü olarak görünen aile üyeleri (ebeveyn, büyük kardeş gibi) özellikle güçlü modeller olarak görülmektedir. Çocuklar, ebeveynlerinin, kardeşleri ve diğerleri ile etkileşimlerini gözlemleyerek sosyal becerileri öğrenirler. Çocuklar sosyal çevrede olumlu davranış kalıplarını öğrenebildiği gibi, çatışma, düşmanlık ve saldırganlık gibi olumsuz ilişki dinamiklerini de sık sık taklit edebilmektedir. Aynı yaşta olan kardeş ile kendisinden daha büyük olan kardeşin model olarak taklit edilme olasılığı daha fazladır (Slomkowski, Rende, Conger, Simons ve Conger, 2001)

Aile-ekolojik Sistem Yaklaşımları: Çocuğun merkeze alındığı bu sistem çocuk gelişimini konu alan bir teoridir. Bronfenbrenner, mikro, mezo, egzo ve makro olarak isimlendirdiği dört büyük dairenin yer aldığı bu sistemi çocuğun bu dairelerin merkezinde olacağı şekilde tasarlamıştır. Mikro olarak isimlendirilen bölümde aile, yakın çevre ve okul, mezo bölümde yakın ve uzak olan dairelerle olan ilişkiler, egzo bölümde ise uzak akrabalar, büyük ebeveynler yer alırken makro bölümde ise çocuğun psikolojik ve sosyal gelişimini etkileyen etmenler ile inançlar, sosyal değerler ve kültürel faktörler sıralanarak teori belirlenmiştir (Doğan, 2010).

Bireysel ve toplumsal çevre arasındaki etkileşimler yoluyla insan davranışları oluşmaktadır. Alt kültür, kültür, aile, ev ve okul toplumsal ağ içerisinde konumlanan sistemlerdir. Bu sistemlerin içerisinde meydana gelen herhangi bir değişim diğer sistemlere etki etmektedir. Çocuğun ailesi içerisinde yaşanan ve anne baba arasındaki ilişki süreçlerini etkileyen herhangi bir değişim çocuğun hayatını olumsuz şekilde etkileyebilmektedir (Bertalanffy, 2004). Bronfenbrenner'in ekolojik sistem teorisi hem kardeşlerin bireysel gelişiminde hem de kardeşlerin birbirleri ile olan etkileşiminde bulundukları çevre ile diğer alt sistemlere vurgu yapar (Paslı, 2017). Ailenin dışındaki kuvvetler de kardeş ilişkilerini etkileme potansiyeline sahiptir. Her iki kardeşin de paylaşabileceği çevresel faktörler, örneğin ailenin sosyo-ekonomik durumu ve yakın çevresi kardeş ilişkilerinin belirlenmesinde bir bağlam oluşturur. Kardeş ilişkilerini inceleyen çoğu araştırmacı sosyo-ekonomik durumu bir kontrol değişkeni olarak ele almaktadır. Bazı çalışmalar ailenin sosyo-ekonomik durumunun olumsuz kardeş ilişkileri ile bağlantılı olduğunu bildirmiştir (Danış, 2006).

2.4.3. Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Bireylerin Kardeş İlişkileri

Kardeş ilişkileri yaşam boyunca destekleyici olduğu kadar çocukların çeşitli sosyal becerileri öğrenip uygulayabilecekleri zengin bir sosyal bağlam da oluşturabilmektedir. Kardeş etkileşimlerinde şefkatli bakım, çatışma çözme, düşmanca ve kıskanç duyguların kontrolü gelişebilmekte, özel gereksinimli bir çocuğun dahil olduğu kardeş ilişkileri daha sıcak ve olumlu görünmektedir (Berk, 2003).

Bir çocuğun yetersizliği ne kadar ağırsa, erkek veya kız kardeşlerle etkileşime girmek o kadar zor olur (Stoneman, 2001). Birden fazla yetersizliği olan bir çocuk ile tipik gelişim gösteren kardeş arasındaki etkileşimler sırasında, etkileşim yetenekleri konusunda bir eşitsizlik ortaya çıkmaktadır (Berk, 2003). Birden fazla yetersizliği olan çocukların ve gençlerin, tipik gelişim gösteren kardeşlerle etkileşimlerde artan miktarda akran yönlendirmeli davranışlar sergileyen bilmektedirler (Nijs ve Maes, 2014). Nijs, Vlaskamp ve Maes (2016), yaptıkları bir araştırmada birden fazla yetersizliği olan çocuk ve gençlerin bir kardeşle etkileşimde ve bir akranla etkileşimde akran yönelimli davranışlarını karşılaştırmıştır. Bu araştırmanın sonucunda birden fazla yetersizliği bulunan çocuklar ve gençler kardeşleriyle etkileşime girdiklerinde

daha fazla akran yönlendirmeli davranışlar sergilediği gözlemlenmiştir, yine aynı şekilde kardeşler çoğunlukla sözel olmayan dikkat yönlendirme davranışlarını kullanmışlardır. Kardeşler sıklıkla, birden fazla yetersizliği olan kardeşin elini manipüle ederek bir nesneyi kavramasına yardımcı olmak gibi fiziksel destek kullanmışlardır. Kardeşler ayrıca basit yorumlar ve seslendirmeler gibi sözlü dikkat yönlendirme davranışları sergilemişlerdir.

Güzel (2020), yaptığı bir araştırmada farklı yetersizlik gruplarına ait 20 farklı gelişen çocuğun tipik gelişim gösteren kardeşini araştırmaya dahil etmiştir. Araştırmada Spence Çocuk Anksiyetesi Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda altı haftalık grupla psikolojik danışma programının farklı gelişen çocukların tipik gelişim gösteren kardeşlerinin kaygı düzeyleri üzerinde olumlu etki gösterdiği gözlenmiştir.

Barr, Mcleod ve Daniel (2008), dil ve konuşma güçlüğü olan çocukların kardeş ilişkilerini incelediği bir araştırmada, tipik gelişim gösteren kardeşlerin dil ve konuşma güçlüğü çeken kardeşlerinin diğerleri tarafından anlaşılmadığı durumları hissettiklerinde kardeşlerinin ihtiyaç ve beklentilerini yorumlama ve kardeşlerini potansiyel bir zorbalıktan koruma ihtiyacı içinde olduklarını bildirmişlerdir. Buna karşın tipik gelişim gösteren kardeşler dil ve konuşma güçlüğü çeken kardeşler ile kıyaslandığında ailenin azalan ilgisinden dolayı küskünlük ve kıskançlık duyguları yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Görme bozukluğu olan çocukların tipik gelişim gösteren akranlarına kıyasla fiziksel aktivitelere katılımları önemli ölçüde daha düşük seviyedir (Lieberman ve McHugh, 2001; Longmuir ve Bar-Or, 2000). Ayrıca, görme bozukluğu olan çocuklar, gelişim yıllarında hareketsiz davranışların sonucu olarak denge bozuklukları ve motor gelişiminde gecikmeler gösterirler. (Bouchard ve Tetrault, 2000; Horvat vd., 2003). Aile, görme yetersizliği olan çocuğun gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Görme yetersizliği olan bir çocuğun gelişiminde doğumdan olgunluğa kadar en büyük etkiye sahip olan ebeveynlerdir. Ebeveyn tutumunun en önemli özelliklerinden biri tutarlılıktır. Kaynaştırma okullarına devam eden görme yetersizliği olan çocukların ailelerinin kaynaştırma okullarında öğretim boyutuna yönelik olumlu bir tutum sergilediklerini vurgulanmaktadır. Görme yetersizliği olan çocukların sosyal ve

duygusal davranışları ve kardeş ilişkileri, hem görme yetersizliği olan çocukların hem de tipik gelişim gösteren kardeşlerinin günlük yaşamlarında yaşadığı duygular hem olumlu hem de olumsuz yönlerini deneyimlemeleriyle gerçekleşmektedir. Çocukların günlük rutinlerinde ailenin bir parçası olmaları faktörüne bağlı olmaktadır. Yatılı okullara devam eden görme yetersizliği olan çocuklar kaynaştırma okullarına devam eden çocuklarla kıyaslandığında özellikle tatillerde kardeşleri ve aile üyeleri ile etkileşimleri kısa süreli olduğu için öğretim boyutuna yönelik olumsuz tutum sergileyebilmektedir Bunun nedeni, bu çocukların bir yatılı okula (özel okul) yerleştirilmesidir. Bu nedenle ebeveynlerin çocuklarına daha iyi yardımcı olmak için farklı stratejiler benimsemeleri gerekmektedir (Venkat Lakshmi, Geetha ve Krishna Murthy, 2009).

Babaroğlu (2016), yaptığı bir araştırmada, işitme yetersizliği olan ve olmayan çocuklarda saldırganlık davranışlarının boyutunu incelemiştir. Bu araştırma sonucunda işitme yetersizliği olan çocukların ailesinde başka bir işitme yetersizliği olan üyesinin varlığının fiziksel ve dolaylı saldırgan davranışları arttırdığını gözlemlemiştir. İşitme yetersizliği olan bir veya daha fazla kardeşi olan işitme yetersizliği olan çocuklar, işitme yetersizliği olan kardeşi olmayanlara göre daha saldırgan davranışlar göstermiştir. Ayrıca bu araştırmada işitme yetersizliği olan bir veya daha fazla kardeşi olan tipik gelişim gösteren kardeşler, bir veya daha fazla işitme yetersizliği olan kardeşi olan diğer işitme yetersizliği olan çocuklara göre daha saldırgan davranışlar gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Lapidot-Berman ve Oshrat (2009), yaptıkları bir araştırmada üstün zekalı olmayan çocukların üstün zekalı kardeşlerine karşı olumsuz duygular ifade ederken aynı zamanda kardeşlerinin entelektüel yeterliliğini arzuladıklarını bulmuştur. Bununla birlikte, David, Gil ve Raviv (2009) yaptıkları bir araştırmada üstün yetenekli bir kardeşin varlığının üstün yetenekli olmayan çocuk üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmada üstün zekalı olmayan çocukların genellikle üstün zekalı kardeşlerinden bir şeyler öğrenmek istedikleri sonucuna varılmıştır. Kardeş ilişkilerini belirleyen önemli bir unsur da ebeveyn davranışıdır. Ebeveynler, kurallar koyarak ve çatışmalara müdahale ederek hem olumsuz hem de olumlu model olarak kardeş ilişkilerini dolaylı olarak etkilemektedir (Milevsky, 2016;

Siddiqui ve Ross, 2004). Ayrıca bir ebeveynin çocuğa nasıl davrandığı çocukların algılanan deneyimleri kardeş ilişkilerinin kalitesinin önemli bir göstergesi olmaktadır (Gozu, 2016).

Bozbey Akalın (2005) yaptığı bir araştırmada, DEHB'li çocukların kardeşleri daha fazla toplumsal ve davranışlar problemler göstermekte, ilişkilerin niteliğine bakıldığında tipik gelişim gösteren kardeşlerin ağabey ve ablaları kardeşlerine karşı daha fazla sevgi ve hayranlık duydukları DEHB'li kardeşi olanların kardeşleri ile daha fazla tartışma yaşadıkları belirlenmiştir. Anne, abla ve ağabeyler DEHB'li çocuğa karşı daha fazla ilgi göstermekteyken, kardeşlerin birbirlerine karşı saldırgan tutumların ise daha fazla belirtildiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Öğrenme güçlüğü bir veya daha fazla alanda örneğin dinleme, okuma, yazma akıl yürütme ve matematik becerileri gibi alanlarda önemli güçlüklerin olduğu bir grup heterojen bozukluktur (Aminoff ve Daroff, 2003). Öğrenci güçlüğü olan çocuklarda düşük benlik saygısı, bir takım psikolojik, fiziksel ve sosyal sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar başarılı ergen gelişimini ve yetişkinliğe geçişi etkilemektedir (Mann, Hosman, Schaalma ve de Vries, 2004). Lahane, Shah, Nagarale ve Kamath, (2012), yaptıkları araştırmada, öğrenme güçlüğü olan çocuklar ile etkilenmemiş kardeşleri arasında benlik saygısı ve annelik tutumunu karşılaştırmıştır. Öğrenme güçlüğü olan çocuklarda, etkilenmeyen kardeşlere göre benlik saygısının daha düşük olduğu bulunmuştur. Benlik saygısı parametresinde, öğrenme güçlüğü olan çocuklar, gurur duyacak çok şeyleri olmadığını ve daha az sayıda iyi niteliklere sahip olduklarını hissetmiş ve kendilerini başarısız olarak algılamışlardır.

Serebral palsili çocukların ebeveynleri diğer yetersizlik grupları ile kıyaslandığında çeşitli engellerle ve daha kötü sağlık sonuçlarıyla karşılaşsa da, tipik gelişim gösteren çocukların Serabral palsili kardeşlerinin gelişimine katkısı alan yazında daha az dikkat çekmiştir (Dew, Balandin ve Llewellyn, 2008; Kuo ve Geracı 2012). Örneğin, ebeveynler özel gereksinimli çocuk yetiştirmeye yönelik olumsuz tutumlara sahip gibi görünürken, kardeşler özel gereksinimli bir erkek veya kız kardeşle yaşamaya daha olumlu bakmaktadır (Dew, Balandin ve Llewellyn, 2008. Bu durum, kardeşlerin birbirlerini desteklemelerini mümkün kılan bir anlayışın varlığını açıklamaktadır. Bunun yanı sıra Avustralya'da yapılan bir araştırmada Dew,

Llewellyn ve Balandin (2014), tipik gelişim gösteren çocukların ve serebral palsili kardeşlerinin birlikte yaşama ve büyüme becerilerinin gelecekteki ilişkilerini etkilediğini ortaya koymuştur. Tipik gelişim gösteren kardeşler, ebeveyn rollerini yerine getirmeye, erkek veya kız kardeşlerini desteklemeye devam etmiştir. Bu araştırmaya göre serebral palsili çocuk ve kardeşi arasında barış içinde bir arada yaşamalarının gelecekteki ilişkileri ve desteği etkileyebileceği sonucuna varılmıştır.

Engel her yaştan ve ırk, etnik ve sosyoekonomik grupta ortaya çıkmakta ve çok sayıda hanede bakıma muhtaç bir özel gereksinimli birey bulunmaktadır (Disability Facts and Statistics, 2021). Aslında, 5 ila 17 yaş arasındaki çocukların %18'i çeşitli alanlarda işlevsellik ile ilgili zorluklar yaşamaktadır (Pastor, Reuben ve Loeb, 2009). Bu sakatlıklar veya kronik durumlar/hastalıklar hafif veya şiddetli olabilir ve sağlığı etkileyebilir. Özel gereksinimli çocuğun varlığı aile üyelerini etkilemektedir. Kardeş ilişkilerinin ortak kültürel ortamı ve eşitlikçi doğası nedeniyle kardeşler özellikle etkilenmektedir. Aslında ailelerde kardeş ilişkileri, kritik yaşam evrelerinde fiziksel ve duygusal temas sağlamakta çocukların sosyal becerileri öğrenmesine yardımcı olmakta ve genellikle bireyin sahip olacağı ilk, en yoğun ve en uzun akran ilişkisi olarak kabul edilmektedir (Mandleco, Olsen, Dyches ve Marshall, 2003). Bazı araştırmalar, bir çocuğun yetersizliğinin veya kronik hastalık durumunun kardeş ilişkilerini, davranışlarını veya uyumunu olumlu yönde etkilediğini ileri sürmektedir (Pilowsky, Yirmiya, Doppelt, Gross-Tsur ve Shalev, 2004; Skotko ve Levine, 2006; Stoneman, 2005; Waite-Jones ve Madill, 2008). Bazı araştırmalar ise özel gereksinimli kardeşlerin mizacının kardeş ilişkileriyle ilgili olduğunu göstermektedir. Örneğin, OSB'li çocukların daha ısrarcı olan kardeşleri görevler zorlu olsa bile görevler konusunda farkındalığı devam etmiştir. Mizaç olarak ısrarcı olan tipik gelişim gösteren kardeşler diğer mizaçtaki kardeşlere göre kardeşlerinden daha memnundur (Rivers ve Stoneman, 2008).

Waite-Jones ve Madill (2008), ergenlik çağında olan tipik gelişim gösteren kardeşlerin hasta bir erkek kardeşe veya kız kardeşe sahip olmaktan utandıklarını ve ebeveynlerinin kendilerinden talep ettiği zamanın kendilerini akranlarından uzaklaştırdığının farkında oldukları için küçük kardeşlere göre daha fazla olumsuz duygu ve davranış gösterebileceklerini belirtmişlerdir. Son olarak, ergenlik çağındaki

kardeşler de evdeki ev işlerine artan katılımlarından endişe duymuş ve sıklıkla akranlarıyla özel gereksinimli kardeşlerinin durumuyla ilgili sorunlar hakkında konuşmuşlardır (Barrera, Chung ve Greenberg, 2002). Yapılan diğer araştırmalarda, zihinsel yetersizliği olan, artritli veya beyin tümörlü bir çocuğun ailede olması ile yaşı daha daha büyük olan kardeşler sosyal sorunlar ve ilişki gücükleri yaşamakta, artan bakıcı sayısı nedeniyle özel gereksinimli kardeşi olmayan çocuklarla kıyaslandığında kendilerini dezavantajlı hissetmektedirler (Mulroy, Robertson, Aiberti ve Bower, 2008; Waite-Jones ve Madill, 2008).

2.4.4. Özel Gereksinimli Kardeşin Varlığına Yönelik Kardeş Tepkileri

Kardeşler arası ilişki doğumla başlayıp yaşam boyu devam etmektedir. Kardeşler birbirlerinin ilk arkadaşları ve birbirlerini her zaman korur ve savunurlar (Shaffer, 2008). Ayrıca kardeşler birbirlerinden yeni bilgi ve davranış, birlikte yaşamayı öğrenirler (Lamb ve Sutton-Smith, 2014), birbirlerini ikna etmeyi öğrenir ve birbirlerinin bakımını yapmaktadırlar. Özel gereksinimli bir bireyin aileye katılımı tüm aile üyelerini aileyi olumsuz etkileyip ve önemli derecede strese sürüklemektedir (Rao ve Beidel, 2009). OSB'li bir çocuğun aileye katılımı ailenin; ev işlerini, maddi durumunu, çocukla ilgilenen kişinin zihin sağlığını, evlilik ilişkilerini ve tüm ailenin fiziksel durumunu olumsuz etkilemektedir. Özel gereksinimli kardeşinin olması tipik gelişim gösteren çocuğun hayatını olumlu ve olumsuz yönlerden etkilediğine dair farklı araştırma bulguları bulunmaktadır. Olumsuz olarak etkilediğini belirten araştırmalar kardeşlerden birinin özel gereksinimli (OSB) olması kardeşlik ilişkilerinin, tipik gelişim gösteren kardeşler için çok problemli olacağını belirtmektedir. Özel gereksinimli kardeşten dolayı tipik gelişim gösteren kardeşlerin özel gereksinimli kardeşi olmayan akranlarına oranla daha fazla depresyon, yalnızlık ve daha fazla davranış problemleri sergilemektedirler (Hastings, 2003). Buna yanında tipik gelişim gösteren kardeşlerin özel gereksinimli kardeşini zaman içinde durumunu kabul edip uyum sağlayacağını belirten araştırmalarda bulunmaktadır. Örneğin Ahmetoğlu'na (2004) göre tipik gelişim gösteren kardeşin, kardeşinin yetersizliğine zaman içinde uyum sağlamaya başlayacağını belirtmiştir. Rivers ve Stoneman'a (2003) göre ise tipik gelişim gösteren kişinin OSB'li kardeşi olması bireyin hayatını

olumlu yönde etkilemektedir. OSB'li kardeşinin yetersizliğini kabul edip bu duruma uyum sağlayan kardeşin öz-benlik algısı geliştirmekte ve kendini daha iyi kontrol etmektedir.

Kızgınlık tipik gelişim gösteren kardeşlerde en fazla görülen duygudur. Kardeşin özel gereksinimli olmasından dolayı yaşanan hayal kırıklığından dolayı kızgınlık duygusu gelişebilir. Bunun yanında kardeşin özel gereksinimli olması, tipik gelişim gösteren kardeşe ileriki yıllarda özel gereksinimli kardeşin bakım sorumluluğunun kendisine düşmesi ve sosyal yaşantıların kısıtlanması gibi değişkenler kızgınlığı etkileyebilmektedir (Uygur, 2019). Tipik gelişim gösteren kardeşler OSB'li kardeşlerine karşı kızgınlık duygusu yaşayabilmektedirler. OSB'li kardeşlerine duydukları kızgınlık duygusu tipik gelişim gösteren çocuklarda OSB'li kardeşlerine karşı davranış problemleri sergilemelerine sebep olabilmektedir (Dere, 2009; Walton ve Ingersoll, 2015).

Kıskançlık, tipik gelişim gösteren kardeşlerde görülebilen bir duygudur. Ebeveynlerin özel gereksinimli kardeşle daha fazla ilgilenmesi tipik gelişim gösteren kardeşlerde kıskançlığa sebep olabilmektedir. Bu durum aslında tipik gelişim gösteren kardeşin özel gereksinimli kardeşin durumunu anlamamasından kaynaklanmaktadır. Tipik gelişim gösteren kardeşin ikinci plana düşmesinden dolayı anne-babasının ilgisini çekmek için davranış problemleri, yalan söyleme, beklenmeyen garip davranışlar sergileyebilirler (Uygur, 2019). Walton ve Ingersoll, (2015)' e göre ebeveynlerin OSB'li kardeşle daha fazla ilgilenmeleri sebebiyle tipik gelişim gösteren kardeşler OSB'li kardeşlerini kıskanabilir ve ilgiyi kendi üzerine çekmek için davranış problemleri sergileyebilirler.

Düşmanlık duygusu kıskançlık duygusunun bir sonucu olarak gelişmektedir. Tipik gelişim gösteren kardeşler ailedeki tüm sorunların kaynağı olarak görülebilir (Onat Zoylan, 2005). Tipik gelişim gösteren kardeşler OSB'li kardeşe karşı düşmanlık duygusu olarak; fiziksel saldırı, özel gereksinimli kardeşe hoş olmayan sıfatlar ve alay etme gibi davranışlar sergileyebilirler. Bazen ebeveynlere karşı da düşmanlık duygusu geliştirebilirler (Atasoy, 2002; Yıldırım, 2005).

Suçluluk tipik gelişim gösteren kardeşlerin yaşadığı bir duygudur. Kardeşin özel gereksinimli olması tipik gelişim gösteren kardeşlerin suçluluk duygusu yaşamasına neden olabilmektedir. Özel gereksinimli kardeşe karşı suçluluk duygusunun sebepleri, kardeşinin bir türlü iyileşmemesi, kardeşine karşı olumsuz duygu besleme ve kötü davranmasından kaynaklı olabilmektedir. Ayrıca kardeşinin özel gereksinimli olmasında dolayı ebeveynlerini suçlayabilirler (Onat Zoylan, 2005). Tipik gelişim gösteren kardeşler OSB'li kardeşlerinden dolayı stres yaşayabilirler. Özellikle çocuğun yaşı küçük ise mantıksız bir duygu yaşayabilirler. Hatta kardeşiyle girdiği rekabetten dolayı üzülüp suçluluk duygusu yaşayabilirler (Darıca, Abidoğlu ve Gümüşçü 2002; Dere, 2009). Bu suçluluk duygusundan dolayı tipik gelişim gösteren kardeşlerin yaşam kaliteleri olumsuz etkilenebilmektedir (Marciano ve Scheuer, 2005).

Üzüntü tipik gelişim gösteren kardeşler için olağan bir durumdur. Tipik gelişim gösteren kardeşler özel gereksinimli kardeşleri için üzülürler. Bu üzüntü aynı zamanda ebeveynlerin üzüntüsünün bir şekilde yansımasıdır (Atasoy, 2002). Kardeşleri yatılı bir kurumda kalıyorsa bundan dolayı üzüntü duyabilirler. Çünkü kardeşlerinin bir sebeple evden uzaklaştırıldığı ve aile üyeleri içine alınmadığını düşünebilirler. Tüm bunlardan dolayı özel gereksinimli kardeşlerinin her şeyden mahrum kaldığını düşünüp üzülebilirler (Yıldırım, 2005). Dere (2009) yaptığı araştırmada tipik gelişim gösteren kardeşlerin üzüntü alt boyutunda anlamlı düzeyde yüksek puanlar aldığını gözlemlemiştir. Buna paralel olarak Yılmaz ve Çakır (2021) yaptıkları araştırmada OSB'li çocukların tipik gelişim gösteren kardeşleri araştırmada kullanılan ölçek puan ortalamasında diğer yetersizlik gruplarındaki tipik gelişim gösteren kardeşlere göre üzüntü endişe alt boyutunda daha yüksek puan aldıkları gözlenmiştir.

Reddetme bazı tipik gelişim gösteren kardeşlerde görülen bir duygudur. Tipik gelişim gösteren kardeşlerde en sık görülen reddetme şeklidir ve özel gereksinimli kardeşine ilgi ve sevgi göstermeme ve kardeşin özel gereksinimli olduğu da reddedilebilmektedir (Uygur, 2019). Tipik gelişim gösteren kardeşlerin OSB'li kardeşlerini reddettikleri ve onlara karşı sevgi göstermediğini bildiren araştırmalar bulunmaktadır (Rivers ve Stoneman, 2003). Buna karşın tipik gelişim gösteren

kardeşlerin OSB'li kardeşlerini kabul ettiklerini ve onlarla olumlu ilişkiler kurduklarını bildiren araştırmalar da bulunmaktadır. Bunu etkileyen faktörlerin başında ise ebeveynlerin tutumları gelmektedir (Dere, 2009).

Korku duygusunu tipik gelişim gösteren kardeşler özel gereksinimli kardeşlerinden ötürü yaşayabilirler. Özellikle küçük çocuklar kızamık, menenjit gibi hastalıkların kardeşlerinin yetersizliğine neden olduğunu öğrendiklerinde kendilerinin de özel gereksinimli olabileceğinden korkarlar. Yaşları büyüdükçe korkuları şekil değişmeye başlar. Yaşları büyüdükçe sosyal yaşantılarının kısıtlanması, özel gereksinimli kardeşin de dolayı arkadaş veya eş bulma korkusu, evlendiklerinde kendi çocuklarının da özel gereksinimli olma korkusu ve ebeveynleri öldüğünde kardeşlerinin sorumluluğunun kendilerine kalma korkusunu yaşamaktadırlar (İçöz, 2001). Bunların yanı sıra OSB'li kardeşlerin sergiledikleri davranış problemleri özellikle yaşça küçük tipik gelişim gösteren kardeşin korkmasına sebep olabilmektedir. Bu nedenle de tipik gelişim gösteren kardeş OSB'li kardeşiyle vakit geçirmek istememektedir. OSB'li kardeş ve tipik gelişim gösteren kardeş birbirleriyle vakit geçirmedikleri zaman kardeşler arasında olumsuz bir etkileşim gözlenmektedir (Yavuz ve Şafak, 2019).

Utanma ve sıkıntı kardeşler arasında özellikle kardeşlerden birisi özel gereksinimli ise veya kardeşin davranış problemleri varsa ortaya çıkabilmektedir. Okul çağı çocuklarının bir kısmı kardeşleri ile vakit geçirirken bir kısmı ise kardeşleri ile vakit geçirmemeyi tercih etmektedirler. Vakit geçirmeyenlerin gerekçesi ise kardeşlerinin davranış problemleri, boş zamanlarının olmaması veya kendi okullarında zaman geçirmeleri olarak söylenebilir. Bunun yanı sıra kardeşleri ile vakit geçirenler ise bir kısmı ev içerisinde kardeşleri ile çeşitli oyunlar oynadıkları kitap okuma gibi serbest zaman etkinliği yaptıkları veya beraber boyama, resim gibi ders çalışma etkinlikleri yaptıkları, kardeşlerine elbise giyme çıkarma ve benzeri eğitimler verdikleri görülmektedir. Ev dışında ise parka gittikleri, beraber gezdikleri, sinema ve tiyatro gibi etkinliklere katıldıkları, kardeşlerine toplum içerisinde nasıl davranacakları ile ilgili gerekli bilgileri verdikleri ifade edilmiştir, bunun yanı sıra bazı kardeşlerin özel gereksinimli kardeşi ile dışarıda vakit geçirmeyi tercih etmedikleri gözlenmiştir.

Bunun sebebinin, kardeşinin davranış problemlerinden utanmaları ve halkın olumsuz tutumundan kaynaklı olduğunu ifade etmişlerdir (Yavuz ve Şafak, 2019).

Reddetme tipik gelişim gösteren kardeş ile özel gereksinimli kardeş arasında rekabeti artırabilmektedir. Bu durum ailede iki çocuk olması durumunda daha fazla görülebilmektedir (Uygur, 2019). Tipik gelişim gösteren kardeş ile OSB'li kardeş arasında bir rekabet ve çekişme olabileceğini belirten araştırmalar bulunmaktadır. Kardeşler arasında yaşanan rekabet duygusu kardeş ilişkilerini olumsuz etkilemektedir (Angın, & Erden, 2019; Kaminsky ve Dewey, 2001).

Rekabet her iki kardeş arasında yaşanabilecek bir durumdur. Özellikle tipik gelişim gösteren kardeş ile özel gereksinimli kardeş arasında rekabet gelişebilmektedir. Bu durum ailede iki çocuk olması durumunda daha fazla görülebilmektedir (Uygur, 2019). Tipik gelişim gösteren kardeş ile OSB'li kardeş arasında bir rekabet ve çekişme olabileceğini bildiren araştırmalar bulunmaktadır. Kardeşler arasında yaşanan rekabet duygusu kardeş ilişkilerini olumsuz etkilemektedir (Angın, & Erden, 2019; Kaminsky ve Dewey, 2001).

Uzlaşma göstermek ve tartışmalarda arabulucuk görevini üstlenen kişi genellikle aile üyelerinden biri veya tipik gelişim gösteren kardeş olabilmektedir (Zoylan, 2005). Tipik gelişim gösteren kardeş, aile içinde özel gereksinimli kardeşten kaynaklı oluşan olumsuz duygu ve düşünceleri yatıştırma rolü üstlenebilirler (Yıldırım, 2005). Tipik gelişim gösteren kardeşlerin OSB'li kardeşlerini benimseyip onlarla iyi vakit geçirebildiğini bildiren araştırmalar bulunmaktadırlar. Hatta tipik gelişim gösteren kardeşler OSB'li kardeşlerini oyunlarına dahil edebilir ve onlarla oyun oynayabilirler. Birlikte oyun oynamak hem OSB'li hem de tipik gelişim gösteren kardeşe önemli öğrenme fırsatları sağlamaktadır (Taylor, 2001). Kardeşlerin anlaşması ve birlikte vakit geçirmesi OSB'li bireye ve tipik gelişim gösteren kardeşin yeni davranışlar öğrenmesine sebep olmaktadır. Yeni davranışlar öğrenen OSB'li birey ise sosyal hayata daha kolay uyum sağlayabilmektedir (Yavuz ve Şafak, 2019).

Kabul tipik gelişim gösteren kardeşle özel gereksinimli kardeş arasındaki uyum sürecinin bir parçasıdır. Tipik gelişim gösteren kardeşler özel gereksinimli kardeşleriyle uyum sağlamaktadır. Bu durum özel gereksinimli kardeşi ve onun

yetersizliğini bir kabul ediş şeklidir. Fakat bu gibi bir durumların oluşması halinde ciddi sorunlar da kendisini gösterebilir. Tipik gelişim gösteren kardeşler, özel gereksinimli kardeşini arkadaşlarıyla tanıştırmak isteyebilmektedir. Ancak bu durum ilk olarak, bir kabul ediş biçimi ile şekillenmektedir (Uygur, 2019). Ebeveynlerin tipik gelişim gösteren kardeşi bilgilendirmeleri, ailenin yapısı, yaş sırası, kardeşlerin cinsiyetleri ve çocukların kişilikleri tipik gelişim gösteren kardeşi özel gereksinimli kardeşlerini kabulünü etkilemektedir (Aksoy ve Yıldırım, 2008). Tipik gelişim gösteren kardeşler OSB'li kardeşlerine karşı daha olumlu, daha sabırlı davranabilmektedir. Bu tutumları onların sosyal gelişimine ve olumlu benlik algısına katkı sağlamaktadır (Benderix ve Sivberg, 2007).

2.5. Gelişim Dönemlerine Göre Kardeş İlişkileri

Alan yazında özel gereksinimli ya da hastalığı olan çocuklar ve kardeşleri ile ilgili araştırmalar oldukça sınırlı kalmaktadır. Buna karşın sağlık sektöründe çalışan uzmanların hem hastalık ve yetersizlikle ilgili olarak kardeşler arasındaki ilişkilerin desteklenmesi hem de tipik gelişim gösteren kardeşlerin psikolojik ve toplumsal yönlerden ihtiyaçlarının desteklenmesi konusunda ilgileri önemli ölçüde artmaya başlamıştır (Alderfer, Labay ve Kazak, 2003).

Özel gereksinimli kardeşi olan çocukların yaşadıkları güçlüklerin daha iyi anlaşılabilmesi için, yaş dönemlerine göre okul öncesi, okul dönemi ve ergenlik dönemi kardeş ilişkilerinin hem sağlıklı hem de özel gereksinimli kardeşi olan çocuklar açısından incelenmesi yol gösterici olacaktır. Buna paralel olarak tipik gelişim gösteren kardeş ile OSB'li kardeş ilişkilerini gelişim yıllarına göre bilmek de kardeşler arası ilişkinin niteliğini ve niceliğini artırma konusunda ebeveynlere, öğretmenlere, uzmanlara yardımcı olacaktır.

2.5.1. Okul Öncesi Dönemde Kardeş İlişkileri

Çocuğun gelişiminde okul öncesi ve erken okul dönemi, ergenlik dönemine göre daha etkilidir (Senemoğlu, 2007). Bu sebeple erken çocukluk döneminde kardeş ilişkileri daha da önemli bir durum arz etmektedir (Abacı, 2019). Kardeş ilişkileri duygusal olarak çok yoğundur. Kardeş ilişkileri hem olumlu hem de olumsuz yönde ilerleyebilir. Araştırmalar erken yaşlardaki kardeşler arası çatışmanın ahlaki, akıl

yürütme, çatışma çözebilme ve çocuklukta sosyal becerileri geliştirdiğini göstermektedir (Volling, 2003). Okul öncesi süresince olumlu kardeş ilişkisinin belirtileri "ilgi, hayranlık-beğeni, samimiyet- yakınlık vb şeklinde yansımaktadır Olumsuz kardeş ilişkileri ise, "saldırganlık, düşmanlık" şeklinde izlenebilmektedir (Abacı, 2019). Bunun yanında erken yaşlarda birbirlerine arkadaşlık yapmaya başlayan kardeşlerin ilişkileri yaşam boyu olumlu yönde devam edecektir (Shaffer, 2008). Bunun yanında büyük kardeşler küçük kardeşlere yeni bilgi ve becerileri öğreteceklerdir (Lamb ve Sutton-Smith, 2014). Çocukluk döneminde sıcak ve olumlu kardeş ilişkisi yaşamış ergenler, olumsuz ilişki yaşayanlara oranla daha saygılı ve özgüvenli olduğu görülmüştür (Abacı, 2019).

Okul öncesi yıllarda kardeşler genellikle OSB'nin ne olduğunu tam olarak algılayamazlar. Ancak üç yaşından itibaren çocuklar OSB'li kardeşleriyle ilgili bir şeylerin farklı olduğunun anlamaya başlamaktadır. OSB'nin gelişimi üzerine yapılan araştırmaların çoğu Piaget'in modelinin gelişim aşamalarını takip etmektedir (Glasberg, 2000). Piaget'e göre işlem öncesi dönemdeki çocuklar dünyayı anlık deneyimlerine göre anlamaktadır. Üç yaşına kadar her çocuk fiziksel bir rahatsızlık yaşamaktadır. Daha sonra yaşamış olduğu bu hastalığı diğerlerinin hastalığı ile ilişkilendirebilmektedir. Özel gereksinimli bir kardeşe sahip çocuk, zihinsel yetersizliğin tanımını kendi hastalık şemasına göre ilişkilendirerek fiziksel tanımlarla açıklamaktadır (Ferraioli ve Harris, 2009). Örneğin, yetersizliğin sebebini açıklayabilmek için 'kardeşim kafasının üzerine düştü' diyebilmektedir (Diamond ve Hestenes, 1996). Çocuklar ayrıca fiziksel kısıtlılık hakkındaki bilgilerini aşırı derecede zihinsel yetersizliğe genelleyebilmektedir. Bunun yanı sıra, bu yaşlarda OSB'nin nedenleri ve etkileri hakkında yanlış anlamalar fazla olabilir. Zihinsel yetersizliği olan bir kardeşe sahip olmak, daha somut bir bozukluğu olan bir kardeşin varlığı ile kıyaslandığında olumsuz uyum sonucu ortaya çıkarabilmektedir. Kardeşler arasındaki uyumun olumlu olmasının ise kardeşin yetersizliğinin ciddiyetinden ziyade kardeşin başa çıkma stratejileri ile güçlü bir şekilde ilişkili olmaktadır (Macks ve Reeve, 2006). Bununla birlikte, OSB'nin doğası, kardeşler arasındaki sosyal ilişkide bazı zorluklar ortaya çıkarabilir. Tipik gelişim gösteren çocuklar, özellikle OSB'nin temel sosyal ve iletişim eksikliklerini anlamazlarsa, hayal kırıklığı yaşayabilmektedir (Stoneman,

2001). Kardeşler birbirlerine karşı saldırgan davranışlar sergileyebilir veya saldırgan davranışları anlamayabilir, bunu açıklamak için sıklıkla “benden hoşlanmıyor” veya “bana kızgın” gibi yorumlar yapabilirler. Tipik gelişim gösteren kardeşler OSB’li kardeşlerinin saldırgan davranışlarından korka bilmektedirler (Stormshak vd., 1996). OSB’li çocukların davranış problemlerine rağmen, bu yaştaki kardeşler genellikle erkek ve kız kardeşleriyle olan ilişkilerinden memnun olduklarını belirtmişlerdir (Rivers ve Stoneman, 2003).

2.5.2. Okul Döneminde Kardeş İlişkileri

Okul döneminde, çocuklar ebeveynleriyle daha az zaman geçirirler. Çocuğun gelişimine paralel olarak bilişsel gelişim gösteren çocuk problem çözme becerileri gelişir ve önemli bilgileri kendileri öğrenirler (Senemoğlu, 2007). Okul döneminde kardeşler birbirleriyle daha fazla zaman geçirmektedirler (Volling, 2003). Kardeşleriyle birlikte vakit geçirmek çocuğun gelişmesi ve sosyalleşmesi üzerine etkisi olumlu olacaktır. Okul dönemindeki bu durum kardeşler arasındaki güç dengesini olumlu yönde etkilemektedir (Abacı, 2019). Bu dönem ortaokul dönemi ve sınıf arkadaşlarıyla yeni ilişkileri kurma zamanıdır. Bu dönemde kardeşler arasında yakın ilişki, bir işbirliği gözlenebilir. Bazen de kardeşler arasında şiddet içermeyen çatışmalar gözlenebilir. Bu durumda çocuğun duygusal ve davranışsal gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu tür ilişki çocuğun akranlarıyla ilişkilerine de olumlu yansımaktadır. Bunun yanında olumsuz ve şiddet içeren kardeş ilişkisi gözlendiğinde ise bu durum çocuğun akranlarıyla etkileşimine de olumsuz yansıyacaktır (Volling, 2003).

OSB'li çocuklar ve kardeşleri arasındaki ilişkiler bu yaşta genel olarak olumludur, ancak zamanla değişmeye başlar ve böylece daha büyük çocuklar bu ilişkilerden daha az memnuniyet duyarlar (Rivers ve Stoneman, 2003). OSB’nin etkilerinin anlaşılmasıyla, yaşı daha büyük olan tipik gelişim gösteren kardeşler karmaşık ve çocuksu kaygılarının karışımıyla karşı karşıya kalırlar. OSB'li kardeşleriyle oynarken eğlenebilmekte ancak aynı zamanda utanç duygusu yaşayabilmekte ve kardeşlerinin geleceği ile ilgili endişe yaşayabilmektedirler (Mascha & Boucher, 2006). Tipik gelişim gösteren kardeşler açısından, OSB’li kardeşin saldırganlığı en büyük stres faktörü olarak görülmektedir (Ross ve Cuskelly, 2006). OSB’li çocukların bazıları tipik gelişim gösteren akranları tarafından zorbalık

ve alay davranışlarına maruz kalabilir. Bazı kardeşler ise, OSB'li kardeşini zorbalık veya alaya karşı koruyarak koruyucu bir rol üstlenir. OSB'li kardeşin davranış sorunları potansiyel aile faaliyetlerini sınırlarsa, tipik gelişim gösteren kardeş utanç veya kızgınlık yaşayabilir. Kardeşler hala birçok yönden bağımlı olduklarından, çocuk, kardeş ve ebeveynler arasındaki etkileşim çok önemlidir. OSB'li bir çocuğun davranışları ve ihtiyaçları, kardeşin başka etkinliklere katılması için arkadaşları ile birlikte geçirecekleri vakitleri kısıtlayabilmektedir. Ebeveynler tipik gelişim gösteren kardeşlerin alacakları sorumluluk yaşının çok ötesinde, erkek ve kız kardeşlerine bakıcılık yapmaları konusunda onlara güvenmektedirler. Zamanla tipik gelişim gösteren kardeşler kardeşleri için uzun vadeli etkileri düşünmeye başlayabilirler. Erkek ve kız kardeşlerinin evlenemeyeceklerini, iş bulamayacaklarını veya kendi başlarına yaşayamayacaklarını anlamaya başlarlar. Bununla birlikte, bu yaşta kardeşlerinin geleceğiyle ilgili endişeler hala minimum düzeydedir ve OSB'nin tüm aile üzerindeki etkisinin tam olarak anlaşılması henüz olgunlaşmamıştır. Genel olarak ergenlik öncesi grup, esas olarak kişisel endişelerle (örneğin, utanç, eşitsizlik) uğraşma eğilimindedir, ancak ergenlik yıllarına yaklaştıkça OSB'li kardeşle ilgili endişelerle boğuşmaya başlamaktadırlar (Ferraioli ve Harris, 2009). İlkokulda öğrenim görmekte ve kardeşi olan çocuklar sosyal yeterlilik alanında daha başarılı olmakta ve arkadaş sayısı bakımından, akranları tarafından daha çok sevilmektedirler. Ancak ailede OSB'li çocuk dışında tek çocuk olan kardeşler sınıf arkadaşlarına karşı daha agresif ve mağdur olma olasılığı daha yüksek olmaktadır (Kitzman, Cohen ve Lockwood 2002).

2.5.3. Ergenlik Döneminde Kardeş İlişkileri

Kardeş ilişkisi zaman içinde olumlu veya olumsuz bir şekilde gelişebilir. Kardeş ilişkilerinin duygusal anlamdaki yoğunluğu orta çocuklukta ve ergenlikte azalma gösterir. İlkokul ve ortaokul dönemindeki çocuklarda görülen bu sıcaklık azalmış ve çatışmalar başlamıştır. Yapılan boylamsal çalışmalarda ergenlik döneminde kardeşler arasında çatışmaların arttığı olumlu ilişkilerin azaldığını göstermektedir (Abacı, 2019). Kardeşler arasında ergenlik döneminde olumsuz ilişkiler rapor gözlenmesine rağmen kardeşler arasında duygusal yakınlık ve birbirlerine destek olma her zaman gözlenmektedir (Volling ve Blandon, 2003).

Kardeş ilişkilerinin olumlu olmasını sağlayan faktörler ergen kardeşin özgüven, sosyal yeterlilik, otokontrol gibi olumlu yönleriyle yakından ilişkilidir (Abacı, 2019). Ergenlerin kardeşleriyle kurduğu ilişkiyi ebeveynlerin olumlu tutumu da etkilidir (Volling, 2003).

OSB'li bir bireyin ergenlik döneminde olan kardeşi OSB'nin olası nedenlerini anlama ve bir spektrum bozukluğunun semptomlarını, tanı konan kişi ve diğerleri üzerindeki etkisini fark etme kapasitesine sahiptir (Glasberg, 2000). OSB'li veya başka bir gelişimsel bozukluğu olan bir erkek veya kız kardeşe sahip olmanın uzun vadeli sonuçlarını fark edebilir. Kardeşinin hayatı üzerindeki uzun vadeli etkisini tahmin edebilmekte ve hayatının ne kadar sınırlı olabileceğini anlamaktadır (Glasberg, 2000). Ayrıca, genetik faktörlerin etkisi sebebiyle gelecekte gerçekten çocuk sahibi olmak isteyip istemediğini kendine sorabilir. Çoğu ergen için hala uzak bir olay olmasına rağmen, ebeveynleri öldüğünde, OSB'li kardeşinden sorumlu olabileceğini ve hayatındaki bu rol hakkında endişe duyabileceğini anlayacaktır (Harris ve Glasberg, 2003).

2.6. Kardeş İlişkilerini Etkileyen Etmenler

Çocuğun ebeveynleri ile olan ilişkisi ve iletişimi kardeş ilişkilerini etkileyen faktörler açısından önemlidir. Aile ortamı, aile üyelerinin birbirleri ile olan ilişkileri bireyi psiko-sosyal yönlerden geliştirmektedir. Bireyin özgüveninin gelişmesi, kendine ve diğer kişilere karşı sevgi hissetmesi, kimlik kazanabilmesi için toplumsal süreçlere uyum sağlayabilmesi gerekmektedir. Çocuğun ailesi ile etkin bir iletişim kurabilmesi için aile içerisinde bireylerin birbirlerinin fikirlerini ve duygularını önemsemesi bunun yanı sıra karşılıklı paylaşım, dayanışma ve yardımlaşma davranışlarının geliştirilmesi önemlidir (MEB, 2008).

Ebeveynler birbirleri ile ne kadar iyi anlaşıyorlarsa kardeşler de birbirleri ile o kadar iyi anlaşmaktadır. Ebeveynlerin birbirleri ile olumlu bir dil ile iletişim kurmaları sebebiyle kardeşlerde birbirlerine karşı olumlu davranışlar sergilemektedirler. Eşlerin birbirleri ile yaşadıkları problemler sebebiyle aile içerisinde mutsuzluk, stres veya çatışmalar oluşabilmekte, ebeveynler çocuklarının ihtiyaçlarına kayıtsız ve ilgisiz kalabilmekte ve ebeveynlerin çocukları ile ilişkileri bozulabilmektedir. Ebeveyn

çatışmasını deneyimleyen çocuklar anne ve babayı model aldıkları için ebeveynlerinin yaşadığı sorunlar sebebiyle kendilerini baskı altında hissetmekte ve kardeşler de birbirlerine karşı olumsuz davranışlar sergileyebilmektedir (Akalın, 2005).

Kardeş ilişkileri çok fazla etmenden etkilenmektedir. Aşağıda bu etmenlerle ilgili başlıklara yer verilecektir.

2.6.1. Tipik Gelişim Gösteren Kardeş İle İlgili Bilgiler

Bu alt başlıkta tipik gelişim gösteren kardeşin cinsiyeti, yaşı, doğum sırası ve özel gereksinimli kardeşi ile arasındaki yaş farkı, öğrenim durumu ve tipik gelişim gösteren kardeşin mizacı alt başlıklarına yer verilecektir.

Tipik gelişim gösteren kardeşin cinsiyeti: Kardeşler arasında cinsiyet farklılığı olması da kardeş ilişkilerini etkileyebilmektedir. Çocuklar küçük yaşlarda kendi cinsiyetinden olan akranlarıyla daha fazla etkileşimde bulunmaktadırlar. Aynı cinsiyette bulunan kardeşler farklı cinsiyette olan kardeşlere göre daha fazla etkileşimde bulunmaktadırlar. Kardeşin özel gereksinimli olması durumunda kız çocuklarına özel gereksinimli çocuğun bakım görevi, erkek kardeşe ise daha çok evin maddi yükünü alması beklenmektedir (Özer, 2020). OSB'li çocukların psikolojik olarak iyi olduklarında tipik gelişim gösteren kardeşleriyle daha fazla uyum sağladığı tespit edilmiştir. OSB'li kardeşi olan tipik gelişim gösteren erkek kardeşler, akranları ile kıyaslandığında kız çocuklarına göre OSB'li kardeşleri ile daha fazla sorun yaşadıkları görülmektedir (Walton ve Ingersoll, 2015). Aynı aynı şekilde Aldan (2012), OSB'li erkek kardeşi olan kardeşler, tipik gelişim gösteren kardeşlerle kıyaslandığında daha çok uyum sorunu yaşadıklarını ifade etmiştir. Bunun yanında bazı araştırmalar ise cinsiyet değişkeninin OSB'li kardeşle tipik gelişim gösteren kardeş arasındaki ilişkiyi etkilemediğini belirtmektedirler (Dere, 2009 ve Yıldırım 2005).

Tipik gelişim gösteren kardeşin yaşı, doğum sırası ve özel gereksinimli kardeşi ile arasındaki yaş farkı: Birden çok çocuğu olan ailelerde her bir çocuğun doğum sırası çocuklara farklı görevler ve roller verebilmektedir. Yaş olarak büyük olan çocuklar küçük kardeşlerine karşı çeşitli sorumluluklar alabilmektedirler. Bu sorumluluklardan bazıları kardeşlerini koruma ve otoriter davranma şeklinde

gözlenebilmektedir. Küçük kardeşler ise büyük kardeşlerini ebeveyni yerine koyabilmektedir. Bazen ise küçük kardeşler büyük kardeşin bu otoritesini tanımak istemeyebilir. Bu durumda büyük kardeş ile küçük kardeş arasında çatışma çıkması muhtemeldir. Kardeş özel gereksinimli olduğunda doğum sırası fark etmeksizin tipik gelişim gösteren kardeş özel gereksinimli kardeşin sorumluluğunu alabilmektedir (Akalın, 2005). OSB'li kardeşinden yaşça büyük olan tipik gelişim gösteren çocukların kardeşini içselleştirme sorunu yaşadıkları ve daha fazla problem davranış sergiledikleri, ebeveynleriyle daha fazla problem yaşadıkları ve OSB'li kardeşlerinin problem davranışlarını taklit ettikleri gözlemlenmiştir (DiBiasiimarco vd., 2016). Aynı şekilde alan yazında yaş olarak büyük olan bazı tipik gelişim gösteren kardeşlerin OSB'li küçük kardeşlerini kıskandıklarını bildiren araştırmalarda bulunmaktadır (Walton ve Ingersoll, 2015). Kardeşler arasında yaş farkı az olduğunda daha fazla sorun yaşanmaktadır. Yapılan araştırmalarda aralarında yaş farkı az olan küçük çocuklar incelendiğinde kardeşler arasında daha fazla sorun ve çekişme yaşandığı gözlenmiştir. Buna karşın, kardeşler arasında 4 ve daha fazla yaş farkı olanlarda daha az sorun ve çekişme yaşandığı gözlenmiştir (Özer, 2020). OSB'li çocukla tipik gelişim gösteren kardeşin yaş farkı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını bildiren araştırmalarda bulunmaktadır (Dere, 2009).

Tipik gelişim gösteren kardeşin öğrenim durumu: Kardeş ilişkilerinin kalitesi genellikle yaşam süresi boyunca değişiklik göstermektedir. Örneğin, kardeşler üniversite için aile evinden uzaklaşabilir, ancak bu durum yetişkinlik döneminde geriye doğru hareket etmektedir yani kardeşler yetişkinlik döneminde birbirlerine daha fazla yakınlık gösterebilmektedir (Burn ve Szoeke, 2016). Yetişkin kardeş ilişkileri incelendiğinde OSB'li kardeşi olan bireylerin zihinsel yetersizliği olan kardeşe sahip diğer yetişkin kardeşlerin kardeş ilişkileri ile kıyaslandığında duygusal olarak yakın ilişkiler geliştirmede daha büyük zorluklar yaşadığını ortaya konulmuştur (Hodapp ve Urbano, 2007; Orsmond ve Seltzer, 2007). Ancak düşük öğrenim düzeyine sahip yetişkin kardeşlerin OSB'li kardeşlerine karşı daha fazla problem odaklı başa çıkma stratejileri kullandığı ve OSB'li erkek veya kız kardeşinin daha yüksek düzeyde işlevsel bağımsızlığa sahip olduğu zaman gözlemlenmiştir (Orsmond ve Seltzer, 2007).

Kardeşlerin Mizacı: Mizaç kişiliğin doğuştan getirilen kısmıdır ve anne ile babanın genetik olarak çocuğa geçmektedir. Bundan dolayı kardeşlerden birinin içine kapanık ötekinin ise girişken olmasının nedeni genetik faktörlerdir (Santrock, 2011). Buna karşın kardeşler arasındaki farklılıkların sebebini genetik faktörlere bağlamakta doğru değildir. Kardeşlerin farklı yaşam deneyimlerinde farklı kişilik özelliklerinin gelişmesine neden olabilir (Sumbas, 2020). Rivers ve Stoneman (2008) yaptıkları araştırmada daha ısrarcı olmanın olumlu kardeş ilişkisinin en önemli yordayıcısı olduğunu gözlemlemişlerdir. Israrcı olan tipik gelişim gösteren kardeşlerin OSB'li kardeşleriyle daha olumlu ilişkiler kuracağını ifade etmişlerdir. Çünkü ısrarcı kardeşler OSB'li kardeşlerinden tepki alıncaya kadar iletişimde ısrarcı olduklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında tipik gelişim gösteren çocuğun karşılaştığı problemle başa çıkma kişilik özelliği de önemlidir. Problemlerle başa çıkma özelliği yüksek olan tipik gelişim gösteren kardeşleriyle daha iyi iletişim kurabilmektedirler (Macks ve Reeve, 2007).

2.6.2. Aile İle İlgili Bilgiler

Bu alt başlıkta ailedeki kardeş sayısı, aile içerisinde özel gereksinimli kardeşle geçirilen zaman, anne ve baba yaşı, anne ve babanın öğrenim durumu, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, ebeveynlerin tutumları ve beklentileri ve aile durumu alt başlıklarına yer verilecektir.

Ailedeki kardeş sayısı: Ailenin işleyişi çocuk sayısı, cinsiyet ve doğum sırasından etkilenir. Aileler genişledikçe ebeveyn-çocuk etkileşiminde azalma, çocuklar arasındaki etkileşimde artış olmaktadır (Gülay Ogelman ve Erten Sarıkaya 2014). Geniş ailelerde küçük ailelere göre daha iyi bir uyum olduğu bilinmektedir. Aileler genel olarak tipik gelişim gösteren kardeşe yönelik umut ve beklentilerine odaklanmaktadırlar. Kardeşler arasındaki uyum ise psikolojik bir temele dayanmaktadır. Büyük ailelerde kardeşler arası ilişki daha fazla olmaktadır. Çünkü aile fazla kişi olduğunda özel gereksinimli çocuğa destek daha fazla olacaktır (Ertürk, 2009). Buna paralel olarak ailede fazla çocuğun olması OSB'li çocuğun bakım gereksinimlerinin paylaşılması açısından tipik gelişim gösteren kardeşler üzerinde baskıyı azalttığını, kardeşler arasında olumlu ilişkiyi ve uyumu arttırdığını bildiren araştırmalar bulunmaktadır (Zoylan, 2005). Buna karşın ailede kardeş sayısının fazla

olmasının OSB'li çocuğa karşı tipik gelişim gösteren çocuğun tutumunun etkilenmediğini bildiren araştırmalar bulunmaktadır (Dere, 2009; Kaminsky ve Dewey, 2002).

Aile içerisinde özel gereksinimli kardeşle geçirilen zaman: Kardeşlerin cinsiyet ve yaş farkından dolayı ebeveynlerinin davranışları farklılaşabilmektedir. Bu durumda kardeşler cinsiyeti ya da yaşı sebebiyle ebeveynlerin kendisini daha az sevdiğini düşünebilmektedir (Sumbas, 2020). Bunun yanında tipik gelişim gösteren kardeşler OSB'li kardeşlerin kendilerine zarar vereceğinden korktukları için vakit geçirmediklerini belirtmişlerdir (Hastings, 2007). Yavuz ve Şafak (2019) yaptıkları araştırmada bazı tipik gelişim gösteren kardeşler OSB'li kardeşlerinin yoğun davranış problemleri sergilemeleri sebebiyle onlarla vakit geçirmek istemediklerini ifade etmişlerdir. Yaptığı bir araştırmada zihinsel yetersizliği olan ve gelişimsel geriliği olan ve olmayan kardeşler incelendiğinde kardeşlerin birbirleri ile vakit geçirmekten keyif aldıklarını bildirdi. Bununla birlikte, Down sendromu olan ve tipik gelişim gösteren kardeşlerin kardeş ilişkileri incelendiğinde daha fazla karşılıklı kardeş ilişkileri, daha sık temas ve daha geniş bir ortak aktivite yelpazesine sahip olduğu araştırma sonucunda bildirilmiştir (Rossetti, Lee, Burke ve Hall, 2020).

***Anne ve baba yaşı*:** Sarıkaya (2011) yaptığı bir araştırmada, annelerin ve babalarının yaşlarının özel gereksinimli çocukları üzerinde yetersizlikle başa çıkma düzeylerini incelemiş anne yaşının kaçınma ve sosyal destek alma alt boyutlarında anlamlı herhangi bir farklılığa yol açmadığını ancak baba yaşının başa çıkma stratejisinde anlamlı bir farklılık oluşturduğunu belirlemiştir. Aynı zamanda farklı kültürlerle yapılan araştırmalara bakıldığında, ebeveyn yaşı OSB'ye neden olan faktörler arasında görülmüş ve yapılan bu araştırmaların sonuçlarında ileri anne ve baba yaşının OSB için bir risk faktörü oluşturduğu bildirilmiştir (Larsson vd., 2005). Buna karşın bazı araştırmalarda anne yaşı ve baba yaşı kıyaslandığında istatistiksel olarak anne yaşının veya baba yaşının hiçbir etkisini bulunamamıştır. Bu ilişkinin biyolojik nedenselliği yansıtıp yansıtmadığı açık değildir (Reichenberg vd., 2006). OSB'nin nedenleri, görülme sıklığı ve epidemiyolojik olarak kardeş ilişkilerine olan etkileri incelendiğinde kardeş ilişkilerinin kalitesinin aile içerisinde çevresel ve genetik faktörlerden etkilendiği bazı araştırmalarda belirlenmiştir(Shelton, Tancredi,

Hertz-Picciotto, 2010). Aynı zamanda ileri yaşta yapılan doğumlarda OSB'nin teşhis edilmesinde sosyal ve çevresel olarak daha fazla farkındalık oluştuğu için daha erken zamanda OSB'nin varlığı ortaya konulabilmektedir (Baron-Cohen vd., 2012).

Anne ve babanın öğrenim durumu: Özer (2020) ve Sınanmış (2008) yaptıkları araştırmalarda anne ve babanın öğrenim durumunun kardeş ilişkileri ile arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını belirtmiştir. Anca yapılan bir araştırmada babaların öğrenim durumunun düşük olması özel gereksinimli çocuklarının bakımı konusunda eşleri ile problemler yaşamasına sebep olduğu, eğitim düzeyi düşük eşe sahip olan annelerin eşleri ile daha fazla sorun yaşadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca aynı araştırmada yerleşim yeri daha küçük yerde yaşayan ve eğitim seviyesi düşük olan ebeveynlerin büyük şehirde yaşayan ve eğitim düzeyi yüksek olan ebeveynlere göre özel gereksinimli çocuğun bakımı konusunda daha büyük problemler yaşadığı sonucu ortaya çıkmıştır (Çitil ve Doğan, 2019).

Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi: Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, özel gereksinimli çocuğun tipik gelişim gösteren kardeşinin tepkilerini etkileyebilir. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının ihtiyaç duyduğu tıbbi bakım, fiziki düzenlemeleri, gerekli araç-gereç, oyuncak ve materyallerin yanı sıra ev kirası, yiyecek, giyecek, iletişim, ulaşım gibi konularda normal çocuklu ailelere göre daha fazla maddi zorluk yaşamaktadır (Gürsoy ve Sezer, 2020). Bunun yanı sıra ebeveynlerin OSB'li çocuğunun özelliklerini ve ona nasıl daha iyi bakım ve eğitim verileceğini bilmesi ise daha da önemlidir. Bu sorunlarla başa çıkmak ailenin ekonomik durumu ile yakından ilişkilidir. Ekonomik düzeyi iyi olan aileler bu desteği en iyi ve en kolay şekilde sağlayabilirler. Bu durum kardeşler arası uyuma katkı sağlamaktadır (Angın, & Erden, 2019). Buna karşın bazı araştırmalar sosyo ekonomik durumun tipik gelişim gösteren kardeşlerin OSB'li kardeşle ilişkisini etkilemediği sonucuna varmışlardır (Onat Zoylan, 2005).

Ebeveynlerin tutumları ve beklentileri: ailenin fiziksel ve ruhsal olarak sağlıklı bireyleri geleceğe hazırlamasında önemli bir rolü vardır. Ebeveyn tutumları farklılaştığında farklı aile tipleri ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar bireyin içinde yaşadığı toplumun sosyoekonomik ve kültürel düzeyinden, bireyin inanç ve düşüncelerinden, kişilik özelliklerinden ve yetiştirilme biçiminden kaynaklanmaktadır

(Avşaroğlu, 2019). Aileler tipik gelişim gösteren çocuğa disiplinli yaklaşırken, özel gereksinimli çocuğun davranışlarına sınır koymaması tipik gelişim gösteren çocukta fazla öfkeye neden olabilir. Büyük veya küçük kardeş olması fark etmeksizin özel gereksinimli çocuklara ayrıcalıklı davranma tipik gelişim gösteren kardeşte acıma yerine öfke duygusunu ortaya çıkarabilir. Tüm bunlar ebeveynlerin çocuklarına davranışlarının onların gelişimleri üzerinde önemli olduğunu göstermektedir (Hatfield 2008). OSB'li çocuklarla yapılan araştırmalarda ebeveyn tutumlarının tipik gelişim gösteren çocuğun tutumunu da etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Ebeveynler olumlu tutum içinde olduğunda tipik gelişim gösteren çocuk da olumlu etkilenmekte ve OSB'li kardeşine karşı daha olumlu yaklaşmaktadır. Ebeveynler OSB'li çocuğa olumsuz tutum sergilerse tipik gelişim gösteren kardeş de OSB'li kardeşine karşı olumsuz tavır sergilemektedir (Dere, 2009).

Aile durumu: Kardeş ilişkilerinin doğası gereği zor bir araştırma konusu olmasının bir başka nedeni de çeşitli aile yapılarını içinde barındırmasıdır. Birçok ailede biyolojik kardeşler, ikiz kardeşler, üvey kardeşler ve hatta bireyler arasındaki bağ ve yakınlıktan kaynaklanan kardeş olarak kabul edilen arkadaşlıklar vardır (Button ve Gealt, 2010). İkiz kardeşler arasındaki ilişkiye bakıldığında tipik gelişim gösteren kardeş her gün kendi yaşıtı olan kardeşi ile büyüdüğünde kendilerinden farklı geliştiğini hemen hissetmeyecek ve onlara tipik gelişen bir kardeş gibi davranacaktır, muhtemelen kardeşlerinin yetersizliğini ebeveynlerinden daha az dikkate alacaktır, çünkü onların da kendi ihtiyaçları vardır (Kroker, 2015). Öz kardeş ve üvey kardeşler arasındaki ilişkilere bakıldığında ise öz kardeşler arasındaki kardeş ilişkilerinin, duygu düzenlemeyi geliştirme açısından diğer tür kardeşler arasındaki ilişkilerden daha faydalı olduğu bulunmuştur. Deater-Deckard, Dunn ve Lussier (2002), kardeş ilişkisi kalitesinde aile tipi (üvey baba, üvey anne ve bekâr anne) ve kardeş tipi (üvey, yarım ve tam) farklılıklarını inceleyen bir çalışma yürüterek ilişki kalitesi ile sosyal-duygusal uyum arasındaki bağlantıları araştırmışlardır. Araştırmanın sonucunda üvey anne ya da üvey baba ve üvey kardeşlerin olduğu yerlerde kardeş ilişkilerinin, öz anne ve babaların var olduğu ailelerin durumuna benzer olduğunu göstermektedir.

2.6.3. Özel Gereksinimli Kardeşe Ait Olan Bilgiler:

Bu alt başlıkta özel gereksinimli kardeşin yetersizliğinin türü ve derecesi, özel gereksinimli kardeşin cinsiyeti ve özel gereksinimli kardeşinin yaşı alt başlıklarına yer verilecektir.

Özel gereksinimli kardeşin yetersizliğinin türü ve derecesi: Aileye yeni bir kardeşin gelmesi anne baba gibi kardeşleri de mutlu etmektedir. Fakat özel gereksinimli birinin doğumu ise üzüntü ve çeşitli karmaşık duyguları beraberinde getirir (Akkök, 2003). Özellikle özel gereksinimli kardeşin yetersizlik derecesi ağır ise, aileye daha bağımlı hale gelecektir. Ebeveynlerin özel gereksinimli kardeşle daha fazla zaman geçirmesine neden olacaktır. Böylelikle de aile özel gereksinimli çocuğa bakarken diğer tipik gelişim gösteren çocuk ise ihmal edilebilir. Bu durumda tipik gelişim gösteren kardeşte öfke, kızgınlık, nefrete duygularına neden olabilmektedir (Gürsoy ve Sezer, 2020). Kardeşin özel gereksinimlilik derecesi önemli faktörlerden biridir. Yetersizlik derecesinin fazla olması ile beraber kardeşe yüklenen sorumluluklar ve özel gereksinimli kardeşin bakım durumu da bu oranda artabilmektedir. Ayrıca ailenin maddi durumu özel gereksinimli kardeşe bakım gösterme ve kardeşe olan ilginin durumunu etkileyebilen bir faktör olmaktadır (Ertürk, 2009).

Özel gereksinimli kardeşin cinsiyeti: Bayhan ve Yükselen (2001) yaptıkları bir araştırmada, annelerden alınan bilgilere göre kardeş ilişkileri incelenmiş bu araştırmanın sonucunda tipik gelişim gösteren kardeşlerin özel gereksinimli kardeşleri ile yaşadığı sorunların özel gereksinimli kardeşin cinsiyetine göre önemli olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Korkmaz (2008), yaptığı bir araştırma da özel gereksinimli çocuğun cinsiyetine göre kardes iliskileri anlamlı bir farklılık bulunmadığını ifade etmiştir. Yine aynı şekilde Ahmetoğlu (2004) yaptığı bir araştırmada, özel gereksinimli kardesin cinsiyetinin, özel gereksinimli ve tipik gelişim gösteren kardeşleri arasındaki ilişkileri üzerinde etkili olmadığını belirlemiştir. Hastings (2004) yaptığı bir araştırmada erkek olan OSB'li çocuklarda, tipik gelişim gösteren kardeşlerin duygusal ve davranışsal yönlerden daha fazla sorun yaşadığını tespit etmiştir.

***Özel gereksinimli kardeşin yaşı*:** Alanyazına baktığımızda, Hallahan ve Kauffman' a (1998) göre, kardeşler aynı cinsiyette olsalar bile, özel gereksinimli kardeşten büyük olan kız çocuklarının kardeşle ilgilenmek ve bakımlarını üstlenmek zorunda olmaları sebebiyle, büyük olan erkek çocuklara kıyasla özel gereksinimli kardeşlerine karşı daha olumsuz tutumlar sergilemektedirler. Ahmetoğlu (2004) yaptığı bir araştırmada, özel gereksinimli kardeşin yaşının, özel gereksinimli ve tipik gelişim gösteren kardeşlerin ilişkileri üzerinde etkili olmadığını ifade etmiştir.

2.7. OSB Olan Kardeşe Sahip Bireylerin Kardeş İlişkileri

Alan yazına baktığımızda tipik gelişim gösteren kardeş ile OSB'li kardeşin ilişkisinde çeşitli bulgular gözlenmektedir. Örneğin Rivers ve Stoneman (2003)'a göre OSB'li kardeşe sahip olmanın tipik gelişim gösteren kardeşin hayatını olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedir. Bu bulguya paralel olarak Ahmetoğlu'na (2004) göre de tipik gelişim gösteren kardeş, kardeşinin yetersizliğine zaman geçtikçe uyum sağlayamaya başlayacaktır. Tipik gelişim gösteren kardeşin OSB'li kardeşinin durumuna uyum sağlaması öz-benlik algısı geliştirmekte ve kendini daha iyi kontrol edebilmektedir (Rivers ve Stoneman, 2003).

OSB'li bireylerin tipik gelişim gösteren kardeşleriyle ilişkilerini tüm yönleriyle inceleyen araştırma yapmak elbette zordur. Bu yüzden kardeşlerin tüm yaşamları boyunca OSB'li kardeşleriyle ilişkilerinin nasıl olduğu ve zaman içinde nasıl değiştiği ile ilgili bilgimiz oldukça sınırlıdır (Orsmond, Kuo, ve Seltzer, 2009). Zwaigenbaum, Bryson, Rogers, Roberts, Brian ve Szatmari (2005) kardeşleriyle etkileşimlerini incelediği araştırmalarında tipik gelişim gösteren kardeşlerin OSB'li kardeşlerine bir yönerge verileceği zaman daha fazla seslenmek gerektiği yönünde araştırma bulguları bulunmaktadır. Mitchell, Brian, Zwaigenbaum, Szatmari, Smith ve Bryson, (2006) 12 aylık kardeşlerin etkileşimini inceleyen çalışmalarında OSB'li çocukların kardeş etkileşiminde tipik gelişim gösteren çocuklardan daha az jest ve mimik ve işaret kullandıkları gözlenmiştir. Kaminsky ve Dewey (2001) yaptığı araştırmada OSB'li çocukların kardeşleriyle daha az ilişkiye girdiği daha az yakınlık gösterdiğini bildirmiştir. Bodur ve Soysal (2004)'ın yaptıkları çalışmaya genel olarak baktığımızda OSB'li bireylerin okul öncesi dönemde çevreleriyle ilişki kurmaktansa tek başlarına oynamayı tercih ettiklerini görmekteyiz. Pilowsky ve diğerleri (2004)

yaptıkları araştırmada gelişimsel geriliği olan bireylerle OSB'li bireyleri karşılaştırdıklarında gelişimsel geriliği olan çocukların kardeşleriyle daha fazla vakit geçirdiklerini tespit etmişlerdir. Bunlara ek olarak OSB'li kardeşlerinin davranış problemleri sebebiyle kardeşlerinden utandıklarını ve onlarla vakit geçirmek istemediklerini ortaya çıkaran araştırmalar da bulunmaktadır. Tipik gelişim gösteren kardeşler kardeşlerinin özel gereksinimli olmasından dolayı utanabilirler.

OSB'li bireylerin yaşları ilerledikçe tipik gelişim gösteren kardeşleriyle etkileşimlerinde sosyal ve duygusal problemler artmaktadır (Orsmond ve Marsha, 2007). Tipik gelişim gösteren birey OSB'li kardeşi ile oyun oynamaya, iletişim kurmaya çalıştığında olumlu sonuç alamazsa hayal kırıklığı ve şaşkınlık yaşayabilmektedir. Bundan dolayı da kardeşiyle iletişime geçmeyi bırakıp başka bireylerle arkadaşlık kurmaya çalışmaktadır (Harris ve Glasberg, 2003).

Alanyazına baktığımızda OSB'li bireylerin kardeşleri ile ilişkilerini inceleyen çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Pilowsky ve diğerleri (2004) on altı ve daha küçük yaşta olan OSB'li ve zihin yetersizliği olan çocukların kardeşlerinin sosyal ve duygusal eksikliklerini belirlemeyi ve karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Araştırma sonucuna göre her iki yetersizlik grubu arasında sosyal ve duygusal eksiklikleri açısından anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Zoylan (2005) down sendromlu, OSB'li ve yaşları 12 ile 23 yaş arasında olan tipik gelişim gösteren çocukların kardeşleriyle olan ilişkilerini ölçek kullanarak incelemiştir. Araştırma sonucuna göre özel gereksinimli kardeşi olan ve olmayan tipik gelişim gösteren kardeşlerin ilişkilerinin farklılaştığı gözlenmiştir. Kardeş İlişkileri ölçeğinde özel gereksinimli (OSB) kardeşi olan çocukların olmayanlara göre "çatışma" ve "rekabet" alt faktörlerinden daha yüksek puan aldığı tespit edilmiştir. Zwaigenbaum, Bryson, Rogers, Roberts, Brian ve Szatmari, (2005) erken çocuklukta hem OSB'li çocukların kardeşleriyle hem de tipik gelişim gösteren çocukların kardeşleriyle etkileşimlerini doğal oyun ortamında kontrol listesi kullanarak gözlemlemişlerdir. Araştırma sonucunda tipik gelişim gösteren kardeşlerin OSB'li kardeşlerine bir yönerge verileceği zaman daha fazla seslenmek zorunda kaldıkları, OSB'li kardeşlerinin çok az göz kontağı kurdukları, taklit eksiklikleri bulunduklarını gözlemlemişlerdir. Mitchell, Brian, Zwaigenbaum, Szatmari, Smith ve Bryson (2005) yaptıkları

araştırmada yirmi dört aydan büyük OSB'li çocuklarla kardeşleri arasındaki ilişkiyi ebeveyn görüşlerine dayalı olarak incelemişlerdir. Araştırma sonucuna göre OSB'li çocukların kardeş etkileşiminde tipik gelişim gösteren çocuklardan daha az jest, mimik ve işaret kullandıkları gözlenmiştir. Aksoy ve Yıldırım (2008) tipik gelişim gösteren öğrenme güçlüğü, zihin yetersizliği olan, serebral palsili, zihin ve motor geriliği, down sendromu ve OSB'li kardeşi olan yaşları 0-17 çocukların kardeş ilişkileri ile kardeşlerini kabullenmeleri arasındaki ilişkiyi ölçek kullanarak incelemişlerdir. Araştırma sonucuna göre tipik gelişim gösteren çocukların kendi özel gereksinimli kardeşlerine karşı olumlu tutum sergiledikleri, diğer özel gereksinimlilere karşı ise daha az olumlu tutum sergiledikleri gözlenmiştir. Orsmond, Kuo ve Seltzer (2009) on yaşından büyük tipik gelişim gösteren çocuk ile yetişkin OSB'li kardeşleri arasında ilişkiyi anket ve telefon görüşmeleriyle incelemişlerdir. OSB'li kız kardeşi olan tipik gelişim gösteren kız çocuklarının OSB'li kız kardeşi olan tipik gelişim gösteren erkek çocuklarından daha iyi ilişki içinde oldukları gözlenmiştir. OSB'li kardeşler daha az problem davranış sergilediğinde tipik gelişim gösteren kardeşleri ilişkileri olumlu yönde etkilenmektedir. Üstdağ ve Bumin (2014) 5 ile 13 yaşları arasında tipik gelişim gösteren çocuklar ve onların serebral palsi, ensefalopati, otizm ve yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşlerine uygulanan grup aktivitelerinin çocukların toplumsal katılımları ve kardeş ilişkileri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucuna göre deney grubunda ilk ve son ölçümlerde CASP ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği sonuçlarına göre fark olmasına rağmen; deney ve kontrol grubu arasında anlamlı fark bulunamamıştır.

2.8. Konu ile ilgili Dünyada ve Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Bu bölümde OSB'li ve özel gereksinimli kardeşe sahip olan çocukların kardeş ilişkileri konusunda Dünyada ve Türkiye'de yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

2.8.1. Konu ile ilgili Dünyada Yapılan Çalışmalar

Orsmond ve Seltzer (2007) OSB'li kardeşe sahip yetişkin ve ergenlerin kardeş ilişkilerini incelemişlerdir. Araştırmayı ölçek ve kısa telefon görüşmeleri ile yapmışlardır. OSB'li ve Down sendromlu yetişkinlerin kardeş ilişkileri karşılaştırıldığı bu araştırmada; OSB'li kardeşlerin erkek veya kız kardeşleri ile daha az iletişim

kurmakta, kardeşlerinin gelecekleri hakkında kendilerini daha kötümser hissetmekte oldukları belirlenmiştir. Kardeşin eğitim seviyesi düştüğünde ise daha yakın kardeş ilişkisine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. OSB'li bireylerin kardeşlerinin Down sendromlu bireylerin kardeşlerine göre kardeşleri ile daha az duygusal yakınlığa sahip olma eğiliminde oldukları, erkek veya kız kardeşlerinin geleceği konusunda daha karamsar düşündükleri sonucu ortaya çıkmıştır. Yetişkin OSB'li kardeşi olan bireyler kardeşlerine yakın bir çevrede oturuyorsa ve daha düşük eğitim seviyesinde ise kardeşlerine karşı duygusal yakınlığının arttığı ve problem odaklı düşünme becerilerinin fazlalaştığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde Down sendromlu kardeşi olan bireylerin eğitim seviyesi düşükse ve çocukları yoksa ve kardeşlerine daha yakın bir çevrede oturuyorlarsa Down sendromlu olan kardeşleri ile daha yakın kardeş ilişkileri geliştirdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, her iki grupta da sonuçlar incelendiğinde, problem odaklı başa çıkma stratejilerinin daha fazla kullanılması kardeşler arası ilişkinin yakınlığını belirleyen önemli bir faktör olarak görülmüştür.

Tehrani (2006) Tourette sendromlu çocuğu olan ailelerde aile dinamikleri ve kardeş ilişkileri ile ilgili araştırmada, Tourette sendromu ile birlikte eşlik eden dikkat eksikliği ve hiperaktivite ve obsesif kompulsif bozuklukların hem kardeşler arası iletişimi nasıl etkilediğini hem de kardeşler arasında annenin farklılaşan ilgisini incelemiştir. Bu araştırmada Tourette sendromlu bireylerin sağlıklı kardeşleri ve 55 anne ile çalışılmıştır. Aileler, Tourette sendromu ve buna eşlik eden bozuklukların derecesine ilişkin demografik bir form doldurmuştur, sağlıklı kardeşler ise kardeş ve aile ilişkileri anketini doldurmuştur. Anketler güvenli bir web sitesi üzerinden internet ortamında aileler ve sağlıklı kardeşler tarafından doldurulmuştur. Çalışma çok önemli bulgular ortaya koymuştur. Sağlıklı kardeşler ve aileleri arasındaki iletişimin, sağlıklı kardeş ve Tourette sendromlu kardeşten tahmin edilenden daha fazla olumlu çıkmıştır. Sağlıklı kardeşlerle yapılan görüşmeler sonucunda, sağlıklı kardeş ve aileleri arasındaki uyum daha fazla çıkmıştır. Sağlıklı kardeşlerin aileleri ile daha fazla iletişim kurmasının aile uyumunu arttırdığı sonucu ortaya çıkmış, iletişim azaldığında ise aile içi uyumun da buna göre azaldığı bildirilmiştir. Tourette sendromunun derecesinin az olmasına göre aile içi uyumun arttığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu araştırma, annenin farklılaşan ilgisinin kardeşler üzerinde negatif etkisi olduğunu desteklememiştir ancak

annenin ilgisi kardeşler üzerinde adil olduğunda, kardeşler arasındaki samimiyetin de arttığı sonucu ortaya çıkmıştır. Annenin ilgisi ne kadar farklılaşırsa aile içindeki uyumun da bu oranda azaldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Sağlıklı olan kardeşlerden yaşları büyük olanlar Tourette sendromu olan kardeşiyle daha az çatışma yaşamakta, yaşları küçük olan sağlıklı kardeşler, Tourette sendromlu olan kardeşleriyle daha fazla çatışma yaşamaktadır. Yaşları küçük olan sağlıklı kardeşler anneleri tarafından kayrıldığında, Tourette sendromu olan kardeşleriyle daha fazla çatışma yaşamaktadır.

King (2007) özel gereksinimli kardeşle büyümenin özel gereksinimli olmayan bir kardeşin yaşamına olan etkilerini incelemiştir. Bu çalışmanın odağında, özel gereksinimli çocukların bulunduğu ailelerde özel gereksinimli olmayan kardeşlerin baş etme mekanizmaları ve bunların faydaları, baskı, ihtiyaç ve deneyimlerinin incelenmesi yer almıştır. Araştırmacı, nitel araştırma yöntemiyle açık uçlu sorularla özel gereksinimli bir kardeşle büyüyen tipik gelişim gösteren kardeşlerle röportajlar yapmıştır. Araştırma kardeşler arasında, aile ve çocuk arasında bazı dinamikler ortaya çıkarmıştır. Araştırmada özel gereksinimli kardeşiyle büyüyen kardeşlerin yaşları 30-60 arasındadır. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında fiziksel yetersizliği olan çocuk aileyi hem negatif hem de pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Doğum sırası kardeş ilişkilerini etkileyen bir faktör olarak bulunmuştur. Özel gereksinimli kardeşinden daha küçük olan, tipik gelişim gösteren kardeşler özel gereksinimli kardeşleriyle olumlu ilişki gösterdikleri ve cinsiyet ile doğum sırası, kardeşler arası ilişkide önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir.

Giallo ve Gavidia-Payne (2006) yaptıkları bir araştırmada özel gereksinimli çocukların kardeşleri için bir yordayıcı olarak çocuk ebeveyn ve aile faktörlerini incelemişlerdir. 49 aile araştırmaya dahil edilmiş ve ailelerden kardeşlerle ilgili baş etme stratejileri, aile stresi, psikolojik olarak ailenin dayanıklılığı ve kardeşlerin yaşadığı güçlükler hakkında bilgiler toplanmıştır. Kardeşi özel gereksinimli veya hastalıklı olan erkek veya kız kardeşleri ile ilgili olarak sıkıntıların sıklığı hakkında kardeşler raporlar vermişlerdir. Araştırmada nicel verilerin analizi sonucunda uyum güçlükleri, duygusal belirtiler, akran sorunları ve davranış sorunlarının belirgin bir şekilde kardeş ilişkilerine yansıdığı görülmüştür. Kardeşler arasındaki uyum

güçlüğünün daha çok ebeveyn stresi ve ailenin psikolojik dayanıklılığı ile ilişkili olabileceği ifade edilmiştir.

O'Laughlin (2009) yaptığı araştırmada kardeş ilişkilerinin niteliğini incelemiştir. Bu çalışmaya 34 aile katılmıştır. Aileler, özel ihtiyaçlı çocukların kardeşleri için hazırlanan bir eğitsel programa dayalı bir çalışmaya katılmışlardır. OSB'li çocukların yaş aralığı 6-22 yaş aralığındadır ve kardeşlerin üçte biri 14 yaşındadır. %94 ü erkektir. %65'i iki kardeştir. Gilliam Otizm Derecelendirme Ölçeği-II (GARS-II) ve Vineland Uyumsal Davranış Ölçeği-II (VABS-II), kardeşlerin ilişki kalitesini ölçmek için ise Buhrmester ve Furman (1990) ın birlikte geliştirdikleri Kardeş İlişkileri Anketi kullanılmıştır. GARS-II Ölçeğinin iletişim, sosyal iletişim ve stereotip davranışlar olarak üç alt ölçeği bulunmaktadır. GARS-II bir teşhis aracı olarak kullanılmaktadır. Sosyal destek ve aile desteği alanları için Çocuklar İçin Sosyal Destek Ölçeği kullanılmıştır. Özel gereksinimli olan ve olmayan kardeşler arasındaki ilişki ailenin gözlemleri ve raporlarıyla incelenmiştir. Araştırma sonucunda VABS-II iletişim ve sosyalleşme alt ölçeği ile GARS-II arasındaki korelasyona bakıldığında OSB seviyesi az olan çocukların kardeşlerinde yakınlık ve dostluk alanlarındaki ilişki olumlu bulunmuştur. OSB seviyesi az olan çocukların kardeş ilişkileri çatışma, güç ve rekabet boyutlarında düşüş gösterdiği belirlenmiştir. OSB derecesinin artmasının özel gereksinimli olmayan kardeşin sosyal destek algısını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Özel gereksinimli olan ve olmayan kardeşler arasında ilişki kalitesi açısından incelendiğinde, özellikle özel gereksinimli olmayan kardeşlerden edinilen bilgilere göre daha az ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Wheeler (2011) OSB'li çocukların kardeş ilişkilerinin niteliğini belirlemek amacıyla yaptığı araştırmaya 7 ve 13 yaşları arasında altı çocuk katılmıştır. Araştırmada, tüm çocuklar farklı ailelerden geldiği, ikisinin birden fazla kardeşi diğer ikisinin ise OSB'ye ek olarak öğrenme güçlüğü tanısı konulan erkek ve kız kardeşleri araştırmaya dahil edilmiştir. Öncelikle çocukların OSB'li bir kardeşle yaşam deneyimini aktarabilmesi için belirli konularda veriler toplamak amacıyla katılımcılarla röportaj yapılmıştır. Çocukların hem negatif hem de pozitif deneyimlerini aktarmaları istenmiştir. Bu görüşme yarı yapılandırılmış görüşme formu ile yapılmıştır. Görüşmeler, evlerinde evcil hayvan olup olmadığı veya okulunu sevip

sevmediği gibi genel konuşmalar şeklinde başlamış, çocuklar kardeşleriyle olan etkileşimlerini ve deneyimlerini anlatırken duygularını düşüncelerini ve görüşlerini bildirmişlerdir. Araştırmacının çocuklara OSB'li kardeşleriyle olan günlük deneyimlerini sorması çocukların OSB'li kardeşleriyle oyun oynama ve etkileşim deneyimleriyle ilgili bilgi vermesi, OSB'nin anlaşılması, OSB'nin kardeşler ve aileye etkilerinin bilinmesi ve kardeş ilişkilerinin kalitesinin negatif yönlerden anlaşılması yönünden önemli olmuştur. Çocukların anlatımları beş tema etrafında kümelenmiştir. Üst temalar arasında empati ve duygusal bulaşıcılık, kardeşin duygusal tepkiselliği, uyum ve birliktelik arzusu, uyum ve esneklik ve son olarak, altta yatan belirsizlik teması olarak yer almaktadır. Bu araştırmaya katılan çocukların, kardeşlerinin olumsuz duygusal durumları ve özellikleri hakkında yüksek düzeyde farkındalık gösterme eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Ayrıca görüşme sonuçlarında, sık sık kardeşleri ile ilgili hayal kırıklığından bahsederek yolunda gitmeyen şeylerle baş edemediğinden, bazen kardeşlerinin kendilerini doğru bir şekilde ifade edemediğinden kardeşlerinin kararsız doğasına karşı kendilerini savunmasız, üzgün ve korku duyan bireyler olarak tanımlamışlardır.

McVicker (2013) yaptığı araştırmada OSB'li kardeşe sahip olan kız kardeşlerin deneyimlerini araştırmıştır. Bu makalenin amacı, son 10 yılda yayınlanmış Otizm Spektrum Bozuklukları (OSB) ve kardeş ilişkileri ile ilgili çalışmaları belirlemek ve gözden geçirmektir. Bu doktora tezi iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm son on yılda kardeş ilişkileri ile ilgili yayımlanmış olan çalışmalar ve OSB ile ilgili literatür çalışmasına yer verilmiştir. Bu araştırma stratejisine dahil edilmek üzere 16 makale ana hatları ile incelenmiştir: a) ailesel faktörlerin kardeş ilişkilerine etkisi b) davranışsal etkileşim sorunlarının kardeş ilişkilerinin niteliğine olan etkileri c) teşhise yönelik genetik faktörlerin etkisi d) tipik gelişim gösteren kardeşler için etkilerin hem negatif hem pozitif olması yönünden incelenmiştir. Bu araştırma kardeş ilişkilerinde aile faktörlerinin daha iyi anlaşılmasını öngörmekte ve kardeş ilişkilerine yönelik olan nitel araştırmaların eksikliğine vurgu yapmaktadır. Kardeş ilişkilerine yönelik aile perspektifine odaklanan çalışmalar bu kategoride değerlendirilmiş, iki alt konuya ayrıldığında birinci alt konu kardeş ilişkilerini etkileyen aile faktörleri ikinci alt konu ise tipik gelişim gösteren kardeşlerin deneyimlerini etkileyen aile faktörleri olmuştur.

Sonuç olarak bütün bu araştırmalarda aile katılımının kardeş ilişkilerini desteklemekte önemli olduğu ve tipik gelişim gösteren çocukların aileleri ve kardeşleri ile olan deneyimlerini göstermesi açısından etkili olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Davranışsal etkileşim sorunlarının kardeş ilişkilerinin niteliğine olan etkilerine yönelik olarak 6 makale belirlenmiş ve incelenen makaleler OSB tanısı alan bir çocuk ve tipik gelişim gösteren kardeş arasındaki kardeş ilişkilerinin kalitesini etkileyen davranışsal etkileşimleri içermiştir. Bu bölümde incelenen araştırmalarda kardeşlerin birbirlerine yakın yaşaması, baş etme stratejisini kullanması, paylaşım gibi çeşitli faktörlerden etkilenmekte olduğunu göstermektedir. İkinci bölüm fenomenolojik yöntem bilimini kullanarak OSB'li kardeşe sahip çocukların deneyimlerini keşfeden nitel bir araştırmayı sunmuştur. Amaç OSB'li bir kardeşe sahip olmanın bu deneyimler sayesinde daha iyi anlaşılabilmesini sağlamaktır. Veriler katılımcıların röportajları, fotoğrafları ve çizimleri sayesinde toplanmıştır: a) OSB'nin anlaşılması b) OSB'li bir kardeşe sahip olmanın faydaları ve zorlukları c) diğerleri ile etkileşimler ve ilişkiler d) birliktelik ve uyum e) kabul ve savunma konularından oluşturulmuştur. Bulgular, tedavi edici uygulama ve eğitimler için, OSB tanısı alan çocuk ve ailelerinin de dahil olduğu araştırmalar için çıkarımlar sağlamıştır.

Orozco (2014) bu araştırmasında, doğum sırasının tipik gelişim gösteren kardeş ve OSB'li kardeşler üzerindeki ilişkiyi nasıl etkilediğini incelemiştir. Küçük bir örneklem grubuyla çalışılmasına rağmen, tipik gelişim gösteren kardeş OSB'li kardeşten büyük veya küçük olsa bile ailenin tipik gelişim gösteren kardeşle ilgilendiği zamana göre incelendiğinde kardeş ilişkileri üzerinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. OSB'li çocuktan sonra dünyaya gelen tipik gelişim gösteren kardeşin okul başarısına bakıldığında, matematikte çoğunlukla vasat, dil sanatlarında ise ileri seviyede başarılıdır, akademik performansın geneline bakıldığında ise beklenenin aksine ileri seviyede başarılıdır. OSB'li kardeşinden önce dünyaya gelen tipik gelişim gösteren kardeş ailesiyle hatırı sayılır bir zaman geçirmiş olmamasına rağmen OSB'li kardeşinden daha sonra doğan kardeş ile kıyaslandığında her iki grup arasında da akran problemleri ve davranış problemleri açısından önemli bir farklılık bulunamamıştır. Yapılan diğer araştırmalarda ise OSB'li kardeşinden küçük olan tipik gelişim gösteren kardeşin OSB'li kardeşinden büyük olanlara göre daha fazla olumlu sosyal davranışlar

edindiği ifade edilmiştir. Güçlükler ve zorluklar ölçeği ile OSB'nin derecesi arasındaki farka bakıldığında çoklu regresyon analizinin sonuçlarına göre, OSB'nin derecesi kardeş ilişkilerini vasat hale getirmemiştir. Yapılan araştırmalar OSB'nin derecesi arttıkça tipik gelişim gösteren kardeş üzerinde davranış problemlerinin de artmasına sebebiyet vermiştir.

Hughes (2015) yaptığı bir araştırmada, OSB'li kardeşler ile Fetal Alkol Spektrum Bozukluğu olan çocukların kardeşlerinin yaşadığı deneyimleri incelemiştir. Katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış, Kardeş Davranışı Ölçeği ve kardeşlerin günlük deneyimlerini ölçen Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği kullanılmıştır. Olumlu dönüşümsel çıktılar, kardeş talepleri, bakım verme rolleri ve gelişimsel yetersizliklere ilişkin farkındalık ve desteklerin belirlenmesine yönelik 5 ana konu halinde görüşme bulguları değerlendirilmiştir. Katılımcılara uygulanan ölçeklerden elde edilen veriler ile kardeş grupları arasındaki karşılaştırma bulguları analiz edilip tartışılmıştır. Bu araştırma sonucunda OSB'li çocukların kardeşleri kendilerini gelecekte potansiyel bakıcı rolünü üstelenecek kişi olarak görmekteyken, Fetal Alkol Bozukluğu Sendromlu çocukların kardeşleri ise büyürken yaşadıkları stresin gelecekte de devam etmesini istemediklerini belirtmişlerdir. Fetal Alkol Bozukluğu Sendromlu çocukların kardeşlerinin resmi destek alma ihtiyaçlarının OSB'li kardeşlerden daha fazla olduğu araştırma sonuçlarında yer almıştır.

Perlman (2019) yaptığı bir araştırmada OSB'li kardeşe sahip olmanın psikososyal etkilerini incelemiştir. Araştırmada OSB'li kardeşe sahip çocukların kardeşler hakkındaki düşünceleri ile OSB'li ve tipik gelişim gösteren çocuğu arasındaki ilişkinin ebeveyn tarafından nasıl algılandığını ölçmek amaçlanmıştır. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşmeler ile ebeveynlerin ve kardeşlerin algılarını ölçmek için Kronik hastalığı ve yetersizliği olan kardeşler için günlük deneyimler ölçeği ve birçok baş etme stratejilerinin bildirildiği KIDCOPE ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşmeler ve ölçekler yoluyla tipik gelişim gösteren kardeşler ve anneler OSB'li bir çocuk ve kardeş ile yaşamanın belirsizliğini, zorlukları ve farklı yönleri hakkında bilgiler vermiştir. Araştırma sonucunda, doğum sırası faktörü incelendiğinde ilk doğan çocukların ikinci doğan çocuklara oranla daha fazla günlük güçlükler yaşadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca ikinci doğan çocukların, ilk doğan

çocuklara göre kardeşleriyle daha fazla tartışma yaşadıkları tespit edilmiştir. Benzer şekilde, yaşı daha büyük olan çocukların küçük çocuklara göre günlük zorluklara karşı daha yoğun tepkiler gösterdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Yaşça daha küçük olan kardeşlerin büyük kardeşlere göre OSB'li kardeşleriyle daha sık sır paylaştıkları belirlenmiştir. Ebeveynler tarafından bir iş yapılmasının istenmesi, arkadaşlarla kişisel şeyler hakkında konuşulması, kardeşlerin istenenleri yapmaması, insanların teşhisle ilgili konular hakkında bilgi sahibi olmaması, evde veya toplum içinde utanma gibi durumların yaşanması yaşı büyük olan kardeşlerde stres seviyelerinin yükselmesine sebep olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Raza, Sacrey, Zwaigenbaum, Bryson, Brian, Smith, Roberts, Szatmari, Vaillancourt, Roncadin ve Garon (2019) yaptıkları araştırmada, OSB tanısı konan çocukların kardeşleri yüksek riskli grup olarak ve ailesinde OSB öyküsü bulunmayan küçük çocuklar ise düşük riskli grupta değerlendirilerek her iki gruptaki sosyal duygusal davranışlar incelenmiştir. Bakımı veren kişiler bebek ve çocuklar için Sosyal Duygusal Değerlendirmesini (ITSEA) çocuklar 18 aylıkken ve OSB için tanı değerlendirmesini ise çocuk 36 aylıkken tamamlamıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda OSB'li kardeşi olan ve OSB için yüksek riski bulunan çocuklar düşük riski bulunan çocuklara kıyasla sosyal ve duygusal davranışlarında daha fazla bozulma olduğu ortaya çıkmıştır. 18 aylıkken, yüksek OSB riski taşıyan çocuklar, artan düzeyde sosyal ve duygusal yönden sorunlu davranış sergilemiş ve depresif semptomlar daha fazla öne çıkmıştır. Yüksek ve düşük riskli OSB grubunda bulunan 18-36 aylık çocuklar arasında ise sosyal ve duygusal davranışlar yönünden daha daha kompleks davranış kalıpları benimsemiştir.

Gregory, Hastings ve Kovshoff (2020) yaptıkları bir araştırmada OSB'li çocukların kardeşleri ve tipik gelişim gösteren çocukların kardeşleri için okulla ilgili okula aidiyet duygusu ve akademik benlik kavramı ile ilgili algılarını ölçmeyi amaçlanmış, çocuğun kendisi, ebeveyni ve bakımı üstlenen kişi tarafından bildirilen davranışsal ve duygusal sorunlara ilişkin veriler toplamıştır. Araştırmaya 65 OSB'li çocuğun kardeşi deney grubu olarak ve 11-16 yaşları arasındaki 57 tipik gelişim gösteren çocuğun kardeşleri ise kontrol grubu olarak katılmıştır. Her iki grup okula aidiyet duygusu, akademik benlik kavramı ve davranış sorunlarını ölçen anketleri

tamamlamıştır. OSB'li kardeş grubundaki 73 ebeveyn ve tipik gelişim gösteren kardeş grubunda 67 ebeveyn davranış sorunları ölçeğini tamamlamıştır. OSB'li kardeşi olan çocukların okula aidiyet ve akademik benlik kavramının önemli ölçüde daha düşük olduğu ve ebeveynleri tarafından bildirilen davranış sorunlarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. OSB'li kardeşi olanlar, tipik gelişim gösteren çocukların kardeşlerine göre okulla ilgili daha kötü sonuçlar almış ve daha fazla davranış problemi sergilemişlerdir. Bu araştırma ile OSB'li kardeşi olanların sonuçlarında geniş bir çeşitlilik ortaya çıkarken bireyselleştirilmiş eğitim almanın önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Jones, Fiani, Stewart, Neil, McHugh ve Fienup (2020) yaptıkları araştırmada OSB'li çocukların tipik gelişim gösteren kardeşlerinin psikolojik durumlarını çözmede destek grubu uygulamasının etkililiğini test etmişlerdir. Destek grupları sırasında, tipik olarak gelişmekte olan kardeşler duygularını tartışır, baş etme stratejilerini ve problem çözme becerilerini öğrenir ve bir akran ağı geliştirirler. Araştırmada deney ve kontrol gruplu deneysel bir çalışma metodu kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre tipik gelişim gösteren kardeşlerin destek gruplarına katılmaları onların problem çözme gibi becerilerinin gelişmesine katkı sağlamış ve psikolojik durumlarını olumlu yönde etkilemiştir.

Guidotti, Musetti, Barbieri, Ballocchi ve Corsano (2021) OSB'li kardeşlerin tipik gelişim gösteren kardeşlerinin deneyimlerini hem nicel hem de nitel araştırma yöntemlerini benimseyerek incelemişlerdir. Araştırmaya 6-17 yaş arasındaki OSB'li çocukların tipik gelişim gösteren kardeşleri katılmıştır. Her bir katılımcı rekabet, çatışma ve sıcaklık alt boyutlarını içeren Kardeş İlişkileri Ölçeğini uygulamış ayrıca kardeş ilişkilerine yönelik algılarının değerlendirilmesi amacıyla kendilerinden OSB'li kardeşleriyle uyum ve çatışma durumunda kendilerini çizmeleri istenmiştir. Yapılan çizimlerin içerik analizi sonucunda çatışmanın çoğunlukla evde temsil edildiğini tipik gelişim gösteren kardeşlerin OSB'li kardeşlerine karşı genellikle zıt ve olumsuz duygular gösterdiği sonucuna varılmıştır. Nicel verilere bakıldığında ise erkek kardeşlerin OSB'li kardeşlerine karşı kız kardeşlere oranla daha fazla çatışma yaşadığı görülmüştür. Ergenlik çağında olan tipik gelişim gösteren kardeşler daha küçük yaştaki kardeşlere oranla daha fazla kızgınlık ve utanç davranışları sergilemişlerdir.

Rixon, Hastings, Kovshoff ve Bailey (2021) yaptıkları araştırmada OSB'li çocukların özellikleri ile kardeşlerin ilişkilerini incelemişlerdir. Araştırma verileri Goodman (1997) tarafından geliştirilen Güçlü Yönler ve Zorluklar Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmaya 146 OSB'li çocuğun tipik gelişim gösteren kardeşi katılmıştır. Bunun yanında ebeveynler ve bakıcılarda kardeş ilişkileri hakkında bilgi sunmuşlardır. Araştırma sonuçlarına göre orta düzeyde OSB'li çocukların bazı tipik gelişim gösteren kardeşlerin yüksek düzeyde uyum becerileri olduğu gözlenmiştir. Ancak yüksek düzeyde içselleştirme ve dışa yönelim sorunları olan bazı OSBli çocukların tipik gelişim gösteren kardeşlerinin ilişkilerinde daha fazla çatışma yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ağır düzeyde desteğe ihtiyaç duyan OSB'li çocukların (uyumlu beceri eksiklikleri, şiddetli otizm belirtileri) kardeşleriyle daha düşük düzeyde yakın ilişkileri olduğu gözlenmiştir. Buna karşın içselleştirme ve dışsallaştırma problemlerinde yükselme olmadığı gözlenmiştir.

Chu, Kassim, Gan, Fierro, Chan ve Hersh (2021) yaptıkları araştırmada OSB'li çocukların tipik gelişim gösteren kardeşleriyle yaşadıkları deneyimleri ve algılarını incelemişlerdir. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre katılımcılar OSB'li kardeşleriyle iletişim kurmakta zorlandıklarını bildirmişlerdir. Buna karşın tipik gelişim gösteren kardeşler yaşadıkları zorluklara rağmen, OSB'li bir kardeşiyle daha yakın ilişkide olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında kardeşler dil ve konuşma uzmanlarının desteğine ve OSB'li kardeşlerinin sağlığıyla ilişkili konularda bilgiye ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir.

2.8.2. Konu ile ilgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Ahmetoğlu (2004) yaptığı araştırmada tipik gelişim gösteren çocukların zihinsel özel gereksinimli kardeşlerine ilişkin yaşadıkları problemlerin belirlenmesi, bu çocukların özel gereksinimli kardeşleriyle olan ilişkilerini hem kendilerinin hem de annelerinin değerlendirmesi amaçlamıştır. Araştırma Edirne ili Trakya Üniversitesi Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar İçin Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi'ne kayıtlı, 256 zihinsel yetersizliği olan çocuğun sekiz-on sekiz yaşlar arasındaki tipik gelişim gösteren kardeşleri ve anneleri (toplam 512 kişi) katılmıştır. Araştırmada Taylor (1974) ve McHale et al. (1986) tarafından geliştirilen, Kardeş Problemleri Anketi, Schaeffer-Edgerton (1979) ve Mc Hale et al., (1986) tarafından geliştirilen,

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği'nin kardeş ve anne formu ve demografik bilgi formu kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre tipik gelişim gösteren kardeşlerin Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin nazik olma, uzak durma-çekinme, empati, fiziksel saldırganlık alt boyutlarından kardeş ve anne algılamalarına göre anlamlı bir fark gözlenmezken, birliktelik-ilgili olma alt boyutunda kardeş ve anne algılamaları arasında anlamlı fark gözlenmiştir.

Onat Zoylan (2005) yaptığı bir araştırmada özel gereksinimli kardeşi olan ve özel gereksinimli kardeşe sahip olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin incelenmesini amaçlamıştır. Araştırmada Down Sendromlu ve OSB'li kardeşi olan bireyler deney grubunu oluştururken, özel gereksinimli kardeşi olmayan bireyler ise kontrol grubunu oluşturmuştur. Araştırmada Bilgi Formu ve Kardeş İlişkileri Anketi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarında özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerde daha az çatışma tespit edilmiş ve bunun sebebinin özel gereksinimli kardeşe sahip olan çocuklarda yardım etme becerilerinin daha fazla gelişmiş olabileceğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Özel gereksinimli kardeşe sahip olmayan kardeşler OSB'li ve Down Sendromu olan çocukların kardeşlerine oranla rekabet boyutundan daha yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Göreceli konum/güç boyutlarında ve sıcaklık/yakınlık alt boyutunda ise anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ancak göreceli konum/güç boyutunda gelir durumu değişkeni açısından bakıldığında düşük gelir düzeyinde olan kardeşler daha yüksek puan almıştır. Özel gereksinimli kardeşe sahip olmayan kardeşlerde ise Kardeş İlişkileri Anketi'nin dört alt boyutundan aldıkları puanlarda anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Kardeş İlişkileri Anketi'ne göre incelendiğinde, kardeşe ait değişkenlerden cinsiyet, yaş, kardeşler arasındaki yaş farkı ve ailedeki çocuk sayısı değişkenlerinin anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür.

Korkmaz (2008) yaptığı araştırmada, tipik gelişim gösteren kardeşlerin zihinsel yetersizliği olan kardeşleri ile olan ilişkilerinin ve yaşadığı sorunların belirlenmesi, kardeşler arası ilişkiyi incelemek için hem annelerinin hem de tipik gelişim gösteren kardeşlerin kendilerini değerlendirmesi amaçlanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde hizmet alan zihinsel yetersizliği olan çocukların tipik gelişim gösteren anneleri ile kardeşleri araştırmaya dahil edilmiştir Araştırmada, Schaeffer Kardeş Davranış Değerlendirme Ölçeği,

Kardeş Problemleri Anketi ve Özel Gereksinimli Kardeş ve Ailelerini Tanıtıcı Bilgi Formu kullanılırken tipik gelişim gösteren kardeşlerin yaşları, eğitim seviyeleri ve kardeş sayıları arttıkça özel gereksinimli kardeşlerine yönelik sorunlarda azalma görüldüğü engele ilişkin ek bir yetersizlik olduğunda ise kardeşler arası ilişkinin olumsuz olarak etkilendiği sonucuna varılmıştır. Yapılan bu araştırmada annelerin kardeşlere oranla kardeşler arası ilişkiyi olumsuz olarak algıladığı sonucu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, tipik gelişim gösteren kardeşin yaş farkının, kardeş sayısının, doğum sırasının, yetersizliği olan kardeşin tanısının ve yetersizlik derecesinin engele ek olarak başka bir yetersizliğinin olması veya olmamasının Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği'nin alt boyutları üzerinde kardeşler arası ilişkiye farklı şekilde etki ettiği sonucu da ortaya çıkmıştır.

Dere (2009) yaptığı araştırmada, tipik gelişim gösteren çocukların OSB'li kardeşleri ile olan ilişkilerini ve kardeş kabulünü OSB'li çocuğu olan annelerin çocuğunu kabullenme durumlarını çeşitli değişkenler açısından incelemiştir. Araştırma İstanbul ilinde gerçekleşmiş olup, Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi ve Rehabilitasyon Merkezi'ne ve MEB'e bağlı ilköğretim okullarına devam eden OSB'li çocukların kardeşleri ve anneleri araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada araştırmacı tarafından hazırlanmış olan Kişisel Bilgi Anketi, Küçüker (1997)'in geliştirmiş olduğu Özürlü Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği ve Aile-Çocuk İlişkileri Ölçeği (Anne Formu) kullanılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda anne kabul durumunun artmasına bağlı olarak annelerin olumlu davranışlarının bir sonucu olarak tipik gelişim gösteren kardeşlerin de olumlu tutum geliştirdiği, annenin OSB'li çocuğa ilgisinin artması ile kardeşin de OSB'li çocuğa ilgisinin arttığı sonucuna varılmıştır. Annenin OSB'li çocuğunu reddetme tutumunun, tipik gelişim gösteren kardeşler üzerinde de olumsuz yansımaları olduğu ifade edilmiştir.

Aldan (2012) yaptığı araştırmanın amacı OSB'li kardeşe sahip çocukların duygusal ve davranışsal uyumları ile benlik kavramlarının ve sosyal desteklerinin incelenmesidir. Araştırmanın örneklemini OSB'li kardeşe sahip tipik gelişim gösteren kardeşler ile özel gereksinimli kardeşi olmayan tipik gelişim gösteren kardeşler oluşturmuştur. Katılımcılara Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği, Güçler ve Güçlükler Anketi ve Piers Harris Çocuklarda Öz-Kavramı Ölçeği

uygulanmıştır. Sosyo-demografik bilgi formu katılımcıların anne ve babaları tarafından doldurulmuştur. Araştırmanın amacıyla ilgili olarak anlamlı bir ilişki bulunamamış, ancak cinsiyet faktörü dikkate alındığında ve iki grup karşılaştırıldığında OSB'li kardeşe sahip erkek çocuklarının özel gereksinimli olmayan kardeşe sahip erkek çocuklara kıyasla daha fazla duygusal ve sosyal uyum problemleri yaşadıkları sonucuna varılmıştır. Benlik kavramları ve sosyal destek düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Kalecik (2013) yaptığı bir araştırmada OSB'li çocukların tipik gelişim gösteren kardeşlerinin yaşadığı problemler incelenmiştir. Araştırmada Kardeş Problemleri Anketi, araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda OSB'li çocukların tipik gelişim gösteren kardeşlerinin yaşadıkları sorunlar, cinsiyet, doğum sırası, tipik gelişim gösteren kardeşin öğrenim durumu, tipik gelişim gösteren kardeşin okul türü, kardeşler arası yaş farkı, ebeveynlerin mesleği, babanın eğitim durumu, ailenin sosyo- ekonomik durumu ve ailenin yapısı değişkenlerine göre farklılaşmadığı gözlenmiştir. OSB'li çocukların tipik gelişim gösteren kardeşlerinin yaşadıkları sorunlar; tipik gelişim gösteren kardeşin yaş değişkenine göre, 13- 18 yaş aralığındaki tipik gelişim gösteren kardeşlerin lehine; OSB'li çocuğun yaşı değişkenine göre ise 7- 12 yaş aralığındaki OSB'li çocukların lehine olduğu gözlenmiştir. Kardeş sayısı değişkeni açısından, dört ve üstü sayıda kardeşi olanların lehine ve annenin öğrenim durumu değişkenine göre de yüksekokul ve lisans mezunu olan annelerin lehine anlamlı farklılık gözlenmiştir. OSB'li çocuğun davranışları değişkeni açısından ise, el- kol sallama ve tekrarlı kelime davranışları sergileyen OSB'li çocukların, tipik gelişim gösteren kardeşlerin daha fazla sorun yaşadıkları gözlenmiştir.

Aykara (2015)'nın yaptığı araştırma zihinsel yetersizliği olan kardeşi olan bireylerin kendi yaşantılarıyla ilgili algılarını saptamaya ve sosyal rol kuramına yönelik yaşadığı problemlere ilişkin baş etme stratejilerinin neler olduğunu belirlemeye yöneliktir. Araştırma Ankara'da gerçekleştirilmiş, fenomenolojik yaklaşımla nitel desende tasarlanmıştır. Araştırmaya toplamda 28 zihinsel yetersizliği olan kardeşi olan birey katılmış kartopu örnekleme yoluyla ve yarı yapılandırılmış tematik analiz yöntemi ile veriler incelenmiştir. Tipik gelişim gösteren bireylerin

zihinsel yetersizliği olan kardeşine ilişkin yaşadığı problemlerin daha çok cinsiyet rolleri, özel gereksinimli kardeşin bakım yükü, anne ve babanın ilgisiz tutumu, toplumsal çevrenin olumsuz tutum ve davranışları ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın sonucunda mikro, mezo ve makro sistemler düzeyinde ailelerin bilinçlendirilmesi gerektiği, aile içerisinde rollerin eşit şekilde dağıtılması gerektiği, toplumsal eşitliğe ve toplumun özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçları konusunda bilinçlendirilmesi yönünde öneriler getirilmiştir.

Sınanmış (2018)'ın yaptığı bir araştırmada OSB'li kardeşe sahip olan ve olmayan kardeşlerin sosyal kaygı düzeylerinin birbirleri ile karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırma İstanbul ilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada OSB'li kardeşi olan veya olmayan gruplar için Bilgi Formu, Kardeş İlişkileri Ölçeği ve Sosyal Kaygı Ölçeği kullanılmıştır. Yapılan araştırmanın sonucunda OSB'li kardeşe sahip olan kardeşlerin diğer gruba oranla daha fazla sosyal kaygı yaşadığı belirlenmiştir. Kızların sosyal kaygı düzeyleri erkek çocuklara oranla daha yüksek belirlenmiştir. Kardeşi OSB'li olan bireylerin suçluluk ve utanç duyguları tipik gelişim gösteren bireylere oranla daha az bulunmuştur. Kardeşler arası yaş farkı değişkenine bakıldığında kardeş yaş farkı fazla olduğunda kardeş ilişkileri düzeyi yaş farkı az olanlara oranla daha olumlu bulunmuştur.

Uygur (2019) tarafından yapılan araştırmada yaygın gelişimsel bozukluğa sahip olan çocukların tipik gelişim gösteren kardeşin sosyal yaşantısının özel gereksinimli kardeşi üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada Schaeffer Kardeş Davranışı Ölçeği, Demografik Bilgi Formu, Akran İlişkileri Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçekleri kullanılmıştır. OSB'li kardeşi olanların cinsiyeti anne ve babanın eğitim durumu ile Schaeffer Kardeş Davranışı Ölçeğindeki alt boyutlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ailenin gelir düzeyi arttıkça kardeşler arasındaki nazik olma ve uzak durma alt boyut puanlarında artış olduğu görülmüştür. Ekonomik sorunların fazla olmasının kardeşler arasında sorunları beraberinde getirdiği sonucuna varılmıştır. Yaygın Gelişimsel Bozukluğa sahip olan kardeşlerin sorumluluk ve duyarlılık alt boyutları ile cinsiyetleri arasında puanlara bakıldığında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Annenin eğitim durumu değişkenine göre tipik gelişim gösteren çocukların annelerinin eğitim durumu değişkeninde

anlamlı farklılık bulunmuştur. Annenin eğitim durumu yükseldikçe tipik gelişim gösteren kardeşlerin nazik olma alt boyut puanlarında anlamlı derecede artış gözlenmiştir.

Güzel (2020)'in yaptığı araştırmanın amacı farklı gelişen çocukların kardeşlerinin anksiyete seviyesi üzerinde araştırmacı tarafından geliştirilen grupla psikolojik danışma programının etkisini incelemektir. Araştırma, 2018 ve 2020 yıllarında Metin Sabancı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya farklı tanılara sahip 20 farklı gelişen çocuğun tipik gelişim gösteren kardeşi katılmıştır. Araştırmanın deneysel modeli ön test, son test ve kontrol grubu ile birlikte yarı deneysel bir çalışmadır. Araştırmada Spence tarafından 1988 yılında geliştirilen ve 2017 yılında Direktör ve Serin tarafından Türkçe'ye uyarlanan Spence Çocuk Anksiyetesi Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda altı haftalık grupla psikolojik danışma programının farklı gelişen çocukların tipik gelişim gösteren kardeşlerinin kaygı düzeyleri üzerinde olumlu etki gösterdiği izlenmiştir.

İsmail (2020) yaptığı araştırmada ise Batı Trakya'daki özel gereksinimli çocuğa sahip azınlık ailelerinin ve tipik gelişim gösteren kardeşlerinin yaşadıkları sorunlar incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın deneysel deseni durum çalışması tekniğidir. Araştırmanın katılımcıları Batı Trakya'da bulunan hem özel gereksinimli hem de tipik gelişim gösteren çocukların kardeşleri (13-23 yaş aralığındaki) katılmıştır. Özel gereksinimli kardeşi olan tipik gelişim gösteren kardeşin şimdiki ve ileri zamana dönük duygu ve düşünceleri anne-babalarının duygu ve düşünceleriyle paralellik göstermektedir. Bunun yanında olan tipik gelişim gösteren kardeşlerin özel gereksinimli kardeşlerinin bakımı için kendilerine düşen görevleri şimdiden benimsedikleri gözlenmiştir.

Özer (2020)'in yaptığı araştırmanın amacı kaynaştırma öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri ile kardeş ilişkilerinin incelenmesidir. Araştırmanın katılımcıları ise 2019-2020 eğitim öğretim yılında Ankara ili Etimesgut ilçesindeki 7 devlet okulunda kaynaştırma eğitimine devam eden 7-12 yaş aralığında 100 çocuk ve onların tipik gelişim gösteren 8-18 yaş aralığındaki kardeşleridir. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma verilerinin toplanması için Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği ve Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği

kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre yaş farkı, ailenin ekonomik düzeyi ve annenin eğitim durumu kardeş ilişkileriyle arasında anlamlı fark olmadığı gözlenmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından kız kardeşlerin özel gereksinimli kardeşiyle ilişkilerinde anlamlı fark gözlenmiştir. Kardeş ilişkileri düzeyi ile sosyal becerilerin düzeyi arasında yüksek düzeyde olumlu bir ilişki gözlenmiştir.

Kale, Karagöz ve Nur (2021) yaptıkları bir araştırmada, Türkiye'de lisasüstü düzeyde hem yüksek lisans hem de doktora tez çalışmaları incelenerek kardeş ilişkilerinin detaylı bir biçimde incelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan araştırma sonucunda kardeş ilişkileri ile doktora tezlerinin yüksek lisans tezlerine oranla sayıca yetersiz olduğu görülmüştür. Bu yetersizliğin sebebinin üniversitelerde açılan doktora programlarının sayıca az olması ile açıklanmıştır. Araştırma sonucunda ayrıca özel gereksinimli çocukların kardeşleri ile olan ilişkilerinin incelenmesi bakımından son 10 yılda sayıca artış olduğu ancak tezlerin büyük bir oranda herhangi bir kuramsal temele dayandırılmadan hazırlandığı tespit edilmiştir. Kardeş ilişkilerinin önemi ve gelecekte yapılacak olan araştırmalara ışık tutması açıından yapılan bu araştırmanın önemli bir veri kaynağı olacağı düşünülmektedir.

Aktaş, Kot ve Çiftci-Tekinarslan (2021) yaptıkları bir araştırmada Down sendromlu çocukların tipik gelişen kardeşlerinin sorunlarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın katılımcıları, Down sendromlu kardeşi olan 8-19 yaşları arasında tipik gelişim gösteren 11 kardeşten oluşmaktadır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerine göre tasarlanmıştır. Araştırma verilerini toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Down sendromlu kardeşi olan tipik gelişim gösteren çocukların yaşadıkları sorunlar göz önüne alındığında; ev ortamında sorun yaşadıklarını, Down sendromlu kardeşlerinin kendilerini ihlal etmediklerini ve ebeveynlerinin özellikle annelerinin Down sendromlu kardeşlerle daha çok ilgilendiğini; okul ortamında kardeşlerin ders çalışmaktan caydırıldığını ve diğer çocukların kardeşleriyle alay ettiklerini; sosyal yaşamda Down sendromlu kardeşler normal oyunlarda sorun yaşadıkları için arkadaşlarının olmadığını ve diğer çocukların Down sendromlu kardeşleriyle dalga geçtiğini belirtmişlerdir.

Yılmaz ve Atalar (2021) yaptıkları bir araştırmada yarı yapılandırılmış form aracılığı ile OSB tanısı almış çocukların ebeveynleri ile görüşmeler yapmış açık uçlu sorulara verilen cevaplar aile terapisi bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırma nitel desenlenmiştir. Aile sisteminin bir parçası olarak OSB tanısı almış olan çocuk aile ve kardeş alt sistemine dahil olarak ebeveynleri arasındaki sınırlara bağlı kalarak davranışsal ve toplumsal problemler yaşayabilmektedir. Yapılan analizler sonucunda Salvador Minuchin tarafından oluşturulan aile sistemleri haritalandırması yoluyla demogramlar oluşturularak ebeveyn OSB'li çocuk ve kardeş arasındaki yapısal sınırların ve çerçevelerin korunamadığı, OSB'li kardeşe sahip çocukların kimi zaman ebeveyn rolü üstlendikleri tespit edilmiştir. Bu araştırmada OSB'li kardeşe sahip çocukların ve ebeveynlerinin ilişkilerinde problemlerin nasıl çözülebileceği ve bu problemlerin çözümüne yönelik öneriler getirilmiştir.

Yukardaki araştırmalara baktığımızda OSB'li çocukların tipik gelişim gösteren kardeşleriyle ilişkilerini inceleyen 31 yurt içi ve yurt dışında gerçekleştirilmiş araştırmaya rastlanmıştır. Araştırmalar incelendiğinde dört tanesinde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bir tanesi deney ve kontrol gruplu deneysel bir çalışma bir tanesi ise ön test, son test ve kontrol grubu ile birlikte yarı deneysel bir çalışmadır. Yirmi dört çalışma ise nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Bir araştırmada durum çalışması yöntemi başka bir araştırmada ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaların büyük çoğunluğunda Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği, Kardeş İlişkileri Ölçeği ve Sosyal Kaygı Ölçeği, Kardeş Problemleri Anketi, Özürlü Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği ve Aile-Çocuk İlişkileri Ölçeği gibi ölçekler kullanarak kardeş ilişkilerini niceliksel olarak belirlemeye çalışmışlardır. Çok az araştırmada ise yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılarak tipik gelişim gösteren kardeşlerin yaşadıkları sorunları ve OSB'li kardeşle ilişki şekillerini daha derinlemesine incelemeye çalışmışlardır. Bu araştırmaların sonuçlarına göre tipik gelişim gösteren kardeşler OSB'li kardeşleriyle ilişkilerinde sorunlar yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra tipik gelişim gösteren kardeşlerin OSB'li kardeşleriyle ilişkilerinin özel gereksinimli kardeşi olmayan çocuklara oranla daha sorunlu olduğu görülmektedir.

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümde araştırma modeli, evren örneklem, veri toplama araçları, ölçme araçlarının uyarlama çalışması, verilerinin toplanması ve verilerin analizine yer verilecektir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma OSB'li çocukların tipik gelişen kardeşleriyle olan ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaçla birlikte araştırmada Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlama çalışmasının yapılması da amaçlanmıştır. Bu araştırmada araştırma modeli olarak nitel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişkenin birlikte değişimini inceleyen araştırma modelleridir. İlişkisel tarama, korelasyon türü ilişki ve karşılaştırma yolu ile elde edilen ilişki olmak üzere iki türlü yapılmaktadır (Karasar, 2012).

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini İstanbul il ve ilçelerinde yaşayan, öz annesi, babası ve kardeşleriyle beraber yaşayan özel gereksinimli çocukların tipik gelişen kardeşleri oluşturmaktadır. Araştırma grubunu İstanbul il ve ilçelerinde yaşayan, ilgili devlet hastaneleri veya üniversitelerin çocuk psikiyatrisi servisleri tarafından tanı almış olan, öz anne, baba ve kardeşleriyle birlikte yaşayan çocukların tipik gelişen, herhangi bir psikolojik sorunu olmayan, okuma yazma bilen, on yaş ve üzerinde olan kardeşleri oluşturmaktadır. Özel gereksinimli çocuğun on yaş ve üzerinde birden fazla kardeşi varsa, özel gereksinimli çocuktan büyük olan ilk kardeşin araştırmaya dâhil edilmesi planlanmıştır.

Araştırmanın örneklem grubunu İstanbul il ve ilçelerinde bulunan Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel ve resmi özel eğitim merkezlerinde öğrenim gören özel gereksinimli bireylerin tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş, araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden toplam 596 tipik gelişen kardeşi oluşturmuştur.

Araştırmaya dâhil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 3.1'de sunulmuştur.

Tablo 3.1
Özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler

Özel gereksinimli kardeşe sahip birey değişkenleri		**n**	**%**	**Toplam**	$\bar{x}$	**ss**	**Aralık**
Yaş	-	563	-	-	18,67	9,36	7-55
	Kayıp veri	33					
Cinsiyet	Kız	342	57,4	596			
	Erkek	251	42,1				
	Kayıp Veri	3	,5				
Doğum Sırası	İlk Çocuk	310	52,0	596			
	Ortanca Çocuk	189	31,7				
	Son Çocuk	80	13,4				
	Kayıp Veri	17	2,9				
Kardeşi İle Olan Yakınlığı	Biyolojik Kardeş	550	92,3	596			
	İkiz	22	3,7				
	Üvey Kardeş	9	1,5				
	Kayıp Veri	15	2,5				
Kardeş sayısı	İki Kardeş	221	37,1	596			
	Üç Kardeş	198	33,2				
	Dört Kardeş ve Daha Fazla	170	28,5				
	Kayıp Veri	7	1,2				
Öğrenim Durumu	Ortaokula Devam Ediyor	151	25,3	596			
	Liseye Devam Ediyor	220	36,9				
	Yüksek Öğrenime Devam Ediyor	107	18,0				
	Kayıp Veri	118	19,8				
Kardeşinizle Gün İçerisinde Geçirdiği Zaman	Hiç	18	3,0	596			
	Bir Saatten Az	44	7,4				
	Bir Saat	64	10,7				
	İki Saat	93	15,6				
	Üç Saat	98	16,4				
	Dört Saat ve Üzeri	271	45,5				
	Kayıp veri	8	1,3				

Tablo 3.1'de görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin yaş ortalamalarının ($\bar{x}$=18,67; ss=9,36) olduğu ve yaşlarının 7-55 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin %57,4'ünün (342) kız olduğu, %42,1'inin (251) erkek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan kardeşlerin %52,0' sinin ilk çocuk, 31,7'sinin ortanca çocuk, 13,4'ünün son çocuk olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan kardeşlerin %92,3'ünün biyolojik kardeş, %3,7'sinin ikiz kardeş, %1,5'inin üvey kardeş olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan kardeşlerin %37,1'i iki kardeş, %33,2'si üç

kardeş, %28,5'inin dört kardeş ve sonrası olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan kardeşlerin, %25,3'ünün ortaokula devam ettiği, %36,9'unun liseye devam ettiği, %18,0'ının yükseköğrenime devam ettiği tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan kardeşlerin, %3,0'ı özel gereksinimli kardeşi ile hiç zaman geçirmediği, %7,4'ü bir saatten az, %10,7'si bir saat, %15,6'sının iki saat, %16,4'ünün üç saat, %45,5'inin dört saat ve üzeri zaman geçirdiği tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin **ailelerinin** demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 3.2'de sunulmuştur

Tablo 3.2
Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler

Aile değişkenleri		**n**	**%**	**Toplam**	$\bar{x}$	**ss**	**Aralık**
Anne Yaşı	-	579	-	596	43,81	7,19	27-72
	Kayıp veri	17					
Baba Yaşı	-	576	-	596	47,58	7,27	32-75
	Kayıp veri	21					
Ailenin Aylık Gelir Durumu (TL)	-	517	-	596	2.482	1.385	250-20000
	Kayıp veri	79					
Ebeveynlerin evlilik durumu	Evli-Birlikte yaşıyor	551	92,4	596			
	Boşanmış-ayrı yaşıyor	37	6,2				
	Kayıp veri	8	1,3				
Anne Öğrenim Durumu	Okur Yazar Değil	87	14,6	596			
	İlköğretim Mezunu	311	52,2				
	Ortaokul/Lise Mezunu	159	26,7				
	Üniversite Mezunu	32	5,4				
	Kayıp veri	7	1,2				
Baba Öğrenim Durumu	Okur Yazar Değil	19	3,2	596			
	İlköğretim Mezunu	289	48,5				
	Ortaokul/Lise Mezunu	221	37,1				
	Üniversite Mezunu	62	10,4				
	Kayıp veri	5	,8	596			
Anne Çalışma Durumu	Çalışıyor	69	11,6				
	Çalışmıyor	518	86,9				
	Kayıp veri	9	1,5				
Baba Çalışma Durumu	Çalışıyor	456	76,5	596			
	Çalışmıyor	97	16,3				
	Kayıp veri	43	7,2				
Ailede Başka Özel Gereksinimli Birey Olma/ma Durumu	Evet	85	14,3	596			
	Hayır	495	83,1				
	Kayıp veri	16	2,7				

Tablo 3.2'de görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin ailelerinin demografik değişkenleri incelendiğinde; anne yaş ortalamalarının ($\bar{x}$=43,81; ss=7,19) olduğu ve yaşlarının 27-72 yaş aralığında olduğu, baba yaş ortalamalarının ($\bar{x}$=47,58; ss=7,27) olduğu ve yaşlarının 32-75 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ailenin aylık gelir durumunun ($\bar{x}$=2.482 TL; ss=1.385

TL) olduğu ve gelirlerinin 250-20000 TL arasında değiştiği tespit edilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin evlilik durumlarına bakıldığında %92,4'ünün (551) anne ve babalarının Evli Birlikte Yaşadığı, %6,2'sinin (37) ise Boşandıkları-Ayrı Yaşadıkları belirlenmiştir.

Tablo 3.2'de görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin annelerinin %14,6'sının okur-yazar olmadığı, %52,2'sinin öğrenim durumunun ilköğretim mezunu olduğu, %26,7'sinin öğrenim durumunun Ortaokul/Lise mezunu olduğu, %5,4'ünün öğrenim durumunun üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin babalarının %3,2'sinin okur-yazar olmadığı, %48,5'inin öğrenim durumunun ilköğretim mezunu olduğu, %37,1'inin öğrenim durumunun Ortaokul/Lise mezunu olduğu, %10,4'ünün öğrenim durumunun üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.2'de görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin annelerinin %11,6'sının çalışıyor olduğu, %86,9'unun çalışmıyor olduğu gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin babalarının %11,6'sının çalışıyor olduğu, %86,9'unun çalışmıyor olduğu gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin %14,3'ünün ailesinde özel gereksinimli başka birinin daha olduğu, %83,1'inin ailesinde özel gereksinimli birey bulunmadığı gözlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli çocuğun demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 3.3'te sunulmuştur.

Tablo 3.3
Özel gereksinimli çocuğun demografik özelliklerine ilişkin bilgiler

		n	%	Toplam	$\bar{x}$	ss	Aralık
Yaş	-	563	-	596	2004	5,94	1965-2015
	Kayıp veri	37					
Özel Eğitime Başlangıç Yaşı	-	471		596	5,03	3,21	0-26
	Kayıp veri	125					
Cinsiyeti	Kız	210	35,2	596			
	Erkek	364	61,1				
	Kayıp veri	22	3,7				
Tıbbi Tanının Konulduğu Zaman	Doğar doğmaz	129	21,6	596			
	0-6 Ay	112	18,8				
	7-12 Ay	60	10,1				

	13-18 Ay	42	7,0	
	19 Ay ve Üzeri	218	36,6	
	Kayıp veri	35	5,9	
Öğrenim Durumu	Kaynaştırma programına devam ediyor	43	7,2	596
	OÇEM'e devam ediyor	127	21,3	
	Yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam ediyor	139	23,3	
	İlkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor	59	9,9	
	Ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor	84	14,1	
	Diğer	23	3,9	
	Kayıp veri	121	20,3	
Doğum Sırası	İlk Çocuk	79	13,3	596
	Ortanca Çocuk	201	33,7	
	Son Çocuk	281	47,1	
	Kayıp veri	35	5,9	
Tanısı	Zihinsel Yetersizlik	210	35,2	596
	Otizm	**194**	**32,6**	
	Görme Yetersizliği	26	4,4	
	İşitme Yetersizliği	32	5,4	
	Serebral Palsi	5	,8	
	Ortopedik Yetersizlik	8	1,3	
	Duygusal ve Davranış Bozukluğu	5	,8	
	Özel Öğrenme Güçlüğü	18	3,0	
	Birden Fazla Yetersizlik	14	2,3	
	Üstün Zekalı/Özel Yetenekli	2	,3	
	Dil ve Konuşma Güçlüğü	40	6,7	
	DEHB	8	1,3	
	Özel Yetenekli Birey	1	,2	
	Süreğen Hastalık	1	,2	
	Down Sendrom	1	,2	
	Kayıp veri	31	5,2	
Anneniz Kardeşinizle Gün İçinde Ne Kadar Zaman Geçiriyor	Hiç	11	1,8	596
	Bir Saatten Az	4	,7	
	Bir Saat	8	1,3	
	İki Saat	24	4,0	
	Üç Saat	37	6,2	
	Dört Saat Ve Üzeri	502	84,2	
	Kayıp veri	10	1,7	
Babanız Kardeşinizle Gün İçinde Ne Kadar Zaman Geçiriyor	Hiç	38	6,4	596
	Bir Saatten Az	45	7,6	
	Bir Saat	55	9,2	
	İki Saat	102	17,1	
	Üç Saat	138	23,2	
	Dört Saat ve Üzeri	213	35,7	
	Kayıp veri	5	,8	

Tablo 3.3'te görüldüğü gibi araştırmaya dâhil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşinin demografik değişkenleri

incelendiğinde; kardeşlerin doğum tarihlerinin 3-54 yaş arasında olduğu, kardeşin özel eğitime başlangıç yaşının 0-26 yaş arasında olduğu, kardeşlerden %35,2'sinin (210) cinsiyetinin kız olduğu, %61,1'inin (364) cinsiyetinin erkek olduğu gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşlerinin %21,6'una ilk tıbbi tanı doğar donmaz konduğu, %18,8'ine tıbbi tanının 0-6 ay arasında konduğu, %10,01'ine tıbbi tanının 7-12 ay arasında konduğu, %7,0'ına tıbbi tanının 13-18 ay arasında konduğu, %36,6'sına tıbbi tanının 19 ay ve üzerinde konduğu gözlenmiştir.

Tablo 3.3'te görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşlerinin %7,2'sinin kaynaştırma programına devam ettiği, %21,3'ünün otistik çocuklar eğitim merkezine devam ettiği, %23,3'ünün yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam ettiği, %9,9'unun ilkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ettiği, %14,1'ini ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ettiği gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşlerinin %13,3'ünün doğum sırasının ilk çocuk olduğu, %33,7'sinin doğum sırasının ortanca çocuk olduğu, %47,1'inin doğum sırasının son çocuk olduğu gösterilmektedir.

Tablo 3.3 incelendiğinde araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşlerinin tanılarına göre incelendiğinde; %35,2'si Zihinsel Yetersizlik, %32,6'sı Otizm Spektrum Bozukluğu, %4,4'ü Görme Yetersizliği, %5,4'ü İşitme Yetersizliği, %0,8'i Serebral Palsi, %1,3'ü Ortopedik Yetersizlik, %0,8'i Duygusal ve Davranış Bozukluğu, %3'ü Özel Öğrenme Güçlüğü, %2,3'ü Birden Fazla Yetersizlik, %0,3'ü Üstün Zekalı/Özel Yetenekli, %6,7'si Dil ve Konuşma Güçlüğü, %1,3'ü DEHB, %0,2'si Özel Yetenekli Birey, %0,2'si Süreğen Hastalık ve %0,2'si Down sendromuna sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak %5,2'si herhangi bir kategori belirtmemiştir.

Tablo 3.3'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan kardeşlerin annelerinin %1,8'inin özel gereksinimli olan çocuğu ile hiç zaman geçirmediği, %0,7'sinin bir saatten az, %1,3'ünün bir saat, %4,0'ının iki saat, %6,2'sinin üç saat, %84,2'sinin dört saat ve üzerinde zaman geçirdiği tespit edilmiştir. Ayrıca babalarının, %6,4'ünün özel gereksinimli çocukları ile hiç zaman geçirmediği, %7,6'sının bir saatten az, %9,2'sinin

bir saat, %17,1'inin iki saat, %23,2'sinin üç saat, %35,7'sinin dört saat ve üzerinde zaman geçirdiği tespit edilmiştir.

Bu çalışmada tüm yetersizlik grupları ile geçerlik ve güvenirlik yapılmış, araştırmanın diğer alt amaçlarının sınanması için de sadece OSB'li kardeşe sahip bireylerin verileri dahil edilmiştir. Aşağıda OSB'li kardeşe sahip bireylerin demografik değişkenlerine ilişkin betimleyici bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 3.4'te sunulmuştur.

Tablo 3.4
Özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler

Özel gereksinimli kardeşe sahip birey değişkenleri		**n**	**%**	**Toplam**	$\bar{x}$	**ss**	**Aralık**
Yaş	-	190	-	194	17,26	6,050	7-55
	Kayıp veri	4					
Cinsiyet	Kız	109	56,2	194			
	Erkek	84	43,3				
	Kayıp Veri	1	,5				
Doğum Sırası	İlk Çocuk	108	55,7	194			
	Ortanca Çocuk	50	25,8				
	Son Çocuk	28	14,4				
	Kayıp Veri	8	4,1				
Kardeşi İle Olan Yakınlığı	Biyolojik Kardeş	180	92,8	194			
	İkiz	8	4,1				
	Üvey Kardeş	6	3,1				
Kardeş sayısı	İki Kardeş	89	45,9	194			
	Üç Kardeş	65	33,5				
	Dört Kardeş ve Daha Fazla	39	20,1				
	Kayıp Veri	1	,5				
Öğrenim Durumu	Ortaokula Devam Ediyor	61	31,4	194			
	Liseye Devam Ediyor	69	35,6				
	Yüksek Öğrenime Devam Ediyor	29	14,9				
	Kayıp Veri	35	18,0				
Kardeşinizle Gün İçerisinde Geçirdiği Zaman	Hiç	8	4,1	194			
	Bir Saatten Az	22	11,3				
	Bir Saat	28	14,4				
	İki Saat	26	13,4				
	Üç Saat	32	16,5				
	Dört Saat ve Üzeri	78	40,2				

Tablo 3.4'te görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin yaş ortalamalarının ($\bar{x}$=17,26; ss=6,050) olduğu ve yaşlarının 7-55 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Tablo da görüldüğü gibi OSB'li kardeşe sahip bireylerin %109'unun (109) kız olduğu, %43,3'ünün (84) erkek olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan kardeşlerin %55,7' sinin ilk çocuk, %25,8'inin ortanca çocuk, %14,4'ünün son çocuk olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kardeşlerin %92,8'inin biyolojik kardeş, %4,1'inin ikiz kardeş, %3,1'inin üvey kardeş olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kardeşlerin %45,9'unun iki kardeş, %33,5'inin üç kardeş, %20,1'inin dört kardeş ve sonrası olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kardeşlerin, %31,4'ünün ortaokula devam ettiği, %35,6'sının liseye devam ettiği, %14,9'unun yükseköğrenime devam ettiği görülmektedir. Araştırmaya katılan kardeşlerin, %4,1'inin OSB'li kardeşi ile hiç zaman geçirmediği, %11,3'ünün bir saatten az, %14,4'ünün bir saat, %13,4'ünün iki saat, %16,5'inin üç saat, %40,2'sinin dört saat ve üzeri zaman geçirdiği görülmektedir.

Araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **ailelerinin** demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 3.5'te sunulmuştur.

Tablo 3.5
OSB'li çocuğa sahip ailelerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler

Aile değişkenleri		n	%	Toplam	$\bar{x}$	ss	Aralık
Anne Yaşı	-	192	-	194	42,77	6,68	28-72
	Kayıp veri	2					
Baba Yaşı	-	191	-	194	46,91	6,87	34-69
	Kayıp veri	3					
Ailenin Aylık Gelir	-	177	-	194	2538,92	1738,425	500-20000
Durumu (TL)	Kayıp veri	17					
Ebeveynlerin	Evli-Birlikte yaşıyor	182	93,8	194			
evlilik durumu	Boşanmış-ayrı yaşıyor	9	4,6				
	Kayıp veri	9	4,6				
Anne Öğrenim	Okur Yazar Değil	21	10,8	194			
Durumu	İlköğretim Mezunu	93	47,9				
	Ortaokul/Lise Mezunu	66	34,0				
	Üniversite Mezunu	13	6,7				
	Kayıp veri	1	0,5				
Baba Öğrenim	Okur Yazar Değil	6	3,1	194			
Durumu	İlköğretim Mezunu	81	41,8				
	Ortaokul/Lise Mezunu	86	44,3				
	Üniversite Mezunu	18	9,3				
	Kayıp veri	3	1,5				
Anne Çalışma	Çalışıyor	20	10,3	194			
Durumu	Çalışmıyor	174	89,7				
Baba Çalışma	Çalışıyor	149	76,8	194			
Durumu	Çalışmıyor	30	15,5				
	Kayıp veri	15	7,7				
Ailede Başka Özel	Evet	15	7,7	194			
Gereksinimli Birey	Hayır	176	90,7				
Olma/ma Durumu	Kayıp veri	3	1,5				
Anneniz	Bir Saatten Az	4	2,1	194			
Kardeşinizle Gün	Bir Saat	2	1,0				
İçinde Ne Kadar	İki Saat	7	3,6				
Zaman Geçiriyor	Üç Saat	13	6,7				
	Dört Saat Ve Üzeri	168	86,6				
Babanız	Hiç	13	6,7	194			
Kardeşinizle Gün	Bir Saatten Az	14	7,2				
İçinde Ne Kadar	Bir Saat	22	11,3				
Zaman Geçiriyor	İki Saat	38	19,6				
	Üç Saat	57	29,4				
	Dört Saat Ve Üzeri	50	25,8				

Tablo 3.5'te görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin ailelerinin demografik değişkenleri incelendiğinde; anne yaş ortalamalarının ($\bar{x}$=42,77; ss=6,68) olduğu ve yaşlarının 28-72 yaş aralığında olduğu, baba yaş ortalamalarının ($\bar{x}$=46,91; ss=6,87) olduğu ve yaşlarının 34-69 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Ayrıca ailenin aylık gelir durumunun ($\bar{x}$=2538,92TL; ss=1738,425TL) olduğu ve gelirlerinin 500-20000 TL arasında değiştiği görülmektedir. Tablo da

görüldüğü gibi özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin evlilik durumlarına bakıldığında %93,8'inin (182) anne ve babalarının Evli ve Birlikte Yaşadığı, %4,6'sının (9) ise Boşandıkları ve Ayrı Yaşadıkları belirlenmiştir.

Tablo 3.5'te görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin %10,8'inin okur-yazar olmadığı, %47,9'unun öğrenim durumunun ilköğretim mezunu olduğu, %34,0'ının öğrenim durumunun Ortaokul/Lise mezunu olduğu, %6,7'sinin öğrenim durumunun üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının %3,1'inin okur-yazar olmadığı, %41,8'inin öğrenim durumunun ilköğretim mezunu olduğu, %44,3'ünü öğrenim durumunun Ortaokul/Lise mezunu olduğu, %9,3'ününü öğrenim durumunun üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 3.5'te görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin %10,3'ünün çalışıyor olduğu, %89,7'sinin çalışmıyor olduğu gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının %76,8'inin çalışıyor olduğu, %15,5'inin çalışmıyor olduğu gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin %7,7'sinin ailesinde özel gereksinimli başka birinin daha olduğu, %90,7'sinin ailesinde özel gereksinimli birey bulunmadığı gözlenmiştir.

Tablo 3.5'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan kardeşlerin annelerinin %2,1'inin OSB'li olan çocuğu ile 1 saatten az zaman geçirmediği, %1,0'ının bir saat, %3,6'sının iki saat, %6,7'sinin üç saat, %86,6'sinin dört saat ve üzerinde zaman geçirdiği tespit edilmiştir. Ayrıca babalarının, %6,7'sinin OSB'li çocukları ile hiç zaman geçirmediği, %7,2'sinin bir saatten az, %11,3'ünün bir saat, %19,6'sinin iki saat, %29,4'ünün üç saat, %25,8'inin dört saat ve üzerinde zaman geçirdiği tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li çocuğun demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 3.6'da sunulmuştur.

Tablo 3.6
OSB'li çocuğun demografik özelliklerine ilişkin bilgiler

		n	%	Toplam	$\bar{x}$	ss	Aralık
Yaş	-	189	-	194	15,25	6,353	3-53
	Kayıp veri	37					
Özel Eğitime Başlangıç Yaşı	-	188		194	3,81	1,56	0-6
	Kayıp veri	6					
Cinsiyeti	Kız	57	29,4	194			
	Erkek	136	70,1				
	Kayıp veri	1	0,5				
Tıbbi Tanının Konulduğu Zaman	Doğar doğmaz	25	12,9	194			
	0-6 Ay	30	15,5				
	7-12 Ay	12	6,2				
	13-18 Ay	13	6,7				
	19 Ay ve Üzeri	110	56,7				
	Kayıp veri	4	2,1				
Öğrenim Durumu	Kaynaştırma programına devam ediyor	10	5,2	194			
	OÇEM'e devam ediyor	105	54,1				
	Yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam ediyor	29	14,9				
	İlkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor	19	9,8				
	Ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor	9	4,6				
	Kayıp veri	22	11,3				
Doğum Sırası	İlk Çocuk	27	13,9	194			
	Ortanca Çocuk	54	27,8				
	Son Çocuk	107	55,2				
	Kayıp veri	6	3,1				

Tablo 3.6'da görüldüğü gibi araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşinin demografik değişkenleri incelendiğinde; kardeşlerin yaşlarının 3-53 arasında olduğu, kardeşin özel eğitime başlangıç yaşının 0-6 yaş arasında olduğu, kardeşlerden %29,4'ünün (57) cinsiyetinin kız olduğu, %70,1'inin (136) cinsiyetinin erkek olduğu gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşlerinin %12,9'unda ilk tıbbi tanı doğar donmaz konduğu, %15,5'inde tıbbi tanının 0-6 ay arasında konduğu, %6,2'sinde tıbbi tanının 7-12 ay arasında konduğu, %6,2'sında tıbbi tanının 13-18 ay arasında konduğu, %6,7'sında tıbbi tanının 19 ay ve üzerinde konduğu gözlenmiştir.

Tablo 3.6'da görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin %5,2'sinin kaynaştırma programına devam ettiği, %54,1'nin otistik

çocuklar eğitim merkezine devam ettiği, %14,9'nun yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam ettiği, %9,9'unun ilkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ettiği, %4,6'sini ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ettiği gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşlerinin %13,9'unun doğum sırasının ilk çocuk olduğu, %27,8'sinin doğum sırasının ortanca çocuk olduğu, %55,2'sinin doğum sırasının son çocuk olduğu gösterilmektedir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada özel gereksinimli çocuk ve aile bireyleri hakkındaki genel bilgileri toplamak için araştırmacı tarafından hazırlanan Demografik Bilgi Formu (Ek5) kullanılmıştır. Tipik gelişen çocukların özel gereksinimli kardeşleri ile olan ilişkilerini değerlendirmeleri amacıyla ilk defa Schaffer-Edgerton (1979) Mc Hale ve diğerleri (1986) tarafından geliştirilen ve Ahmetoğlu ve Aral (2008) tarafından Türk kültürüne uyarlaması yapılan Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ) (Ek3) kullanılmıştır. Ayrıca özel gereksinimli çocukların kardeş ilişkilerini ölçmek amacıyla bu araştırmada geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan Giallo & Gavidia-Payne (2002, 2006) tarafından geliştirilen "Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği" (Ek4) araştırmanın veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

3.3.1. Demografik Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan Demografik Bilgi Formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmaya dâhil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip tipik gelişen bireye ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu bölümde bireyin yaşı, cinsiyeti, doğum sırası, kardeşi ile olan yakınlığı (biyolojik kardeş, ikiz, üvey vb.), kardeş sayısı, öğrenim durumu ve kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana ait sorular bulunmaktadır. Demografik Bilgi Formu'nun ikinci bölümünde; özel gereksinimli kardeşe sahip tipik gelişen bireylerin ebeveynlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu bölümde anne/baba yaşı, ebeveynlerin evlilik durumu, annelerinin ve babalarının öğrenim durumu, annelerinin ve babalarının çalışma/ma durumları, ailenin aylık geliri ve ailelerinde başka özel gereksinimli bireyin olma/masına ait bilgiler bulunmaktadır. Demografik Bilgi Formu'nun üçüncü bölümünde; özel gereksinimli

kardeşe ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu bölümde özel gereksinimli kardeşin cinsiyeti, tıbbi tanının ilk ne zaman konduğu, kardeşin öğrenim durumu, kardeşin özel eğitime başlangıç yaşı, kardeşin doğum sırası, kardeşin özel gereksiniminin türü, özel gereksinimli çocuğun annesi ve babası ile gün içerisinde geçirdiği ait sorular bulunmaktadır.

3.3.2. Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ):

Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Mc Hale ve diğerleri (1986) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin geçerlilik ve güvenirlilik çalışması Aral ve Ahmetoğlu (2004) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğe geçerlilik güvenirlilik çalışması yapılmıştır. Ölçek beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin beş alt boyutuna ait alfa değeri .77-.90 aralığında olduğu, test tekrar test korelasyonları ise .95-.99 arasında olduğu gözlenmiş ve bu verilerin ölçeğin geçerli-güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçek otuz maddeden oluşmaktadır. Ölçek alt boyutları ve madde numaraları ise; nazik olma (1, 2, 4, 8, 10, 12, 19, 20, 21. madde), birliktelik-ilgili olma (3, 6, 9, 11, 17, 22, 25. madde), uzak durma-çekinme (5, 7, 14, 15, 23, 26. madde), empati (13, 16, 28, 29, 30. madde) ve fiziksel saldırganlıktır (18, 24, 27. madde). Madde puanlaması ise, Hiçbir zaman, 1, Nadiren 2, Bazen 3, sık sık 4, Her zaman 5 puan olarak puanlanmaktadır. Ölçekte 2, 8, 10, 12, 20 ve 21. maddeleri ters puanlamaktadır. Ölçekteki her bölüm kendi içinde puanlanmaktadır. Bölümlerde alının puanlar bölüme ait özelliğin arttığını ifade etmektedir. Ölçeğinin *(ŞKDDÖ);* Nazik olma (Kindness) alt ölçeğinin iç tutarlılık değeri α= .83, Uzak Durma-Çekinme (Avoidance) alt ölçeğinin iç tutarlılık değeri α= .71, Birliktelik-İlgili Olma (İnvolvement) alt ölçeğinin iç tutarlılık değeri α= .90, Empati (Empathy) alt ölçeğinin iç tutarlılık değeri α= .80 ve Fiziksel Saldırganlık (Physical Aggression) alt ölçeği nin iç tutarlılık değeri α= .73 olduğu gözlenmiştir. Ölçeğinin alt boyutları için Cronbach Alfa katsayısı ise Nazik olma alt boyutunda iç tutarlılık katsayı değeri α = .78, Uzak Durma-Çekinme alt boyutunda iç tutarlılık katsayı değeri α = .69, Birliktelik-İlgili Olma alt boyutunda iç tutarlılık katsayı değeri α = .86, Fiziksel Saldırganlık alt boyutunda iç tutarlılık katsayı değeri α = .59, Empati alt boyutunda iç tutarlılık katsayı değeri ise α = .77 olduğu tespit edilmiştir.

3.3.3. Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği (KİYGÖ):

Özel gereksinimli çocukların kardeşlerinin uyumunun belirleyicileri olarak tipik gelişen bireylerin özel gereksinimli kardeşleri ile ilgili olarak yaşadıkları güçlüklerin ve yüceltmelerin sıklığını ve yoğunluğunu değerlendirmek amacıyla Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği (Sibling Daily Hassles and Uplifts Scale) ilk defa Giallo & Gavidia-Payne tarafından geliştirilmiştir (Giallo & Gavidia-Payne, 2006). Bu ölçeğin diğer bir geliştirilme amacı ise kardeşlerin aile ortamının da ötesine geçerek deneyimleri ile alakalı daha fazla öngörü sağlanması ve daha geniş sosyal topluluk içindeki güçlükleri ve yüceltmeleri araştırmaktır.

Giallo ve Gavidia-Payne (2006) tarafından geliştirilen Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin yapılan faktör analizi sonucunda ölçek iki bölümlü olup iki alt boyuttan oluştuğu belirlenmiştir (Mutluluk Sıklığı alt ölçeği, Mutluluk Yoğunluğu alt ölçeği, Üzülme-Sıklığı alt ölçeği ve Üzülme Yoğunluğu alt ölçeği). Mutluluk sıklığı ve mutluluk yoğunluğu alt ölçeği toplam 23 maddeden oluşmaktadır ve ölçeğin ilk 23 maddesini oluşturmaktadır ve yüceltme faktöründe (özel gereksinimli kardeşim iyi şeyler yaptığında... gibi) maddeler bulunmaktadır. Üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğu alt ölçeği toplam 35 maddeden oluşmaktadır ve ölçeğin 24. maddesinden başlayarak 58. maddesine kadar devam etmektedir. Ölçekte özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmakla ilgili güçlük faktörüne ait (özel gereksinimli kardeşimle dışarı çıktığımızda ilginç şeyler yapar... gibi) maddeler bulunmaktadır.

Yüceltmeler faktörüne ait, mutluluk sıklığı alt ölçeği kardeşin aile çevresinde veya aile çevresi dışında onu mutlu eden şeylerin ne sıklıkla meydana geldiğini, mutluluk yoğunluğu alt ölçeği ise mutlu hissettiren şeylerin onu ne ölçüde mutlu hissettirdiğini ölçmektedir. Ölçek 5'li likert tipi ölçektir. Mutluluk sıklığı alt ölçeği (Bu hangi sıklıkla oluyor?) sıklığı ölçerken, maddeler 1=asla 5= her zaman olarak, mutluluk yoğunluğu alt boyutu ise (Bu seni ne kadar mutlu hissettiriyor?) yoğunluğu ölçerek, maddeler "1=az; 5=çok" olarak derecelendirilmektedir.

Güçlükler faktörüne ait, üzülme sıklığı alt ölçeği kardeşin aile çevresinde veya aile çevresi dışında meydana gelen can sıkıcı olabilen ve onu strese sokan, üzgün hissettiren bazı sorunların ne sıklıkla ortaya çıktığını, üzülme yoğunluğu alt ölçeği ise

bu sorunların kardeşi ne ölçüde etkilediğini ölçmektedir. Ölçek 5'li likert tipi ölçektir. Özel gereksinimli bireylerin tipik gelişen kardeşlerinin her bir maddeyi iki boyuta göre değerlendirmesi gerekmektedir. Üzülme sıklığı alt ölçeği (Bu hangi sıklıkla oluyor?) sıklığı ölçerken, maddeler 1=asla 5= her zaman olarak, üzüntü yoğunluğu alt boyutu ise (Bu senin canını ne kadar sıkıyor veya seni ne kadar üzgün hissettiriyor?) yoğunluğu ölçerek, maddeler 1=az 5=çok olarak derecelendirilmektedir.

Yüceltmeler alt ölçeğindeki yüksek sonuçlar ise yüceltmeler ile ilgili olan duygunun sıklığının ve yoğunluğunun fazla olduğunu göstermektedir. Güçlükler alt ölçeğindeki yüksek sonuçlar güçlüklerle ilgili olan duygunun sıklığının ve yoğunluğunun fazla olduğunu göstermektedir. Bu ölçek, kardeşlerin hem olumlu hem olumsuz günlük olarak birbirlerinden ne kadar etkilendiğini belirlerken aynı zamanda kardeş deneyimlerinin tek taraflı veya önyargılı imajını en aza indirmektedir.

Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği için ölçeğin geliştirme sürecinin bir parçası olarak bireysel alt ölçekler de oluşturulmuştur. Bu alt ölçekler, topluluk (kardeşlerin daha geniş toplulukla ilgili deneyimleri, örneğin, arkadaşlarla ya da topluluk içindeki diğer insanlarla etkileşimlerini), aile (aile yaşamına özgü kardeş deneyimlerini), arkadaşlar (arkadaşlarla kardeş deneyimleri, arkadaşları davet etme ve özel gereksinimli kardeşle arkadaşlarının etkileşimi gibi), okul (özel gereksinimli kardeşleriyle okul ortamında kardeş deneyimleri) ve eözel gereksinimli olma ile ilgili (özel gereksinimli çocuğa özgü kardeş deneyimleri) kapsamaktadır.

İç tutarlılık, Cronbach alfa katsayısı kullanılarak ölçülür. α=.70'lik bir Cronbach alfası kabul edilebilir olarak değerlendirilirken, α=.80'i aşan bir Cronbach yüksek olarak kabul edilir. Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'nde yer alan alt ölçeklerin her biri için iç güvenirlik katsayıları hesaplanmıştır. Bu ölçeğin psikometrik özellikleri umut vericidir, yüksek iç güvenirlik, alt ölçeklerin çoğunda sergilenmektedir. Cronbach katsayısının maddeler arasındaki korelasyonundan α=.88 den α=.93 aralığında yüksek iç tutarlılık gösterdiği saptanmıştır (Giallo ve Gavidia-Payne, 2006). Ölçeğin geçerliliğini, yani ölçüldüğü iddia edilen şeyi ölçüp ölçmediğini değerlendirmek için, bu ölçeğin görünüş ve kapsam geçerliliğinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu analiz, ölçeğin kardeş alanında bir öz-bildirim ölçüsü olarak sağlamlığının bir ön incelemesini sağlamaktadır. Görünüş geçerliliği: Ölçekte yer alan

maddeler ölçtüğünü iddia ettikleri seyi değerlendirmektedirler. Geliştirme sürecinin bir parçası olarak ölçek dağıtılmadan önce, alan uzmanları ölçek içindeki maddeleri değerlendirmişlerdir. Bu ölçekteki maddelerin ölçülmek istenen alanlarla ilişkili olduğu kabul edilmiş, anlama düzeyinin ise hedef kitle ile uyumlu olduğundan emin olunmuştur. Bu ölçek, özel gereksinimli çocukların tipik gelişen kardeşlerinin aile ortamı, arkadaşlar, okul ve toplum dâhil olmak üzere yaşamın farklı alanlarında kardeşlerin yaşadığı günlük güçlükleri ve yüceltmeleri değerlendirmektedir. Araştırmacının bilgisine göre, daha geniş sosyal topluluk içinde aile düzeyinde faktörleri inceleyen risk ve koruyucu faktörleri değerlendiren çalışmalar sadece araştırma düzeyinde kalmıştır (Davis, 2010).

3.4. KİYGÖ Kullanılarak Yapılan Araştırmalar

İlgili alanyazında Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (Sibling Daily Hassles and Uplifts Scale) kullanıldığı birçok araştırma mevcuttur (Belanger, 2017; Carvalho ve Watson, 2018; Cole, 2020; Hughes, 2005; Hughes ve Watson, 2018; Orfus, 2008; Millar ve Watson, 2018; Marquis, Hayes ve McGrail, 2019; Tuso, 2019). Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği ölçekteki maddelerin iyi bir şekilde karşılık geldiği özel ihtiyaçları olan kardeşlerde stres ve değerlendirme ve başa çıkmayı araştıran geçmiş araştırmalarda da kullanılmıştır (Orfus, 2008). Hughes (2015) yaptığı bir araştırmada, otizm spektrum bozukluğu ve fetal alkollü çocukların kardeşlerinin yaşadıkları deneyimlerin sonuçlarını Kardeşler için Güçlükler ve Yüceltme Ölçeği ve Kardeş Davranış Envanteri Ölçeğinden alınan anket verilerinden elde etmiş ve bu ölçeklerden alınan verilerle kardeş grupları arasındaki karşılaştırma bulguları analiz edilerek tartışılmıştır. Belanger (2017) tarafından yapılan bir araştırmada Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği kullanılmış, anket maddeleri tek tek analiz edilmiş ve yanıtlara dayalı yüzdeler hesaplanmıştır. Hesaplamalar göz önüne alındığında, kardeşlerin çoğunluğunun yanıt verip vermediği belirlenmiş, şeffaflığı korumak için günlük stres faktörleri ve kardeşin çevrelerine uyumu hakkında bilgi edinmek için kardeş görüşlerine yer veren nitel verilere de yer verilmiştir. Carvalho (2017), OSB'li kardeşle yaşayan tipik gelişen kardeşlerin yaşantı ve deneyimlerinin incelendiği bir araştırmada, Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği ve Kardeş Davranışı Ölçeği kullanmıştır. Tanımlayıcı istatistikler her iki

anketten elde edilen verilere göre düzenlenmiştir. Araştırmanın ilk bölümünde ebeveynlerin artık OSB'li çocuğa bakım sağlayamadığı durumlarda gelecekte bakımı kimin üstleneceğine dair tartışmalara yer vermiştir. İkinci bölümde ise nitel araştırma sorularına verilen cevaplar tartışılmıştır.

3.5. KİYGÖ'ü Türkçe'ye Uyarlama Çalışması

Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'nin, Türkçe'ye uyarlama çalışması yapmak için öncelikle özel gereksinimli çocukların kardeşleri ile olan ilişkileri hakkında literatür taraması yapılmıştır. Gereken araştırmalardan sonra konu ile ilgili avantajlar ve dezavantajlar ortaya konmuş ve ölçek uyarlama çalışmasının yapılmasına karar verilmiştir. Karar sürecinden sonra, Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'nin (KİYGÖ) kullanılması için Giallo ve Gavidia-Payne' ye e-mail aracılığıyla ulaşılarak ölçeğin kullanım izni alınmıştır. Gerekli izinler alındıktan sonra uyarlama çalışmasına başlanmıştır. Sonrasında Türkçeye ve İngilizceyi çok iyi bilen üç uzman (araştırmacının kendisi, Trakya Üniversitesi'nden bir okutman ve bir tercüman) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ölçme aracının Türkçeye çevirisinin bitimiyle üç çeviri arasındaki tutarlılık kontrol edilmiş ve çeviri üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Üzerinde anlaşılan ölçme aracında bulunması muhtemel kavramsal hataları önlemek için özel eğitim alanında üç uzman tarafından incelenmiştir. Türkçeye çevrilen ölçekler tek forma dönüştürülmüştür. Daha sonra ölçme aracı çevrilecek dilden orijinal dile çevirmek için her iki dilin kültürüne de hakim ve anadili Türkçe olan üç uzmana tekrardan çevrilmiştir. Bu işleme geri çeviri tekniği denilmektedir. Bu işlemden sonra ölçekte gerekli düzeltmeler tekrardan yapılmıştır. Sonraki aşamada ise ölçek bir dil uzmanı tarafından dil bilgisi açısından kontrol edilmiştir. Daha sonra ise ölçeğin Türkçesi, iki Türkçe uzmanına incelenmiştir. Böylelikle dilbilimsel, psikolojik ve kültürel farklılıkları en aza indirilmiştir. Ölçeğin kapsam geçerliliği için alanında uzman yedi kişi, Özel Eğitim Bölümü'nden iki kişi, Psikoloji Bölümü'nden görev yapan bir kişi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı'ndan iki kişi ve Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümü'nden bir kişi olmak üzere toplamda 7 uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanların değerlendirmesinden sonra ise her bir madde için 'kapsam geçerliği oranı (KGO)' hesaplanmıştır. Daha sonrasında ise KGO'ların ortalaması alınmış ve 'kapsam geçerliği indeksi (KGİ)' belirlenmiştir. KGO değerlerinin

hesaplanmasından sonra ölçek maddelerin 1,00 KGO değerinde olduğu gözlenmiştir. Bu sonuç ölçeğin tüm maddelerinin bütün uzmanlar tarafından kabul edildiğini göstermektedir. Bu değerlerin ortalaması alınarak hesaplanan KGİ değeri de 1,00 olarak belirlenmiştir. Yapılan istatistik analizlerinden sonra ölçeğin bütün maddeleri uzmanların uygun görmesiyle kabul edilmiştir (Alhojailan, 2012; Bıkmaz-Bilgen ve Doğan, 2017). Son hali verilen ölçek uygulama anında oluşabilecek sorunları gözlemlemek ve önlem almak için 45 kişiye uygulanmıştır. Bu bölümde Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin kapsam ve yapı geçerliğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

3.6. Verilerin Toplanması

Araştırmada ilgili veri toplama araçları ile ilgili çeviri çalışmalarının tamamlanmasını takiben Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'ndan bu araştırmanın etik bilimsel standartlar açısından sakınca bulunmadığının belirlenmesi için etik kurul onayı alınmıştır (Ek1). Etik kurul izni alındıktan hemen sonra araştırmanın verilerinin toplanması için İstanbul il Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır (Ek2). Öncelikle, OSB'li çocukların eğitim aldığı eğitim kurumlarına ulaşabilmek ve araştırmaya dahil edilen okulları belirlemek amacıyla Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı İstanbul ilindeki ilçelerin Rehberlik ve Araştırma Merkezleri ziyaret edilerek okulların listesi temin edilmiştir. Daha sonra özel özel eğitim merkezleri, Otistik Çocuklar Eğitim Merkezleri (OÇEM), resmi ve özel ilkokul ve ortaöğretim kademesindeki özel eğitim sınıfları bireysel olarak ziyaret edilmiştir. Kurum müdürlerine izin formu tebliğ edilerek araştırmanın amacı ve önemi açıklanmıştır. Kurum müdürleriyle görüşüldükten sonra öğretmenlere gerekli bilgilendirilmelerin yapılması için toplantılar düzenlenmiştir. Öğretmenlerle gerekli bilgiler paylaşıldıktan sonra, aileler aracılığıyla kardeşlere ulaşılmıştır. Kardeşlere araştırmanın amacı ve önemi açıklanmıştır. Araştırmaya gönüllü olan kardeşlere araştırma formlarını nasıl dolduracakları anlatılmıştır. Araştırmaya katılan kardeşlerin araştırma formlarında yer alan tüm soruları samimiyetle ve içtenlikle cevap vermeleri istenmiştir.

Daha sonra kardeşler tarafından doldurulan araştırma formları toplanmıştır. Araştırmaya olan katkılarından dolayı araştırmaya katılan kardeşlere teşekkür

edilmiştir. Araştırma verileri 2018-2019 Güz Dönemi 15 Eylül-20 Ocak tarihleri arasında İstanbul İl-İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerine bağlı bulunan özel özel eğitim merkezleri, Otistik Çocuklar Eğitim Merkezleri (OÇEM), resmi ve özel ilkokul ve ortaöğretim kademesindeki özel eğitim sınıflarından toplanmıştır. Araştırmada kullanılan araştırma formlarının kardeşler tarafından doldurulması yaklaşık 20 dakika sürdüğü belirlenmiştir.

3.7. Verilerin Analizleri

Bu araştırmada verilerin analizi için SPSS-25 paket programı, madde analizleri için doğrulayıcı faktör analizi Mplus programı (Muthen ve Muthen, 2012) kullanılarak yapılmıştır.

Araştırmaya dâhil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin demografik bilgileri ve Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği ile belirlenen OSB'li bireylerin kardeşlerin bilgileri yüzdelik ve frekans dağılımlarına göre değerlendirilmiştir.

Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının yapılması için madde analizleri SPSS-25 yardımıyla ve doğrulayıcı faktör analizi de Mplus kullanılarak yapılmıştır.

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) alt boyutları (*Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu*) ve Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ) ve alt boyutlarından *(Nazik Olma, Uzak Durma, Birlikte Olma, Empati ve Fiziksel Saldırganlık)* aldıkları puanlara ilişkin ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık puanları sonuçları Tablo 3.7'de verilmiştir.

Tablo 3.7
Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin KİYGÖ ve ŞKDDÖ ölçeklerinden aldıkları puanlara ilişkin minimum, maksimum, ortalama, standart sapma, çarpıklık/skewness ve basıklık/kurtosis sonuçları

Özel gereksinimli Kardeşe Sahip Bireyler	n	Min	Max	$\bar{x}$	ss	Çarpıklık		Basıklık	
						Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata
KİYGÖ Mutluluk Sıklığı	576	1,59	5,00	3,77	,659	-,586	,102	-,029	,203
KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu	556	1,00	5,00	4,02	,698	-1,089	,104	1,564	,207
KİYGÖ Üzülme Sıklığı	569	1,00	4,58	2,31	,823	,522	,102	-,533	,204
KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu	534	1,00	5,00	2,53	1,073	,536	,106	-,709	,211
ŞKDDÖ Nazik Olma	587	2,22	5,00	4,31	,534	-,973	,101	,523	,201
ŞKDDÖ Uzak Durma	577	1,00	4,67	1,33	,527	2,524	,102	8,260	,203
ŞKDDÖ Birlikte Olma	580	1,00	5,00	3,78	,842	-,645	,101	-,038	,203
ŞKDDÖ Empati	583	1,00	5,00	4,45	,683	-1,919	,101	4,117	,202
ŞKDDÖ Fiziksel Saldırganlık	580	1,00	4,00	1,16	,403	3,508	,101	14,720	,203
OSB'li Kardeşe Sahip Bireyler									
KİYGÖ Mutluluk Sıklığı	192	2,12	4,94	3,68	,607	**-,325**	,175	**-,552**	,349
KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu	190	1,00	5,00	3,97	,653	**-,966**	,176	**1,668**	,351
KİYGÖ Üzülme Sıklığı	191	1,04	4,50	2,55	,754	**,294**	,176	**-,672**	,350
KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu	188	1,00	4,79	2,74	1,038	**,344**	,177	**-,899**	,353
ŞKDDÖ Nazik Olma	194	2,67	5,00	4,32	,520	-,955	,175	,483	,347
ŞKDDÖ Uzak Durma	191	1,00	2,83	1,35	,436	1,262	,176	1,062	,350
ŞKDDÖ Birlikte Olma	193	1,14	5,00	3,79	,885	-,679	,175	-,271	,348
ŞKDDÖ Empati	193	2,60	5,00	4,54	,535	-1,456	,175	1,819	,348
ŞKDDÖ Fiziksel Saldırganlık	192	1,00	3,00	1,17	,375	2,634	,175	7,008	,349

Tablo 3.7'de görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) *Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu* alt boyutlarına vermiş oldukları puanlarının çarpıklık değerleri normal dağılım olarak görülen -1.96 ile + 1.96 aralığında olduğu tespit edilmiştir (Curran, West ve Finch, 1996). Basıklık değerlerinin ise -7 ile +7 aralığında olduğu bulunmuştur (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010; Tabachnick ve Fidell, 2001). Bu sebeple Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğindeki değişkenlerinin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Verilerin analizinde parametrik yöntemlerin kullanılmasının uygun görülmüştür.

Tablo 3.7'de görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ) N*azik Olma, Birlikte Olma ve Empati* alt boyutlarına vermiş oldukları puanlarının çarpıklık değerleri normal dağılım olarak görülen -1.96 ile + 1.96 aralığında olduğu, ancak ŞKDDÖ Uzak Durma ve ŞKDDÖ Fiziksel Saldırganlık alt boyutlarında dağılımın normal olmadığı bulunmuştur. ŞKDDÖ Uzak Durma ve ŞKDDÖ Fiziksel Saldırganlık alt boyutlarının dışında diğer boyutların basıklık değerlerinin -7 ile +7 aralığında olduğu bulunmuştur (Curran, West ve Finch, 1996; Hair, Black, Babin ve Anderson,

2010; Tabachnick ve Fidell, 2001). Bu sebeple Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğindeki tüm alt boyutların normal dağılım göstermediği tespit edilmiş ve verilerin analizinde nonparametrik tekniklerin kullanılmasının uygun olduğu bulunmuştur. Ancak bu çalışmada ŞKDDÖ aracı KİYGÖ ölçme aracının kriter geçerliğinin belirlenmesi amacıyla kullanılmış. ŞKDDÖ aracına ilişkin değişken farklılıklarına bu çalışmada yer verilmemiştir. Bu çalışmada tüm yetersizlik gruplarından toplanan verilerle geçerlik ve güvenirlik analizi gerçekleştirilmiştir. KİYGÖ ölçme aracının geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olup olmadığının belirlenmesi amacıyla tüm yetersizlik gruplarına uygulanmıştır. Ancak bu çalışmada KİYGÖ ölçme aracı ile değişkenler arasındaki fark/ilişki analizlerinde (korelasyon, ANOVA, t-testi) sadece OSB'li kardeşe sahip bireylerin analizlerine yer verilmiştir. Diğer yetersizlik grupları bulguların ikinci bölümüne dahil edilmemiştir.

Araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin demografik değişkenlerine göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanları ile karşılaştırmasında ikili değişkenler için t-testi, ikiden fazla değişken olduğunda ise varyans analizi (ANOVA) analiz tekniği kullanılmıştır. İkiden fazla grup sayısı olduğundan ve normal dağılım gösterdiğinden Tek Yönlü Varyans Analizi (one-way ANOVA) yapılmıştır. Buna karşın iki taneden fazla değişken olduğunda araştırmaya alınan OSB'li kardeşi bulunan kişilerin demografik değişken katılımcı sayısının eşit olmadığında Welch ANOVA analizi ve Bağımsız t testi kullanılmıştır (Delacre, Lakens ve Leys, 2017). Anlamlı farklılıkların bulunduğu ANOVA testinde farklılığın nedenini gözlemlenmesi için LSD Posthoc testi uygulanmıştır. Farklılığın nedeni LSD Post Hoc testi ile belirlenmiştir (Al-Fahham, 2018). Çalışmada anlamlı farklılıklar gözlemlenen değişkenlerde etki büyüklüğünün gözlemlenmesi için iki değişkenin olduğunda Cohen d ile ikiden fazla değişken olduğunda ise eta-kare *(eta-squared-η^2)* analizleri uygulanmıştır (Cohen, 1992). Etki büyüklüğü, d değeri 0.2 ise etkinin *zayıf,* 0.5 ise *orta* ve 0.8 ise *büyük* olarak kabul edilmektedir (Kılıç, 2014).

Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarında ve kategorik

olmayan değişkenler için anlamlı bir ilişkinin varlığını ve eğer bir ilişki mevcutsa hangi düzeyde olduğunu belirlemek için Pearson Korelasyon Katsayısı uygulanmıştır. Korelasyon analizi sonucunda anlamlı bulguların katsayıların; ,00 ile, 19 arasında ise çok zayıf, ,20 ile ,39 arasında ise zayıf, ,40 ile ,59 arasında ise orta, ,60 ile ,79 arasında ise güçlü ve ,80 ile 1,0 arasında ise aldığı değerler çok güçlü ilişki olduğu yorumlanmıştır. İlişkiler (+) veya (–) değer alması yönüyle pozitif ve negatif doğrultuda olduğunu göstermiştir (Statstutor, 2020). Ayrıca tüm istatistiksel analizlerin anlamlılık düzeyleri $p<0.05$'e göre belirlenmiştir.

BÖLÜM IV

4. BULGULAR

OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeş ilişkilerinin incelenmesi ve Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışmasının yapılması amacıyla gerçekleştirilen çalışmanın bu bölümünde araştırma verilerinden elde edilen bulgular tablolar biçiminde sunulmuş, elde edilen veriler araştırmanın amacı doğrultusunda tartışılmıştır. Bu bölümde Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışmasının bulgularına yer verilmiştir. OSB'li kardeşe sahip bireylere ilişkin değişkenlere, OSB'li Çocukların Ailelerine ilişkin değişkenlere ve OSB'li çocuğa ilişkin değişkenlere yer verilmiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analiz Sonuçları Tablo 4.1'de verilmiştir.

Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinde yer alan Mutluluk Sıklığı alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları Tablo 4.2'de sunulmuştur.

Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinde yer alan Mutluluk Yoğunluğu alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları Tablo 4.3. te sunulmuştur.

Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinde yer alan Üzülme Sıklığı alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları Tablo 4.4.'te sunulmuştur.

Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinde yer alan Üzülme Yoğunluğu alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları Tablo 4.5'te sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) alt boyutları ve Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ) alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin Pearson korelasyon sonuçları Tablo 4.6'da verilmiştir.

Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin KİYGÖ Mutluluk Sıklığı, KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu, KİYGÖ Üzülme Sıklığı ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına ilişkin ölçeği için Alt ve Üst %27'lik grupların T-test Sonuçları Tablo 4.7. de sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **yaşları** ile Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki Pearson korelasyon sonuçları Tablo 4.8.' de verilmiştir.

Araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **cinsiyetlerine** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları Tablo 4.9'da sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **doğum sıralarına** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.10 ve Tablo 4.11'de sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **doğum sıralarına** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4.10 ve Tablo 4.11'de sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **kardeşine olan yakınlığına** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.12 ve Tablo 4.13'te sunulmuştur.

Araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **kardeş sayısına** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.14 ve Tablo 4.15'te sunulmuştur.

Araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **öğrenim durumuna** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.16 ve Tablo 4.17'de sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **kardeşiyle gün içerisinde** geçirdiği zamana göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme

Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.18 ve Tablo 4.19'da sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **ebeveynlerinin (anne ve baba) yaşları** ile Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki Pearson korelasyon sonuçları Tablo 4.20'de verilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin evlilik **durumlarına (birlikte/boşanma durumuna)** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları **Tablo 4.21'de** sunulmuştur.

Araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **annelerinin öğrenim durumuna** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.22 ve Tablo 4.23'te sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **babalarının öğrenim durumuna** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.24 ve Tablo 4. 25'te sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **annelerinin çalışma/ma durumuna** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları Tablo 4.26'da sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **babalarının çalışma/ma durumuna** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları Tablo 4.27'de sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **annelerinin OSB'li çocuklarıyla gün içerisinde geçirdiği zamana** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.28 ve tablo 29'da sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **babalarının OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre** Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.30 ve Tablo 4.31'de sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **ailelerinin aylık geliri** ile Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki Pearson korelasyon sonuçları Tablo 4.32'e verilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **ailelerinde başka özel gereksinimli bireyin olma/masına** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları Tablo 4.33.'te sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun **cinsiyetine** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları Tablo 4.34.'te sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun **yaşları** ve **özel eğitime başlama yaşları** ile Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki Pearson korelasyon sonuçları Tablo 4.35.'de verilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulduğuna** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve

Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.36 ve Tablo 4.37'de sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **OSB'li çocuğun öğrenim durumuna** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.38 ve Tablo 4.39'da sunulmuştur.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **OSB'li çocuğun doğum sırasına** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.40 ve Tablo 4.41'de sunulmuştur.

4.1. Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Bu alt başlık altında ilk defa Giallo ve Gavidia-Payne tarafından 2006 yılında geliştirilen Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'ne ilişkin geçerlik ve güvenirlik çalışmasına yer verilmiştir. Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinde geçerlik, ölçmeyi amaçladığı bir özelliği başka herhangi bir özellikle karıştırmadan doğru bir şekilde ölçebilme derecesi olarak ifade edilmektedir (Büyüköztürk, 2012; Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013). Hovardaoğlu'na (2007) göre herhangi bir ölçme aracının yüksek bir geçerliliğe sahip olması için bütün teknikler yönünden değerlendirme yapılmasının ideal olduğu belirtilmek ile beraber, uygulamada olanakların mümkün olmaması ihtimali sebebiyle başka bir teknikle geçerliğin saptanmasının onaylanabilir olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmada Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin geçerlik çalışmaları kapsamında **kapsam geçerliği**, **yapı geçerliği** ve **kriter geçerliği** yöntemleri kullanılmıştır. Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'nin alt alanları ve bu alt alanlarının da birbiriyle arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Şencan'a göre (2005) bir ölçme aracının yapı geçerliği, o ölçme aracını oluşturan alt ölçekler arası korelasyon hesaplanması yoluyla da incelenebildiği için bu araştırmada Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği alt boyutlarından elde edilen puanlar arasındaki

korelasyon hesaplanmıştır. Ayrıca Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'nin kriter geçerliliğinin sağlanması için Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Kriter geçerliği, bir ölçme aracının etkinliğini belirlemek amacıyla, ölçme aracından elde edilen puanlarla belirlenen kriter arasında, gelecekteki veya o andaki, ilişkiyi incelemektedir (Ercan ve Kan, 2004; Thorndike, Cunningham, Thorndike ve Hagen, 1991). Son olarak araştırmaya dahil edilen tüm yetersizlik gruplarında kardeşlerinin Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'ne vermiş oldukları yanıtların alt ve üst puanları hesaplanmış ve bu puanlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı değerlendirilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğine yönelik de araştırmada kullanılan KİYGÖ ve ŞKDDÖ ölçme araçlarının alt boyutlarına ilişkin iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır.

4.1.1. Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği Geçerliğine İlişkin Bulgular

Bu alt başlık altında araştırmada Türk kültürüne uyarlaması yapılan Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin kapsam geçerliği, yapı geçerliği ve kriter geçerliğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Kapsam Geçerliğine İlişkin Bulgular: Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'nin kapsam geçerliliğinin sağlanması için öncelikli olarak ölçme aracının hedef kültüre ait dil geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ölçme aracının kapsam geçerliğine öncelik verilmiştir. Öncelikle Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin kaynak dildeki (İngilizceden) ifadelerin hedef dile (Türkçeye) üç dil uzmanı tarafından çevirileri yapılmıştır. Dil eşdeğerliği sağlanan ölçme aracının son hali üzerinden alan uzmanlarının görüşü alınmıştır. Araştırmada, kapsam geçerliğinde en sık kullanılan yöntemlerden biri olan çalışmanın yapıldığı alanda uzman olan kişilere danışılması yoluyla gerçekleştirilen uzman görüşüne başvurulmuştur (Özgüven, 2011). Dil eşdeğerliği sağlanan ölçme aracının son formatı üzerinden çocuk gelişimi ve özel eğitim alanlarında uzman beş öğretim üyesinin görüşü alınmıştır. Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin Türkçeye çevrilmiş formları, değerlendirme aracının orijinal formu ve yönergeler uzman değerlendirme formları ile birlikte uzmanlara sunulmuştur. Kapsam geçerliğinin belirlenmesi amacıyla, uzmanlardan

Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'nde yer alan madde ve yönergeleri araştırmanın amacına, çocukların gelişimine uygunluğu, anlaşılırlığı açısından "Uygun", "Kararsızım" ve "Uygun Değil" şeklinde üçlü derecelendirme ölçeği üzerinde değerlendirmeleri ve yönergede bulunan maddeleri geliştirmeye yönelik eleştiri yapmaları istenir. Uzmanlardan alınan görüşlerin değerlendirilmesinde, her maddeye için kapsam geçerliği oranı (KGO) hesaplanmıştır (Ayre ve Scally, 2014). Kapsam geçerliği oranı (KGO) hesaplandıktan sonra, KGO'ların ortalaması alınarak kapsam geçerliği indeksi (KGİ) belirlenmiştir (Yeşilyurt ve Çapraz, 2018). KGO değerlerinin hesaplanması sonucunda, Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin KGİ değeri 100 olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplanan değerler yorumlandığında bu araştırmada yer alan Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğin kapsam geçerliğinin sağlandığı söylenebilir. Bu analizler sonucunda Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğindeki tüm maddelerin uzmanlar tarafından uygun görülmesinden dolayı Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin son halinin kullanılması uygun görülmüştür.

Yapı Geçerliğine İlişkin Bulgular: Tekin'e göre (1997) yapı, birbirleriyle ilişkili olan belli öğelerin veya öğelerin birbiriyle ilişkili örüntülerinden oluşan yapılardır. Ölçme aracının yapı geçerliğini test süreci, bir bilimsel kuram geliştirme süreci gibidir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018). Bu araştırmada, Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin yapı geçerliği kanıtı olarak araştırmada kullanılan ölçeklerin daha önce belirlenen yapılarının Türk kültürüne uygunluğu Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile test edilmiştir. Bu bağlamda Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği (KİYGÖ) *Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı* ve *Üzülme Yoğunluğu* alt boyutlarının faktör yapısı Doğrulayıcı Faktör Analiziyle (DFA) incelenmiştir. Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarının yapı geçerliğine kanıt olarak, kategoriler alt ölçeği ve diğer alt ölçekler ile alt alanlar korelasyon değerleri hesaplanmıştır.

Öncelikle Giallo ve Gavidia-Payne (2002, 2006) ve Hughes (2015) tarafından ortaya konulan faktörlerin mevcut örneklem için geçerliliği Doğrulayıcı Faktör Analizi-DFA (Confirmatory Factor Analysis) ile test edilmiştir. DFA bir ölçeğin yapı

geçerliğinde kullanılan bir tekniktir. DFA ortaya atılan bir teori veya modelde değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemektedir (Kline, 2005; Tabachnick ve Fidell, 2001). DFA modelinin eldeki verilere uygunluğunu test etmek için, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index, CFI; Bentler, 1990), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (Root Mean Square Error of Approximation, RMSEA; Browne ve Cudeck, 1992) ve Normlaştırılmış Hataların Ortalama Karekökü (SRMR; Bentler, 1995) model uyum indeksleri kullanılmaktadır. RMSEA değerinin; tam uyumu, ,05'den az olması durumunda ancak ,05 ve ,10 arası değerler de kabul edilebilirdir (Browne ve Cudeck, 1992; MacCallum, Browne ve Sugawara, 1996). CFI değerinin, 90 ve üzerinde olması kabul edilir model uyum indeksi olarak kabul görmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010; Kline, 2005; Marsh, Balla ve McDonald, 1988).

Mevcut ölçek orjinaline sadık kalınarak (Giallo ve Gavidia-Payne, 2006), mutluluk ve üzülme üzerine olan maddeler sıklık ve yoğunluk üzerine değerlendirildi. Buna ek olarak, daha derin incelemesini yapmak için mutluluk ve üzülme başlıkları altındaki bölümler de ayrıntılı olarak faktör analizleri yardımıyla incelenmiştir.

DFA için belirtilen kriterler göz önüne alınarak, **Mutluluk Sıklığı alt ölçeği** için, model mevcut veriler ile anlamlı bir sonuç vermiştir $\chi^2(161) = 336{,}547$ CFI= ,91 SRMR= ,05 RMSEA= ,04 [90% CI: ,03-,05]. Bazı maddeler hariç diğerleri anlamlı bir şekilde ölçeğe yüklenmiştir. Tablo 4.1 ve Şekil 4.1 ölçeğin tüm maddelerini ve yüklerini göstermektedir. Şekilde de görülebileceği gibi, 2., 4. ve 13. maddeler anlamlı yüklenmediği için ölçeğe dâhil edilmemiştir. İkincil olarak, **Mutluluk Yoğunluğu alt ölçeği** için, model mevcut veriler ile anlamlı bir sonuç vermiştir $\chi^2(220)= 419{,}837$ CFI= ,92 SRMR= ,05 RMSEA= ,04 [90% CI: ,03 - ,04]. Tüm maddeler ölçeğe anlamlı bir şekilde yüklenmiştir. Bakınız Şekil 2.

Üçüncü adım olarak, **Üzülme Sıklığı alt ölçeği** için, model mevcut veriler ile rölatif bir sonuç vermiştir, $\chi^2(509)= 1111{,}537$ CFI= ,89 SRMR= ,09 RMSEA= ,05 [90% CI: ,042 - ,049]. Sadece 49. madde ölçeğe anlamlı olarak yüklenmemiştir. Bu durumun nedeni 'Özel gereksinimli kardeşimin okul bahçesinde beni aradığını bilen diğer öğrenciler gelip beni bulurlar' maddesinin araştırmaya dahil edilen grup

tarafından gözlemlenmemiş olması ile açıklanabilir. Yani araştırmadaki tüm özel gereksinimli çocuklar kardeşleri ile aynı okulda öğrenim görmüyor olabilir.

Bakınız Şekil 3. Son adım olarak, **Üzülme Yoğunluğu alt ölçeği** için, model mevcut veriler ile anlamlı bir sonuç vermiştir, $\chi^2(550)= 1185{,}746$ CFI= ,91 SRMR= ,07, RMSEA= ,04 [90% CI: ,042 - ,049]. Tüm maddeler ölçeğe anlamlı bir şekilde yüklenmiştir. Bakınız Şekil 4.2. Tüm ölçekler için yük değerleri ve model uyum indeksleri **Tablo 4.1** içinde verilmiştir.

Tablo 4.1.
Doğrulayıcı Faktör Analiz Sonuçları

MUTLULUK ALT ÖLÇEĞİ			
MUTLULUK SIKLIĞI (α = .86) $\chi^2(161)= 336{,}547$ CFI= ,91 SRMR= ,05 RMSEA= ,04 [90% CI: ,03 - ,05]		**MUTLULUK YOĞUNLUĞU (α = .91)** $\chi^2(220)= 419{,}837$ CFI= ,92 SRMR= ,05 RMSEA= ,04 [90% CI: ,03 - ,04]	
Madde	**DFA Yükü**	**Madde**	**DFA Yükü**
Dışarı Çıktığımızda		**Dışarı Çıktığımızda (α = .54)**	
1	,464	**1**	,409
2	-	**2**	,498
3	,531	**3**	,601
Ailemde (α = .69)		**Ailemde (α = .69)**	
4	-	**4**	,334
5	,603	**5**	,613
6	,628	**6**	,616
7	,569	**7**	,672
8	,609	**8**	,603
Arkadaşlarımla (α = .70)		**Arkadaşlarımla (α = .78)**	
9	,617	**9**	,632
10	,539	**10**	,608
11	,409	**11**	,547
12	,303	**12**	,509
13	-	**13**	,294
14	,648	**14**	,680
15	,612	**15**	,668
16	,463	**16**	,563
Okulda (α = .63)		**Okulda(α = .74)**	
17	,669	**17**	,745
18	,500	**18**	,665
19	,585	**19**	,612
Özel gereksinimli Kardeşim (α = .73)		**Özel gereksinimli Kardeşim (α = .79)**	
20	,503	**20**	,653
21	,740	**21**	,811
22	,723	**22**	,773
23	,626	**23**	,624
ÜZÜLME ALT ÖLÇEĞİ			
ÜZÜLME SIKLIĞI (α = .92) $\chi^2(509)= 1111{,}537$ CFI= ,89 SRMR= ,09 RMSEA= ,05 [90% CI: ,042 - ,049]		**ÜZÜLME YOĞUNLUĞU (α = .94)** $\chi^2(550)= 1185{,}746$ CFI= ,91 SRMR= ,07 RMSEA= ,04 [90% CI: ,042 - ,049]	
Madde	**DFA Yükü**	**Madde**	**DFA Yükü**
Dışarı Çıktığımızda (α = .84)		**Dışarı Çıktığımızda (α = .91)**	
24	,652	**24**	,740
25	,500	**25**	,681
26	,691	**26**	,821
27	,661	**27**	,788
28	,617	**28**	,748
29	,736	**29**	,766

30	,553	**30**	,732
Ailemde (α = .85)		**Ailemde (α = .89)**	
31	,534	**31**	,691
32	,669	**32**	,735
33	,615	**33**	,614
34	,684	**34**	,742
35	,771	**35**	,764
36	,737	**36**	,797
37	,638	**37**	,720
Arkadaşlarımla (α = .80)		**Arkadaşlarımla (α = .88)**	
38	,528	**38**	,693
39	,747	**39**	,832
40	,720	**40**	,832
41	,679	**41**	,854
42	,714	**42**	,862
43	,458	**43**	,429
Okulda (α = .68)		**Okulda (α = .84)**	
44	,746	**44**	,671
45	,751	**45**	,615
46	,663	**46**	,767
47	,430	**47**	,697
48	,274	**48**	,740
49	**-**	**49**	,603
50	**,311**	**50**	,659
Özel gereksinimli Kardeşim (α = .79)		**Özel gereksinimli Kardeşim (α = .86)**	
51	,428	**51**	,760
52	,541	**52**	,646
53	,529	**53**	,720
54	,595	**54**	,636
55	,527	**55**	,709
56	,613	**56**	,427
57	,533	**57**	,681
58	,647	**58**	,707

Not1. CFI: Comparative Fit Index. SRMR: Standardized Root Mean Squared Residual. RMSEA: Root Mean Squared Error Of Approximation.
Not2. *Standart yükler burada rapor edilmiştir. DFA: Doğrulayıcı Faktör Analizi

Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinde yer alan **Mutluluk Sıklığı** alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları Tablo 4.2'de sunulmuştur.

Tablo 4.2.
Mutluluk Sıklığı alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları

	Eğer Madde Silinirse Ölçek Ortalaması	Eğer Madde Silinirse Ölçek Varyansı	Uyarlanmış Madde-Toplam Korelasyonu	Eğer Madde Silinirse Cronbach's Alfa
Madde 1	72,25	195,387	,058	,874
Madde 3	70,62	178,042	,657	,852
Madde 5	70,98	175,294	,617	,852
Madde 6	70,87	181,915	,490	,857
Madde 7	70,90	181,853	,445	,859
Madde 8	70,67	178,243	,598	,853
Madde 9	70,88	179,241	,504	,856
Madde 10	70,78	184,803	,410	,860
Madde 11	71,17	184,459	,297	,866
Madde 12	71,63	191,568	,109	,875
Madde 14	70,67	178,419	,606	,853
Madde 15	70,85	178,008	,549	,855
Madde 16	70,89	181,430	,438	,859
Madde 17	71,21	176,405	,600	,853
Madde 18	71,07	180,946	,498	,857

Madde 19	70,50	180,449	,565	,855
Madde 20	71,37	183,098	,389	,861
Madde 21	70,79	180,993	,550	,855
Madde 22	70,52	181,526	,643	,854
Madde 23	71,01	181,323	,470	,858

Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinde yer alan **Mutluluk Yoğunluğu** alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları Tablo 4.3. te sunulmuştur.

Tablo 4.3.
Mutluluk Yoğunluğu alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları

	Eğer Madde Silinirse Ölçek Ortalaması	Eğer Madde Silinirse Ölçek Varyansı	Uyarlanmış Madde-Toplam Korelasyonu	Eğer Madde Silinirse Cronbach's Alfa
Madde 1	87,65	284,520	,224	,910
Madde 2	86,95	279,945	,366	,906
Madde 3	86,52	272,753	,641	,900
Madde 4	87,96	286,380	,183	,912
Madde 5	86,58	275,114	,519	,903
Madde 6	86,83	275,011	,533	,902
Madde 7	86,77	272,524	,587	,901
Madde 8	86,38	278,764	,521	,903
Madde 9	86,94	269,825	,560	,902
Madde 10	86,57	272,932	,593	,901
Madde 11	87,03	269,026	,526	,903
Madde 12	86,90	283,752	,278	,908
Madde 13	87,27	287,911	,205	,909
Madde 14	86,62	270,554	,669	,900
Madde 15	86,60	272,112	,601	,901
Madde 16	86,90	265,963	,679	,899
Madde 17	86,82	270,256	,639	,900
Madde 18	86,95	270,892	,592	,901
Madde 19	86,51	272,622	,617	,901
Madde 20	86,66	270,121	,596	,901
Madde 21	86,51	268,201	,749	,898
Madde 22	86,39	270,899	,751	,899
Madde 23	86,57	271,906	,619	,901

Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinde yer alan **Üzülme Sıklığı** alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları Tablo 4.4.'te sunulmuştur.

Tablo 4.4.
Üzülme Sıklığı alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları

	Eğer Madde Silinirse Ölçek Ortalaması	Eğer Madde Silinirse Ölçek Varyansı	Uyarlanmış Madde-Toplam Korelasyonu	Eğer Madde Silinirse Cronbach's Alfa
Madde 24	76,92	599,075	,655	,918
Madde 25	77,53	607,229	,552	,919
Madde 26	76,53	591,159	,636	,918
Madde 27	76,75	601,842	,530	,919
Madde 28	77,18	613,617	,393	,921
Madde 29	77,03	607,359	,487	,920
Madde 30	77,03	605,127	,497	,920
Madde 31	77,08	610,354	,440	,920
Madde 32	76,86	599,423	,587	,919
Madde 33	76,87	595,251	,633	,918
Madde 34	76,90	592,326	,625	,918

Madde 35	77,02	593,162	,624	,918
Madde 36	77,51	603,113	,583	,919
Madde 37	77,47	605,159	,525	,919
Madde 38	77,16	608,904	,538	,919
Madde 39	77,66	606,112	,566	,919
Madde 40	77,67	608,271	,533	,919
Madde 41	77,54	608,461	,470	,920
Madde 42	77,93	615,204	,512	,920
Madde 43	76,72	611,318	,343	,922
Madde 44	77,14	601,888	,479	,920
Madde 45	76,23	605,295	,426	,921
Madde 46	76,37	605,491	,456	,920
Madde 47	76,63	626,282	,194	,923
Madde 48	77,03	615,708	,367	,921
Madde 49	-	-	-	-
Madde 50	77,20	605,531	,461	,920
Madde 51	77,78	625,266	,331	,921
Madde 52	76,66	609,089	,441	,920
Madde 53	76,98	601,232	,527	,919
Madde 54	77,11	609,359	,479	,920
Madde 55	77,38	609,587	,455	,920
Madde 56	76,90	613,466	,352	,922
Madde 57	77,78	619,056	,376	,921
Madde 58	77,24	598,046	,598	,918

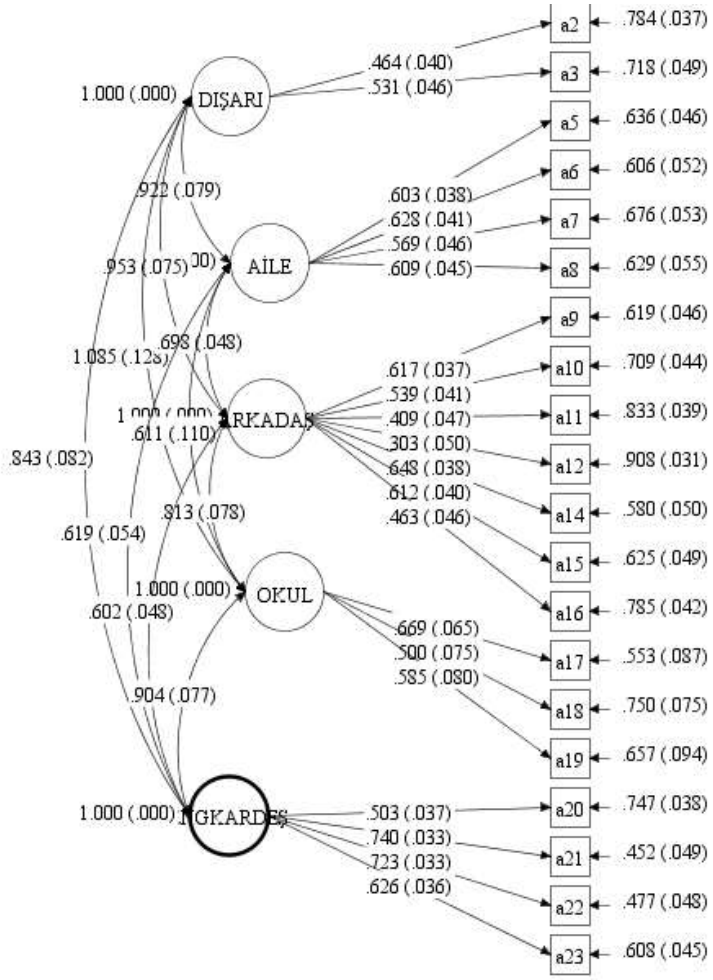
Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinde yer alan **Üzülme Yoğunluğu** alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları Tablo 4.5. te sunulmuştur.

Tablo 4.5.
Üzülme Yoğunluğu alt ölçeği için Madde Analiz Sonuçları

	Eğer Madde Silinirse Ölçek Ortalaması	Eğer Madde Silinirse Ölçek Varyansı	Uyarlanmış Madde-Toplam Korelasyonu	Eğer Madde Silinirse Cronbach's Alfa
Madde 24	82,78	881,920	,547	,941
Madde 25	83,06	870,917	,574	,941
Madde 26	82,78	865,316	,657	,940
Madde 27	82,98	891,412	,399	,942
Madde 28	83,09	886,340	,466	,942
Madde 29	82,98	880,714	,510	,941
Madde 30	83,13	878,365	,559	,941
Madde 31	83,25	888,000	,494	,941
Madde 32	83,09	874,531	,640	,940
Madde 33	83,20	882,577	,551	,941
Madde 34	83,19	882,409	,489	,942
Madde 35	83,36	876,456	,589	,941
Madde 36	83,48	874,952	,652	,940
Madde 37	83,41	870,880	,599	,941
Madde 38	83,53	879,332	,603	,941
Madde 39	83,61	875,575	,613	,940
Madde 40	83,42	875,835	,592	,941
Madde 41	83,66	877,150	,607	,941
Madde 42	83,83	881,414	,558	,941
Madde 43	82,70	888,307	,378	,943
Madde 44	82,77	865,897	,594	,941
Madde 45	82,22	878,428	,489	,942
Madde 46	82,97	868,888	,654	,940
Madde 47	82,95	882,172	,477	,942
Madde 48	83,20	878,387	,555	,941
Madde 49	83,00	893,238	,356	,943
Madde 50	83,20	864,196	,690	,940
Madde 51	83,50	870,794	,708	,940
Madde 52	83,28	886,682	,447	,942
Madde 53	83,27	879,246	,543	,941
Madde 54	82,95	876,395	,582	,941
Madde 55	83,30	876,434	,555	,941
Madde 56	83,34	897,150	,367	,943
Madde 57	83,58	885,994	,519	,941
Madde 58	83,17	867,922	,682	,940

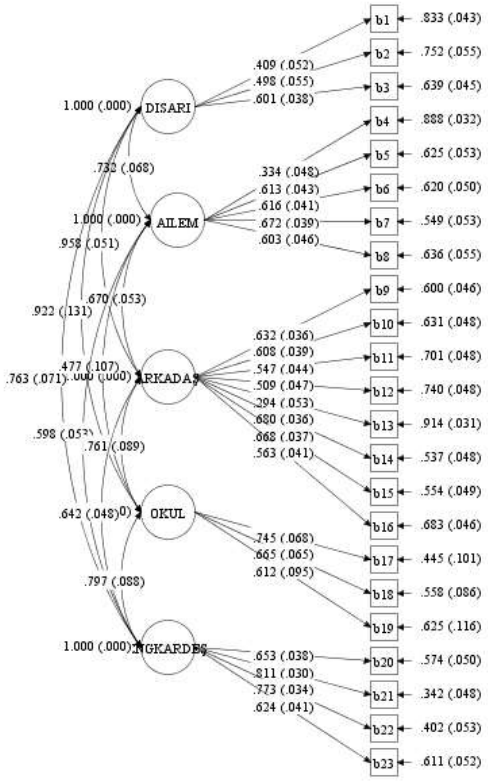
Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği, Giallo & Gavidia-Payne (2006) tarafından geliştirilmiştir. Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin bu çalışmada Türk kültürüne uyarlaması yapılmıştır. Ölçek alt boyutlarına ilişkin diyagramlara aşağıda yer almaktadır.

Şekil 4.1**.** Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği **Mutluluk Sıklığı** alt boyutunun DFA sonuçları diyagram ile gösterimi aşağıda yer almaktadır:

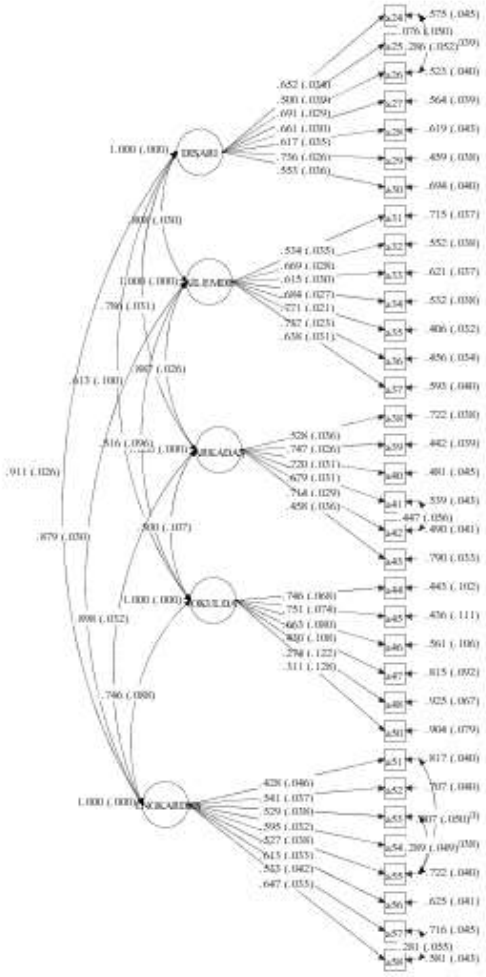
Şekil 4.1. de görüldüğü gibi Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği **Mutluluk Sıklığı** alt boyutunun yük değerleri kabul edilebilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4.2**.** Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği **Mutluluk Yoğunluğu** alt boyutunun DFA sonuçları diyagram ile gösterimi aşağıda yer almaktadır:

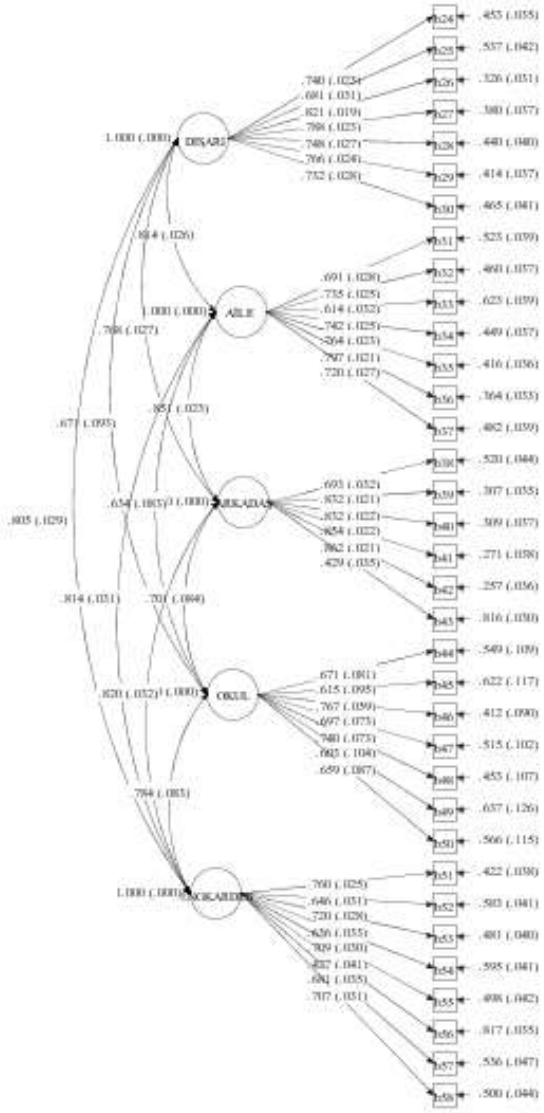
Şekil 4.2. de görüldüğü gibi Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği **Mutluluk Yoğunluğu** alt boyutunun yük değerleri kabul edilebilir düzeyde olduğu bulunmuştur.

Şekil 4.3. Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği **Üzülme Sıklığı** alt boyutunun DFA sonuçları diyagram ile gösterimi aşağıda yer almaktadır:

Şekil 4.3. de görüldüğü gibi Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği **Üzülme Sıklığı** alt boyutunun yük değerleri kabul edilebilir düzeyde olduğu saptanmıştır.

Şekil 4.4**.** Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği **Üzülme Yoğunluğu** alt boyutunun DFA sonuçları diyagram ile gösterimi aşağıda yer almaktadır:

Şekil 4.4. te görüldüğü gibi Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği **Üzülme Yoğunluğu** alt boyutunun yük değerleri kabul edilebilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Kriter Geçerliğine İlişkin Bulgular: Kriter geçerliği, bir ölçme aracının etkinliğini test etmek için, ölçekten alınan puanlarla belirlenen kıstas arasında, gelecek zamanda veya o anki, ilişkiyi test etmektedir (Thorndike, Cunningham, Thorndike ve Hagen, 1991). Ölçekte geçerlik düzeyi ölçeğin geçerlik katsayısının hesaplanması ile test edilir. Geçerlik katsayısı, ölçekten alınan değerlerle ölçeğin kullanım amacı için kararlaştırılan kriter veya kriterler takımı arasındaki ilişki katsayısı olarak bilinir. -1.00

ile +1.00 arasında değer alır. İlişki katsayısı ne kadar büyükse ölçek amacına o kadar yüksek hizmet ettiği kabul edilir (Ercan ve Kan, 2004; Thorndike, Cunningham, Thorndike ve Hagen, 1991). Bu araştırmada Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği *Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu* alt boyutlarında kriter geçerliğinin sağlanması amacıyla Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) alt boyutları ve Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ) alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin Pearson korelasyon sonuçları Tablo 4.6. da verilmiştir.

Tablo 4.6.
Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin KİYGÖ ve ŞKDDÖ ölçeklerinden aldıkları puanlara ilişkin Pearson korelasyon sonuçları

		1 MS	**2 MY**	**3 ÜS**	**4 ÜY**	**5 SNO**	**6 SUD**	**7 SBO**	**8 SE**	**9 SFS**
1 KİYGÖ Mutluluk Sıklığı (**MS**)	r	-								
	p	-								
	n	-								
2 KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu (**MY**)	r	**,763****	-							
	p	,000	-							
	n	556	-							
3 KİYGÖ Üzülme Sıklığı (**ÜS**)	r	**-,214****	**-,102***	-						
	p	,000	,017	-						
	n	567	548	-						
4 KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu (**ÜY**)	r	**-,190****	,063	**,748****	-					
	p	,000	,151	,000	-					
	n	532	527	534	-					
5 ŞKDDÖ Nazik Olma (**SNO**)	r	**,474****	**,429****	**-,172****	**-,102***	-				
	p	,000	,000	,000	,019	-				
	n	573	551	567	533	-				
6 ŞKDDÖ Uzak Durma (**SUD**)	r	**-,360****	**-,296****	**,307****	**,301****	**-,532****	-			
	p	,000	,000	,000	,000	,000	-			
	n	564	545	559	527	577	-			
7 ŞKDDÖ Birlikte Olma (**SBO**)	r	**,540****	**,509****	,054	,076	**,648****	**-,300****	-		
	p	,000	,000	,204	,081	,000	,000	-		
	n	567	546	562	528	580	577	-		
8 ŞKDDÖ Empati (**SE**)	r	**,490****	**,456****	**-,110****	-,070	**,576****	**-,442****	**,669****	-	
	p	,000	,000	,009	,109	,000	,000	,000	-	
	n	570	550	566	533	583	575	577	-	
9 ŞKDDÖ Fiziksel Saldırganlık (**SFS**)	r	**-,166****	**-,136****	**,132****	**,099***	**-,507****	**,487****	**-,234****	**-,238****	-
	p	,000	,001	,002	,022	,000	,000	,000	,000	-
	n	568	548	564	532	580	573	573	579	-

*p< 0.05, ** p< 0.01

Tablo 4.6. da görüldüğü gibi araştırmaya dâhil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği alt boyutları ve Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği alt boyutlarının ilişkisi incelediğinde; özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin KİYGÖ **Mutluluk Sıklığı** alt boyut puanları ile KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanları (r=,763; p<.01), ŞKDDÖ Nazik Olma alt boyut puanları (r=,474; p<.01), ŞKDDÖ Birlikte Olma alt boyut puanları (r=,540; p<.01) ve ŞKDDÖ Empati alt boyut puanları (r=,490; p<.01) arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu ancak KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında (r=-,214; p<.01), KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında (r=-,190; p<.01), ŞKDDÖ Uzak Durma alt boyut puanlarında (r=-,360; p<.01) ve ŞKDDÖ Fiziksel Saldırganlık alt boyut puanlarında (r=-,166; p<.01) negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Yani özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin **Mutluluk Sıklığı** arttıkça Mutluluk Yoğunluğu, Nazik Olma, Birlikte Olma ve Empati düzeylerinin de arttığı, ancak Üzülme Sıklığı, Üzülme Yoğunluğu, Uzak Durma ve Fiziksel Saldırganlıklarının azaldığı saptanmıştır.

Tablo 4.6. incelendiğinde araştırmaya dâhil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin KİYGÖ **Mutluluk Yo ğunluğu** alt boyut puanları ile ŞKDDÖ Nazik Olma alt boyut puanları (r=,429; p<.01), ŞKDDÖ Birlikte Olma alt boyut puanları (r=,509; p<.01) ve ŞKDDÖ Empati alt boyut puanları (r=,456; p<.01) arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu belirlenirken, KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında (r=-,101; p<.05), ŞKDDÖ Uzak Durma alt boyut puanlarında (r=-,296; p<.01) ve ŞKDDÖ Fiziksel Saldırganlık alt boyut puanlarında (r=-,136; p<.01) negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ancak KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında (r=,063; p>.05) herhangi bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Yani özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin **Mutluluk Yoğunluğu** arttıkça, Nazik Olma, Birlikte Olma ve Empati düzeylerinin de arttığı, Üzülme Sıklığı, Uzak Durma ve Fiziksel Saldırganlıklarının azaldığı ancak Üzülme Yoğunluklarında herhangi bir değişim olmadığı tespit edilmiştir,

Tablo 4.6. ya göre araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin KİYGÖ **Üzülme Sıklığı** alt boyut puanları ile, KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında (r=,748; p<.01), ŞKDDÖ Uzak Durma alt boyut puanlarında

(r=,307; p<.01) ve ŞKDDÖ Fiziksel Saldırganlık alt boyut puanlarında (r=,132; p<.01) arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu belirlenirken, ŞKDDÖ Nazik olma alt boyut puanları (r=-,172; p<.01) ve ŞKDDÖ Empati alt boyut puanları (r=-,110; p<.01 negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ancak ŞKDDÖ Birlikte Olma alt boyut puanları (r=,054; p>.05) herhangi bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Yani özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin **Üzülme Sıklığı** arttıkça, Üzülme Yoğunluğu, Uzak Durma ve Fiziksel Saldırganlıklarının arttığı, Nazik Olma, Empati düzeylerinin de azaldığı ancak Birlikte Olma düzeylerinde herhangi bir değişim olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4.6. ya göre araştırmaya dâhil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin KİYGÖ **Üzülme Yoğunluğu** alt boyut puanları ile ŞKDDÖ Uzak Durma alt boyut puanlarında (r=,301; p<.01) ve ŞKDDÖ Fiziksel Saldırganlık alt boyut puanlarında (r=,099; p<.05) arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu belirlenirken, ŞKDDÖ Nazik Olma alt boyut puanları (r=-,102; p<.05) negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ancak ŞKDDÖ Birlikte Olma alt boyut puanları (r=,076; p>.05) ve ŞKDDÖ Empati alt boyut puanları (r=-,070; p>.05) arasında herhangi bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Yani özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin **Üzülme Yoğunluğu** arttıkça Uzak Durma ve Fiziksel Saldırganlıklarının arttığı, Nazik Olma düzeylerinin de azaldığı ancak Empati ve Birlikte Olma düzeylerinde herhangi bir değişim olmadığı bulunmuştur.

Sonuç olarak tüm bu bulgular ışığında araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin alt boyutları ile Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu bu nedenle Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin kriter geçerliğini sağladığı söylenebilir.

Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin alt boyutlarından (*Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu*) en yüksek %27lik ve en düşük %27lik puan alanlar gruplandırılmıştır. Bu bağlamda Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin alt boyutlarında iki grup arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına yönelik analiz gerçekleştirilmiştir. Alt boyutlar açısından

anlamlı farklılığın olması durumunda araştırmada kullanılan ölçeğin alt üst grupların farklılık bildirmesi geçerliği sağladığı kabul edilmektedir (Ercan ve Kan, 2004).

Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin KİYGÖ Mutluluk Sıklığı, KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu, KİYGÖ Üzülme Sıklığı ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına ilişkin ölçeği için Alt ve Üst %27'lik grupların T-test Sonuçları Tablo 4.7. de sunulmuştur.

Tablo 4.7.
Alt ve Üst %27'lik gruplar için t-test Sonuçları

	Alt % 27			**Üst %27**			
Ölçek	***n***	***x***	***ss***	***n***	***x***	***ss***	***t***
KİYGÖ **Mutluluk Sıklığı**	*142*	*2,86*	*,390*	*168*	*4,49*	*,207*	*44,621***
KİYGÖ **Mutluluk Yoğunluğu**	*121*	*2,97*	*,514*	*159*	*4,73*	*,137*	*36,665***
KİYGÖ **Üzülme Sıklığı**	*135*	*1,34*	*,177*	*159*	*3,39*	*,438*	*53,990***
KİYGÖ **Üzülme Yoğunluğu**	*104*	*1,24*	*,148*	*160*	*3,91*	*,584*	*55,153***

**p<.000. KİYGÖ=Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği*

Tablo 4.7. de görüldüğü gibi Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin KİYGÖ Mutluluk Sıklığı, KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu, KİYGÖ Üzülme Sıklığı ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarına ilişkin ölçeği için Alt ve Üst %27'lik grupların t-test sonuçları incelendiğinde; Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin KİYGÖ Mutluluk Sıklığı (t=44,621; p<0,01), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu (t=36,665; p<0,01), KİYGÖ Üzülme Sıklığı (t=53,990; p<0,01) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu (t=55,153; p<0,01) alt boyut puanlarında anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

4.1.2.Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Sosyal bilim alanlarında bireylere ilişkin gerçek puanlar bilinemediğinden güvenirliği dolaylı bir şekilde kestiren yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler aynı değişkenin tekrarlı olarak ölçülmesi sonucu elde edilen sonuçların kararlılığı, ölçek sorularına verilen cevapların tutarlığı (iç tutarlık) ya da ölçümlerin duyarlılık derecesi gibi ölçütlere dayanmaktadır (Crocker ve Algina, 1986; Tan, 2012). Şencan'a göre (2005) güvenirlik, Doğrulayıcı Faktör Analizi yapıldıktan sonra elde edilen faktör yükleri ve hata varyansı değerleri esas alınarak hesaplanan iç tutarlılık katsayısıdır. Güvenirlik katsayısı, maddelerin farklı faktör yükleri ve hata varyansları olduğu

varsayımına dayanması nedeniyle madde faktör yükü değerinin ve hata varyansının eşit olduğunu kabul eden alfa katsayısına oranla güvenirliliği daha reel olarak ifade etmektedir. Bu araştırmada Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin güvenirliği, iç tutarlık katsayısı ile belirlenmeye çalışılmıştır.

İç Tutarlık Katsayısı: Araştırmalarda güvenirlik katsayısını kestirme yöntemlerinden iç tutarlık katsayıları ölçme aracının bir kez uygulanması ile güvenirlik kestirimlerini içerir. Bu yöntemlerden bir tanesi Cronbach Alfa (α) güvenirlik katsayısıdır (Şencan, 2005). Ağırlıklı puanlama ya da dereceleme yöntemiyle puanlama uygulandığı durumlarda kullanılabilecek bir güvenirlik bulma tekniği olarak kabul edilir (Tan, 2012).

Bu çalışmada araştırmada kullanılan hem Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin hem de Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin güvenirliğini belirlemek için iç tutarlık katsayıları yeniden hesaplanmıştır.

Büyüköztürk'e göre (2012) psikolojik bir test için hesaplanan güvenirlik katsayısının Cronbach alfa α=.70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenirliği için yeterli görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada yapılan analizlerde **Tüm özel gereksinimli kardeşe sahip bireyler** için Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği *Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu* alt boyutlarına yönelik Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Sırasıyla Mutluluk Sıklığı (α= .86), Mutluluk Yoğunluğu (α = .91), Üzülme Sıklığı (α = .92) ve Üzülme Yoğunluğu (α = .94) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada **OSB'li kardeşe sahip bireyler** için Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği *Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu* alt boyutlarına yönelik Cronbach alfa katsayısı da hesaplanmış ve Mutluluk Sıklığı (α = .81), Mutluluk Yoğunluğu (α = .86), Üzülme Sıklığı (α = .87) ve Üzülme Yoğunluğu (α =.89) olduğu bulunmuştur. Buna göre Türk kültürüne uyarlaması yapılan bu ölçme aracının iç tutarlık katsayısının oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği alt boyutları için yapılan analizlerde ölçme aracının güvenilir olduğu saptanmıştır (Ayre ve Scally, 2014; Yeşilyurt ve Çapraz, 2018).

Bu çalışmada ayrıca tüm özel gereksinim grupları için *ŞKDDÖ* ölçeğinin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayı değeri yeniden hesaplanmıştır. *ŞKDDÖ* ölçeğinin alt boyutlar açısından Cronbach Alfa katsayısına bakıldığında **Nazik olma** boyutu için iç tutarlılık katsayı değerinin α = .78, **Uzak Durma-Çekinme** boyutu için iç tutarlılık katsayı değerinin α = .69, **Birliktelik-İlgili Olma** alt boyutu için iç tutarlılık katsayı değerinin α = .86, **Fiziksel Saldırganlık** alt boyutu için iç tutarlılık katsayı değerinin α = .59, **Empati** boyutu için iç tutarlılık katsayı değerinin ise α = .77 olduğu tespit edilmiştir.

4.2. OSB'li Kardeşe Sahip Bireylere İlişkin Değişkenler

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin yaşları ile Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki Pearson korelasyon sonuçları Tablo 4.8.' de verilmiştir.

Tablo 4.8.
OSB'li kardeşe sahip bireylerin yaşları ile Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki Pearson korelasyon sonuçları

		Yaş	Mutluluk Sıklığı	Mutluluk Yoğunluğu	Üzülme Sıklığı	Üzülme Yoğunluğu
Yaş	r	-				
	p					
	n	-				
Mutluluk Sıklığı	r	,019				
	p	,796				
	n	188				
Mutluluk Yoğunluğu	r	-,019	**,772****			
	p	,795	,000			
	n	186	190			
Üzülme Sıklığı	r	,105	**-,229****	-,035		
	p	,153	,001	,629		
	n	187	191	189		
Üzülme Yoğunluğu	r	,052	**-,138**	,132	**,736****	
	p	,481	,058	,071	,000	
	n	184	188	187	188	
$\bar{x}$		17,26	3,68	3,97	2,55	2,74
ss		6,050	,607	,653	,754	1,038
Çarpıklık		1,757	-,325	-,966	,294	,344
Basıklık		6,921	-,552	1,668	-,672	-,899

*p <0.05; **p <0.01

Tablo 4.8 incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin yaşları ile KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanları (r=,019; p>.05), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanları (r=-,019; p>.05), KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanları (r=,105; p>.05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanları (r=,052; p>.05) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin yaşları ile mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğu arasında herhangi bir ilişki yoktur. Bu sonucun nedeninin, tipik gelişim gösteren kardeşlerin her yaş döneminde OSB'li kardeşlerinin durumlarından farklı şekilde etkilenmelerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Bu çalışmada OSB'li kardeşe sahip bireylerin yaş aralığı7-55 yaş aralığında olması ile de açıklanabilir. Nitekim Tomeny, Barry ve Bader (2011)

yaptıkları araştırmada, yaş değişkeni incelendiğinde tipik gelişim gösteren kardeşlerin OSB'li kardeşe sahip olmalarının kardeş ilişkileri açısından anlamlı bir fark göstermediği tespit edilmiştir. Alanyazın incelendiğinde yetersizliği olan bireylerin kardeşlerinin yaş değişkeni açısından farklı bulgulara rastlanmaktadır (Ahmetoğlu, 2004; Boyce ve Barnet, 1993; Conway ve Meyer, 2008; Cole, 2020; Hastings, 2003; Kaminsky ve Dewey, 2002; Cicirelli, 1996, Korkmaz 2008 ve Mutlu, 2013;). Hastings (2003) ile Kaminsky ve Dewey (2002), yaptıkları araştırmada gelişim geriliğine sahip çocukların kardeşleri, sosyo ekonomik durumu yüksek ailelerde yaşıyorlarsa ve tipik gelişen kardeşler gelişim geriliği olan kardeşlerinden yaşça daha küçükse bunun yanı sıra hafif düzeyde özel gereksinimi varsa özel gereksinimli kardeşi ile daha iyi uyum sağlama eğiliminde olduklarını gözlemlemişlerdir. Benzer şekilde, Boyce ve Barnett (1993) yaptıkları araştırmada, yaşça küçük olan tipik gelişen kardeşler özel gereksinimli kardeşleri ile daha iyi uyum sağlama eğiliminde olduklarını gözlemlemişlerdir. Bunun yanı sıra literatürde farklı bilgiler de bulunmaktadır. Cicirelli (1996), Korkmaz (2008) ve Mutlu (2013)'e göre kardeşler yaşlandıkça birbirlerine daha yakın hissettiklerini bildirme eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Ahmetoğlu (2004) araştırmasında, kardeş algılarına göre yaş değişkeni açısından incelendiğinde, sekiz-on bir yaş arasındaki kardeşlerin aldıkları puan ortalamalarının kardeşlerin nazik olma ile birliktelik-ilgili olma ve empati boyutlarında diğer yaş gruplarına kıyasla daha yüksek olduğu, ayrıca 12-15 yaş arasındaki kardeşlerin aldıkları puan ortalamalarının fiziksel saldırganlık ve uzak durma-çekinme boyutları incelendiğinde diğer yaş gruplarına oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Conway ve Meyer (2008) yaptıkları araştırmada, ileride sorun yaşamamak için kardeşlere erken yaşta destek vermenin önemli olduğunu belirtmişlerdir. OSB olan bireyler ile tipik gelişim gösteren kardeşler birbirleriyle etkileşim kurmakta güçlükler ve sorunlar yaşayabilmektedirler. Yaş farkı az olduğunda ve küçük yaşta etkileşim kurmaya çalışan tipik gelişim gösteren kardeşte bu sorun daha belirgin olmaktadır. Özel gereksinimli çocuğun varlığı, kardeş üzerinde iletişim kurmak isteme sürecinde olumsuzluklar yaratabilmektedir (Atasoy, 2002)

Araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin cinsiyetlerine göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk

Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları Tablo 4.9. da sunulmuştur.

Tablo 4.9.
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **cinsiyetlerine** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları*

Cinsiyet		n	$\bar{x}$	ss	t	sd	d	p
Mutluluk Sıklığı	Erkek	109	3,73	,644	1,329	189	-	,185
	Kadın	82	3,62	,554				
Mutluluk Yoğunluğu	Erkek	107	4,00	,707	,712	187	-	,478
	Kadın	82	3,93	,572				
Üzülme Sıklığı	Erkek	109	2,59	,765	,984	188	-	,326
	Kadın	81	2,48	,732				
Üzülme Yoğunluğu	Erkek	108	2,67	1,020	-,855	185	-	,394
	Kadın	79	2,80	1,051				

Tablo 4.9.'da görüldüğü gibi araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin cinsiyetlerine göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($t_{(189)}$=1,329; p>0,05), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($t_{(187)}$=,712; p>0,05), KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($t_{(188)}$=,984; p>0,05), ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($t_{(185)}$=-,855; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Yani OSB'li kardeşe sahip bireylerin cinsiyetlerine göre Mutluluk Sıklığında, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğunda herhangi bir değişim olmadığı bulunmuştur. Bu durumun nedeni ailelerin kardeşlere eşit düzeyde sorumluluk vermelerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim Ahmetoğlu (2004) yaptığı araştırmada, kardeşlerin cinsiyetlerine göre kardeş algıları değerlendirildiğinde kızların puan ortalamalarının erkeklerin puan ortalamalarına bakıldığında birliktelik-ilgili olma boyutu diğer alt boyutlara oranla daha yüksek bulunmuştur. Blackwill (2013) yaptığı araştırmada, cinsiyet değişkeni açısından tüm alt boyutlarda anlamlı bir fark bulunmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Kaminsky ve Dewey (2001), yaptıkları çalışmada tipik gelişen kardeşin cinsiyetinin özel gereksinimli kardeşle olan ilişkiye etkisi olmadığını belirtmişlerdir. Uygur (2019), yaygın gelişimsel bozukluğa sahip kardeşi olanların, cinsiyet ile sorumluluk ve duyarlılık ölçeğine yönelik bulgularında erkeklerin sorumluluk duyma puanlarının yüksek olduğu, ancak sorumlu davranma arasında bir ilişkinin bulunmadığı belirlenmiştir. Alanyazın incelendiğinde yetersizliği olan bireylerin kardeşlerinin cinsiyet değişkeni açısından farklı bulgulara

rastlanmaktadır (Buysse, 2003; Orsmond ve Seltzer, 2000; Roeyers ve Hasting, 2003; Schlechter ve Machlev, 2011; Sınanmış, 2018; Verté, Unal ve Baran, 2011; Waldinger, Vaillant ve Orav, 2007).

Bu çalışmanın aksi sonuçlarını elde eden araştırma bulguları da literatüde yer almaktadır. Örneğin Orsmond ve Seltzer (2000) kız kardeşlerin özel gereksinimli kardeşin bakımını üstlenme, arkadaşlık etme ve kardeşini olumlu yönlerden etkileme konusunda erkek kardeşlere oranla daha yüksek puanlar aldığını ifade etmişlerdir. Verté, Roeyers ve Buysse (2003) yaptığı araştırmada, OSB'li çocukların kız kardeşlerinin erkek kardeşlere göre daha olumlu bir benlik kavramına sahip olduğunu bulmuştur. Sınanmış (2018) kardeşler arasındaki sosyal kaygı düzeyleri ve kardeşlik ilişkilerini incelediği bir araştırmasında, kızların sosyal kaygı düzeylerinin ve kardeşlik ilişkilerinin erkeklere oranla daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Hasting (2003) gelişim düzeyleri farklı olan çocuklarla yaptığı bir araştırmasında OSB'li kardeşe sahip erkeklerin olumlu sosyal davranışları daha az gösterdiğini belirtmiştir. Ayrıca Unal ve Baran, (2011) cinsiyet değişkeninin tipik gelişim gösteren kardeşlerin özel gereksinimli kardeşine olan uyumunu doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği sonucuna varmıştır.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin doğum sıralarına göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.10. da sunulmuştur.

Tablo 4.10.
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **doğum sıralarına** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları*

		n	$\bar{x}$	ss
Mutluluk Sıklığı	İlk Çocuk	108	3,69	,630
	Ortanca Çocuk	49	3,56	,580
	Son Çocuk	27	3,90	,560
	Toplam	184	3,69	,613
Mutluluk Yoğunluğu	İlk Çocuk	106	3,99	,636
	Ortanca Çocuk	49	3,81	,746
	Son Çocuk	27	4,07	,525
	Toplam	182	3,95	,656
Üzülme Sıklığı	İlk Çocuk	108	2,58	,752
	Ortanca Çocuk	48	2,48	,787
	Son Çocuk	27	2,42	,734
	Toplam	183	2,53	,757
Üzülme Yoğunluğu	İlk Çocuk	105	2,76	1,065
	Ortanca Çocuk	48	2,59	,980
	Son Çocuk	27	2,57	,909
	Toplam	180	2,69	1,020

Tablo 4.10.'a göre araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin doğum sıralarına göre; KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında *ilk çocuk* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,69) olduğu, *ortanca çocuk* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,56) ve *son çocuk* olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,90) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında *ilk çocuk* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,99) olduğu, *ortanca çocuk* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,81) ve *son çocuk* olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=4,07) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında *ilk çocuk* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,58) olduğu, *ortanca çocuk* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,48) ve *son çocuk* olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=2,42) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında *ilk çocuk* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,76) olduğu, *ortanca çocuk* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,59) ve *son çocuk* olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=2,57) olduğu gözlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **doğum sıralarına** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4.11. de sunulmuştur.

Tablo 4.11
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **doğum sıralarına** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları*

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Farkın Kaynağı
Mutluluk Sıklığı	Gruplar arası	1,971	2	,985	2,668	,072		
	Gruplar içi	66,864	181	,369				
	Toplam	68,835	183					
Mutluluk Yoğunluğu	Gruplar arası	1,609	2	,804	1,884	,155		
	Gruplar içi	76,442	179	,427				
	Toplam	78,051	181					
Üzülme Sıklığı	Gruplar arası	,676	2	,338	,587	,557		
	Gruplar içi	103,672	180	,576				
	Toplam	104,348	182					
Üzülme Yoğunluğu	Gruplar arası	1,391	2	,695	,666	,515		
	Gruplar içi	184,857	177	1,044				
	Toplam	186,248	179					

*p< 0.05, ** p< 0.01

Tablo 4.11.' incelendiğinde araştırmayan dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin doğum sıralarına göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(2-181)}$=2,668; p>0,05), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(2-179)}$=1,884; p>0,05) ve KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(2-180)}$=,587; p>0,05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(2-177)}$=,666; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Yani OSB'li kardeşe sahip bireylerin doğum sıralarına göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığında ve Üzülme Yoğunluğunda herhangi bir değişim olmadığı bulunmuştur. Bu duruma göre, doğum sırası değişkenin anlamlı farklılık oluşturacak kadar bir etkisinin bulunmadığı sonucuna varılabilir. Bu araştırma sonucuna göre doğum sırası değişkeni açısından anlamlı farklılık bulunmamasının nedeni ailenin yapısı aile üyelerinin birbirleri ile olan etkileşimleri kardeşlerin ilişkilerini etkileyebilmektedir. Bu araştırmaya katılan kardeşlerin ebeveynlerinin birbirleri ile olan etkileşimlerinin olumlu olmasından kaynaklı olarak kardeşlerin doğum sırası değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gözlenmemiş olabilir. Aynı şekilde Kaminsky ve Dewey (2002) aile yapısı değişkenlerini incelemiş kardeşlerin doğum sıralarına göre anlamlı grup farklılıkları tespit edilmemiştir. Ancak özel gereksinimli kardeşten küçük olan tipik gelişen kardeşler psikolojik tepkisini özel gereksinimli kardeşine yöneltirken, özel

gereksinimli kardeşten büyük tipik gelişen kardeşler ise psikolojik tepkisini özel gereksinimli kardeşinin dışındaki kişilere yöneltmektedir. Benzer şekilde Dere (2009) yaptığı bir araştırmada kardeşlerin doğum sırası değişkeninde anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Rosen, McCauley ve Lord (2021) yaptıkları bir araştırmada OSB'li ve tipik gelişen kardeşlerin doğum sırası değişkenine bakıldığında gruplar arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmadığı bulunmuştur. Aldan (2012) ise, OSB'li kardeşe sahip çocukların OSB'li kardeşten küçük ya da büyük olmasının davranış ve sosyal yönlerden uyumlarını etkilemediğin belirtmişlerdir. Benzer bir biçimde Yıldırım (2005), özel gereksinimli kardeşten küçük veya büyük olma gibi değişkenlerin özel gereksinimli kardeşle olan kardeş ilişkisinde herhangi bir farklılığa sebep olmadığını ifade etmiştir. Ancak doğum sırası değişkeninin kardeş ilişkileri üzerine etkilerinin bulunduğunu ortaya koyan çeşitli araştırmalar da mevcuttur (Mutlu, 2013; Aldan, 2012; Solmeyer, Killoren, McHale ve Updegraff, 2011; Yıldırım, 2005). Mutlu'ya (2013) yaptığı bir araştırmada aile içerisinde kardeşiyle oyun oynayan ve ev çalışmalarına yardımcı olan çocuğun daha çok yaşı en büyük olan kardeş olduğu fakat yaşı büyük olan kardeşin özel gereksinimli kardeşinin eğitimine yeteri kadar ilgi göstermediği sonucuna varmıştır. Bununla beraber Atasoy (2002) araştırmasında otistik kardeşi olan 9-16 yaşları arasında tipik gelişen 51 birey ile çalışmış ve kardeş ilişkilerini incelemiştir. Çalışmada özel gereksinimli kardeşe yönelik tutum ölçeği kullanılmış, araştırmanın sonucuna göre kardeşin sorumluluğunu alma davranışı yaşa göre farklılaşmaktadır. Büyük kardeşler küçük kardeşlere göre daha fazla sorumluluk almaktadırlar. Sumbas (2020) tarafından yapılan araştırmanda da kardeş ilişkileri ile doğum sırası arasında ergenlerde anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu ancak genç yetişkin olanlarda herhangi bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Solmeyer, Killoren, McHale ve Updegraff (2011), tipik gelişen kardeşler arasındaki ilişkilerini inceledikleri bir araştırmada kardeşler arasında ki yaş farkının büyük olmasının daha az kardeş rekabetine yol açtığı ve büyük kardeş desteğinin daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşine olan yakınlığına göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından

aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.12.'de sunulmuştur.

Tablo 4.12
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **kardeşine olan yakınlığına** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları*

		n	$\bar{x}$	ss
Mutluluk Sıklığı	Biyolojik Kardeş	180	3,69	,611
	İkiz	6	3,43	,681
	Üvey Kardeş	6	3,72	,430
	Toplam	192	3,68	,607
Mutluluk Yoğunluğu	Biyolojik Kardeş	178	3,98	,654
	İkiz	6	3,56	,644
	Üvey Kardeş	6	4,06	,592
	Toplam	190	3,97	,653
Üzülme Sıklığı	Biyolojik Kardeş	179	2,54	,755
	İkiz	6	2,57	,708
	Üvey Kardeş	6	3,07	,704
	Toplam	191	2,55	,754
Üzülme Yoğunluğu	Biyolojik Kardeş	176	2,72	1,048
	İkiz	6	2,71	,715
	Üvey Kardeş	6	3,18	1,046
	Toplam	188	2,74	1,038

Tablo 4.12.'ye göre araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşine olan yakınlığına göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında *Biyolojik Kardeş* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,69) olduğu, *ikiz* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,43) ve *üvey kardeş* olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,72) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında *Biyolojik Kardeş* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,98) olduğu, *ikiz* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,56) ve *üvey kardeş* olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=4,06) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında *Biyolojik Kardeş* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,54) olduğu, *ikiz* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,57) ve *üvey kardeş* olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,07) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında *Biyolojik Kardeş* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,72) olduğu, *ikiz* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,71) ve *üvey kardeş* olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,18) olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşine olan yakınlığına göre; Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından

aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4.13'de sunulmuştur.

Tablo 4.13.
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **kardeşine olan yakınlığına** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları*

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Farkın Kaynağı
Mutluluk Sıklığı	Gruplar arası	,409	2	,205	,552	,577		
	Gruplar içi	70,095	189	,371				
	Toplam	70,504	191					
Mutluluk Yoğunluğu	Gruplar arası	1,115	2	,558	1,308	,273		
	Gruplar içi	79,712	187	,426				
	Toplam	80,827	189					
Üzülme Sıklığı	Gruplar arası	1,676	2	,838	1,479	,230		
	Gruplar içi	106,478	188	,566				
	Toplam	108,154	190					
Üzülme Yoğunluğu	Gruplar arası	1,234	2	,617	,569	,567		
	Gruplar içi	200,477	185	1,084				
	Toplam	201,710	187					

*p< 0.05, ** p< 0.01

Tablo 4.13. incelendiğinde araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşine olan yakınlığına göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(2\text{-}189)}$=,552; p>0,05), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(2\text{-}187)}$=1,308; p>0,05), KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(2\text{-}188)}$=1,479; p>0,05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(2\text{-}185)}$=,569; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Yani OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşine olan yakınlığına göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir değişim olmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırmanın örnekleminde yer alan üvey, biyolojik veya ikiz kardeş olup olmadığı farketmeksizin kardeşlerin birbirlerine aynı ölçüde yakın olduğu ve anlamlı bir farklılık meydana getirmediği söylenebilir. Bu araştırmanın sonucuna benzer olarak, Hoffmann (2016) down sendromlu çocukların ikiz kardeşleri ile ilgili yaptığı bir araştırmada, aile ile yapılan görüşmelerde down sendromlu olan ikiz kardeşin varlığı tipik gelişen ikiz kardeşin üzerinde sosyal olarak yetkin, empatik, hoşgörülü, sorumlu ve olgun olarak algılanmıştır. Aynı zamanda üvey veya biyolojik özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin kardeş ilişkileri ile ilgili yapılan araştırmalarda ergen ve çocukların çoğu ebeveynleri tarafından davranışlarında normal olarak değerlendirilmiştir (Choi ve van Riper, 2014; Cuskelly ve Gunn, 2006;

Hastings, 2007; Kaminsky ve Dewey, 2002) veya ikiz araştırmalarına bakıldığında (Bekkhus, Statone, Borge ve Thorpe, 2014; Pulkkinen, Vaalamo, Hietala, Kaprio ve Rose, 2003), özel gereksinimli kişilerin ikizlerinde veya kardeşlerinde de davranış sorunları riskinde artış olmadığı tespit edilmiştir. Buna karşın alanyazında kardeşe olan yakınlığın kardeş ilişkilerine etkilerinin bulunduğunu ortaya koyan çeşitli araştırmalar da mevcuttur (Walper ve Wild 2002; Henderson ve Taylor 1999; Neville ve White 2011; Metin ve Üstün 2010). Walper ve Wild (2002); Henderson ve Taylor (1999) yaptıkları araştırmada, biyolojik kardeşler birbirleriyle daha iyi bir ilişkiye sahiptir. Muhtemelen ebeveynlerin biyolojik ve biyolojik olmayan çocuklara eşitsiz muamelesi nedeniyle ilgisiz kalan üvey kardeşler birbirlerine karşı daha az destek ve yakınlık hissetmektedirler. Neville ve White (2011) yaptıkları bir araştırmada, birinci dereceden bir akrabası OSB'li (örneğin, anne, baba, erkek kardeş, üvey erkek kardeş, üvey erkek kardeş, kız kardeş, üvey kız kardeş veya üvey kız kardeş) olan öğrencilerin böyle bir akrabası olmayanlara göre önemli ölçüde daha açık sözlü olduğu belirtilmiştir. Araştırmada ayrıca OSB'li kardeşi olan sosyal bilimlerde öğrenim gören kardeşlerin fizik bilimi öğrencilerine kıyasla daha açık sözlü olduğu belirtilmiştir. Metin ve Üstün (2010) yaptıkları bir araştırmada, üvey kardeşe sahip olan kardeşlerin çizdikleri resimler incelenmiş üvey kardeşe sahip kardeşler yaptıkları resimlerde kardeşlerini hiç çizmemiş, kardeşe ait figürleri farklı veya küçük çizmiş ya da kardeşlerini çok uzak bir yere çizmişlerdir. Üvey kardeş olma durumunun kardeş ilişkilerine olumsuz yansıyabilecek etkileri olabileceğini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeş sayısına göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.14.'te sunulmuştur.

Tablo 4.14.
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **kardeş sayısına** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları*

		n	$\bar{x}$	ss
Mutluluk Sıklığı	İki Kardeş	89	3,68	,639
	Üç Kardeş	64	3,70	,560
	Dört Kardeş ve daha fazla	38	3,65	,621
	Toplam	191	3,68	,607
Mutluluk Yoğunluğu	İki Kardeş	89	3,99	,626
	Üç Kardeş	64	3,97	,651
	Dört Kardeş ve daha fazla	36	3,93	,731
	Toplam	189	3,97	,652
Üzülme Sıklığı	İki Kardeş	89	2,56	,727
	Üç Kardeş	64	2,56	,808
	Dört Kardeş ve daha fazla	37	2,50	,735
	Toplam	190	2,55	,753
Üzülme Yoğunluğu	İki Kardeş	88	2,70	1,024
	Üç Kardeş	63	2,86	1,035
	Dört Kardeş ve daha fazla	36	2,57	1,056
	Toplam	187	2,73	1,034

Tablo 4.14.' e göre araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeş sayısına göre; KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyutunda İki Kardeş olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,68) olduğu, Üç Kardeş olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,70) ve Dört Kardeş ve daha fazla olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,65) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında *İki Kardeş* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,99) olduğu, *Üç Kardeş* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,97) ve *Dört Kardeş ve daha fazla* olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,93) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında *İki Kardeş* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,56)olduğu, *Üç Kardeş* olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,56) ve *Dört Kardeş ve daha fazla* olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=2,50) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında İki Kardeş olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,70) olduğu, Üç Kardeş olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,86) ve *Dört Kardeş ve daha fazla* olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=2,57) olduğu gözlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeş sayısına göre; Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4.15.'te sunulmuştur.

Tablo 4.15.
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **kardeş sayısına** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları*

		Kareler Toplamı	**sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**p**	**η^2**	**Farkın Kaynağı**
Mutluluk Sıklığı	Gruplar arası	,048	2	,024	,064	,938		
	Gruplar içi	70,088	188	,373				
	Toplam	70,136	190					
Mutluluk Yoğunluğu	Gruplar arası	,075	2	,037	,087	,917		
	Gruplar içi	80,002	186	,430				
	Toplam	80,077	188					
Üzülme Sıklığı	Gruplar arası	,110	2	,055	,096	,909		
	Gruplar içi	107,153	187	,573				
	Toplam	107,263	189					
Üzülme Yoğunluğu	Gruplar arası	2,015	2	1,007	,941	,392		
	Gruplar içi	196,962	184	1,070				
	Toplam	198,977	186					

*p< 0.05, ** p< 0.01

Tablo 4.15.' incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeş sayısına göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(2-188)}$=,938; p>0,05), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(2-186)}$=,087; p>0,05), KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(2-187)}$=,096; p>0,05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(2-184)}$=,941; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeş sayılarına göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir değişim olmadığı söylenebilir. Buna göre, kardeş sayısının kardeş ilişkileri üzerinde olumlu veya olumsuz bir etkisinin olmadığı düşünülmektedir. Bu durumun sebebinin demokratik ebeveyn tutumlarından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Alan yazın incelendiğinde benzer sonuçlara ulaşılmıştır, (Ahmetoğlu ve Aral 2004; Dere, 2009, Kaminsky ve Dewey, 2002; Zoylan, 2005;). Ahmetoğlu ve Aral (2004) yaptığı bir araştırmada, kardeş sayısının özel gereksinimli ve tipik gelişen kardeş ilişkileri üzerinde etkili olmadığını belirtmiştir. Benzer şekilde Zoylan (2005) yaptığı bir araştırmada, ailedeki kardeş sayısı değişkenini iki ve daha fazla sayıda kardeşe sahip olma olarak incelemiş, araştırma sonucunda, kardeş sayısı değişkeninin kardeş ilişkileri üzerinde etkisi bulunmamıştır. Dere (2009) yaptığı bir araştırmada, OSB'li kardeşi olan çocukların kardeşlerine yönelik tutumunun, kardeş sayısına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemiş, OSB'li kardeşi olan tipik gelişen çocukların kardeşlerine yönelik tutumu ile kardeş sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın bulunmadığını belirtmiştir.

Aynı şekilde Kaminsky ve Dewey (2002), ailede kardeş sayısının fazla olmasının OSB'li çocuğa karşı tipik gelişim gösteren çocuğun tutumunu etkilemediğini tespit etmişlerdir. Buna karşın alan yazında kardeş sayısı değişkeninde farklı bulgulara rastlanmıştır, (Ben-Itzchak ve Zukerman ve Zachor, 2016; Korkmaz, 2008; Van Riper, 2000). Örneğin Korkmaz (2008) yapmış olduğu bir araştırmada, tipik gelişen kardeşlerin, kardeş sayısı ile kardeşlerin yaşamış oldukları problemler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu belirtmiş, üç ve üzeri sayıda kardeşi olan çocukların kardeşleri arasındaki ilişkinin iki kardeşi olan çocuklara göre daha olumlu olduğunu ifade etmiştir. Van Riper (2000) yaptığı çalışmada, tipik gelişen kardeşlerin kendilerinden istenen sorumlulukların ve beklentilerin azaldığı ve bunun sonucu olarak da kardeş ilişkilerinin olumlu yönde etkilendiğini ifade etmişlerdir. Ben-Itzchak ve Zukerman ve Zachor (2016) yaptıkları bir araştırmada birden fazla tipik gelişim gösteren kardeşi olan OSB'li çocuklar, ailelerinde tek kardeşle büyüyen OSB'li çocuklara göre daha iyi sosyal işlevsellik puanları elde etmişlerdir.

Araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin öğrenim durumuna göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.16.'da sunulmuştur.

Tablo 4.16.
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **öğrenim durumuna** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları*

		n	$\bar{x}$	**ss**
Mutluluk Sıklığı	Ortaokula Devam Ediyor	60	3,62	,644
	Liseye Devam Ediyor	69	3,66	,591
	Yüksek Öğrenime Devam Ediyor	29	3,99	,505
	Toplam	158	3,71	,610
Mutluluk Yoğunluğu	Ortaokula Devam Ediyor	60	3,86	,735
	Liseye Devam Ediyor	67	3,99	,611
	Yüksek Öğrenime Devam Ediyor	29	4,21	,495
	Toplam	156	3,98	,652
Üzülme Sıklığı	Ortaokula Devam Ediyor	59	2,50	,648
	Liseye Devam Ediyor	69	2,52	,818
	Yüksek Öğrenime Devam Ediyor	29	2,41	,725
	Toplam	157	2,49	,737
Üzülme Yoğunluğu	Ortaokula Devam Ediyor	59	2,76	,910
	Liseye Devam Ediyor	66	2,71	1,112
	Yüksek Öğrenime Devam Ediyor	29	2,56	,994
	Toplam	154	2,70	1,012

Tablo 4.16.' ya göre araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin öğrenim durumuna göre; KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında Ortaokula Devam Ediyor olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,62) olduğu, Liseye Devam Ediyor olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,66) ve Yüksek Öğrenime Devam Ediyor olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,99) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında Ortaokula Devam Ediyor olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,86) olduğu, Liseye Devam Ediyor olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,99) ve Yüksek Öğrenime Devam Ediyor olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=4,21) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında Ortaokula Devam Ediyor olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,50) olduğu, Liseye Devam Ediyor olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,52) ve Yüksek Öğrenime Devam Ediyor olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=2,41) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında Ortaokula Devam Ediyor olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,76) olduğu, Liseye Devam Ediyor olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,71) ve Yüksek Öğrenime Devam Ediyor olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=2,56) olduğu gözlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin öğrenim durumuna göre; Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4.17.'de sunulmuştur.

Tablo 4.17.
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **öğrenim durumuna** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları*

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Farkın Kaynağı
Mutluluk Sıklığı	Gruplar arası	2,937	2	1,469	4,103	**,018***	,050	3>1, 3>2
	Gruplar içi	55,482	155	,358				
	Toplam	58,420	157					
Mutluluk Yoğunluğu	Gruplar arası	2,443	2	1,221	2,942	,056		
	Gruplar içi	63,517	153	,415				
	Toplam	65,959	155					
Üzülme Sıklığı	Gruplar arası	,251	2	,126	,228	,796		
	Gruplar içi	84,688	154	,550				
	Toplam	84,939	156					
Üzülme Yoğunluğu	Gruplar arası	,773	2	,386	,374	,689		
	Gruplar içi	156,226	151	1,035				
	Toplam	156,999	153					

*p< 0.05, ** p< 0.01; **1=**Orta Okula Devam Ediyor, **2=**Liseye Devam Ediyor, **3=**Yüksek Öğrenime Devam Ediyor

Tablo 4.17.' incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin öğrenim durumuna göre KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(2-153)}$=2,942; p>0,05), KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(2-154)}$=,228; p>0,05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(2-151)}$=374; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı, KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(2-155)}$=4,103; p<0,05) anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Mutluluk sıklığı açısından farkın kaynağı için yapılan LSD analizi sonucuna göre; OSB'li kardeşe sahip bireylerden üniversite kademesinde öğrenim görenlerin ($\bar{x}$=3,99) ortaokul ($\bar{x}$=3,62) ve lise ($\bar{x}$=3,66) kademesinde öğrenim görenlere göre daha fazla mutluluk sıklığı yaşadığı gözlenmiştir. Yani OSB'li kardeşe sahip bireylerin öğrenim durumuna göre, mutluluk yoğunluğunda üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir farklılık olmadığı ancak mutluluk sıklığında anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu bulunmuştur.

Bu araştırma sonucuna göre üniversite okuyanların ortaokul ve lise okuyanlara göre daha fazla mutluluk sıklığı yaşamasının nedeni ise; eğitim düzeyi artan tipik gelişim gösteren kardeşlerin OSB'li kardeşlerin durumunu daha iyi anlamalarına sebep olduğu düşünülebilir. Alan yazına baktığımızda Köse (2003) yaptığı bir araştırmada, tipik gelişen kardeşin eğitim düzeyinin özel gereksinimli kardeşine karşı davranışlarında tek başına etkili olmadığını ifade etmiştir. Benzer bir biçimde Kalecik

(2013), OSB'li çocukların tipik gelişen kardeşlerinin yaşadığı sorunlarla ilgili yapmış olduğu bir araştırmada, kardeş problemlerinin tipik gelişen kardeşin öğrenim durumuna ve okul türüne göre değişiklik göstermediği sonucuna varmıştır. Bunun yanında Alanyazında öğrenim durumu değişkeninde farklı bulgulara rastlanılmıştır, (Korkmaz, 2008; O'laughlin, 2006; Orsmond ve Seltzer, 2007; Rivers ve Stoneman, 2003). Korkmaz (2008) yaptığı bir araştırmada, tipik gelişen kardeşin öğrenim durumunun ilköğretim birinci kademe olması ile lise ve üzeri eğitim düzeyinde olması arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu ifade etmiş, tipik gelişen kardeşin öğrenim durumu yükseldikçe, özel gereksinimli kardeşi ile ilgili problemlerin azaldığını belirlemiş ve bu iki olgu birbirini desteklemiştir. Orsmond ve Seltzer (2007) OSB'li yetişkinlerin kardeş ilişkilerinin incelendiği bir araştırmada, tipik gelişen kardeşin eğitim düzeyi düşük olduğunda, OSB'li kardeşe daha yakın yaşadığında, problem odaklı başa çıkma stratejileri kullandığında OSB'li kardeşleri ile daha yakın bir ilişki geliştirdikleri gözlenmiştir. Kardeşler arasında eğitim düzeyi ve işlevsel yetenekler incelendiğinde daha fazla benzerlik kardeş yakınlığını geliştirebilmektedir. Burn ve Szoeke (2016) yaptıkları bir araştırmada üniversite okuyan yetişkin tipik gelişim gösteren kardeşlerin kardeş ilişkilerinin geriye doğru hareket ettiğini yani yetişkinlik döneminde özel gereksinimli kardeşlerine daha fazla yakınlık gösterebildikleri sonucuna varmışlardır. Rivers ve Stoneman (2003), daha yüksek gelir durumuna sahip olan OSB'li çocukların ailelerinin çocuklarına özel eğitim merkezleri veya özel okullar gibi daha iyi okul ortamları sunabildiğini ifade etmiştir. Okula devam etmekte olan 13-14 yaş arasında bulunan OSB'li çocukların kardeşlerinin OSB'li kardeşlerine yönelik daha olumlu görüş bildirme eğiliminde olduğunu göstermiştir. Tipik gelişen kardeşin okul ve evden başka alışveriş yapmak, sinemaya gitmek, bir arkadaşın evinde zaman geçirmek, dışarıda düzenli vakit geçirmek gibi sosyal hayata dair tecrübeleri yoksa ve böyle fırsatların mevcut olduğunu bilmiyorlarsa OSB'li kardeşle zaman geçirmeyi sorun olarak görmemektedirler (O'laughlin, 2006).

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme

Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.18.'de sunulmuştur.

Tablo 4.18.
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları*

		n	$\bar{x}$	ss
Mutluluk Sıklığı	Hiç	8	3,02	,387
	Bir Saatten Az	22	3,47	,590
	Bir Saat	28	3,74	,704
	İki Saat	25	3,71	,595
	Üç Saat	32	3,64	,668
	Dört Saat ve Üzeri	77	3,80	,520
	Toplam	192	3,68	,607
Mutluluk Yoğunluğu	Hiç	8	3,31	,418
	Bir Saatten Az	22	3,94	,640
	Bir Saat	28	3,94	,786
	İki Saat	24	4,16	,574
	Üç Saat	32	3,86	,890
	Dört Saat ve Üzeri	76	4,05	,473
	Toplam	190	3,97	,653
Üzülme Sıklığı	Hiç	8	2,53	,627
	Bir Saatten Az	22	2,43	,672
	Bir Saat	28	2,54	,903
	İki Saat	25	2,79	,921
	Üç Saat	31	2,67	,838
	Dört Saat ve Üzeri	77	2,47	,624
	Toplam	191	2,55	,754
Üzülme Yoğunluğu	Hiç	7	2,74	1,022
	Bir Saatten Az	22	2,57	1,080
	Bir Saat	27	2,89	1,146
	İki Saat	24	3,33	1,184
	Üç Saat	31	2,94	1,159
	Dört Saat ve Üzeri	77	2,47	,793
	Toplam	188	2,74	1,038

Tablo 4.18.' e göre araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana göre; KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında hiç zaman geçirmeyenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,02) olduğu, bir saatten az zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,47) olduğu, bir saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,74) olduğu iki saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,71) olduğu, üç saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,64) olduğu ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,80) olduğu gözleniştir. KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında hiç zaman geçirmeyenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,31) olduğu, bir saatten az zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,94) olduğu, bir saat

zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,94) olduğu iki saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=4,16) olduğu, üç saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,86) olduğu ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=4,05) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında hiç zaman geçirmeyenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,53) olduğu, bir saatten az zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,43) olduğu, bir saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,54) olduğu iki saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,79) olduğu, üç saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,67) olduğu ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,47) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında hiç zaman geçirmeyenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,74) olduğu, bir saatten az zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,57) olduğu, bir saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,89) olduğu iki saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,33) olduğu, üç saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,94) olduğu ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,47) olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana göre; Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4.19.'da sunulmuştur.

Tablo 4.19.
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları*

		Kareler Toplamı	**sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**p**	**η^2**	**Farkın Kaynağı**
Mutluluk Sıklığı	Gruplar arası	5,778	5	1,156	3,321	**,007****	0,082	3>1, 4>1, 5>1 6>1, 6>2
	Gruplar içi	64,726	186	,348				
	Toplam	70,504	191					
Mutluluk Yoğunluğu	Gruplar arası	5,310	5	1,062	2,588	**,027***	0,066	2>1, 3>1, 4>1, 5>1, 6>1
	Gruplar içi	75,516	184	,410				
	Toplam	80,827	189					
Üzülme Sıklığı	Gruplar arası	2,665	5	,533	,935	,460		
	Gruplar içi	105,489	185	,570				
	Toplam	108,154	190					
Üzülme Yoğunluğu	Gruplar arası	16,284	5	3,257	3,197	**,009****	0,081	4>2, 4>6, 5>6
	Gruplar içi	185,426	182	1,019				
	Toplam	201,710	187					

*p< 0.05, ** p< 0.01; **1**=Hiç, **2**=Bir Saatten Az, **3**=Bir Saat, **4**=İki Saat, **5**=Üç Saat, **6**=Dört Saat ve Üzeri

Tablo 4.19. incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(5-186)}$=3,321; p<0,01), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(5-186)}$=2,588; p<0,05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(5-182)}$=3,197; p<0,01) istatistiksel olarak orta etki düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu, ancak KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(5-185)}$=,935; p>0,05) herhangi bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bu duruma göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu ve üzülme yoğunluğunda farklılık olduğu ancak üzülme sıklığında herhangi bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4.19.' a göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OSB'li kardeşe sahip bireylerin Mutluluk Sıklığı puanlarına bakıldığında, kardeşiyle gün içerisinde hiç zaman geçirmeyenlerin Mutluluk Sıklığı puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,02), bir saat zaman geçirenlere ($\bar{x}$=3,74), iki saat zaman geçirenlere ($\bar{x}$=3,71), üç saat zaman geçirenlere ($\bar{x}$=3,64) ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlere ($\bar{x}$=3,80) göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kardeşiyle gün içerisinde dört saat ve üzeri zaman

geçirenlerin Mutluluk Sıklığı puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,80) gün içerisinde hiç zaman geçirmeyenlere ($\bar{x}$=3,02) ve bir saatten az zaman geçirenlere ($\bar{x}$=3,47) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşiyle gün içerisinde hiç zaman geçirmediklerinde ya da dört saatten fazla zaman geçirdiklerinde mutluluk sıklıklarının azaldığı söylenebilir.

Tablo 4.19.'a göre KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OSB'li kardeşe sahip bireylerin Mutluluk yoğunluğu puanlarına bakıldığında, kardeşiyle gün içerisinde hiç zaman geçirmeyenlerin Mutluluk yoğunluğu puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,31), bir saatten az zaman geçirenlere ($\bar{x}$=3,94), bir saat zaman geçirenlere ($\bar{x}$=3,94), iki saat zaman geçirenlere ($\bar{x}$=4,16), üç saat zaman geçirenlere ($\bar{x}$=3,86) ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlere ($\bar{x}$=4,05) göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Bu bulgulara göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşleri ile gün içerisinde geçirdikleri zamanın hiç olmamasının mutluluk yoğunluklarını düşürdüğü söylenebilir.

Tablo 4.19' a göre KİYGÖ Üzülme yoğunluğu alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OSB'li kardeşe sahip bireylerin Üzülme yoğunluğu puanlarına bakıldığında, kardeşiyle gün içerisinde dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin üzülme yoğunluğu puan ortalamalarının ($\bar{x}$=2,47) günde iki saat zaman geçirenlere ($\bar{x}$=3,33), günde üç saat zaman geçirenlere ($\bar{x}$=2,94) göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Ayrıca kardeşiyle gün içerisinde iki saat zaman geçirenlerin üzülme yoğunluğu puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,33) günde bir saatten az zaman geçirenlere ($\bar{x}$=2,57) göre daha yüksek olduğu olduğu saptanmıştır. Yani OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşleri ile günlük fazla zaman geçirmelerinin onların üzülme yoğunluğunu azalttığı söylenebilir. Bu araştırma sonucuna göre kardeşlerin birbirleriyle daha fazla vakit geçirdiklerinden mutluluk yoğunluğunda ve sıklığında artış gözlenmektedir. Bu sonucunun nedeni ise; tipik gelişim gösteren kardeşin OSB'li kardeşiyle ne kadar fazla zaman geçirirse onu daha iyi tanımaktadır. OSB'li kardeşini daha iyi tanıdıkça ona nasıl davranacağını daha iyi bilecektir. Böylelikle de aralarında olumlu bir iletişim doğacağı sonucuna varılabilir. Nitekim Ahmetoğlu (2004) yaptıkları bir araştırmada, tipik gelişen çocukların özel

gereksinimli kardeşiyle daha fazla vakit geçirdiğini ve iletişimde olduklarını ifade etmişlerdir. Yavuz (2014) tarafından yapılan araştırmada tipik gelişen kardeş için zihinsel yetersizliği olan kardeşiyle geçirilen zamanın en çok iki üç saat arasında olduğu sonucunu bulmuştur. Orsmond ve Seltzer (2007) tarafından yapılan çalışmada tipik gelişen kardeşlerin OSB tanısı almış kardeşleri ile daha az zaman geçirmelerinin sebebinin OSB'li bireylerin genel olarak iletişim alanında yaşadıkları zorlanmalar sebebiyle olduğunu belirtmişlerdir. Down sendromlu çocuklarla karşılaştırıldığında OSB'li çocukların tipik gelişen kardeşleri OSB'li kardeşleri ile daha az zaman geçirdiklerini, kardeşlerine karşı hem toplum yanlısı hem de düşmanca başlatmaları daha az sayıda ve daha az çeşitlilikte kullandıklarını ve kardeşlerini daha az eleştirdikleri bulmuşlardır. Beyer (2009) yaptığı bir araştırmada, tipik gelişen kardeş ve OSB'li kardeş arasındaki kardeş ilişkilerini iyileştirmeye yardımcı olmak için OSB'li kardeşe oyun oynamayı öğretmeyi ve ebeveynlerin de tipik gelişen çocuklarıyla yalnız geçirmek için zaman ayırması gerektiğini ifade eden tavsiyelere yer verilmiştir. Mascha ve Boucher (2006) OSB'li çocukların kardeşleri ile yaptığı bir araştırmada, çoğu kardeşin çoğunlukla kardeş ilişkileri hakkında olumlu duygular bildirdiğini, kardeşleriyle sık sık eğlendiklerini ve birlikte oyun oynama, dışarıda vakit geçirme ve televizyon izleme gibi birçok etkinlikte bulunduklarını ifade etmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan kardeşler gelecekte OSB'li kardeşinin bakımını üstlenmeyi onları yetiştirmeyi veya onlar için potansiyel bir bakıcı olmayı düşündüklerini ve bunu büyük bir sorun olarak görmediklerini belirtmiştir (Beyer, 2009; Knott, Lewis ve Williams, 1995; Mascha ve Boucher, 2006; Orsmond ve Seltzer, 2007). Caro ve Derevensky'e (1997) göre bazı çocuklar, özellikle yaşları daha büyükse bir öğretmen ve lider rolündedir özellikle tipik gelişen kız kardeşler "annelik" rolünü üstlenmektedir. Bunların dışında kalan diğer kardeşler ise "eşit" olma rolünü üstlenmektedir. Bir çocuğun üstlenebileceği diğer roller arasında yönetici, yardımcı ve oyun arkadaşı olabilme rolleridir.

4.3. OSB'li Çocukların Ailelerine ilişkin Değişkenler

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin (anne ve baba) yaşları ile Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki Pearson korelasyon sonuçları Tablo 4.20'de verilmiştir.

Tablo 4.20.
OSB'li kardeşe sahip bireylerin ***ebeveynlerinin (anne-baba) yaşları ile*** *Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki Pearson korelasyon sonuçları*

		Mutluluk Sıklığı	Mutluluk Yoğunluğu	Üzülme Sıklığı	Üzülme Yoğunluğu
Anne Yaşı (*x̄=42,77;ss=6,686*)	**r**	,046	,051	,044	,009
	p	,525	,489	,546	,902
	n	190	188	189	186
x̄		3,68	3,97	2,55	2,74
ss		,607	,653	,754	1,03
Baba Yaşı (*x̄=46,91;ss=6,878*)	**r**	,047	,027	,043	,034
	p	,519	,711	,562	,641
	n	189	187	188	185

*p< 0.05, ** p< 0.01

Tablo 4.20 incelendiğinde araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin yaşları ile KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanları (r=,046; p>.05), KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanları (r=,051; p>.05), KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanları (r=,044; p>.05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanları (r=,009; p>.05) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin yaşları ile mutluluk ve üzülme sıklıkları/yoğunlukları arasında bir ilişkisi olmadığı söylenebilir. Bu araştırma sonucuna göre ebeveynlerin yaş değişkenine göre anlamlı farklılığın gözlenmemesinin nedeni, yaşı genç ebeveynlerin daha genç ve dinamik olmalarından kaynaklı olarak sorunlarla daha kolay başa çıktıkları, yaşı büyük olan ebeveynlerin ise zaman içinde çocuklarını daha iyi tanıdıkları ve OSB'li çocuğun ihtiyaçlarını nasıl ve nerelerden karşılayacaklarını daha iyi bildiği şeklinde açıklanabilir. Bu sebeple tipik gelişim gösteren kardeşlere OSB'li kardeşleriyle ilgili fazla yük vermemiş olabileceği düşünülmektedir. Ahmetoğlu (2004) yaptığı bir araştırmada, ebeveynlerin yaşının tipik gelişm gösteren kardeşlerin ilişkileri üzerinde etkili olmadığını ifade etmiştir. Aynı şekilde, Moore, Howerd ve McLaughlin (2002), yaptıkları araştırmada anne yaşı

ile ilgili bir fark bulunamadığını belirtmişlerdir. Sarıkaya (2011) yaptığı bir araştırmada, anne yaşlarının özel gereksinimli çocukları üzerinde yetersizlikle başa çıkma düzeylerini incelemiş anne yaşının kaçınma ve sosyal destek alma alt boyutlarında anlamlı herhangi bir farklılığa yol açmadığını tespit etmiştir. Ancak Sarı (2007) da araştırmasında, annelerin yaşlarının çocuk yetiştirme tutumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediğini saptamış, ancak 30 yaş ve altı annelerde aşırı koruyuculuk ve demokratik tutum puanlarının diğerlerine göre yüksek olduğunu ifade edilmiştir. Bununla beraber Ünal (2009) yaptığı bir araştırmada, annenin yaşının arttıkça, demokratik davranma oranının ve özel gereksinimli çocukla iletişim kalitesinin azaldığını ifade etmiştir.

Tablo 4.20 incelendiğinde araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının yaşları ile KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanları (r=,047; p>.05), KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanları (r=,027; p>.05), KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanları (r=,043; p>.05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanları (r=,034; p>.05) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre OSB'li çocukların mutluluk ve üzülme sıklıkları/yoğunlukları babalarının yaşlarına göre herhangi bir ilişkisi olmadığı söylenebilir. Buna göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin mutluluklarının ve üzülmelerinin babalarının yaşlarına göre herhangi bir ilişkisi olmadığı söylenebilir. Ahmetoğlu (2004) yaptığı bir araştırmada, anne ve baba yaşının özel gereksinimli ve sağlıklı kardeşlerin ilişkileri üzerinde etkili olmadığını ifade etmiştir. Özel gereksinimli çocuğu olan anne-babaların yaş farkına bakıldığında babaların annelere kıyasla daha büyük olduğu anlaşılmaktadır. Bu duruma Türkiye'de oldukça fazla rastlanmaktadır (TUİK, 2015). Hultman, Sandin, Levine, Lichtenstein ve Reichenberg (2010) OSB'li çocukların babaları ile yaptıkları bir meta analiz araştırmasında 50 yaşın üzerindeki babaların OSB'li çocuk sahibi olma riskinin 50 yaşın altındaki babalara göre iki buçuk kat daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı şekilde Rieske ve Matson (2019) yaptığı bir araştırmada baba yaşının ileri olduğu erkek çocuklarında OSB düzeyinin OSB'li diğer erkek çocuklarına oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Gray'e (2003) göre babalar hayatlarında çocuklarının özel gereksiniminin dolaylı etkisinden bahsederken anneler manevi olarak daha çok hırpalandıklarını ve yaşam tarzlarıyla ilgili, iş bırakmak gibi, daha

radikal değişimlere gittiklerini belirtmişlerdir. Ancak Sarıkaya (2011) yaptığı bir araştırmada, babalarının yaşlarına göre özel gereksinimle başa çıkma düzeylerini incelemiş baba yaşının başa çıkma stratejisinde anlamlı bir farklılık oluşturduğunu belirlemiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin evlilik durumlarına (birlikte/boşanma durumuna) göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları Tablo 4.21'de sunulmuştur.

Tablo 4.21
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin **evlilik durumuna** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları*

	Birlikte olma/boşanma durumuna	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p	d
Mutluluk Sıklığı	Anne-baba evli birlikte yaşıyor	180	3,69	,597	-,156	187	,876	
	Anne-baba boşanmış	9	3,72	,848				
Mutluluk Yoğunluğu	Anne-baba evli birlikte yaşıyor	178	3,97	,653	-,568	185	,571	
	Anne-baba boşanmış	9	4,10	,701				
Üzülme Sıklığı	Anne-baba evli birlikte yaşıyor	179	2,54	,748	-1,329	186	,186	
	Anne-baba boşanmış	9	2,88	,936				
Üzülme Yoğunluğu	Anne-baba evli birlikte yaşıyor	176	2,72	1,027	-,978	183	,329	
	Anne-baba boşanmış	9	3,07	1,375				

*p<0.05, **p< 0.01

Tablo 4.21'de görüldüğü gibi araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin evlilik durumlarına (birlikte olma/boşanma durumuna) göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($t_{(187)}$=-,156; p>0,05), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($t_{(185)}$=-,568; p>0,05), KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($t_{(186)}$=-1,329; p>0,05), ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($t_{(183)}$=-,978; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Yani OSB'li kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin evlilik durumuna (birlikte olma/boşanma durumuna) göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir değişim olmadığı söylenebilir. Aynı şekilde, Ünal (2009) yaptığı bir araştırmada, ebeveynlerin evlilik durumları ne olursa olsun tipik gelişen çocuğun özel gereksinimli kardeşine yönelik davranışlarına ait boyutlarda anlamlı bir farklılık yaratmadığını saptamıştır. Buna karşın alanyazın incelendiğinde ailelerin evlilik durumuna göre birlikte olma/boşanma durumuna göre anlamlı düzeyde oluşan farklılıklara

rastlanmıştır (Aslanoğlu, 2004; Higgin, Bailey ve Pearce, 2005; Upadhyay ve Havalappanavar, 2007; Overlock, 2017; Rivers ve Stoneman, 2003; Roth, Harkins ve Eng, 2014). Upadhyay ve Havalappanavar (2007) yaptıkları bir araştırmada, eşinden boşanmış ebeveynlerin evli ve beraber yaşayan ebeveynlere kıyasla daha fazla stresli oldukları ve bu durumun tipik gelişim gösteren bireylere olumsuz yönden etkilediği bu da kardeş ilişkilerine yansıdığı belirtilmiştir. Higgin, Bailey ve Pearce (2005) OSB'li çocukların ebeveynleri ile yaptıkları bir araştırmada tipik gelişen çocukların ebeveynleri ile kıyaslandığında evlilik mutluluklarının daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Rivers ve Stoneman (2003) yaptığı bir araştırmada OSB'li çocukların kardeş ilişkilerini incelediği bir araştırmada, ailede sosyal desteğin az olmasının ve evlilikte yaşanan sorunların fazla olmasının kardeş ilişkilerini olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Overlock (2017) yaptığı bir araştırmada, boşanmış veya ayrılmış ailelerde kardeşler arasında anne ve babası beraber yaşayan ailelere göre daha az çatışma olduğunu belirtmiştir. Roth, Harkins ve Eng'e (2014) göre, büyük kardeşler genellikle ebeveynlerin ayrılması veya boşanma sırasında ebeveyn veya bakıcılık rolü üstlenirler. Bu durum evliliklerin dağılmasının bir sonucu olarak değişen aile sistemi içinde kardeş ilişkileri daha olumsuz hale gelebilmektedir.

Araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **annelerinin öğrenim durumuna** göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.22'de sunulmuştur.

Tablo 4.22.
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **annelerinin öğrenim durumuna** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları*

		n	$\bar{x}$	ss
Mutluluk Sıklığı	Okur Yazar Değil	20	3,76	,557
	İlkokul Mezunu	93	3,64	,643
	Ortaokul/Lise Mezunu	65	3,72	,596
	Üniversite Mezunu	13	3,68	,531
	Toplam	191	3,68	,609
Mutluluk Yoğunluğu	Okur Yazar Değil	20	4,14	,513
	İlkokul Mezunu	91	3,85	,732
	Ortaokul/Lise Mezunu	65	4,06	,583
	Üniversite Mezunu	13	4,12	,505
	Toplam	189	3,97	,655
Üzülme Sıklığı	Okur Yazar Değil	19	2,40	,920
	İlköğretim Mezunu	93	2,46	,670
	Ortaokul/Lise Mezunu	65	2,77	,777
	Üniversite Mezunu	13	2,40	,813
	Toplam	190	2,56	,755
Üzülme Yoğunluğu	Okur Yazar Değil	19	2,52	1,279
	İlköğretim Mezunu	91	2,54	,905
	Ortaokul/Lise Mezunu	64	3,03	1,084
	Üniversite Mezunu	13	3,08	1,002
	Toplam	187	2,74	1,039

Tablo 4.22'ye göre araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin öğrenim durumuna göre; KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında Okur Yazar Değil olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,76) olduğu, İlkokul mezunu olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,64), Ortaokul/Lise Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,72) ve Üniversite Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,68) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında Okur Yazar Değil olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=4,14) olduğu, İlkokul Mezunu olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,85), Ortaokul/Lise Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=4,06) ve Üniversite Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=4,12) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut Okur Yazar Değil olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,40) olduğu, İlk Öğretim Mezunu olanların ortalamasının OSB'li kardeşe sahip bireylerin ($\bar{x}$=2,46), Ortaokul/Lise Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=2,77) ve Üniversite Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=2,40) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında Okur Yazar Değil olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,52) olduğu, İlkokul Mezunu olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,54), Ortaokul/Lise Mezunu olanların ortalama puanlarının

($\bar{x}$=3,03) ve Üniversite Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,08) olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin öğrenim durumuna göre; Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4.23'de sunulmuştur.

Tablo 4.23
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **annelerinin öğrenim** durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları*

		Kareler Toplamı	**sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**p**	**η^2**	**Farkın Kaynağı**
Mutluluk Sıklığı	Gruplar arası	,346	3	,115	,308	,820		
	Gruplar içi	70,154	187	,375				
	Toplam	70,500	190					
Mutluluk Yoğunluğu	Gruplar arası	2,636	3	,879	2,079	,104		
	Gruplar içi	78,189	185	,423				
	Toplam	80,826	188					
Üzülme Sıklığı	Gruplar arası	4,513	3	1,504	2,710	**,046***	0,042	3>2
	Gruplar içi	103,242	186	,555				
	Toplam	107,756	189					
Üzülme Yoğunluğu	Gruplar arası	11,697	3	3,899	3,766	**,012***	0,058	3>2
	Gruplar içi	189,457	183	1,035				
	Toplam	201,154	186					

*p< 0.05, ** p< 0.01; **1**=Okur Yazar Değil **2**=İlköğretim Mezunu **3**=Ortaokul/Lise Mezunu **4**= Üniversite Mezunu

Tablo 4.23 incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin öğrenim durumuna göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(3\text{-}187)}$=,308; p>0,05) ve KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(3\text{-}185)}$=2,079; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ancak KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(3\text{-}186)}$=2,710; p<0,05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(3\text{-}183)}$=3,766; p<0,05) istatistiksel olarak küçük etki düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yani OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin öğrenim durumuna göre mutluluk sıklığı ve mutluluk yoğunluğunda herhangi bir değişim olmazken üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda farklılık vardır.

Tablo 4.23'e göre KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin öğrenim durumlarının Üzülme Sıklığı puanlarına bakıldığında Ortaokul/Lise Mezunu olanların ($\bar{x}$=2,77) üzülme sıklığı puanlarının ilköğretim mezunu olanlara ($\bar{x}$=2,46) göre yüksek olduğu bulunmuştur. Bu duruma göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin öğrenim durumlarında lise mezunu olanların üzülme sıklığının ilkokul mezunu olanlara göre daha yüksektir.

Tablo 4.23'e göre KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin öğrenim durumlarının Üzülme Yoğunluğu puanlarına bakıldığında Ortaokul/Lise Mezunu olanların ($\bar{x}$=3,03) üzülme yoğunluğu puanlarının ilköğretim mezunu olanlara ($\bar{x}$=2,54) göre yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durumun nedeni olarak, ebeveynlerin eğitim düzeylerinin yükselmesi ile beraber özel gereksinimle ilgili bilgilerinin de artmış olmasından dolayı ebeveynlerin OSB'li çocukları için endişe ve üzüntü yaşaması, tipik gelişim gösteren kardeşlerin de endişelerini artabileceği, OSB'li kardeşlerinin özel gereksiniminden endişe duyan kardeşlerin ise daha sık üzülebileceği ve daha yoğun üzüntü yaşayabileceği düşünülebilir. Alanyazında, bu görüşü destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Sumbas, 2020; Uygur, 2019; Tabak, 2007). Sumbas (2020) kardeş ilişkilerinin annenin öğrenim durumuna göre kardeş ilişkilerini etkileyip etkilemediğini incelemiş, anneleri lise mezunu ve üzeri olan kardeşlerin anneleri ilkokul mezunu veya hiç öğrenim görmemiş kardeşlerden daha fazla çatışma yaşadığı sonucuna varmıştır. Uygur (2019) OSB'ye sahip kardeşi olanların kardeş ilişkilerinin incelendiği bir araştırmada, lise mezunu ve orta gelirli annelerin sorumluluk duyma puanlarının anlamlı derecede düşük bulunduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Tabak (2007) yaptığı bir araştırmada, annenin eğitim düzeyinin çocuk yetiştirme tutumlarını belirleyen en önemli etken olduğunu belirlemiştir. Annenin eğitim düzeyi arttıkça demokratik tutumunun arttığı; buna karşın koruyucu, otoriter, ev işlerini ve çocuk bakımını reddetme ve eşle çatışma tutumlarının ise azaldığını, bu durumun tipik gelişen çocukuğun kardeşi ile ilişkisine olumlu yönde yansıdığı belirlenmiştir Kaminsky & Dewey (2002) yaptıkları bir araştırmada, annenin eğitim düzeyine göre OSB'li kardeşe

sahip çocuğun davranışsal ve duygusal uyumunda anlamlı bir farklılık bulmuşlardır. Tüm bu çalişmalar karşın alanyazına bakıldığında annelerin eğitim durumuna göre kardeşler arasındaki ilişkilerinin anlamlı farklılık oluşturmadığı çeşitli araştırmalar da mevcuttur (Özer, 2020; Ünal, 2009). Özer (2020), yaptığı bir araştırmada, kardeş ilişkileri ile annelerin eğitimi düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunamadığını, annenin eğitim düzeyinin kardeş ilişkilerine etki eden bir değişken olmadığını ifade etmiştir. Bununla beraber Ünal (2009) yaptığı araştırmada, eğitim düzeyi yükseldikçe annenin çocuk yetiştirme bilincinin arttığını ancak tutumlarının kardeş ilişkilerine bu denli yansımadığı ifade edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının öğrenim durumuna göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.24'de sunulmuştur.

Tablo 4.24
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **babalarının öğrenim durumuna** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları*

		n	$\bar{x}$	**ss**
KİYGÖ **Mutluluk Sıklığı**	Okur Yazar Değil	6	3,48	,461
	İlköğretim Mezunu	79	3,69	,615
	Ortaokul/Lise Mezunu	86	3,71	,615
	Üniversite Mezunu	18	3,58	,649
	Toplam	189	3,68	,612
KİYGÖ **Mutluluk Yoğunluğu**	Okur Yazar Değil	6	4,10	,559
	İlköğretim Mezunu	77	3,94	,740
	Ortaokul/Lise Mezunu	86	4,00	,619
	Üniversite Mezunu	18	3,96	,518
	Toplam	187	3,97	,658
KİYGÖ **Üzülme Sıklığı**	Okur Yazar Değil	6	2,97	,667
	İlköğretim Mezunu	78	2,41	,679
	Ortaokul/Lise Mezunu	86	2,72	,802
	Üniversite Mezunu	18	2,38	,721
	Toplam	188	2,56	,755
KİYGÖ **Üzülme Yoğunluğu**	Okur Yazar Değil	6	3,22	1,357
	İlköğretim Mezunu	76	2,44	,868
	Ortaokul/Lise Mezunu	85	2,97	1,095
	Üniversite Mezunu	18	2,92	1,057
	Toplam	185	2,75	1,039

Tablo 4.24.' e göre araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının öğrenim durumuna göre; KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında

Okur Yazar Değil olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,48) olduğu, İlk Öğretim Mezunu olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,69), Ortaokul/Lise Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,71) ve Üniversite Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,58) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında Okur Yazar Değil olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=4,10) olduğu, İlk Öğretim Mezunu olanların ortalamasının ($\bar{x}$=3,94), Ortaokul/Lise Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=4,00) ve Üniversite Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,96) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut Okur Yazar Değil olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,97) olduğu, İlk Öğretim Mezunu olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,41), Ortaokul/Lise Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=2,72) ve Üniversite Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=2,38) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında Okur Yazar Değil olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,22) olduğu, İlk Öğretim Mezunu olanların ortalamasının ($\bar{x}$=2,44), Ortaokul/Lise Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=2,97) ve Üniversite Mezunu olanların ortalama puanlarının ($\bar{x}$=2,92) olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının öğrenim durumuna göre; Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4.25'de sunulmuştur.

Tablo 4.25
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **babalarının öğrenim durumuna** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları*

		Kareler Toplamı	**sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**p**	**η^2**	**Farkın Kaynağı**
Mutluluk Sıklığı	Gruplar arası	,498	3	,166	,438	,726		
	Gruplar içi	69,984	185	,378				
	Toplam	70,482	188					
Mutluluk Yoğunluğu	Gruplar arası	,282	3	,094	,214	,887		
	Gruplar içi	80,423	183	,439				
	Toplam	80,705	186					
Üzülme Sıklığı	Gruplar arası	5,491	3	1,830	3,323	**,021***	0,051	3>2
	Gruplar içi	101,356	184	,551				
	Toplam	106,847	187					
Üzülme Yoğunluğu	Gruplar arası	13,163	3	4,388	4,280	**,006****	0,066	3>2
	Gruplar içi	185,550	181	1,025				
	Toplam	198,713	184					

*p< 0.05, ** p< 0.01; **1**=Okur Yazar Değil **2**=İlköğretim Mezunu **3**=Ortaokul/Lise Mezunu **4**= Üniversite Mezunu

Tablo 4.25 incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının öğrenim durumuna göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(3\text{-}185)}$=,438; p>0,05) ve KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(3\text{-}183)}$=,214; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ancak KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(3\text{-}184)}$=3,323; p<0,05) küçük düzeyde istatistik olarak anlamlı bir farklılık varken, KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(3\text{-}181)}$=4,280; p<0,01) ise orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yani OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının öğrenim durumuna göre kardeşlerinin mutluluk sıklığı ve mutluluk yoğunluğunda herhangi bir değişim olmazken üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda farklılık olduğu söylenebilir.

Tablo 4.25'e göre KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OS OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının öğrenim durumlarının kardeşlerinin Üzülme Sıklığı puanlarına bakıldığında Ortaokul/Lise Mezunu olanların ($\bar{x}$=2,72) üzülme sıklığı puanlarının ilköğretim mezunu olanlara ($\bar{x}$=2,41) göre yüksek olduğu bulunmuştur. Bu duruma göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin babaları ortaokul/lise

mezunu olanların üzülme sıklığının ilkokul mezunu olanlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4.25'e göre KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının öğrenim durumlarının Üzülme Yoğunluğu puanlarına bakıldığında Ortaokul/Lise Mezunu olanların ($\bar{x}$=2,97) üzülme yoğunluğu puanlarının ilköğretim mezunu olanlara ($\bar{x}$=2,44) göre yüksek olduğu bulunmuştur. Bu duruma göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin babaları ortaokul/lise mezunu olanların üzülme yoğunluğunun ilkokul mezunu olanlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Bu duruma göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının öğrenim durumlarında lise mezunu olanların üzülme yoğunluğunun ilkokul mezunu olanlara göre daha yüksektir. Eğitim seviyesi yükseldikçe üzülme yoğunluğunun arttığı düşünülmektedir. Bunun nedeni günümüzde bilgiye erişimin daha kolay olması bu durumu da babaalrın çocukları ile olan ilişkilerini olumlu yönde katkısının olduğu bu durumun da kardeşler arası ilişkiye yansıdığı düşünülebilir. Alanyazın incelendiğinde kardeş ilişkilerinin babanın öğrenim durumuna göre değişmediğini gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Aldan, 2012; Kaminsky ve Dewey, 2002; Kurşun, 2018; Sezer ve Yıldırım, 2018; Uygur, 2019). Floyd ve Gallagher (1997), yaptıkları bir araştırmada, babanın öğrenim düzeyi yükseldikçe, kaygı düzeyinin azaldığı bu durumun kardeş ilişkilerinine olumlu yönde yansıduğu belirtilmiştir. Kurşun (2018) tarafından yapılan çalışmada, babanın eğitim durumları arasındaki farklılıkların OSB'li kardeşi olan ergenlerin benlik saygıları ile tutumları arasında anlamlı bir farklılık ortaya koymadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kaminsky ve Dewey (2002) yaptıkları bir araştırmada, babanın eğitim seviyesine göre OSB'li kardeşe sahip çocuğun davranışsal ve duygusal uyumunda anlamlı farklılık bulamamışlardır. Sezer ve Yıldırım (2018) çalışmalarında babanın eğitim düzeylerinin kardeş ilişkilerinde anlamlı bir fark yaratmadığını belirtmişlerdir. Bunun sebebinin günümüzde bilgiye erişimin eskiye kıyasla çok daha kolay olmasından kaynaklandığını bu durumun baba ve çocuklar arasındaki ilişkinin kalitesi arttırdığını ve bunun da kardeşler arası ilişkilere yansıdığını ifade etmişlerdir. Aldan (2012), yaptığı bir araştırmada OSB'li kardeşe sahip çocukların duygusal ve davranışsal uyumları, benlik kavramı ve

algılanan sosyal destek düzeyleri yönünden anne ve babalarının eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ifade etmiştir. Uygur (2019) yaptığı bir araştırmada, OSB'li kardeşi olanların kardeş ilişkileri incelemiş babaların eğitim durumlarının kardeş ilişkilerinde anlamlı bir fark yaratmadığını belirtmiştir. Çitil ve Doğan (2019) yaptıkları bir araştırmada, babaların öğrenim durumunun düşük olması sebebi ile özel gereksinimli çocuklarının bakımı konusunda aralarında anlaşmazlıkların ortaya çıktığı eğitim düzeyi düşük eşe sahip olan annelerin eşleri ile daha fazla sorun yaşadığı bu durumun çocukların kardeş ilişkilerini olumsuz yönden etkilediği vurgulanmıştır.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin çalışma/ma durumuna göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları Tablo 4.26'da sunulmuştur.

Tablo 4.26
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **annelerinin çalışma/ma durumuna** göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları*

	Aile durumu	**n**	$\bar{x}$	**ss**	**t**	**sd**	**p**	**d**
Mutluluk Sıklığı	Çalışıyor	20	3,57	,538	-,854	190	,394	
	Çalışmıyor	172	3,70	,615				
Mutluluk Yoğunluğu	Çalışıyor	20	4,01	,585	,268	188	,789	
	Çalışmıyor	170	3,97	,662				
Üzülme Sıklığı	Çalışıyor	20	2,85	,775	1,888	189	,061	
	Çalışmıyor	171	2,52	,746				
Üzülme Yoğunluğu	Çalışıyor	20	3,04	1,008	1,380	186	,169	
	Çalışmıyor	168	2,70	1,039				

*p<0.05, **p< 0.01

Tablo 4.26'da görüldüğü gibi araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **annelerinin çalışma/ma durumuna** göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($t_{(190)}$=-,854; p>0,05), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($t_{(188)}$=,268; p>0,05), KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($t_{(189)}$=1,888; p>0,05), ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($t_{(186)}$=2,380; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulguya göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin çalışma/ma durumuna göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir değişim olmadığı söylenebilir. Bunun yanında araştırma

sonucuna göre tipik gelişen kardeşlerin mutluluk ve üzüntü boyutlarında anlamlı bir farklılık olmamasının gerekçesi olarak; bu grup annelerin çalışmalarına rağmen tipik gelişen bireylerin duygusal olarak ihmal etmemelinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bununla beraber çalışan annelerin eve maddi gelir getirirken çalışmayan annelerin de evde OSB'li çocuğun bakımını üstlendiği için benzer sorumluluklar paylaşmasından kaynaklanıyor olabilir. Bu durumda da anneler OSB'li çocuğun yükünü tipik gelişim gösteren çocuklara eşit düzeyde yansıtmış olabilirler. Alanyazın incelendiğinde bu araştırmanın sonucunu doğrulayan araştırmalar bulunmaktadır (Cuskelly ve Gunn, 2003; Gray ve Holden, 1992; Gary, 1994; Sancar, 2013). Cuskelly ve Gunn (2003) down sendromlu kardeşe sahip tipik gelişen kardeşlerle yapılan bir araştırmada anne baba ve kardeşlerden bilgiler toplanmıştır. Kardeşler arası ilişkiler ve rastlanılan sorunların kardeşin down sendromlu olup olmamasına göre değişkenlik gösterip göstermediği incelenmiş annelerin ev içerisinde çocuklarına daha fazla zaman ayırması babanın çalışma hayatında daha fazla yer alması sebebi ile anneler babalara göre kardeşler arasındaki ilişkiyi daha ayrıntılı ve doğru bir biçimde ifade etmişlerdir. Top ve Üstüner (2009) tarafından OSB'li çocuğu olan ailelerinin yaşadıkları sorunlara ilişkin yaptığı çalışmada, annenin kalışıp çalişma durumu ile özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin mutlulukları arasında herhangi bir ilişki olmadığı vurgulanmıştır. Ancak Sancar'a (2013) göre, anneler zihinsel özel gereksinimli çocuğun bakımını ve ev içerisindeki rollerin nerdeyse tamamını üstlenirken, bunun üzerine eğitim düzeylerinin düşük olması ve eşlerinin ev işlerine yardımcı olmaması sebebiyle iş hayatına da katılamamaktadır. Anneler genel olarak, zor olan çocuk bakımı görevlerinin çoğunu kendileri üstlenirler ve çocukla en fazla temas halinde olan kişidir. Kurşun (2018) yaptığı araştırmada OSB'li çocuğu olan ailelerde çocuğun bakımı ile ilgilenen kişinin büyük oranda anne olduğunu, bu durumunda çalışmayan annelerin kardeş ilişkilerine olumlu yönden yansıdığı ifade edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının çalışma/ma durumuna göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt

boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları Tablo 4.27'de sunulmuştur.

Tablo 4.27
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **babalarının çalışma/ma durumuna** göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları*

	Aile durumu	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p	d
Mutluluk Sıklığı	Çalışıyor	148	3,73	,565	1,052	34,906	,214	
	Çalışmıyor	29	3,58	,728				
Mutluluk Yoğunluğu	Çalışıyor	147	4,03	,585	,915	31,266	,367	
	Çalışmıyor	28	3,87	,922				
Üzülme Sıklığı	Çalışıyor	147	2,55	,751	,890	174	,375	
	Çalışmıyor	29	2,42	,666				
Üzülme Yoğunluğu	Çalışıyor	145	2,75	1,021	,572	171	,568	
	Çalışmıyor	28	2,63	1,172				

*p<0.05, **p< 0.01

Tablo 4.27'de görüldüğü gibi araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının çalışma/ma durumuna göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($t_{(34,906)}$=1,052; p>0,05), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($t_{(31,266)}$=,915; p>0,05), KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($t_{(174)}$=,375; p>0,05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($t_{(171)}$=,568; p>0,05). Bu bulguya göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının çalışma/ma durumuna göre mutluluk ve üzülmelerinde herhangi bir değişim olmadığı söylenebilir. Bu araştırma sonucuna göre babaların mutluluk ve üzüntü boyutlarında anlamlı bir farklılık gözlenmemesinin gerekçesi; çalışan babaların eve maddi gelir getirirken çalışmayan babaların ise OSB'li çocuğun bakımını üstlendiği için araştırma sonucunda anlamlı bir farklılık gözlenmemiş olabilir. Alanyazın incelendiğinde bu araştırmanın sonucunu doğrulayan araştırmalar bulunmaktadır (Bloch, Weinstein ve Seitz, 2005; Hasting ve Brown, 2002; Hecimovic ve Gregory, 2005). Babalar annelere oranla iş yaşamına daha fazla katılmaktadır. Buna karşın günümüzde annenin ev dışında çalışması maddi sebeplerden ötürü giderek artmaktadır. Bunun sonucunda da babalar da ebeveynlik konusunda giderek daha aktif bir rol üstlenmekte ve annenin iş yaşamına katılması ile ailelerde cinsiyetle ilgili daha az rol ayrımı oluşmaktadır. Bu değişiklikler OSB'li bireylerin ailelerine özgü değildir; daha ziyade tüm ailelerde meydana gelmektedir. Bu nedenle çalişma durumu cinsiyete bakmaksızın ailenin duygularını etkilemekte, durum da kardeş ilişkilerine doğrudan yansımaktadır (Hecimovic ve Gregory, 2005). Hasting ve Brown'a (2002) göre özel gereksinimli çocukların

anneleri, eşlerinden, özel gereksinimli olmayan çocukların annelerine göre daha az eğlence desteği almış, ancak bakım yükü ve mutluluk düzeylerinin karşılıklı olduğu vurgulanmış ve durumun normal gelişm gösteren kardeşlere olumlu yansıdığı vurgulanmıştır. Ancak Bloch, Weinstein ve Seitz'e (2005) göre bazı ailelerde babalar, yaşamış oldukları acı ve hayal kırıklıklarına ebeveyn rolünden vazgeçerek tüm enerjilerini işe ve maddi sorumluluklarını yerine getirme yükümlülüklerine odaklanmaları çalişma durumlarının olumsuz bir biçimde kardeş ilişkilerine yansıdığını vurgulamıştır.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin OSB'li çocuklarıyla gün içerisinde geçirdiği zamana göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.28'de sunulmuştur.

Tablo 4.28
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **annelerinin OSB'li çocuklarıyla gün içerisinde geçirdiği zamana** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları*

		n	$\bar{x}$	**ss**
Mutluluk Sıklığı	Bir Saatten Az	4	3,17	,401
	Bir Saat	2	3,82	,083
	İki Saat	7	3,65	,371
	Üç Saat	13	3,85	,399
	Dört Saat ve Üzeri	166	3,68	,631
	Toplam	192	3,68	,607
Mutluluk Yoğunluğu	Bir Saatten Az	4	2,73	1,247
	Bir Saat	2	4,10	,070
	İki Saat	7	4,29	,761
	Üç Saat	13	4,35	,426
	Dört Saat ve Üzeri	164	3,96	,615
	Toplam	190	3,97	,653
Üzülme Sıklığı	Bir Saatten Az	4	2,16	,824
	Bir Saat	2	1,78	,200
	İki Saat	7	2,77	1,021
	Üç Saat	13	3,15	,847
	Dört Saat ve Üzeri	165	2,52	,716
	Toplam	191	2,55	,754
Üzülme Yoğunluğu	Bir Saatten Az	4	2,02	,944
	Bir Saat	2	1,53	,450
	İki Saat	7	3,36	1,388
	Üç Saat	13	3,41	1,273
	Dört Saat ve Üzeri	162	2,69	,977
	Toplam	188	2,74	1,038

Tablo 4.28'e göre araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin OSB'li çocuklarıyla gün içerisinde geçirdiği zamana göre; KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında bir saatten az zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,17) olduğu, bir saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,82) olduğu iki saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,65) olduğu, üç saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,85) olduğu ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,68) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında bir saatten az zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,73) olduğu, bir saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=4,10) olduğu iki saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=4,29) olduğu, üç saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=4,35) olduğu ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,96) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında bir saatten az zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,16) olduğu, bir saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=1,78) olduğu iki saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,77) olduğu, üç saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,15) olduğu ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,52) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında bir saatten az zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,02) olduğu, bir saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=1,53) olduğu iki saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,36) olduğu, üç saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,41) olduğu ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,69) olduğu gözlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre; Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4.29'de sunulmuştur.

Tablo 4.29
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **annelerinin OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana** göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları*

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Farkın Kaynağı
Mutluluk Sıklığı	Gruplar arası	1,486	4	,372	1,007	,405		-
	Gruplar içi	69,018	187	,369				
	Toplam	70,504	191					
Mutluluk Yoğunluğu	Gruplar arası	8,818	4	2,205	5,664	**,000****	0,109	3>2, 4>2, 5>2, 6>2 5>6
	Gruplar içi	72,009	185	,389				
	Toplam	80,827	189					
Üzülme Sıklığı	Gruplar arası	6,973	4	1,743	3,204	**,014***	0,064	5>2, 5>3, 5>6
	Gruplar içi	101,182	186	,544				
	Toplam	108,154	190					
Üzülme Yoğunluğu	Gruplar arası	14,057	4	3,514	3,427	**,010***	0,07	5>2, 5>3, 5>6, 4>2, 4>3
	Gruplar içi	187,654	183	1,025				
	Toplam	201,710	187					

*p< 0.05, ** p< 0.01; **1**=Hiç, **2**=Bir Saatten Az, **3**=Bir Saat, **4**=İki Saat, **5**=Üç Saat, **6**=Dört Saat ve Üzeri

Tablo 4.29 incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(4-185)}$=5,664; p<0,01) KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(4-186)}$=3,204; p<0,05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(4-183)}$=3,427; p>0,05) istatistiksel olarak orta düzeyde anlamlı bir farklılık olduğu, ancak KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(4-187)}$=,405; p>0,05) anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bu duruma göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda farklılık vardır.

Tablo 4.29'a göre KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre Mutluluk yoğunluğu puanlarına bakıldığında, bir saatten az zaman geçirenlerin Mutluluk yoğunluğu puan ortalamalarının ($\bar{x}$=2,73), Bir saat zaman geçirenlere ($\bar{x}$=4,10), İki Saat zaman geçirenlere ($\bar{x}$=4,29), Üç Saat zaman geçirenlere ($\bar{x}$=4,35) ve Dört Saat ve Üzeri zaman geçirenlere ($\bar{x}$=3,96) göre daha düşük olduğu, Üç Saat zaman geçirenlerin ($\bar{x}$=4,35) ise Dört Saat ve Üzeri zaman geçirenlere ($\bar{x}$=3,96) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre OSB'li kardeşe sahip

bireylerin annelerinin OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamanının bir saatten az olması mutluluk yoğunluğu açısından bir saat zaman geçirenlere, İki Saat zaman geçirenlere, üç saat zaman geçirenlere ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlere göre daha düşük olduğu, üç Saat zaman geçirenlerin ise dört saat ve üzeri zaman geçirenlere göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4.29'a göre KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre üzülme sıklığı puanlarına bakıldığında, günde üç saat zaman geçirenlerin Üzülme sıklığı puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,15), günde bir saatten az zaman geçirenlerin ($\bar{x}$=2,16), günde bir saat zaman geçirenlerin ($\bar{x}$=1,78) puan ortalamalarından ve günde dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ($\bar{x}$=2,52) puan ortalamalarından göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Yani OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin OSB'li çocukla gün içinde ortalama üç saat geçirenlerin bir saatten az, bir saat, dört saat ve üzeri zaman geçirenlere göre üzülme sıklıklarının daha fazla olduğu bulunmuştur.

Tablo 4.29'a göre KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre üzülme yoğunluğu puanlarına bakıldığında, günde üç saat zaman geçirenlerin Üzülme yoğunluğu puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,41), günde bir saatten az zaman geçirenlerin ($\bar{x}$=2,02), günde bir saat zaman geçirenlerin ($\bar{x}$=1,53) puan ortalamalarından ve günde dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ($\bar{x}$=2,69) puan ortalamalarından göre daha yüksek olduğu, ayrıca günde iki saat zaman geçirenlerin ($\bar{x}$=3,36), günde bir saatten az ($\bar{x}$=2,02) ve bir saat geçirenlere ($\bar{x}$=1,53) göre üzülme yoğunluğunun daha fazla olduğu tespit edilmiştir. OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerin OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre üzülme yoğunluğu değişebilmektedir. Günde iki veya üç saat OSB'li çocukla zaman geçirenlerin daha az zaman geçirenlere göre daha fazla üzülme yoğunluğuna sahip olduğu söylenebilir.

Bu araştırma sonucuna göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerin OSB'li çocuklarıyla geçirdikleri zaman artıkça tipik gelişen kardeşlerin mutlulukları artmakta üzüntüleri ise azalmaktadır. Bu araştırma sonucuna göre annelerin OSB'li çocuklarıyla

geçirdikleri zaman artıkça mutlulukları artmakta üzüntülerinin azalmasının nedeni; anneler çocuklarıyla zaman geçirdiğinde onları daha iyi tanımakta ve daha iyi iletişim kurmaktadırlar. Bu durum da kardeşlerin mutluluklarını arttırmakta ve üzüntülerini azaltmaktadır. Yani anneler daha fazla vakit geçirdiğinde kendilerini vicdani olarak daha rahat hissettiği söylenebilir. Annelerin çocuklarla daha fazla vakit geçirmeleri kardeş ilişkilerinde tipik gelişen bireylerin de mutluluklarına olumlu yönden katkı sağladığı düşünülebilir. Reissland, Shephard ve Herrera (2003) yaptıkları bir araştırmada, yaşam doyumu yüksek olarak bildirilen annelerin, özel gereksinimli çocukları ile daha fazla zaman geçirdiği ve daha yakın ilişkiler içinde olduğu kardeşlerin de olumlu yönde etkilediği vurgulanmıştır. Alan yazında farklı araştırma bulguları da bulunmaktadır. Aykara (2015), annelerin genellikle zihinsel yetersizliği olan çocuklarına daha fazla zaman ayırdıkları için tipik gelişen çocuklarına yeterli zamanı ayıramamakta olduklarını bu sebeple annelerin suçluluk duygusu hissedebildiğini ifade etmiştir. Alanyazın göre annelerin özel gereksinimli çocukları ile daha fazla vakit geçirdiğini veya onlarla gün içerisinde daha fazla ilgilenmek durumunda kaldığını gösteren araştırmalar mevcuttur (Gazeloğlu, 2000; Marshall ve Long 2010; Orsmond ve Kuo, 2011; Nealy, O'Hare, Powers ve Swick, 2012; Reissland, Shephard ve Herrera 2003;). Marshall ve Long (2010) yaptıkları bir araştırmada, OSB'li çocukların annelerinin günlük yaşamda önemli bir baş etme stratejisi olarak kendi istekleri ve ihtiyaçları ile OSB'li çocuklarının ihtiyaç ve istekleri arasında esnek olma ihtiyacına sahip olmak istediklerini belirtmiştir. Gazeloğlu (2000), çocuk eğitiminde ailede en ön önemli kişinin anne olduğunu, annenin çocukla geçirdiği sürenin babanınkinden fazla olduğunu, çocuğun eğitimi ve bakımı konularında temel ilginin annede olduğunu ve sağlıklı bir anne-çocuk ilişkisinin çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Orsmond ve Kuo (2011) ise, ergenlik çağına gelmiş OSB'li bireylerin zamanlarının çoğunu anneleri ile veya da ekran karşısında tek başına geçirmekte olduğunu ifade etmiştir. Bazı anneler, OSB'li ve tipik gelişen çocukları olduğunda eşit zaman ve ilgi sağlamanın zor olduğunu söylemektedir (Nealy, O'Hare, Powers ve Swick, 2012). Bununla birlikte, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerde kardeş ilişkileri üzerine yapılan araştırmalar, annenin ozel gereksinimli bireyle geçirdiği vakit arttıkça tipik gelişen kardeşlerine olumlu yansıdığı ve bakım yükünün daha az olduğu tespit edilmiş, bu durum annelerin görüşüne göre "meşru" ve "adil"

durum olarak belirtilmiştir (Baumann, Dyches ve Braddick, 2005; McHale ve Pawletko 1992).

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.30'da sunulmuştur.

Tablo 4.30
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **babalarının OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana** göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları*

		n	$\bar{x}$	ss
Mutluluk Sıklığı	Hiç	13	3,69	,642
	Bir Saatten Az	14	3,73	,738
	Bir Saat	22	3,56	,717
	İki Saat	37	3,65	,666
	Üç Saat	57	3,74	,548
	Dört Saat ve Üzeri	49	3,69	,544
	Toplam	192	3,68	,607
Mutluluk Yoğunluğu	Hiç	13	3,95	,626
	Bir Saatten Az	14	4,05	,678
	Bir Saat	22	3,92	,846
	İki Saat	37	3,96	,682
	Üç Saat	57	4,07	,549
	Dört Saat ve Üzeri	47	3,88	,665
	Toplam	190	3,97	,653
Üzülme Sıklığı	Hiç	13	2,44	,610
	Bir Saatten Az	14	2,32	,708
	Bir Saat	22	2,75	,957
	İki Saat	37	2,61	,829
	Üç Saat	56	2,52	,683
	Dört Saat ve Üzeri	49	2,55	,728
	Toplam	191	2,55	,754
Üzülme Yoğunluğu	Hiç	13	2,45	,996
	Bir Saatten Az	13	2,34	1,016
	Bir Saat	22	3,04	1,366
	İki Saat	36	3,04	1,151
	Üç Saat	56	2,68	,919
	Dört Saat ve Üzeri	48	2,63	,875
	Toplam	188	2,74	1,038

Tablo 4.30'a göre araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre; KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında hiç zaman geçirmeyenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,69) olduğu, bir saatten az zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,73) olduğu, bir saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,56) olduğu iki saat zaman geçirenlerin

ortalamasının ($\bar{x}$=3,65) olduğu, üç saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,74) olduğu ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,69) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında hiç zaman geçirmeyenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,95) olduğu, bir saatten az zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=4,05) olduğu, bir saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,92) olduğu iki saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,96) olduğu, üç saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=4,07) olduğu ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,88) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında hiç zaman geçirmeyenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,44) olduğu, bir saatten az zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,32) olduğu, bir saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,75) olduğu iki saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,61) olduğu, üç saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,52) olduğu ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,55) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında hiç zaman geçirmeyenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,45) olduğu, bir saatten az zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,34) olduğu, bir saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,04) olduğu iki saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=3,04) olduğu, üç saat zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,68) olduğu ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin ortalamasının ($\bar{x}$=2,63) olduğu gözlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre; Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4.31'de sunulmuştur.

Tablo 4.31
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **babalarının OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana** göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları*

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Farkın Kaynağı
Mutluluk Sıklığı	Gruplar arası	,569	5	,114	,302	,911		
	Gruplar içi	69,936	186	,376				
	Toplam	70,504	191					
Mutluluk Yoğunluğu	Gruplar arası	1,054	5	,211	,486	,786		
	Gruplar içi	79,773	184	,434				
	Toplam	80,827	189					
Üzülme Sıklığı	Gruplar arası	1,994	5	,399	,695	,628		
	Gruplar içi	106,160	185	,574				
	Toplam	108,154	190					
Üzülme Yoğunluğu	Gruplar arası	9,211	5	1,842	1,742	,127		
	Gruplar içi	192,499	182	1,058				
	Toplam	201,710	187					

*p< 0.05, ** p< 0.01; **1**=Hiç, **2**=Bir Saatten Az, **3**=Bir Saat, **4**=İki Saat, **5**=Üç Saat, **6**=Dört Saat ve Üzeri

Tablo 4.31 incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(5-186)}$=,302; p>0,05), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(5-184)}$=,486; p>0,05) KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(5-185)}$=,695; p>0,05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(5-182)}$=1,742; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bu duruma göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda farklılık bulunmamıştır. Bu durumun sebebinin günümüzde annelerin iş hayatına katılmasıyla babanın da OSB'li kardeşin bakım yükünü ortaklaşa üstlenmesi olabileceği düşünülmektedir. Böylece annenin ve babanın OSB'li çocukları ile gün içerisinde zamanlarını eşit şekilde paylaşması normal gelişm gösteren biereylerin kardeş ilişkilerinde önemli bir etkiye sahip olmaması şeklinde açıklanabilir. Buna karşın Aykara (2015) zihinsel yetersizliğe sahip kardeşe sahip bireylerle yaptığı bir araştırmada, tipik gelişen kardeşler, babalarının bazı zamanlar kardeşlerinin bakımıyla ilgilenmediklerini, babalarının kardeşlerinin bakımı ile ilgilenmek isteseler bile bunu başaramayacaklarını ifade etmişlerdir. Bagner (2013) babaların çocukları ile aktif olarak meşgul olduklarında aile bütünlüğünün, istikrarının ve refahının iyileştiğini ifade etmiştir. Birçok baba, çocukları için birincil bakıcı rolünü üstlenmektedir. Tek ebeveynle yaşayan çocuklar tarihin herhangi bir döneminde olduğundan daha da yaygındır. ABD'de yaşayan çocukların yaklaşık %24'ü sadece

babaları ile beraber yaşamaktadır ve önceki on yıla göre %60 artış göstermektedir (Flippin ve Crais, 2011; Livingston, 2013). Bir babayla tek ebeveynli evlerde yaşayan veya birincil bakıcısı babaları olan OSB'li çocukların sayısı için nüfus sayımı belli olmamasına rağmen OSB'li bazı çocukların tek ebeveynli evlerde bir babayla birlikte büyüdüğü ve birincil bakıcısı olarak babalarının olduğu tahmin edilmektedir. Babaların OSB ile ilgili deneyimleri, ihtiyaçları, çocuklarının ve ailelerinin refahını iyileştirmek için rollerine aktif olarak katılmalarına yardımcı olacak yöntemleri anlamaları önemli sayılmaktadır (Frye, 2016).

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin ailelerinin aylık geliri ile Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki Pearson korelasyon sonuçları Tablo 4.32'e verilmiştir.

Tablo 4.32.
*OSB'li kardeşe sahip bireylerin **ailelerinin aylık geliri** ile Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki Pearson korelasyon sonuçları*

		Mutluluk Sıklığı	**Mutluluk Yoğunluğu**	**Üzülme Sıklığı**	**Üzülme Yoğunluğu**
Ailenin Aylık Geliri	r	-,061	-,040	-,081	**-,168***
(*x̄=02538,92;ss=1738,425*)	p	,420	,601	,288	,028
	n	175	173	174	171
x̄		3,68	3,97	2,55	2,74
ss		,607	,653	,754	1,038

*p< 0.05, ** p< 0.01

Tablo 4.32. incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanları (r=,061; p>.05) ve KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanları (r=-,040; p>.05) ve KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanları (r=-,081; p>.05) ile ailelerinin aylık geliri arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığı, ancak KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanları (r=-,168; p<.01, R^2=0,028) ile ailelerinin aylık geliri arasında anlamlı düzeyde düşük bir seviyede negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu ve üzülme sıklığı ile ailenin aylık geliri arasında herhangi bir ilişkisi olmadığı, fakat çok düşük bir oranda ailenin aylık geliri arttıkça üzülme yoğunluklarının azaldığı söylenebilir. Bu araştırma sonucuna göre ailenin aylık geliri arttıkça OSB'li kardeşe sahip bireylerin üzülme yoğunluklarının azalmasının gerekçesi ise eğitim düzeyinin artması ailenin hem gelir

düzeyini olumlu etkilemekte hem de OSB'li çocuk için eğitim fırsatlarını araştırmalarına fırsat sağlamaktadır. Bu durum ailenin mutluluğunu olumlu etkilemektedir. Buna karşın yüksek aylık gelir üzülme yoğunluklarının azalmasına neden olabilmektedir. Ebeveynlerin aylık gelirin ailelere yarattığı bu fırsatları ailelerde tipik gelişim gösteren kardeşlere yansıtmış olabileceği düşünülmektedir. Gelir durumunun, özel gereksinimli kardeşi olan tipik gelişen kardeşler ve aileler üzerine etkisini inceleyen birçok araştırma mevcuttur (Bozbey Akalın, 2005; Davis, 2010; Dyson, 1999; Ertürk, 2009; Floyd ve Sitzyk, 1992; Girli, 1995; Korkmaz, 2008; Köse, 2003). Yani ailenin gelir durumu arttıkça, sosyal desteğin de arttığı buna bağlı olarak aile içi ve kardeşler arası ilişkilerin, daha iyi olduğu ortaya çıkmıştır (Giallo ve Gavidia-Payne, 2006;). Köse'ye (2003) göre, gelir durumunun üst sosyo- ekonomik düzeyde olduğu ailelerde, tipik gelişen kardeş daha az sorumluluk üstlenmekte, dışarıdaki aktivitelere daha fazla katılım göstermekte ve arkadaşlarıyla daha fazla zaman geçirmektedir. Ailenin gelirinin düşük olması halinde ise ailede yaşanılan problemlerde de artış oluşabilmektedir (Ertürk, 2009). Gelir durumu ile çocuğun davranışları arasındaki farklılık, alanyazın çalışmalarını desteklemektedir. Gelir durumu düşük olan ailelerde yaşayan çocuklar daha fazla stres yaşayabilmektedir (Bozbey Akalın, 2005). Davis (2010) yaptığı bir araştırmada, gelir düzeyi ile OSB'li kardeşe sahip çocuğun davranışsal ve duygusal uyumu arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Korkmaz (2008) yaptığı bir araştırmada, ailenin gelir durumu iyiyse, kardeşler arasındaki ilişkinin daha olumlu olduğu görülmüş ancak aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Buna karşın, Sınanmış (2018) yaptığı bir araştırmada 200 OSB'li ergen ve kardeşlerinin ilişkisini incelemiş, ailenin aylık gelirinin kardeş ilişkilerini etkileyen bir değişken olmadığını ifade etmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin ailelerinde başka özel gereksinimli bireyin olma/masına göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları Tablo 4.33.'te sunulmuştur.

Tablo 4.33.
OSB'li kardeşe sahip bireylerin ailelerinde başka özel gereksinimli bireyin olma/masına göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları

		n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p	d
Mutluluk Sıklığı	Evet	15	3,64	,462	,159	187	,739	
	Hayır	174	3,70	,619				
Mutluluk Yoğunluğu	Evet	15	3,86	,650	-,777	185	,438	
	Hayır	172	4,00	,652				
Üzülme Sıklığı	Evet	15	2,56	,730	,059	186	,952	
	Hayır	173	2,55	,764				
Üzülme Yoğunluğu	Evet	15	2,75	,992	,020	183	,984	
	Hayır	170	2,74	1,046				

*p<0.05, **p< 0.01

Tablo 4.33.'te görüldüğü gibi araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin ailelerinde başka özel gereksinimli bireyin olma/masına göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($t_{(187)}$=,159; p>0,05), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($t_{(185)}$=-,777; p>0,05), KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($t_{(186)}$=,059; p>0,05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($t_{(183)}$=,020; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin ailelerinde başka özel gereksinimli bireyin olma/masına göre mutlu olma veya üzgün olmalarında herhangi bir değişim olmadığı söylenebilir. Albaş'a (1999) göre özel gereksinimli çocuk doğduktan sonra ailelerin yarısı yeni bir çocuk denemekten çekinmemiştir. Çitil ve Doğan (2019) yaptıkları araştırmada katılımcıların büyük çoğunluğunun yalnızca bir özel gereksinimli çocuğa sahip oldukları sonucunu ortaya koymuştur. Ailelerin çocuklarının özel gereksinimli olduğunu fark ettikten sonra başka bir çocuk yapmaktan kaçındıkları görüşünü tespit etmişlerdir. Tomeny, Barry ve Bader (2012) yaptıkları bir araştırmada birden fazla OSB'li çocuğa sahip ailelerde kardeş ilişkileri incelendiğinde tipik gelişen kardeşlerin OSB'li kardeşlerine karşı yüksek düzeyde davranış problemleri ve dışsallaştırma davranışı sergiledikleri gözlemlenmiştir. Pak (2020) ailede başka bir özel gereksinimli çocuğun varlığının anne çocuk ilişkisine etkilerini incelediği bir araştırmasında ailede başka bir özel gereksinimli çocuğun varlığının anne çocuk ilişkisini anlamlı düzeyde etkilemediği sonucuna varmıştır. Korkmaz (2008), yaptığı bir araştırmada kardeşin özel gereksinimine ilişkin başka ek bir kısıtlılık olduğunda kardeşler arası ilişkinin olumsuz olarak etkilendiğini tespit etmiştir.

4.4. OSB'li Çocuğa ilişkin Değişkenler

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocukların cinsiyetine göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları Tablo 4.34.'te sunulmuştur.

Tablo 4.34.
OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocukların cinsiyetine göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma, ortalama ve t-testi sonuçları

		n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p	d
Mutluluk Sıklığı	Kız	57	3,71	,615	,493	189	,622	
	Erkek	134	3,67	,607				
Mutluluk Yoğunluğu	Kız	56	4,00	,619	,331	187	,741	
	Erkek	133	3,96	,671				
Üzülme Sıklığı	Kız	57	2,73	,845	1,955	90,882	,054	
	Erkek	133	2,48	,704				
Üzülme Yoğunluğu	Kız	56	2,87	1,111	1,104	185	,271	
	Erkek	131	2,68	1,009				

*p<0.05, **p< 0.01

Tablo 4.34.'te görüldüğü gibi araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocukların cinsiyetine göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($t_{(189)}$=,493; p>0,05), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($t_{(187)}$=,331; p>0,05), KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($t_{(90,882)}$=1,955; p>0,05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($t_{(185)}$=1,104; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Yani OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li kardeşinin cinsiyetine göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir değişim olmadığı söylenebilir. Bu durumun nedeni, günümüzde OSB'li kardeşlerin cinsiyetine bakılmaksızın, ailelerin çocuğun bakımı konusunda tipik gelişim gösteren kardeşlere bakım yükünü eşit oranda yüklemiş olmasından veya daha az sorumluluk vermelerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Alanyazın incelediğinde benzer bulguların olduğu tespit edilmiştir (Ahmetoğlu ve Aral, 2004; Korkmaz, 2008; Dere, 2009). Ahmetoğlu ve Aral (2004) yaptığı bir araştırmada, özel gereksinimli kardeşin cinsiyetinin, özel gereksinimli ve tipik gelişen kardeşleri arasındaki ilişkileri üzerinde etkili olmadığını belirlemiştir. Aynı şekilde Korkmaz (2008) yaptığı bir araştırma da özel gereksinimli çocuğun cinsiyetine göre tipik gelişen bireyin kardeş ilişkilerinde

anlamlı bir farklılık bulunmadığı saptanmıştır Dere (2009) yaptığı bir araştırmada, OSB'li kardeşi olan çocukların kardeşlerine yönelik tutumunun, tipik gelişen kardeşlerin cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemiş; OSB'li kardeşi olan tipik gelişen çocukların kardeşlerine tutumu ile cinsiyeti arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını ifade etmiştir. Buna karşın literatürde aksi sonuçlara bulan çalişmalarda yer almaktadır. Örneğin Hallahan ve Kauffman' a (1998) göre, kardeşler aynı cinsiyette olsalar bile, özel gereksinimli kardeşten büyük olan kız çocuklarının kardeşle ilgilenmek ve bakımlarını üstlenmek zorunda olmaları sebebiyle, büyük olan erkek çocuklara kıyasla özel gereksinimli kardeşlerine karşı daha olumsuz tutumlar sergilemektedirler. Hastings (2003) tarafından yapılan çalışmada, OSB'li çocuğun erkek olması durumunda, tipik gelişen kardeşlerin daha fazla duygusal ve davranışsal sorunlar yaşadığı ifade edilmektedir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocukların yaşları ve özel eğitime başlama yaşları ile Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki Pearson korelasyon sonuçları Tablo 4.35.'de verilmiştir.

Tablo 4.35.
OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocukların yaşları ve özel eğitime başlama yaşları ile Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki Pearson korelasyon sonuçları

		Mutluluk Sıklığı	Mutluluk Yoğunluğu	Üzülme Sıklığı	Üzülme Yoğunluğu
OSB'li çocuğun Yaşı	r	-,068	-,026	,000	,061
($\bar{x}$=15,25; ss=6,353)	p	,350	,722	,997	,407
	n	189	187	188	185
	$\bar{x}$	3,68	3,97	2,55	2,74
	ss	,607	,653	,754	1,038
OSB'li çocuğun Özel Eğitime Başlama Yaşı	r	,045	-,045	**-,298****	**-,292****
	p	,537	,543	,000	,000
(*$\bar{x}$=3,81; ss=1,56*)	n	188	186	187	184
	$\bar{x}$	3,68	3,97	2,55	2,74
	ss	,607	,653	,754	1,038

*p< 0.05, ** p< 0.01

Tablo 4.35. incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanları (r=-,068; p>.05), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanları (r=-,026; p>.05) KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanları (r=,000; p>.05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanları

(r=,061; p>.05) ile OSB'li kardeşlerinin yaşları arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin mutluluk sıklığı ve mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğu ile OSB'li kardeşin yaşı arasında herhangi bir ilişki olmadığı bulunmuştur.

Tablo 4.35. incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li çocukların özel eğitime başlama yaşları ile OSB'li kardeşe sahip bireylerin KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanları (r=,045; p>.05) ve KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanları (r=-,045; p>.05) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığı, ancak KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanları (r=-,298; p<.01, R^2=0,088) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanları (r=-,292; p<.01, R^2=0,085) ile OSB'li çocuğun özel eğitime başlama yaşları arasında anlamlı düzeyde düşük bir seviyede negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu duruma göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin mutluluk sıklığı ve mutluluk yoğunluğu ile OSB'li çocuğun özel eğitime başlama yaşları arasında herhangi bir ilişkisi olmadığı, fakat üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda düşük oranda anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Yani OSB'li çocuğun erken özel eğitime başlamasının tipik gelişen kardeşlerin üzülme sıklık ve yoğunluklarına etkisi olduğu söylenebilir. Bu araştırma sonucuna göre OSB'li çocuğun özel eğitime başlama yaşları ile tipik gelişen kardeşlerinin üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda düşük oranda anlamlı bir ilişki olmasının nedeni; çocuğun özel eğitime erken başlamasıyla yeni davranışlar öğrenmesi ve davranış problemlerinin daha hafif seyretmesine etti ettiği düşünülebilir. Bu durum tipik gelişen kardeş ile OSB'li çocuk arasında olumlu bir etkileşim oluşturmasına etki etmiş olabilir.

Ulusal Araştırma Konseyi (National Research Center, 2020), bir çocuğun OSB olduğundan şüphelenildiği anda eğitim hizmetlerinin başlamasını önermektedir. OSB'li çocuklar için erken müdahale programlarının çok önemli ve etkili olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre OSB'li bir çocuk için erken müdahalenin önemi göz önüne alındığında, OSB'li çocuklar için etkili eğitim müdahalelerinin hem OSB olan çocuk hem de ebeveyn ve diğer kardeşleri için oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır (Tsao, Davenport ve Schmiege, 2011). Ayrıca Tsao ve McCabe (2010) tarafından yapılan diğere bir araştırmada ebeveynlere veya erken müdahale uzmanlarına, OSB'li çocuk ile tipik gelişen bir kardeş arasındaki uygun

etkileşimleri desteklemeye odaklanan bir kardeş oyun müdahalesi geliştirmeleri için bir protokol sağlamıştır. Bu müdahalenin daha sonraki yıllarda kardeş ilişkilerine olumlu yönde katkısının olduğu tespit edilmiştir. Mascha ve Boucher (2006) oyun müdahale programlarının tipik gelişen kardeşlere erkek veya kız kardeşlerinin yeteneklerini ve sosyal becerilerini en iyi şekilde nasıl geliştireceklerini göstermekte kardeşlerin öz saygılarını potansiyel olarak artırabileceğini ve daha güçlü olmalarına yardımcı olabileceğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Benson ve Karlof (2008) tarafından yapılan araştırmada OSB tanısı daha geç bir zamanda konulan çocuklarda kardeş uyumunun ve kardeş ilişkilerinin daha düşük düzeyde olduğu vurgulanmıştır.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulduğuna göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.36.'da sunulmuştur.

Tablo 4.36.
OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulduğuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları

		n	$\bar{x}$	ss
Mutluluk Sıklığı	Doğar doğmaz	24	3,76	,682
	0-6 Ay	30	3,57	,538
	7-12 Ay	12	3,48	,679
	13-18 Ay	13	3,53	,664
	19 Ay ve Üzeri	109	3,73	,598
	Toplam	188	3,68	,610
Mutluluk Yoğunluğu	Doğar doğmaz	24	4,25	,609
	0-6 Ay	28	3,78	,861
	7-12 Ay	12	3,88	,726
	13-18 Ay	13	3,89	,705
	19 Ay ve Üzeri	109	3,97	,583
	Toplam	186	3,97	,658
Üzülme Sıklığı	Doğar doğmaz	24	3,13	,691
	0-6 Ay	29	2,56	,783
	7-12 Ay	12	2,88	,717
	13-18 Ay	13	2,49	,737
	19 Ay ve Üzeri	109	2,38	,685
	Toplam	187	2,55	,745
Üzülme Yoğunluğu	Doğar doğmaz	24	3,60	1,189
	0-6 Ay	28	2,70	1,062
	7-12 Ay	12	3,13	,909
	13-18 Ay	12	2,39	,824
	19 Ay ve Üzeri	108	2,54	,922
	Toplam	184	2,73	1,035

Tablo 4.36.'ya göre araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulduğuna göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında Doğar doğmaz olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,76) olduğu, 0-6 Ay olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,57), 7-12 Ay olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,48), 13-18 Ay olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,53) ve son olarak 19 Ay ve Üzeri olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,73) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında Doğar doğmaz olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=4,25) olduğu, 0-6 Ay olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,78), 7-12 Ay olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,88), 13-18 Ay olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,89) ve son olarak 19 Ay ve Üzeri olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,97) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında doğar doğmaz olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,13) olduğu, 0-6 Ay olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,56), 7-12 Ay olarak belirtenlerin

puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,88), 13-18 Ay olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,49) ve son olarak 19 Ay ve Üzeri olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,38) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında Doğar doğmaz olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,60) olduğu, 0-6 Ay olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,70), 7-12 Ay olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,13), 13-18 Ay olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,39) ve son olarak 19 Ay ve Üzeri olarak belirtenlerin puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,54) olduğu gözlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulduğuna göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4.37'de sunulmuştur.

Tablo 4.37.
OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulduğuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	**sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**p**	**η^2**	**Farkın Kaynağı**
Mutluluk Sıklığı	Gruplar arası	1,553	4	,388	1,042	,387		
	Gruplar içi	68,203	183	,373				
	Toplam	69,756	187					
Mutluluk Yoğunluğu	Gruplar arası	3,058	4	,764	1,793	,132		
	Gruplar içi	77,155	181	,426				
	Toplam	80,213	185					
Üzülme Sıklığı	Gruplar arası	12,379	4	3,095	6,186	**,000****	0,12	1>2, 1>4, 1>5 3>5
	Gruplar içi	91,048	182	,500				
	Toplam	103,427	186					
Üzülme Yoğunluğu	Gruplar arası	25,513	4	6,378	6,688	**,000****	0,13	1>2, 1>4, 1>5 3>5
	Gruplar içi	170,695	179	,954				
	Toplam	196,208	183					

*p< 0.05, ** p< 0.01; **1**=Doğar doğmaz, **2**=0-6 Ay, **3**=7-12 Ay, **4**=13-18 Ay **5**=19 Ay ve Üzeri

Tablo 4.37. incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulduğuna göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(4-183)}$=1,042; p>0,05) ve KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(4-181)}$=1,793; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ancak KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(4-182)}$=6,186; p<0,01) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(4-}$

$_{179)}$=6,688; p<0,01) istatistiksel olarak orta düzeyde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulduğuna göre mutluluk sıklığı ve mutluluk yoğunluğunda farklılık olmadığı ancak üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda farklılık olduğu söylenebilir.

Tablo 4.37.'ye göre KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulanların Üzülme Sıklığı puanlarına bakıldığında; doğar doğmaz tanıları konulanların ($\bar{x}$=3,13) üzülme sıklığı puanlarının, 0-6 ay arası tanıları konulanlara ($\bar{x}$=2,56), 13-18 ay arası tanıları konulanlara ($\bar{x}$=2,49) ve 19 ay ve üzeri tanıları konulanlara ($\bar{x}$=2,38) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 7-12 ay arasını tanısı konulanların üzülme sıklığının ($\bar{x}$=2,88) 19 ay ve üzeri tanıları konulanlara ($\bar{x}$=2,38) göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Yani kardeşine OSB tanısının ilk konulma zamanına göre üzülme sıklığı puanları incelendiğinde; doğar doğmaz tanıları konulanların üzülme sıklığı puanlarının, 0-6 ay arası tanıları konulanlara, 13-18 ay arası tanıları konulanlara ve 19 ay ve üzeri tanıları konulanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 7-12 ay arasını tanısı konulanların üzülme sıklığının 19 ay ve üzeri tanıları konulanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 4.37.'ye göre KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulanların Üzülme Yoğunluğu puanlarına bakıldığında; doğar doğmaz tanıları konulanların ($\bar{x}$=3,60) üzülme yoğunluğu puanlarının, 0-6 ay arası tanıları konulanlara ($\bar{x}$=2,70), 13-18 ay arası tanıları konulanlara ($\bar{x}$=2,39) ve 19 ay ve üzeri tanıları konulanlara ($\bar{x}$=2,54) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 7-12 ay arasını tanısı konulanların üzülme yoğunluğu ($\bar{x}$=3,13) 19 ay ve üzeri tanıları konulanlara ($\bar{x}$=2,54) göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Kardeşine OSB tanısının ilk konulma zamanına göre üzülme sıklığı puanları incelendiğinde; doğar doğmaz tanıları konulanların üzülme yoğunluğu puanlarının, 0-6 ay arası tanıları konulanlara, 13-18 ay arası tanıları konulanlara ve 19 ay ve üzeri tanıları konulanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 7-12

ay arasını tanısı konulanların üzülme yoğunluğu 19 ay ve üzeri tanıları konulanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Ünal (2009) yaptığı bir araştırmada, tanının erken konulduğunda durumlarda tipik gelişen kardeşlerin özel gereksinimli kardeşe karşı daha nazik olduğunu, beraberlik ve empati duygusunun arttığını, fiziksel saldırganlığın ise azaldığını ifade etmiştir. Ayrıca Angın (2015), OSB'li kardeşi olan 9-17 yaş arasındaki 178 bireyle yaptığı çalışmasında kardeşlerinin tanı durumuna göre kardeş ilişkisinin sıcaklığının, rekabetinin, bireylerin aile içerisinde kendilerini konumlandırma biçimlerinin ve çatışma yaşama durumlarının farklılaştığını ortaya koymaktadır. Ayrıca OSB'li kardeşi olan bireyler daha fazla çatışma yaşayıp, aile içerisinde kendini konumlandırmakta zorlanmaktadırlar. Buğra (2001) yaptığı bir araştırmada, özel gereksinimli çocuğun tanısı hakkında bilgilendirilme durumunda, tipik gelişen kardeşin özel gereksinimli çocuğa karşı davranışları arasında anlamlı bir farklılık bulmamıştır. Buna karşın, Hasting ve Petalas (2014) yaptıkları bir araştırmada tipik gelişen kardeşler OSB hakkında bilgilendirme eğitimleri aldığında veya ilgili diğer destek eğitimleri almış olduklarında OSB'li kardeşlerine karşı zamanla empati düzeylerinin arttığı, ayrıca araştırmada kardeşi uzun zamandan beri OSB tanısı almış olan kardeşlerin kardeş ilişkilerinde daha az çatışma yaşadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Literatür incelendiğinde, özel gereksinimli çocukların önemli bir kısmının okul çağından önce tespit edildiği görülmektedir (Albaş, 1999; ASPB, 2010; TUİK, 2010). Bununla birlikte yapılan araştırmalarda çocukların özel gereksinimli olduğunu ilk fark eden aile üyesinin anneler olduğu, annelerin sonrasında konu uzmanı olan doktorlara gittikleri, uzman görüşelerini veya kendi görüşlerinin herhangi bir süzgeçten geçirmeden evde tipik gelişen kardeşlerin yanında paylaştırkalrını budurumun da çocukların duygularına olumsuz anlamda etti ettiği vurgulanmıştır (Albaş, 1999; Cavkaytar, Batu ve Çetin, 2008; Orhan, 2004).

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.38.'de sunulmuştur.

Tablo 4.38.
OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları

		n	$\bar{x}$	ss
Mutluluk Sıklığı	Kaynaştırma programına devam ediyor	10	3,72	,587
	Otistik çocuklar eğitim merkezine devam ediyor	103	3,70	,575
	Yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam ediyor	29	3,72	,698
	İlkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor	19	3,60	,638
	Ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor	9	3,77	,358
	Toplam	170	3,70	,591
Mutluluk Yoğunluğu	Kaynaştırma programına devam ediyor	10	3,88	,537
	Otistik çocuklar eğitim merkezine devam ediyor	103	4,05	,576
	Yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam ediyor	29	3,94	,884
	İlkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor	19	3,76	,649
	Ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor	8	4,26	,440
	Toplam	169	4,00	,643
Üzülme Sıklığı	Kaynaştırma programına devam ediyor	10	2,74	,757
	Otistik çocuklar eğitim merkezine devam ediyor	103	2,70	,790
	Yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam ediyor	28	2,24	,630
	İlkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor	19	2,46	,591
	Ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor	9	2,25	,313
	Toplam	169	2,58	,743
Üzülme Yoğunluğu	Kaynaştırma programına devam ediyor	10	3,15	,883
	Otistik çocuklar eğitim merkezine devam ediyor	103	2,93	1,083
	Yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam ediyor	26	2,43	1,072
	İlkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor	19	2,28	,719
	Ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor	9	2,20	,726
	Toplam	167	2,75	1,052

Tablo 4.38.'e göre araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında Kaynaştırma Programına Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,72) olduğu, Otistik Çocuklar Eğitim Merkezine (OÇEM) Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,70) olduğu, Yalnızca Özel Eğitim Merkezinde Özel Eğitim Programına Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,72) olduğu, İlkokul Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,60) olduğu, Ortaokul Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,77) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında Kaynaştırma Programına Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,88) olduğu, Otistik Çocuklar Eğitim Merkezine (OÇEM) Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=4,05) olduğu, Yalnızca Özel Eğitim Merkezinde Özel Eğitim Programına Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,94) olduğu, İlkokul

Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,76) olduğu, Ortaokul Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=4,26) olduğu ve son olarak KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında Kaynaştırma Programına Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=2,74) olduğu, Otistik Çocuklar Eğitim Merkezine (OÇEM) Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=2,70) olduğu, Yalnızca Özel Eğitim Merkezinde Özel Eğitim Programına Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=2,24) olduğu, İlkokul Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=2,46) olduğu, Orta Okul Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=2,25) olduğu gözlenmiştir. KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında Kaynaştırma Programına Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=3,15) olduğu, Otistik Çocuklar Eğitim Merkezine (OÇEM) Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=2,93) olduğu, Yalnızca Özel Eğitim Merkezinde Özel Eğitim Programına Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=2,43) olduğu, İlkokul Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam Edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=2,28) olduğu, Ortaokul Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam edenlerin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=2,20) olduğu gözlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4.39.'da sunulmuştur.

Tablo 4.39.
OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	**sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**p**	**η^2**	**Farkın Kaynağı**
Mutluluk Sıklığı	Gruplar arası	,247	4	,062	,173	,952		
	Gruplar içi	58,953	165	,357				
	Toplam	59,200	169					
Mutluluk Yoğunluğu	Gruplar arası	2,144	4	,536	1,305	,270		
	Gruplar içi	67,350	164	,411				
	Toplam	69,494	168					
Üzülme Sıklığı	Gruplar arası	6,136	4	1,534	2,903	**,024***	0,066	2>3
	Gruplar içi	86,672	164	,528				
	Toplam	92,808	168					
Üzülme Yoğunluğu	Gruplar arası	14,716	4	3,679	3,526	**,009****	0,080	1>4; 1>5 2>3; 2>4; 2>5
	Gruplar içi	169,006	162	1,043				
	Toplam	183,721	166					

*p< 0.05, ** p< 0.01;
1=Kaynaştırma Programına Devam Ediyor
2=Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi OÇEM'e Devam Ediyor
3=Yalnızca Özel Eğitim Merkezinde Özel Eğitim Programına Devam Ediyor
4=İlkokul Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam Ediyor
5=Ortaokul Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam Ediyor

Tablo 4.39. incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(4-165)}$=,173; p>0,05) ve KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(4-164)}$=1,305; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ancak KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(4-164)}$=2,903; p<0,05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(4-162)}$=3,526; p<0,01) istatistiksel olarak orta düzeyde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yani OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre kardeşlerinin mutluluk sıklığı ve mutluluk yoğunluğunda farklılık olmadığı, ancak üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.39.'a göre KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre Üzülme Sıklığı puanları incelendiğinde; Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi OÇEM'e Devam Edenlerin ($\bar{x}$=2,70), Yalnızca Özel Eğitim Merkezinde Özel Eğitim Programına Devam Edenlere ($\bar{x}$=2,43) göre üzülme sıklığının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile OSB'li çocuğun öğrenim durumuna

göre kardeşlerinin üzülme sıklığı puanları incelendiğinde; OÇEM'e devam edenlerin, yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam edenlere göre üzülme sıklığının yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.39.'a göre KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için yapılan LSD test sonucuna göre; OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre Üzülme Yoğunluğu puanları incelendiğinde; Kaynaştırma Programına Devam Edenlerin ($\bar{x}$=3,15) İlkokul Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam Edenlerin ($\bar{x}$=2,28) ve Ortaokul Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam Edenlere ($\bar{x}$=2,20) göre daha fazla üzülme yoğunluğunun olduğu tespit edilmiştir. Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi OÇEM'e Devam Edenlerin ($\bar{x}$=2,93) üzülme yoğunluklarının Yalnızca Özel Eğitim Merkezinde Özel Eğitim Programına Devam Edenlere ($\bar{x}$=2,43), İlkokul Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam Edenlere ($\bar{x}$=2,28) ve Ortaokul Kademesinde Özel Eğitim Sınıfına Devam Edenlere ($\bar{x}$=2,20) göre daha fazla üzülme yoğunluğunun olduğu tespit edilmiştir. Buna göre OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre kardeşlerinin üzülme yoğunluğu puanları incelendiğinde; kaynaştırma programına devam edenlerin ilkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam edenlerin ve ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam edenlere göre daha fazla üzülme yoğunluğunun olduğu tespit edilmiştir. OÇEM'e devam edenlerin üzülme yoğunluklarının yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam edenlere, ilkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam edenlere ve ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam edenlere göre daha fazla üzülme yoğunluğunun olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda daha fazla ayrıştırılan OSB'li kardeşe sahip bireylerin üzülme yoğunluklarının daha fazla olduğu söylenebilir. Bu araştırma sonucuna göre çocuğun öğrenim durumu değişkeni açısından kardeşlerinin üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğu alt boyutunda anlamlı düzeyde yüksek olmasının nedeni ise; OÇEM'lere genelde ağır düzeyde ve yoğun davranış problemleri olan çocuklar devam etmektedir. OSB'den hafif düzeyde etkilenmiş çocuklar ise diğer eğitim kurumlarına devam etmektedirler. Çocuğun OSB'den hafif düzeyde etkilenmesi tipik gelişim gösteren kardeşlerin de daha hafif etkilemesinden kaynaklı olabilir. Çitil ve Doğan (2019) yaptıkları bir araştırmada, özel gereksinimli kardeşlerin hangi tür okullara devam

ettikleri incelenmiş, özel gereksinimli kardeşlerin en çok tam zamanlı kaynaştırmaya (%38,6), ayrı bir okula (%30), özel eğitim sınıfına (%25) ve yarı zamanlı kaynaştırmaya (%6,4) devam ettiği tespit edilmiştir. Bu araştırmada, özel gereksinimli kardeşlerin velilerinin genellikle çocukları küçükken özel eğitim merkezlerine devam ettirdikleri, özel gereksinimli çocuğun öğrenim görmeye başladığı ilk yıllarda ebeveynlerin bu konuya çok daha fazla ilgi gösterdikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Quintero ve McIntyre (2010) yaptıkları bir araştırmada, okul öncesi dönemde olan veya olmayan OSB'li kardeşlerin sosyal davranışsal ve akademik uyumunu karşılaştıran sonuçlar incelendiğinde, iki grup arasındaki farkın az olduğu, kardeş ile olan ilişkileri içselleştirme ve davranış problemleri açısından etki boyutunun orta düzeyde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar, çocukların kardeşlerinde önemli sosyo-duygusal uyumsuzluk bulamayan çalışmaları doğrulamaktadır (Kaminsky & Dewey, 2002; Pilowsky vd, 2004). Ancak okul öncesi eğitime devam eden OSB'li çocukların anneleri stres ve depresyon ile ilişkili riskleri biriktirmeye devam ettirdikleri taktirde, tipik gelişen kardeşler olumsuz sonuçlar için daha fazla risk altında kalmaktadır. Anne depresyonunun duyarsız ebeveyn-çocuk etkileşimleriyle ilişkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Murray, Sinclair, Cooper, Ducournau, Turner ve Stein 1999).

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun doğum sırasına göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları Tablo 4.40.'ta sunulmuştur.

Tablo 4.40.
OSB'li çocuğun doğum sırasına göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin standart sapma ve ortalama sonuçları

		n	$\bar{x}$	ss
Mutluluk Sıklığı	İlk Çocuk	27	3,74	,575
	Ortanca Çocuk	53	3,58	,673
	Son Çocuk	106	3,70	,592
	Toplam	186	3,67	,613
Mutluluk Yoğunluğu	İlk Çocuk	27	4,01	,512
	Ortanca Çocuk	51	3,99	,713
	Son Çocuk	106	3,94	,667
	Toplam	184	3,96	,658
Üzülme Sıklığı	İlk Çocuk	27	2,48	,610
	Ortanca Çocuk	53	2,56	,793
	Son Çocuk	105	2,58	,782
	Toplam	185	2,56	,759
Üzülme Yoğunluğu	İlk Çocuk	27	2,56	,799
	Ortanca Çocuk	51	2,93	1,062
	Son Çocuk	104	2,67	1,066
	Toplam	182	2,73	1,033

Tablo 4.40.'a göre araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun doğum sırasına göre KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyutları incelendiğinde ilk çocuk olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,74) olduğu, ortanca çocuk olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,58) olduğu ve son çocuk olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,70) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ilk çocuk olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=4,01) olduğu, ortanca çocuk olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,99) olduğu ve son çocuk olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,94) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ilk çocuk olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,48) olduğu, ortanca çocuk olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,56) olduğu ve son çocuk olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,58) olduğu tespit edilmiştir. KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ilk çocuk olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,56) olduğu, ortanca çocuk olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,93) olduğu ve son çocuk olanların puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,67) olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun doğum sırasına göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4.41'de sunulmuştur.

Tablo 4.41.
OSB'li kardeşe sahip bireylerin OSB'li çocuğun doğum sırasına göre Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	**sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**p**	**η^2**	**Farkın Kaynağı**
Mutluluk Sıklığı	Gruplar arası	,668	2	,334	,886	,414		
	Gruplar içi	68,989	183	,377				
	Toplam	69,657	185					
Mutluluk Yoğunluğu	Gruplar arası	,162	2	,081	,185	,831		
	Gruplar içi	79,085	181	,437				
	Toplam	79,247	183					
Üzülme Sıklığı	Gruplar arası	,205	2	,102	,176	,839		
	Gruplar içi	106,047	182	,583				
	Toplam	106,252	184					
Üzülme Yoğunluğu	Gruplar arası	3,141	2	1,571	1,477	,231		
	Gruplar içi	190,311	179	1,063				
	Toplam	193,452	181					

*p< 0.05, ** p< 0.01; **1=**İlk Çocuk, **2=**Ortanca Çocuk, **3=**Son Çocuk

Tablo 4.41. incelendiğinde araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **OSB'li çocuğun doğum sırasına** göre kardeşlerin KİYGÖ Mutluluk Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(2-183)}$=,886; p>0,05), KİYGÖ Mutluluk Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(2-181)}$=,185; p>0,05), KİYGÖ Üzülme Sıklığı alt boyut puanlarında ($F_{(2-182)}$=,176; p>0,05) ve KİYGÖ Üzülme Yoğunluğu alt boyut puanlarında ($F_{(2-179)}$=1,477; p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Yani OSB'li çocuğun doğum sırasına -kendilerinden büyük veya küçük olma durumlarına- göre mutlu olma ve üzülmelerinde herhangi bir farklılığa sebep olmadığı saptanmıştır. Bu araştırma sonucuna göre OSB'li çocuğun doğum sırası değişkeni açısından anlamlı farklılık gözlenmemesini nedeni ise; kardeşler birbirlerinin ilk arkadaşlarıdır. Kardeşlik yaşam boyu devam etmekte ve kardeşler birbirlerine yeni beceriler öğretenlerdir. Zaman zaman kavga etseler de genelde iyi anlaşmaktadırlar. Bu araştırmaya katılan kardeşler birbirleriyle olumlu ilişkide olan kardeşler olmalarından kaynaklı olarak anlamlı bir farklılık gözlenmemiş olabilir.

Ünal (2009) yaptığı bir araştırmada zihinsel yetersizliği olan çocuğun doğum sırasının kardeş ilişkilerine etkisinde anlamlı bir farklılık yaratmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Yıldırım (2005) kardeşler arası yaş farkı arttıkça kardeşlerin birbirine karşı daha samimi ve sevgi dolu olduğunu, kardeşler arasındaki iş birliğinin ise daha da fazlalaştığını belirtmiştir. Ahmetoğlu ve Aral (2004) yaptığı bir araştırmada, çocukların karakter özelliklerinin, aile içerisinde rol ve sorumlulukların

belirlenmesinde doğum sırası değişkeninin önemli rol oynadığını belirtmiştir. Martin ve Horriat (2012) her biri OSB tanısı alan kardeşlerle ilgili yaptığı bir araştırmada ortanca veya son çocuk olan OSB'li kardeşlerin aldıkları zeka puanlarının doğum sırası en büyük olan OSB'li kardeşe göre daha düşük olduğu doğum sırası değişkeninin OSB semptomlarının şiddeti üzerinde kanıtlanabilir etkilerinin olduğunu ifade etmiştir. Tomeny, Barry ve Bader (2012) yaptıkları bir araştırmada OSB'li çocukların doğum sırası ile tipik gelişen ve OSB'li kardeş arasındaki dışsallaştırma davranışları incelendiğinde OSB'li kardeşin doğum sırası büyük olduğunda tipik gelişen kardeşlerin OSB'li kardeşlerine yönelik yüksek düzeyde dışsallaştırma davranışları gösterdiği OSB'li çocukların yaşları daha büyük olduğunda tipik gelişen kardeşlerin daha fazla davranış problemleri sergilediği sonucuna varılmıştır.

BÖLÜM V

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeş ilişkilerinin incelenmesi ve Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışmasının yapılması amacıyla gerçekleştirilen çalışmanın bu bölümünde araştırma sonuçlarına ve bu sonuçlar doğrultusunda bir takım önerilere yer verilmektedir.

Araştırmanın örneklem grubunu İstanbul il ve ilçelerinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel ve resmi özel eğitim merkezlerinde öğrenim gören özel gereksinimli bireylerin tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş, araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden toplam 596 tipik gelişen kardeşi oluşturmuştur.

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin yaş ortalamalarının ($\bar{x}$=18,67; ss=9,36) olduğu ve yaşlarının 7-55 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin %57,4'ünün (342) kız olduğu, %42,1'inin (251) erkek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan kardeşlerin %52,0' sinin ilk çocuk, 31,7'sinin ortanca çocuk, 13,4'ünün son çocuk olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan kardeşlerin %92,3'ünün biyolojik kardeş, %3,7'sinin ikiz kardeş, %1,5'inin üvey kardeş olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan kardeşlerin %37,1'i iki kardeş, %33,2'si üç kardeş, %28,5'inin dört kardeş ve sonrası olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan kardeşlerin, %25,3'ünün ortaokula devam ettiği,%36,9'unun liseye devam ettiği, %18,0'ının yükseköğrenime devam ettiği tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan kardeşlerin, %3,0'ı özel gereksinimli kardeşi ile hiç zaman geçirmediği, %7,4'ü bir saatten az, %10,7'si bir saat, %15,6'sının iki saat, %16,4'ünün üç saat, %45,5'inin dört saat ve üzeri zaman geçirdiği tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin ailelerinin demografik değişkenleri incelendiğinde; anne yaş ortalamalarının ($\bar{x}$=43,81; ss=7,19) olduğu ve yaşlarının 27-72 yaş aralığında olduğu, baba yaş ortalamalarının ($\bar{x}$=47,58; ss=7,27) olduğu ve yaşlarının 32-75 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ailenin aylık gelir durumunun ($\bar{x}$=2.482 TL; ss=1.385 TL) olduğu ve gelirlerinin 250-20000 TL arasında değiştiği tespit edilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi özel gereksinimli

kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin evlilik durumlarına bakıldığında %92,4'ünün (551) anne ve babalarının Evli Birlikte Yaşadığı, %6,2'sinin (37) ise Boşandıkları-Ayrı Yaşadıkları belirlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin annelerinin %14,6'sının okur-yazar olmadığı, %52,2'sinin öğrenim durumunun ilköğretim mezunu olduğu, %26,7'sinin öğrenim durumunun Ortaokul/Lise mezunu olduğu, %5,4'ünün öğrenim durumunun üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin babalarının %3,2'sinin okur-yazar olmadığı, %48,5'inin öğrenim durumunun ilköğretim mezunu olduğu, %37,1'inin öğrenim durumunun Ortaokul/Lise mezunu olduğu, %10,4'ünün öğrenim durumunun üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin annelerinin %11,6'sının çalışıyor olduğu, %86,9'unun çalışmıyor olduğu gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin babalarının %11,6'sının çalışıyor olduğu, %86,9'unun çalışmıyor olduğu gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin %14,3'ünün ailesinde özel gereksinimli başka birinin daha olduğu, %83,1'inin ailesinde özel gereksinimli birey bulunmadığı gözlenmiştir.

Araştırmaya dâhil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşinin demografik değişkenleri incelendiğinde; kardeşlerin doğum tarihlerinin 1965-2015 arasında olduğu, kardeşin özel eğitime başlangıç yaşının 0-26 yaş arasında olduğu, kardeşlerden %35,2'sinin (210) cinsiyetinin kız olduğu, %61,1'inin (364) cinsiyetinin erkek olduğu gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşlerinin %21,6'una ilk tıbbi tanı doğar donmaz konduğu, %18,8'ine tıbbi tanının 0-6 ay arasında konduğu, %10,01'ine tıbbi tanının 7-12 ay arasında konduğu, %7,0'ına tıbbi tanının 13-18 ay arasında konduğu, %36,6'sına tıbbi tanının 19 ay ve üzerinde konduğu gözlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşlerinin %7,2'sinin kaynaştırma programına devam ettiği,

%21,3'ünün otistik çocuklar eğitim merkezine devam ettiği, %23,3'ünün yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam ettiği, %9,9'unun ilkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ettiği, %14,1'ini ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ettiği gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşlerinin %13,3'ünün doğum sırasının ilk çocuk olduğu, %33,7'sinin doğum sırasının ortanca çocuk olduğu, %47,1'inin doğum sırasının son çocuk olduğu gösterilmektedir.

Araştırmaya katılan kardeşlerin annelerinin %1,8'inin özel gereksinimli olan çocuğu ile hiç zaman geçirmediği, %0,7'sinin bir saatten az, %1,3'ünün bir saat, %4,0'ının iki saat, %6,2'sinin üç saat, %84,2'sinin dört saat ve üzerinde zaman geçirdiği tespit edilmiştir. Ayrıca babalarının, %6,4'ünün özel gereksinimli çocukları ile hiç zaman geçirmediği, %7,6'sının bir saatten az, %9,2'sinin bir saat, %17,1'inin iki saat, %23,2'sinin üç saat, %35,7'sinin dört saat ve üzerinde zaman geçirdiği tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşlerinin tanılarına göre incelendiğinde; %35,2'si Zihinsel Yetersizlik, %32,6'sı **Otizm Spektrum Bozukluğu**, %4,4'ü Görme Yetersizliği, %5,4'ü İşitme Yetersizliği, %0,8'i Serebral Palsi, %1,3'ü Ortopedik Yetersizlik, %0,8'i Duygusal ve Davranış Bozukluğu, %3'ü Özel Öğrenme Güçlüğü, %2,3'ü Birden Fazla Yetersizlik, %0,3'ü Üstün Zekalı/Özel Yetenekli, %6,7'si Dil ve Konuşma Güçlüğü, %1,3'ü DEHB, %0,2'si Özel Yetenekli Birey, %0,2'si Süreğen Hastalık ve %0,2'si Down sendromuna sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak %5,2'si herhangi bir kategori belirtmemiştir.

Bu çalışmada tüm yetersizlik grupları ile geçerlik ve güvenirlik yapılmış, araştırmanın diğer alt amaçlarının sınanması için de sadece OSB'li kardeşe sahip bireylerin verileri dahil edilmiştir. Bundan sonraki betimleyici bilgilerde OSB'li kardeşe sahip bireylerin demografik değişkenlerine ilişkin betimleyici bilgilere yer verilmiştir. Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin yaş ortalamalarının ($\bar{x}$=17,26; ss=6,050) olduğu ve yaşlarının 7-55 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Tablo da görüldüğü gibi OSB'li kardeşe sahip bireylerin %109'unun (109) kız olduğu, %43,3'ünün (84) erkek olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan

kardeşlerin %55,7' sinin ilk çocuk, %25,8'inin ortanca çocuk, %14,4'ünün son çocuk olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kardeşlerin %92,8'inin biyolojik kardeş, %4,1'inin ikiz kardeş, %3,1'inin üvey kardeş olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kardeşlerin %45,9'unun iki kardeş, %33,5'inin üç kardeş, %20,1'inin dört kardeş ve sonrası olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kardeşlerin, %31,4'ünün ortaokula devam ettiği, %35,6'sının liseye devam ettiği, %14,9'unun yükseköğrenime devam ettiği görülmektedir. Araştırmaya katılan kardeşlerin, %4,1'inin OSB'li kardeşi ile hiç zaman geçirmediği, %11,3'ünün bir saatten az, %14,4'ünün bir saat, %13,4'ünün iki saat, %16,5'inin üç saat, %40,2'sinin dört saat ve üzeri zaman geçirdiği görülmektedir.

Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin ailelerinin demografik değişkenleri incelendiğinde; anne yaş ortalamalarının ($\bar{x}$=42,77; ss=6,68) olduğu ve yaşlarının 28-72 yaş aralığında olduğu, baba yaş ortalamalarının ($\bar{x}$=46,91; ss=6,87) olduğu ve yaşlarının 34-69 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Ayrıca ailenin aylık gelir durumunun ($\bar{x}$=2538,92TL; ss=1738,425TL) olduğu ve gelirlerinin 500-20000 TL arasında değiştiği görülmektedir. Tablo da görüldüğü gibi özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin ebeveynlerinin evlilik durumlarına bakıldığında %93,8'inin (182) anne ve babalarının Evli ve Birlikte Yaşadığı, %4,6'sının (9) ise Boşandıkları ve Ayrı Yaşadıkları belirlenmiştir. OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin %10,8'inin okur-yazar olmadığı, %47,9'unun öğrenim durumunun ilköğretim mezunu olduğu, %34,0'ının öğrenim durumunun Ortaokul/Lise mezunu olduğu, %6,7'sinin öğrenim durumunun üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının %3,1'inin okur-yazar olmadığı, %41,8'inin öğrenim durumunun ilköğretim mezunu olduğu, %44,3'ünü öğrenim durumunun Ortaokul/Lise mezunu olduğu, %9,3'ününü öğrenim durumunun üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin %10,3'ünün çalışıyor olduğu, %89,7'sinin çalışmıyor olduğu gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin babalarının %76,8'inin çalışıyor olduğu, %15,5'inin çalışmıyor olduğu gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin %7,7'sinin ailesinde özel gereksinimli başka birinin daha olduğu, %90,7'sinin ailesinde özel gereksinimli birey bulunmadığı

gözlenmiştir. Son olarak araştırmaya katılan kardeşlerin annelerinin %2,1'inin OSB'li olan çocuğu ile 1 saatten az zaman geçirmediği, %1,0'ının bir saat, %3,6'sının iki saat, %6,7'sinin üç saat, %86,6'sinin dört saat ve üzerinde zaman geçirdiği tespit edilmiştir. Ayrıca babalarının, %6,7'sinin OSB'li çocukları ile hiç zaman geçirmediği, %7,2'sinin bir saatten az, %11,3'ünün bir saat, %19,6'sinin iki saat, %29,4'ünün üç saat, %25,8'inin dört saat ve üzerinde zaman geçirdiği tespit edilmiştir.

Araştırmaya dâhil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşinin demografik değişkenleri incelendiğinde; kardeşlerin yaşlarının 3-53 arasında olduğu, kardeşin özel eğitime başlangıç yaşının 0-6 yaş arasında olduğu, kardeşlerden %29,4'ünün (57) cinsiyetinin kız olduğu, %70,1'inin (136) cinsiyetinin erkek olduğu gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşlerinin %12,9'unda ilk tıbbi tanı doğar donmaz konduğu, %15,5'inde tıbbi tanının 0-6 ay arasında konduğu, %6,2'sinde tıbbi tanının 7-12 ay arasında konduğu, %6,2'sında tıbbi tanının 13-18 ay arasında konduğu, %6,7'sında tıbbi tanının 19 ay ve üzerinde konduğu gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin %5,2'sinin kaynaştırma programına devam ettiği, %54,1'nin otistik çocuklar eğitim merkezine devam ettiği, %14,9'nun yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam ettiği, %9,9'unun ilkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ettiği, %4,6'sini ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ettiği gözlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin özel eğitim gerektiren kardeşlerinin %13,9'unun doğum sırasının ilk çocuk olduğu, %27,8'sinin doğum sırasının ortanca çocuk olduğu, %55,2'sinin doğum sırasının son çocuk olduğu gösterilmektedir.

Araştırmanın **ilk alt amacına** yönelik olarak incelenen bulgularda Türk kültürüne uyarlaması yapılan Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin kapsam geçerliği, yapı geçerliği ve kriter **geçerliğine** ilişkin bulgu sonuçlarına yer verilmiştir. Söz konusu bulgu sonuçlarına göre;

- Kapsam geçerliğine ilişkin bulgu sonuçlarına göre; Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği'nin kapsam geçerliliğinin sağlanması için öncelikli olarak ölçme aracının hedef kültüre ait dil geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ölçme aracının kapsam geçerliğine öncelik verilmiştir. KGO

değerlerinin hesaplanması sonucunda, Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin KGİ değeri 100 olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplanan değerler yorumlandığında bu araştırmada yer alan Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğin kapsam geçerliğinin sağlandığı söylenebilir. Bu analizler sonucunda Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğindeki tüm maddelerin uzmanlar tarafından uygun görülmesinden dolayı Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin son halinin kullanılması uygun görülmüş, kapsan geçerliği açısından ölçme aracının geçerli olduğu saptanmıştır.

- Yapı geçerliğine ilişkin bulgu sonuçlarına göre; bu araştırmada, Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin yapı geçerliği kanıtı olarak araştırmada kullanılan ölçeklerin daha önce belirlenen yapılarının Türk kültürüne uygunluğu Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile test edilmiştir. Bu bağlamda Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği (KİYGÖ) Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarının faktör yapısı Doğrulayıcı Faktör Analiziyle (DFA) incelenmiştir. Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu alt boyutlarının yapı geçerliğine kanıt olarak, kategoriler alt ölçeği ve diğer alt ölçekler ile alt alanlar korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Mevcut ölçek orjinaline sadık kalınarak, mutluluk ve üzülme üzerine olan maddeler sıklık ve yoğunluk üzerine değerlendirilmiş, daha derin incelemesini yapmak için mutluluk ve üzülme başlıkları altındaki bölümler de ayrıntılı olarak faktör analizleri yardımıyla incelenmiştir. DFA için belirtilen kriterler göz önüne alınarak, *Mutluluk Sıklığı alt ölçeği* için, model mevcut veriler ile anlamlı bir sonuç vermiştir $\chi^2(161)= 336{,}547$ CFI= ,91 SRMR= ,05 RMSEA= ,04 [90% CI: ,03 - ,05]. Bazı maddeler hariç diğerleri anlamlı bir şekilde ölçeğe yüklenmiştir. Ölçeğin tüm maddelerini ve yüklerini göstermektedir. 2., 4. ve 13. maddeler anlamlı yüklenmediği için ölçeğe dâhil edilmemiştir. İkincil alt boyut olarak, *Mutluluk Yoğunluğu alt ölçeği* için, model mevcut veriler ile anlamlı bir sonuç vermiştir $\chi^2(220)= 419{,}837$ CFI= ,92 SRMR= ,05 RMSEA= ,04 [90% CI: ,03 - ,04]. Tüm maddeler ölçeğe anlamlı bir şekilde yüklenmiştir. *Üzülme Sıklığı alt ölçeği* için, model mevcut veriler ile rölatif bir sonuç vermiştir, $\chi^2(509)= 1111{,}537$

CFI= ,89 SRMR= ,09 RMSEA= ,05 [90% CI: ,042 - ,049]. Sadece 49. madde ölçeğe anlamlı olarak yüklenmemiştir. Son alt boyut olarak, *Üzülme Yoğunluğu alt ölçeği* için, model mevcut veriler ile anlamlı bir sonuç vermiştir, $\chi^2(550)= 1185,746$ CFI= ,91 SRMR= ,07, RMSEA= ,04 [90% CI: ,042 - ,049]. Tüm maddeler ölçeğe anlamlı bir şekilde yüklenmiştir. Tüm bu bulgulara göre ölçme aracının yapı geçerliği açısından geçerli olduğu tespit edilmiştir.

- Kriter geçerliğine ilişkin bulgu sonuçlarına göre; ölçekte geçerlik düzeyi ölçeğin geçerlik katsayısının hesaplanması ile test edilir. Geçerlik katsayısı, ölçekten alınan değerlerle ölçeğin kullanım amacı için kararlaştırılan kriter veya kriterler takımı arasındaki ilişki katsayısı olarak bilinir. –1.00 ile +1.00 arasında değer alır. Bu araştırmada Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği *Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu* alt boyutlarında kriter geçerliğinin sağlanması amacıyla Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Kriter geçrliğine göre özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin alt boyutları ile Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği toplam ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu bu nedenle Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin kriter geçerliğini sağladığı söylenebilir.

Araştırmanın **ikinci alt amacına** yönelik olarak incelenen bulgularda Türk kültürüne uyarlaması yapılan Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin **güvenirliğine** ilişkin iç tutarlık katsayısına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Söz konusu bulgu sonucuna göre;

- İç tutarlık katsayısına ilişkin bulgu sonucuna göre: bu çalışmada araştırmada kullanılan hem Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeğinin hem de Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin güvenirliğini belirlemek için iç tutarlık katsayıları hesaplanmış; tüm özel gereksinim grupları için Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği *Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu* alt boyutlarına yönelik Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Mutluluk Sıklığı ($\alpha = .86$), Mutluluk Yoğunluğu ($\alpha = .91$), Üzülme Sıklığı ($\alpha = .92$) ve Üzülme Yoğunluğu ($\alpha = .94$)

olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada OSB'li kardeşe sahip bireyler için Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği *Mutluluk Sıklığı, Mutluluk Yoğunluğu, Üzülme Sıklığı ve Üzülme Yoğunluğu* alt boyutlarına yönelik Cronbach alfa katsayısı da hesaplanmış ve Mutluluk Sıklığı (α = .81), Mutluluk Yoğunluğu (α = .86), Üzülme Sıklığı (α = .87) ve Üzülme Yoğunluğu (α = .89) olduğu bulunmuştur. Buna göre Türk kültürüne uyarlaması yapılan bu ölçme aracının iç tutarlık katsayısının oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre Kardeşler İçin Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği alt boyutları için yapılan analizlerde ölçme aracının güvenilir olduğu saptanmıştır Ayrıca tüm özel gereksinim grupları için *ŞKDDÖ* ölçeğinin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayı değeri yeniden hesaplanmıştır. *ŞKDDÖ* ölçeğinin alt boyutlar açısından Cronbach Alfa katsayısına bakıldığında Nazik olma boyutu için iç tutarlılık katsayı değerinin α = .78, Uzak Durma-Çekinme boyutu için iç tutarlılık katsayı değerinin α = .69, Birliktelik-İlgili Olma alt boyutu için iç tutarlılık katsayı değerinin α = .86, Fiziksel Saldırganlık alt boyutu için iç tutarlılık katsayı değerinin α = .59, Empati boyutu için iç tutarlılık katsayı değerinin ise α = .77 olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın **üçüncü alt amacına** yönelik olarak incelenen bulgularda **OSB'li kardeşe sahip bireylere ilişkin değişkenlere** yer verilmiştir. Söz konusu bulgu sonuçlarına göre;

- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **yaşları** ile mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunlukları arasında herhangi bir **ilişki** olmadığı tespit edilmiştir.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **cinsiyetlerine** göre mutluluk sıklığında, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir farklılık olmadığı bulunmuştur.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **doğum sıralarına** göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **kardeşine olan yakınlığına** göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **kardeş sayılarına** göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir farklılık olmadığı bulunmuştur.
- Araştırmaya dahil edilen **OSB'li kardeşe sahip bireylerin öğrenim durumuna** göre, mutluluk yoğunluğunda üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir farklılık olmadığı ancak mutluluk sıklığında anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu bulunmuştur. Mutluluk sıklığı açısından farkın kaynağına göre; OSB'li kardeşe sahip bireylerden üniversite kademesinde öğrenim görenlerin, ortaokul ve lise kademesinde öğrenim görenlere göre daha fazla mutluluk sıklığı yaşadığı tespit edilmiştir.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **kardeşiyle gün içerisinde geçirdiği zamana** göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu ve üzülme yoğunluğunda farklılık olduğu, ancak üzülme sıklığında herhangi bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu ve üzülme yoğunluğun açısından farkın kaynağına göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin mutluluk sıklığı puanlarına göre, kardeşiyle gün içerisinde hiç zaman geçirmeyenlerin mutluluk sıklığı puan ortalamalarının, bir saat zaman geçirenlere, iki saat zaman geçirenlere, üç saat zaman geçirenlere ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kardeşiyle gün içerisinde dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin mutluluk sıklığı puan ortalamalarının gün içerisinde hiç zaman geçirmeyenlere ve bir saatten az zaman geçirenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşiyle gün içerisinde hiç zaman geçirmediklerinde ya da dört saatten fazla zaman geçirdiklerinde mutluluk sıklıklarının azaldığı söylenebilir. OSB'li kardeşe sahip bireylerin mutluluk yoğunluğu puanlarına göre, kardeşiyle gün içerisinde hiç zaman geçirmeyenlerin mutluluk yoğunluğu puan ortalamalarının, bir saatten az zaman geçirenlere, bir saat zaman geçirenlere, iki saat zaman geçirenlere, üç saat zaman geçirenlere ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlere göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Bu bulgulara

göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşleri ile gün içerisinde geçirdikleri zamanın hiç olmamasının mutluluk yoğunluklarını düşürdüğü söylenebilir. OSB'li kardeşe sahip bireylerin üzülme yoğunluğu puanlarına bakıldığında, kardeşiyle gün içerisinde dört saat ve üzeri zaman geçirenlerin üzülme yoğunluğu puan ortalamalarının günde iki saat zaman geçirenlere, günde üç saat zaman geçirenlere göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Ayrıca kardeşiyle gün içerisinde iki saat zaman geçirenlerin üzülme yoğunluğu puan ortalamalarının günde bir saatten az zaman geçirenlere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda OSB'li kardeşe sahip bireylerin kardeşleri ile günlük fazla zaman geçirmelerinin onların üzülme yoğunluğunu azalttığı söylenebilir.

Araştırmanın **dördüncü alt amacına** yönelik olarak incelenen bulgularda **OSB'li çocukların ailelerine ilişkin değişkenlere** yer verilmiştir. Söz konusu bulgu sonuçlarına göre;

- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklıkları ve üzülme yoğunlukları ile **annelerinin yaşları** arasında herhangi bir ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklıkları ve üzülme yoğunlukları **babalarının yaşları** arasında herhangi bir ilişkisi olmadığı bulunmuştur.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **ebeveynlerinin evlilik durumuna** (birlikte olma/boşanma durumuna) göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **annelerinin öğrenim durumuna** göre mutluluk sıklığı ve mutluluk yoğunluğunda herhangi bir değişim olmazken üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda farklılık olduğu tespit edilmiştir. Üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğun açısından farkın kaynağına göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin öğrenim durumlarında lise mezunu olanların üzülme sıklığının ilkokul mezunu olanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca OSB'li kardeşe sahip bireylerin

annelerinin öğrenim durumlarında ortaokul/lise mezunu olanların üzülme yoğunluğu puanlarının ilköğretim mezunu olanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur

- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **babalarının öğrenim** durumuna göre mutluluk sıklığı ve mutluluk yoğunluğunda herhangi bir değişim olmazken üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda farklılık olduğu saptanmıştır. Üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğun açısından farkın kaynağına göre OSB'li kardeşe sahip bireylerin babaları ortaokul/lise mezunu olanların üzülme sıklığının ilkokul mezunu olanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca OSB'li kardeşe sahip bireylerin babaları ortaokul/lise mezunu olanların üzülme yoğunluğunun ilkokul mezunu olanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **annelerinin çalışma/ma durumuna** göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir farlılık olmadığı tespit edilmiştir.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **babalarının çalışma/ma durumuna** göre mutluluk ve üzülmel yoğunluklarında herhangi bir farklılık olmadığı saptanmıştır
- Araştırmaya dahil edilen annelerinin OSB'li kardeşe sahip bireylerin **annelerinin OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana** göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda farklılık vardır. Mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğun açısından farkın kaynağına göre; OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamanının bir saatten az olması mutluluk yoğunluğu açısından bir saat zaman geçirenlere, İki Saat zaman geçirenlere, üç saat zaman geçirenlere ve dört saat ve üzeri zaman geçirenlere göre daha düşük olduğu, üç Saat zaman geçirenlerin ise dört saat ve üzeri zaman geçirenlere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca OSB'li kardeşe sahip bireylerin annelerinin OSB'li çocukla gün içinde ortalama üç saat geçirenlerin bir saatten az, bir saat, dört saat ve üzeri zaman geçirenlere göre üzülme sıklıklarının daha fazla olduğu bulunmuştur. Son olarak annelerin OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana göre üzülme yoğunluğu

değişebilmektedir. Günde iki veya üç saat OSB'li çocukla zaman geçirenlerin daha az zaman geçirenlere göre daha fazla üzülme yoğunluğuna sahip olduğu söylenebilir.

- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **babalarının OSB'li çocukla gün içerisinde geçirdiği zamana** göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda farklılık bulunmamıştır.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu ve üzülme sıklığı ile **ailenin aylık geliri** arasında herhangi bir ilişki olmadığı, fakat çok düşük bir oranda ailenin aylık geliri arttıkça üzülme yoğunluklarının azaldığı tespit edilmiştir.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **ailelerinde başka özel gereksinimli bireyin olma/masına** göre Mutluluk yoğunluğu, mutluluk sıklığında, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmanın **beşinci alt amacına** yönelik olarak incelenen bulgularda ***OSB'li Çocuğa ilişkin değişkenlere*** yer verilmiştir. Söz konusu bulgu sonuçlarına göre;

- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **OSB'li kardeşinin cinsiyetlerine** göre mutluluk sıklığı, mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda herhangi bir değişim olmadığı tespit edilmiştir.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin mutluluk sıklığı ve mutluluk yoğunluğu, üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğu ile **OSB'li çocukların yaşları** arasında herhangi bir ilişkisi olmadığı bulunmuştur.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin mutluluk sıklığı ve mutluluk yoğunluğunda **OSB'li çocukların özel eğitime başlama yaşları** arasında herhangi bir ilişki olmadığı, fakat üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda düşük oranda anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. OSB'li çocuğun erken özel eğitime başlamasının tipik gelişen kardeşlerinin üzülme sıklık ve yoğunluklarına etkisi olduğu söylenebilir.
- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **OSB'li çocuğa tıbbi tanının ilk ne zaman konulduğuna** göre mutluluk sıklığı ve mutluluk

yoğunluğunda farklılık olmadığı ancak üzülme sıklığında ve üzülme yoğunluğunda farklılık olduğu tespit edilmiştir. Üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğun açısından farkın kaynağına göre; kardeşine OSB tanısının ilk konulma zamanına göre üzülme sıklığı puanları incelendiğinde; doğar doğmaz tanıları konulanların üzülme sıklığı puanlarının, 0-6 ay arası tanıları konulanlara, 13-18 ay arası tanıları konulanlara ve 19 ay ve üzeri tanıları konulanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 7-12 ay arasını tanısı konulanların üzülme sıklığının 19 ay ve üzeri tanıları konulanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca kardeşine OSB tanısının ilk konulma zamanına göre üzülme sıklığı puanları incelendiğinde; doğar doğmaz tanıları konulanların üzülme yoğunluğu puanlarının, 0-6 ay arası tanıları konulanlara, 13-18 ay arası tanıları konulanlara ve 19 ay ve üzeri tanıları konulanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 7-12 ay arasını tanısı konulanların üzülme yoğunluğu 19 ay ve üzeri tanıları konulanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

- OSB'li kardeşe sahip bireylerin **OSB'li çocuğun öğrenim durumuna** göre mutluluk sıklığı ve mutluluk yoğunluğunda farklılık olmadığı, ancak üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğunda anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Üzülme sıklığı ve üzülme yoğunluğun açısından farkın kaynağına göre; OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre kardeşlerinin üzülme sıklığı puanları incelendiğinde; OÇEM'e devam edenlerin, yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam edenlere göre üzülme sıklığının yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca OSB'li çocuğun öğrenim durumuna göre kardeşlerinin üzülme yoğunluğu puanları incelendiğinde; kaynaştırma programına devam edenlerin ilkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam edenlerin ve ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam edenlere göre daha fazla üzülme yoğunluğunun olduğu tespit edilmiştir. OÇEM'e devam edenlerin üzülme yoğunluklarının yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam edenlere, ilkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam edenlere ve ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam edenlere göre daha fazla üzülme yoğunluğunun olduğu tespit edilmiştir.

- Araştırmaya dahil edilen OSB'li kardeşe sahip bireylerin **OSB'li çocuğun doğum sırasına** -kendilerinden büyük veya küçük olma durumlarına- göre mutlu olma ve üzülmelerinde herhangi bir farklılığa sebep olmadığı saptanmıştır.

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar doğrultusunda şunlar önerilebilir:

Tipik gelişim gösteren kardeşlere yönelik öneriler

- ✓ Tipik gelişen kardeşleri güçlendirmeye yönelik OSB'li çocukların özellikleri, kardeşle yaşam, iletişim ve davranış yönlendirme konusunda destek eğitim programları düzenlenebilir.
- ✓ OSB'li kardeşi olan ve kardeş ilişkilerinde zorluk yaşayan tipik gelişen kardeşlere müdahale eğitim programları düzenlenebilir, koçluk sistemiyle sistematik takipleri yapılabilir.
- ✓ Tipik gelişen kardeşlere yaşadıkları psikolojik problemlerle başa çıkmaları için psikolojik destek sağlanabilir.
- ✓ OSB'li kardeşi olan çocukların özel gerksinimli kardeşi olan akranlarıyla yalnız olmadıklarını hissetmeleri, karşılıklı duygu ve davranışlarını paylaşabilecekleri odak grup görüşmeleri yapılabilir ya da etkinlikler düzenlenebilir (çevrimiçi de yapılabilir).
- ✓ Aileler ve ilgili kurumlar tarafından OSB'li kardeşlerle tipik gelişen çocukların birlikte vakit geçirmelerine olanak tanıyan etkinlikler düzenlenebilir.
- ✓ Okullarda sosyal kabul ile ilgili alan uzmanlarınca desteklenen müdahale programları uygulanarak çocukların toplumsal çeşitlilik ve özel gereksinimli bireylerle ilgili farkındalık kazanmaları ve erken dönemde olumlu tutum geliştirmeleri sağlanabilir.

İleri araştırmalara yönelik öneriler

- ✓ Bu araştırma İstanbul ili kapsamında gerçekleştirildi. Bu araştırma farklı örneklem gruplarıyla da gerçekleştirilebilir.
- ✓ OSB'li çocukların kardeş ilişkilerinin özellikleri ve etkileyen değişkenlerin belirlenmesinde karma araştırma deseni kullanılarak ya da belirli bir döneme

ait gözlem yapılarak derinlemesine inceleme yapılarak daha geniş kapsamlı araştırmalarla gerçekleştirebilir.

- ✓ OSB'li çocukların kardeş ilişkilerinin ortaya konulabilmesinde gerekli çok yönlü değerlendirmeye olanak sağlayan, kolay kullanılabilir araç gereç ve ölçeklerin geliştirilme çalışmaları gerçekleştirilmelidir.
- ✓ Bu araştırma OSB olan ve diğer özel gereksinim gruplarında kardeşi olan çocukların kardeş ilişkilerinin karşılaştırılması şeklinde gerçekleştirebilir.
- ✓ Tipik gelişen kardeşlerin OSB'li kardeşleriyle ilişkilerini inceleyen boylamsal ve karma yöntem kullanılan bir çalışma gerçekleştirilebilir ve gelişim dönemlerine göre kardeşleriyle ilişkilerinin farklılaşması incelenebilir.
- ✓ Bu araştırmada kardeş ilişkileri tipik gelişen kardeşin değerlendirmelerine dayalı incelendi. İlerideki çalışmalarda diğer aile bireylerinin (anne, baba, diğer kardeş) değerlendirmeleri ile incelenebilir ve karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

Abacı, İ. S. S. (2019). *Ergenlerin öznel iyi oluşlarının aile ve kardeş ilişkileri açısından incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Abramson, Z. (2020). The contribution of rudolf dreikurs to the theory and practice of ındividual psychology. *The Journal of Individual Psychology,* 76(1), 46–50.

Adler, A. (2003). *Yaşama sanatı* (Çev.K. Şipal), İstanbul: Say Yayınları.

Ahmetoğlu, E. (2004). *Zihinsel engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ahmetoğlu, E. ve Aral, N. (2004). Zihinsel engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu No: 6, *Bilimsel araştırma ve incelemeler: 6,* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Akçakın, M. (2007). Otistik bozukluk. AS. Aysev, YI. Taner (Ed.). *Çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları* (s.277-290). İstanbul: Golden Print.

Akkök F. (2003). Farklı özelliğe sahip çocuk aileleri ve ailelerle yapılan çalışmalar. İçinde: A Ataman (Ed.), *Özel eğitime giriş.* S. 121-142, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Aksoy, A. B., ve Yıldırım Berçin, G. (2008). Farklı engel grubundan engelli kardeşe sahip çocukların kardeş ilişkileri ile kardeşlerini kabullenmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *8*(3), 751-779.

Aktaş, B., Kot, M., ve Çifci-Tekinarslan, İ. (2021). Problems experıenced by chıldren wıth a sıblıng wıth down syndrome. *European Journal of Special Education Research, 7*(3).

Albaş, B. (1999). *Öğretilebilir-eğitilebilir düzeyde zihinsel özürlü çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik durumlarının değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Aldan, M. (2012). *Otistik kardeşe sahip çocukların davranışsal ve duygusal uyumlarının, benlik kavramlarının ve sosyal desteklerinin incelenmesi: karşılaştırmalı bir çalışma*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alderfer, M. A., Labay, L. E., ve Kazak, A. E. (2003). Brief report: does posttraumatic stress apply to siblings of childhood cancer survivors?. *Journal of pediatric psychology*, *28*(4), 281-286.

Al-Fahham, A. A. (2018). Development of New LSD Formula when Numbers of Observations Are Unequal. *Open Journal of Statistics*, *8*(2), 258-263.

Alhojailan, M. I. (2012). Thematic analysis: A critical review of its process and evaluation. *West East Journal of Social Sciences*, *1*(1), 39-47.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental Disorders* (5th ed.). Arlington, VA: Author.

Angın, E. (2015). *Otizim ve özgül öğrenme güçlüğü tanısı almış çocukların sağlıklı kardeşlerinin psikolojik uyumu, kardeş ilişkileri ve algıladıkları anne kabul reddi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Angın, E., ve Erden, G. (2019). Otizm ve kardeşlik deneyimi: Kardeşlik ilişkisi ve psikolojik uyum üzerine bir derleme. *Nesne Psikoloji Dergisi,* 7(14), 127-135.

Aslanoğlu, M. (2004). *Otistik, zihinsel, işitme, görme ve bedensel engelli çocuğu bulunan ebeveynlerin aile içi ilişkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Atasoy, S. (2002). *The examination of the relationship between the cognitive functions among high functioning autistic children.* Unpublished MS Thesis, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Atladóttir, H. Ó., Thorsen, P., Østergaard, L., Schendel, D. E., Lemcke, S., Abdallah, M., ve Parner, E. T. (2010). Maternal infection requiring hospitalization during pregnancy and autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *40*(12), 1423-1430.

Avşaroğlu, G. (2019). *7-11 yaş aile eğitimi kurs programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aydın, A. (2003). *Otizmde ilk adım.* İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Aykara, (2015). *Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarının değerlendirilmesi.* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.

Ayre, C., ve Scally A. J. (2014). Critical values for Lawshe's content validity ratio: revisiting the original methods of calculation. Measurement and Evaluation in Counseling and Development, 47 (1), 79–86. doı: 10.1177/0748175613513808.

Babaroglu, A. (2016). Aggression behaviors in children with and without hearing impairment. *International Journal of Psychological Studies*, *8*(2), 14-27.

Bagner, D. M. (2013). Father's role in parent training for children with developmental delay. *Journal of Family Psychology,* 27(4), 650–657. https://doi.org/10.1037/a0033465.

Barlow, D. H., Durand, V. M. ve Stewart, S. H. (2009). *Abnormal psychology: An integrative approach.* Toronto: Nelson Education

Barr, J., McLeod, S., ve Daniel, G. (2008). Siblings of children with speech impairments: Cavalry on the hill. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 39, 21-32.

Barrera, M., Chung, J., ve Greenberg, M. (2002). Preliminary investigations of a group intervention for siblings of paediatric cancer patients. *Children's Health Care,* 31, 131−142.

Baumann, S., Dyches, T., ve Braddick, M. (2005). Being a sibling. Nursing Science *Quarterly*, 18, 51–58.

Bayhan, P. ve Yükselen, A. (2001). Engelli Kardeşi Olan Çocukların Kardeş İlişkileri. 10. Ulusal Özel Eğitim Kongresi, Antakya.

Bekkhus, M., Staton, S., Borge, A., ve Thorpe, K. (2014). Do twins differ from single-born children on rates of behavioral difficulty in early childhood? A study of sibling relationship risk factors. *Twin research and human genetics: the official journal of the International Society for Twin Studies*, 17(4), 288–295.

Bélanger, J. M. (2017). Lıvıng Wıth A Sıblıng Dıagnosed Wıth Fetal Alcohol Spectrum Dısorder, A Thesis Submitted İn Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Master Of Arts (M.A.) İn Applied Psychology Faculty Of Graduate Studies Laurentian University Sudbury, Ontario.

Benderix, Y. ve Sivberg, B. (2007). Siblings' experiences of having a brother or sister with autism and mental retardation: A case study of 14 siblings from five families. Journal of Pediatric Nursing, 22(5), 410-418.

Ben-Itzchak, E., Zukerman, G., & Zachor, D. A. (2016). Having older siblings is associated with less severe social communication symptoms in young children with autism spectrum disorder. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44(8), 1613–1620.

Benson, P. R., ve Karloff, K. L. (2008). Child, parent, and family predictors of latter adjustment in siblings of children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 2(4), 583–600. doi:10.1016/j.rasd.2007.12.002.

Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indices in structural models. *Psychological Bulletin*, 107, 238–246.

Berk, L.E. (2003). *Development Through the Lifespan* (3th edition). Allyn and Bacon, Boston.

Beşikçi, H. (2003). Çocuklarda zeka geriliği. *Çocuk ve Aile Dergisi,*60,39-40.

Beyer, J. (2009). Autism spectrum disorders and sibling relationships: Research and strategies. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 44, 444-452.

Bıkmaz-Bilgen, Ö. & Doğan, N. (2017). Puanlayıcılar arası güvenirlik belirleme tekniklerinin karşılaştırılması. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 8(1), 63-78.

Bircan, G.A. (2004). *Otistik çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Blackwill, T. (2013). *Factors affecting daily stress ın siblings of children with special needs*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, fort Hays State University.

Bloch, J.S., Weinstein, J. & Seitz, M. (2005). S*chool and parent partnerships in the preschool years. 229 – 265. ın zager, d. 2005. Autism spectrum disorders: ıdentification, education, and treatment*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Bodur, Ş. ve Soysal, A. Ş. (2004). Otizmin erken tanısı ve önemi. *Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi*, 13(10), 394-398.

Bouchard, D., ve Tetrault, S. (2000). The motor development of sighted children and children and moderate low vision aged 8-13. Journal of Visual Impairment & Blindness, 94, 564-574.

Boyce, G., ve Barnett, W. (1993). Siblings of persons with mental retardation: A historical perspective and recent findings. In Z. Stoneman & P.W. Berman (Eds.) *The effects of mental retardation, disability, and illness on sibling relationships: Research issues and challenges.* Baltimore: Brookes.

Bozbey Akalın, A. (2005). *Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocukların abla ve ağabeylerinin sosyal beceri düzeyi ve kardeş ilişkileri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Browne, M. W., ve Cudeck, R. (1992). Alternative ways of assessing model fit. Sociological Methods and Research, 21, 230-258. doi:10.1177/0049124192021002005.

Buğra, Y. (2001). *Engelli çocuğa sahip annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi.* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, 121s.,

Buist, K. L., Deković, M., Meeus, W., ve van Aken, M. A. G. (2002). Developmental Patterns in Adolescent Attachment to Mother, Father and Sibling. *Journal of Youth and Adolescence, 31*(3), 167–176.

Burn, K., ve Szoeke, C. (2016). Boomerang families and failure-to-launch: Commentary on adult children living at home. *Maturitas*, 83, 9–12.

Button, D. M., **ve** Gealt, R. (2010). High risk behaviors among victims of sibling violence. *Journal of Family Violence*, 25(2), 131–140. https://doi.org/10.1007/s10896-009-9276-x.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013) *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Caro, P., e Derevensky, J. L. (1997, November). An Exploratory Study Using the Sibling Interaction Scale. *Education & Treatment of Children*, 20(4), 383-404.

Carvalho, M. J., ve Watson, S. L. (2018). "The larger experience of being a sib has really coloured and ınfluenced who ı am": The experiences of ındividuals with siblings. *Journal on Developmental Disabilities*, 23(2), 104-105.

Carvalho, M.J. (2017). *Lıvıng wıth a sıblıng who has autısm spectrum dısorder.* A Thesis Submitted İn Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Master Of Arts (M.A.) İn Applied Psychology.

Casenhiser, D., Shanker, S. ve Stieben, J. (2011). Learning through interaction in children with Autism: Preliminary data from a social-communication-based intervention. *Autism*, 17(2), 220-241.

Cavkaytar, A., Batu, S., ve Çetin, O. B. (2008). Perspectives of Turkish mothers on having a child with developmental disabilities. *İnternational Journal of Special Education*, 23(2), 102-109.

Choi, H., ve van Riper, M. (2014). Maternal perceptions of sibling adaptation in Korean families of children with Down syndrome. *Journal of intellectual disability research: JIDR*, 58(10), 962–977.

Chu, S. Y., Gan, C. H., Fierro, V., Chan, C. M. H., & Hersh, D. (2021). "Sometimes I Feel Grateful…": Experiences of the Adolescent Siblings of Children with Autism Spectrum Disorder in Malaysia. *Journal of autism and developmental disorders*, 1-13.

Cicirelli, V.G. (1996). *Sibling relationships in middle and old age. In: Brody GH, editor. Sibling relationships:* Their causes and consequences. Norwood, NJ: Ablex; pp. 47–74.

Cole, S (2020) Caregiving for a Child with Multiple Disabilities: A Mother's Story C. University of the Pacific. Stockton, California, USA

Conway, S. ve Meyer, D. (2008). Developing support for siblings of young people with disabilities. *Support for Learning* · 23(3), 113-117.

Crocker, L., ve Algina, J. (1986). *Introduction to classical and modern test theory*. Holt, Rinehart and Winston, 6277 Sea Harbor Drive, Orlando, FL 32887.

Curran, P. J., West, S. G., ve Finch, J. F. (1996). The robustness of test statistics to nonnormality and specification error in confirmatory factor analysis. *Psychological Methods,* 1(1), 16-29.

Cuskelly, M., & Gunn, P. (2006). Adjustment of children who have a sibling with Down syndrome: perspectives of mothers, fathers and children. *Journal of İntellectual Disability Research: JIDR,* 50(12), 917–925.

Cuskelly, M., ve Gunn, P. (2003). Sibling relationships of children with Down syndrome: Perspectives of mothers, fathers, and siblings. *American Journal on Mental Retardation*, 108(4), 234-244.

Çitil, M., Doğan, İ. (2019). Engelli çocuğu olan ailelerin yapisi ve toplumsal ilişkilerinin belirlenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *19*(43), 61-108.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik. SPSS ve Lisrel uygulamaları.* Ankara: Pegem.

Danış, A. G. (2006). Davranış bilimlerinde ekolojik sistem yaklaşımı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* 9(9), 45-54.

Darıca, N. (2000). *Otizm ve otistik çocuklar*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Darıca, N., Abidoğlu, Ü., ve Gümüşçü, Ş. (2002). *Otizm ve otistik çocuklar*. (3. Baskı). Ankara: Özgür Yayınları.

Daroff, R. B., ve Aminoff, M. J. (2003). *Encyclopedia of the neurological sciences*. Boston (MA): Academic.

David, H., Gil, M., ve Raviv, I. (2009). Sibling relationships among Eilat families with at least one gifted child. *Gifted and Talented International,* 24(2), 71–88.

Davis, K. E. (2010). *The psychological adjustment of siblings of children with disabilities: the role of the family and the wider social community,* PhD Thesis, School of Health Sciences.

Deater-Deckard, K., Dunn, J., ve Lussier, G. (2002). Sibling relationships and socialemotional adjustment in different family contexts. Social Development, 11, 571- 590.

Delacre, M., Lakens, D., ve Leys, C. (2017). Why Psychologists Should by Default Use Welch's *t*-test Instead of Student's *t*-test. *International Review of Social Psychology, 30*(1), 92–101. DOI: http://doi.org/10.5334/irsp.82.

Dere, N. (2009). *Annelerin otistik çocuklarını kabul etmeleri ile otistik çocukların kardeşlerinin kardeşlerini kabulü arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Dew, A., Balandin, S. ve Llewellyn, G. (2008). The psychosocial impact on siblings of people with lifelong physical disability: A review of the literature. *Journal of Developmental and Physical Disabilities,* 20, 485–507.

Dew, A., Llewellyn, G. and Balandin, S. 2014. Exploring the later life relationship between adults with cerebral palsy and their nondisabled siblings. *Disability and Rehabilitation,* 36, 756–764.

Di Biasi, S., Trimarco, B., D'Ardia, C., Melogno, S., Meledandri, G. ve Levi, G. (2016). Psychological adjustment, social responsiveness and parental distress in an Italian sample of siblings of children with high-functioning autism spectrum disorder. *Journal of Child and Family Studies,* 25(3), 883-890.

Diamond, K.E., ve Hestenes, L.L. (1996). Preschool children's conceptions of disabilities: The salience of disability in children's ideas about others. *Topics in Early Childhood Special Education,* 16(4), 458–476.

Diken, (2008). *Otistik bozukluğu olan öğrenciler. İbrahim H. Diken. Ed. Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.

Disability Facts and Statistics. (2021). Accessed October 12, 2021 from http:// www.disabled-world.com/disability/statistics/.

Doğan, A. (2010). Ekolojik sistemler kuramı çerçevesinde akran zorbalığının incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(3), 149-162.

Downs, A. ve Smith, T. (2006). Emotional understanding, cooperation, and social behavior in high-functioning children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 34, 625-635.

Dunn, J. (2007). Siblings and Socialization. In J. E. Grusec & P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* (pp. 309–327). The Guilford Press.

East, P. L. (2009). Adolescents' relationships with siblings.Lerner, RM.; Steinberg, L., (Edit). *Handbook of adolescent psychology: Contextual influences on adolescent development*. (s. 43-73), NJ: Wiley;Hoboken.

Elder, G. H. (1996). Human lives in changing societies: Life course and developmental insights. Cairns, R. B., Elder, J ve Costello, E. J. (Edit.), *Cambridge studies in social and emotional development. Developmental science* (s. 31–62). Cambridge University Press.

Ercan, İ. ve Kan, İ. (2004). Ölçeklerde geçerlik ve güvenirlik. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, Biyoistatistik Anabilim Dalı. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 30 (3) 211-216.

Ertürk, B. (2009). *Entegre eğitimine katılan ve katılmayan engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi.* (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Ferraioli, S. J., ve Harris, S. L. (2009). The Impact of Autism on Siblings. *Social Work in Mental Health,* 8(1), 41–53. doi:10.1080/15332980902932409.

Flippin, M., e Crais, E. R. (2011). The need for more effective father involvement in early autism intervention: A systematic review and recommendations. *Journal of Early İntervention*, *33*(1), 24-50.

Floyd, F.J., ve Saitzyk A. R. (1992), Social class and parenting children with mild and moderate mental retardation, *Journal of Pediatric Psychology*, 17(5),607-631.

Fombonne, E. (2005). Epidemiology of autistic disorder and other pervasive developmental disorders. *Journal of Clinical Psychiatry*, 66(10),3-8

Franc, N., Maury, M., Purper-Ouakil, D. (2009). ADHD and attachment processes: are they related? *Encephale*, 35(3), 256-261.

Frye, L. (2016). Fathers' Experience With Autism Spectrum Disorder: Nursing Implications. *Journal of Pediatric Health Care*, 30(5), 453–463. doi:10.1016/j.pedhc.2015.10.012.

Gazeloğlu, C. (2000). *İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin psiko-sosyal gelişimine annebaba tutumlarını etkisinin incelenmesi.* (Doktora tezi) Hacettepe Üniversitesi, 180s., Ankara.

Gerrig, R. J., ve Zimbardo, P. G. (2012). *Psikoloji ve yaşam* (19. Baskı) (Çev: G. Sart). Ankara: Nobel Yayınları.

Giallo, R., ve Gavidia- Payne, S. (2006). Child, parent and family factors as predictors of adjustment for siblings of children with a disability. *Journal of İntellectual Disability Research*, *50*(12), 937-948.

Gibbons, T. A. (2005). Sensory integration therapy. J. T. Neisworth & P. S. Wolfe (Edit.). *The autism encyclopedia*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes.

Girli, A. (1995). *Normal zekalı kardeşlerin zihinsel engelli kardeşe yönelik kabul düzeylerinin belirlenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Glasberg, B.A. (2000). The development of siblings' understanding of autism and related disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 30, 143–156.

Gokcen, S., Bora, E., Erermis, S., Kesikci, H. ve Aydin C. (2008). Theory of mind and verbal working memory deficits in parents of the patients with autistic disorder. *Psychiatry Research*, 160, 23-29.

Gozu, H. (2016). *The role of personality, perceived parental differential treatment, and perceptions of fairness on the quality of sibling relationships among emerging adults.* Doctoral dissertation, State University of New York at Albany.

Grant, G., ve Ramcharan, P. (2001) Views and experiences of people with intellectual disabilities and their families (2): The family perspective. *JARID*, 14, 364-380.

Gray (1994). Coping with autism: stresses and strategies. *Sociology of Health and Illness, 15*.

Gray, D. E. (2003). Gender and coping: The parents of children with high functioning autism. *Social science & medicine, 56*(3), 631-642.

Gray, D. E., ve Holden, W. J. (1992). Psycho-social well-being among the parents of children with autism. *Australia & New Zealand Journal of Developmental Disabilities,* 18(2), 83–93.

Gregory, A., Hastings, R. P., ve Kovshoff, H. (2020). Academic self-concept and sense of school belonging of adolescent siblings of autistic children. *Research in Developmental Disabilities*, *96*, 103519.

Guidotti, L., Musetti, A., Barbieri, G. L., Ballocchi, I., ve Corsano, P. (2021). Conflicting and harmonious sibling relationships of children and adolescent siblings of children with autism spectrum disorder. *Child: Care, Health and Development*, *47*(2), 163-173.

Gülay-Ogelman, H., ve Erten-Sarıkaya, H. (2014). 5-6 yaş çocukların sosyal beceri, akran ilişkileri ve okula uyum düzeyleri ile kardeş değişkeni arasındaki ilişkiler. *Akademik Bakış Dergisi*, *41*, 1-27.

Gürsoy, F. ve Sezer, F. (2020). Children with Autism and Sibling Relationships(Edit. P. M. Chernopolskı, N. Lukpanovna Shapekova, B. Ak ve B. Sançar). *Advances in Health Sciences Research* içinde (s.319-333), St. Kliment Ohridski University Press

Güzel, O. (2020). *The effects of group counselıng program for sıblıngs of atypıcal chıldren on theır anxıety levels.* Yeditepe University Graduate School Of Educational Sciences Master's Program İn Guidance And Psychological Counseling. İstanbul

Hair, J. F., Black, W. C., Babın, B. J., ve Anderson, R. E. (2010). Multivariate Data Analysis (7th ed.). Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Hallahan, P. D. ve Kauffmann, M. J. (1998). *Exceptional children introduction to special education*. (International Editions), New Jersey: Prentice Hall.

Hallmayer, J., Cleveland, S., Torres, A., Phillips, J., Cohen, B., Torigoe, T., ve Risch, N. (2011). Genetic heritability and shared environmental factors among twin pairs with autism. *Archives of General Psychiatry*, *68*(11), 1095-1102.

Harjusola-Webb, S. ve Robbins, S. (2012). The Effects of Teacher-Implemented Naturalistic Intervention on the Communication of Preschoolers With Autism. *Topics in Early Childhood Special Education,* 32(2), 99-110.

Harris, S. L. ve Glasberg, B. A. (2003). *Sibling of children with autism: A guide for families.* Bethesda: Woodbine House.

Hastings, R. P. (2003). Brief report: Behavioral adjustment of siblings of children with autism. *Journal of Autism Developmental Disorders*, 33(1), 99- 104.

Hastings, R. P. (2007). Longitudinal relationships between sibling behavioral adjustment and behavior problems of children with developmental disabilities. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 37(8), 1485–1492.

Hastings, R. P., ve Brown, T. (2002). Behavior problems of autistic children, parental self-efficacy and mental health. *American Journal on Mental Retardation,* 107, 222-232.

Hastings, R. P., ve Petalas, M. A. (2014). Self-reported behaviour problems and sibling relationship quality by siblings of children with autism spectrum disorder. *Child: Care, Health and Development,* 40(6), 833–839. doi:10.1111/cch.12131.

Hastings, R.P. (2003). Brief Report: Behavioral adjustment of siblings of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 33(1), 99–104.

Hatfield, N. T. (2008). *Broadribb's introductory pediatric nursing*. London: Lippincott Williams & Wilkins.

Hecimovic, A., Gregory, S. (2005). The evolving role, impact and needs of families. In Zager, D. (Ed.), *Autism spectrum disorders: Identification, education and treatment* (s. 111–142). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Heflin, L. J. ve Alaimo, D. F. (2007). *Students with autism spectrum disorders: Effective instructional practices.* Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Henderson, S. H. ve Taylor, L. C. (1999). Parent-adolescent relationships in nonstep-, simple step-, and complex stepfamilies. In E. M. Hetherington, S. H. Henderson & D. Reiss (Hrsg.), *Adolescent sibling in stepfamilies. Family functioning and adolescent adjustment. Monographs of the Society for Research in Child Development.* Vol. 4 (S. 79–100). Malden, MA: Blackwell.

Herring, S., Gray, K., Taffe, J., Tonge, B., Sweeney, D., ve Einfeld, S. (2006). Behaviour and emotional problems in toddlers with pervasive developmental disorders and developmental delay: associations with parental mental health and family functioning. *Journal of İntellectual Disability Research*, *50*(12), 874-882.

Higgins, D.J., Bailey, S.R., ve Pearce, J.C. (2005). Factors associated with the functioning style and coping strategies of families with a child with an autism spectrum disorder. *Autism*, 9, 125-137.

Hodapp, R. M. ve Urbano, R. C. (2007). Divorce in families of children with down syndrome: A population-based study. *American Journal on Mental Retardation,* 112(4), 261.

Hoffmann, K.(2016). *Kognitive fähigkeiten und verhaltensauffälligkeiten von kindern und jugendlichen mit einem geschwister mit down syndrom: eine empirische studie an zwillingen mit diskordanz für das down syndrom*. Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Philosophie der Philosophischen Fakultät III an der Universität des Saarlandes.

Horvat, M.. Ray. C . Ramsey. V. K.. Miszko, T. Keeney. R., ve Blasch, B. B. (2003). C:ompensatory analysis and strategies fot balance in individuals with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness,* 97, 695-703.

Hovardaoğlu, S. (2007). *Davranış bilimleri için araştırma teknikleri.* Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.

Hughes, T. (2015). *Comparison of sibling relationships in families of children with autism spectrum disorder and fetal alcohol spectrum disorder*. Department of Psychology Laurentian University.

Hughes, T., ve Watson, S. L. (2018). Sibling relationships in families of children with autism spectrum disorder, fetal alcohol spectrum disorder, and down syndrome: a comparison study. *Journal on Developmental Disabilities*, *23*(2), 117-117.

Hultman, C. M., Sandin, S., Levine, S. Z., Lichtenstein, P., & Reichenberg, A. (2010). Advancing paternal age and risk of autism: new evidence from a population-based study and a meta-analysis of epidemiological studies. *Molecular Psychiatry*, 16(12), 1203–1212.

İçöz, A. (2001). *Zihinsel engelli bir çocuğa sahip aile bireylerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi.* Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İsmail, A. (2020). Batı Trakya'daki Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Azınlık Ailelerinin Ve Normal Gelişim GösterenTipik gelişen Kardeşlerinin Yaşadıkları Sorunlar, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Engelli Çalışmaları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Jones, E. A., Fiani, T., Stewart, J. L., Neil, N., McHugh, S., ve Fienup, D. M. (2020). Randomized controlled trial of a sibling support group: Mental health outcomes for siblings of children with autism. *Autism*, *24*(6), 1468-1481.

Kale, M., Karagöz, S. ve Nur İ. (2021). Eğitim ve sosyal bilimler alanında kardeş ilişkileri konusunda tezlerin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17*(1), 148-160.

Kalecik, P. (2013). *Otizmli çocukların normal gelişim gösterentipik gelişen kardeşlerinin yaşadıklar sorunlar.* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kaminsky, L. ve Dewey, D. (2001). Siblings relationships of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 31(4), 399-410.

Kaminsky, L., ve Dewey, D. (2002). Psychosocial adjustment in siblings of children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 43*(2), 225–232. https://doi.org/10.1111/1469-7610.00015.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi.

Kılıç, S. (2014). Etki büyüklüğü. *Journal of Mood Disorders,* 4(1), 44-6, DOI: 10.5455/jmood.20140228012836.

Kırcaali-İftar, G. (2003). *Otistik özellik gösteren çocuklara iletişim becerilerinin kazandırılması.* İstanbul: Ya-Pa.

Kırcaali-İftar, G. (2007). *Otizm spektrum bozukluğu.* İstanbul: Daktylos.

Kim, J. Y., McHale, S. M., Wayne Osgood, D., ve Crouter, A. C. (2006). Longitudinal course and family correlates of sibling relationships from childhood through adolescence. *Child development, 77*(6), 1746-1761.

King, D. L. (2007). *How non-disabled children respond to a sibling with disability? : the challenges they may or may not haved faced.* (Theses, Dissertations and Projects). Paper 1337.

Kitzman, K. M., Cohen, R., ve Lockwood, R. L. (2002). Are only children missing out? Comparison of the peer-related social competence of only children and siblings. *Journal of Social & Personal Relationships,* 19(3), 299-316.

Kline, R.B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling: Methodology in the social sciences*. New York: The Guilford Press.

Knott, F., Lewis, C., ve Williams, T. (1995). Sibling interaction of children with learning disabilities: a comparison of autism and Down's syndrome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry,* 36, 965-976.

Korkmaz, A. (2008). *Özel eğitim alan zihinsel engelli çocukların kardeşleri ile ilişkilerinin değerlendirilmesi.* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tıp Akademisi Sağlık Biilimleri Enstitüsü, Ankara.

Koudstaal, C. (2011). Autism spectrum disorders. In E. Landsberg, D. Kruger & E. Swart (Eds.), *Addressing barriers to learning: A South African perspective*. (2nd edn.). (pp. 341-362). Pretoria: Van Schaik.

Köse, F. (2003). K.K.T.C. *Lefkoşa ilköğretim okullarına devam eden dokuz yaş çocuklarının anne tutumları ile kardeş ilişkilerinin incelenmesi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Kroker, B.E. (2015). Frühkindlicher Autismus; Einfluss von Geschwistern, Master of Science, Universität Wien. 2015-09-05_1002116.pdf (univie.ac.at).

Kuo, Y.C. ve Geraci, L.M. 2012. Sister's caregiving experience to a sibling with cerebral palsy – The impact to daughter-mother relationships. *Sex Roles,* 66, 544–557.

Kurşun, Z. (2018). *Yaygın gelişimsel bozukluğu olan ve tipik gelişen çocukların anne babalarının stres düzeyleri ve stresle başa çıkma yollarının karşılaştırılması.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kurt, O. (2014) Otizm spektrum bozukluğu ve bilimsel dayanaklı uygulamalar. E. Tekin-İftar (Editör), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri.* (3. Basım) Ankara: Vize Yayıncılık.

Küçüker, S. (2001). Erken eğitimin gelişimsel geriliği olan çocukların anne-babalarının stres ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi,* 3(1), 1-11.

Lahane, S., Shah, H., Nagarale, V., ve Kamath, R. (2013). Comparison of self-esteem and maternal attitude between children with learning disability and unaffected siblings. *The Indian Journal of Pediatrics*, 80(9), 745-749.

Lakshmi, H. V., Geetha, C. V., ve Murthy, K. N. (2009). Parental perspective towards the education of visually impaired children. *Asia Pacific Disability Rehabilitation Journal*, *20*(2), 84-91.

Lamb, M. E. ve Sutton-Smith, B. (2014). *Sibling relationships: Their nature and significance across the lifespan.* New York: Psychology Press.

Lapidot-Berman, J., ve Oshrat, Z. (2009). Sibling relationships in families with gifted children. *Gifted Education International*, 25(1), 36–47.

Larsson, H.J., Eaton, W.W., Madsen K.M., Vestergaard, M., Olesen, A.V., Agerbo, E. (2005). Risk factors for autism: perinatal factors, parental psychiatric history, and socioeconomic status. *American Journal of Epidemiology*, 15(161),916–925.

Lieberman, L. J., ve McHugh, E. (2001). Health-related fitness of children who are visually impaired. *Journal of Visual İmpairment & Blindness*, 95(5), 272-287.

Lieberman. L., ve McHugh. E. (2001). Health related fitness of children who are visually impaired. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 95, 272-28.

Livingstone, S., ve Bober, M. (2013). Regulating the internet at home: contrasting the perspectives of children and parents. In *Digital generations* (pp. 105-126). Mahwah: Routledge.

Longmuir, P.E., ve Bar-Or, O. (2000). Factors influencing the physical activity levels of youths with physical and sensory impairments. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 17, 40-53.

Lubke, G.H. ve Muthen, B. (2005). Investigating population heterogeneity with factor mixture models. *Psychol Methods*, 10(1),21–39.

MacCallum, R.C., Browne, M.W., ve Sugawara, H.M. (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling. *Psychological Methods*, 1, 130–149.

Macks, R. J., ve Reeve, R. E. (2007). The adjustment of non-disabled siblings of children with autism. *Journal of Autism & Developmental Disorders,* 37, 1060–1067.

Mahjouri, S. ve Lord, C.E. (2012). What the DSM-5 portends for research, diagnosis, and treatment of autism spectrum disorders. *Current Psychiatry Reports,* 14(6), 739–747.

Malow, B.A., ve McGrew, S.G. (2008). Sleep disturbances and autism. *Sleep Medicine Clinics,* 3(3), 479–488.

Mandleco, B., Olsen, S. F., Dyches, T., ve Marshall, E. (2003). The relationship between family and sibling functioning in families raising a child with a disability. *Journal of Family Nursing*, *9*(4), 365-396.

Mann, M. M., Hosman, C. M., Schaalma, H. P., ve De Vries, N. K. (2004). Self-esteem in a broad-spectrum approach for mental health promotion. *Health education research*, *19*(4), 357-372.

Marciano, A.R.F. ve Scheuer, C.I. (2005). Quality of life in siblings of autistic patients. *Revista Brasileira de Psiquiatria,* 27(1), 67-69

Marquis, S., Hayes, M. V., ve McGrail, K. (2019). Factors that may affect the health of siblings of children who have an intellectual/developmental disability. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities,* 16(4), 273-286.

Marsh, H.W., Balla, J.R., ve Mc Donald, R.P. (1988). Goodness-of-fit indexes in confirmatory factor analysis: The effect of sample size. *Psychological Bulletin*, 103, 391- 410.

Marshall, V. ve Long, B.C. (2010). Coping processes as revealed in the stories of mothers of children with autism. *Qualitative Health Research,* 20, 105 –116.

Martin, L. A., ve Horriat, N. L. (2012). The Effects of Birth Order and Birth Interval on the Phenotypic Expression of Autism Spectrum Disorder. *PLoS ONE,* 7(11), e51049. doi:10.1371/journal.pone.0051049.

Mascha, K., ve Boucher, J. (2006). Preliminary investigation of a qualitative method of examining siblings' experiences of living with a child with ASD. *The British Journal of Developmental Disabilities,* 52(1), 19–28.

Mash, E.J., ve Wolfe, D.A. (2005). Abnormal child psychology. (3rd edn.). USA: Thomson Wadsworth.

McHale, S. M. ve Pawletko, T. M. (1992). Differential treatment of siblings in two family contexts. *Child Development*, 63(1), 68–81.

McHale, S. M., Kim, J. ve Whiteman, S. D. (2006). Sibling relationships in childhood and adolescence. In: Noller, P. ve Feeney, J. A., (Ed.). *Close relationships: Functions, forms and processes.* (127-150), New York: Psychology Press.

McVicker, M. L. (2013). *the sisters' experience of having a sibling with an autism spectrum.* Disorder Dissertations & Theses. Paper 49. http://aura.antioch.edu/etds/49.

MEB (2008). *Çocuğun gelişimi.* Ankara: Mesleki ve Teknik Eğitim Programlar ve Öğretim Materyalleri.

Metin, N ve San, P. (1992). *Zeka özürlü çocuğu olan annelerin çocuklarının özürlü olduğunu öğrendikten sonra yaşadıkları duygu, düşünce ve tepkilerinin eğitimin düzeylerine göre incelenmesi*. İstanbul: Yapa Yayınları,

Metin, Ö., ve Üstün, E. (2010). Reflection of sibling relationships into the kinetic family drawings during the preschool period. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 2440-2447.

Meyer, D. J. ve Vadasy, P. F. (1994). *Sibshops: Workshops for siblings of children with special needs.* Baltimore: Paul H. Brookes

Milevsky, A. (2011). *Sibling relationships in childhood and adolescence: Predictors and outcomes.* New York, NY: Columbia University Press.

Milevsky, A. (2016). *Sibling issues in therapy. Research and practice with children, adolescents and adults.* Palgrave Macmillan.

Milevsky, A., Schlechter, M. J., ve Machlev, M. (2011). Effects of parenting style and involvement in sibling conflict on adolescent sibling relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 28(8), 1130-1148.

Millar, L., ve Watson, S. (2018). An Investigation of Sibling Relationships: A Comparison of the Stresses and Uplifts of Adolescents of Siblings With Fetal Alcohol Spectrum Disorder and Down Syndrome. *Journal on Developmental Disabilities*, *23*(2), 91-91.

Minshawi, N. F., Hurwitz, S., Morriss, D., ve McDougle, C. J. (2014). Multidisciplinary assessment and treatment of self-ınjurious behavior in autism spectrum disorder and ıntellectual disability: ıntegration of psychological and biological theory and approach. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 45(6), 1541–1568. doi:10.1007/s10803-014-2307-3.

Mitchell, S., Brian, J., Zwaigenbaum, L., Roberts, W., Szatmari, P., Smith, I., ve Bryson, S. (2006). Early language and communication development of infants later diagnosed with autism spectrum disorder. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 27(2), S69-S78.

Moore, M. L., Howard, V. F., ve McLaughlin, T. F. (2002). Siblings of children with disabilities: A review and analysis. *International Journal of Special Education*, 17(1), 49–64.

Mulroy, S., Robertson, L., Aiberti, H. L., ve Bower, C. (2008). The impact of having a sibling with an intellectual disability: Parental perspectives in two disorders. *Journal of Intellectual Disability Research,* 52, 216−229.

Murray, L., Sinclair, D., Cooper, P., Ducournau, P., Turner, P., ve Stein, A. (1999). The socioemotional development of 5-year-old children of postnatally depressed mothers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40, 1259–1271.

Muthen, B, Asparouhov T. ve Rebollo I. (2006). Advances in behavioral genetics modeling using Mplus: applications of factor mixture modeling to twin data. *Twin Res Hum Genet*. 9(3),313– 324.

Mutlu, H. (2013). *Engelli kardeşe sahip olan 18-30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumlarının incelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.

National Research Council (2001). Educating Children with Autism. Committee on Educational Interventions for Children with Autism. In C. Lord., & J. P. McGee (Eds.), *Division of Behavioral and Social Sciences and Education.* Washington, DC: National Academy Press.

Nealy, C. E., O'Hare, L., Powers, J. D., ve Swick, D. (2012). The impact of Autism Spectrum Disorders on the family: A qualitative study of mothers' perspectives. *Journal of Family Social Work,* 15, 187–201.

Neville, R., ve White, S. (2011). College students' openness toward autism spectrum Disorders: Improving peer acceptance. *Journal of Autism & Developmental Disorders,* 41(12), 1619–1628. doi:10.1007/s10803-011-1189-x.

Neyer, F.J. (2002). The dyadic ınterdependence of attachment security and dependency: A conceptual replication across older twin pairs and younger couples. *Journal of Social and Personal Relationships,* 19(4), 483–503.

Nijs, S. ve Maes, B. (2014) Social peer interactions in persons with profound intellectual and multiple disabilities: A literature review. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities,* 49, 153-165.

Nijs, S., Vlaskamp, C., ve Maes, B. (2016). Children with PIMD in interaction with peers with PIMD or siblings. *Journal of Intellectual Disability Research,*60(1), 28-42.

Nolen-Hoeksema, S., Fredrickson, B.L., Wagenaar, W.A., ve Loftus, G. (2009). Atkinson & Hilgard's introduction to psychology. 15th ed. United Kingdom: engage Learning, 179.

Noller, P. (2005). Sibling relationships in adolescence: Learning and growing together. *Personal Relationships,* 12, 1–22, .

O'Laughlin, K.C. (2006). *The Quality of the Sibling Relationship of Children Diagnosed with Autism.* PCOM Psychology Dissertations. Paper 152.

Onat Zoylan, E. (2005). *Engelli kardeşe sahip olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin belirlenmesi.* Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Orfus, M. (2008). Stress Appraisal and Coping in Siblings of Childrenwith Special Needs. *Stress*, *9*, 1-18.

Orhan, S. (2004). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin demografik ve psiko-sosyal özelliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Orsmond, G. I. ve Seltzer, M. M. (2000). Brothers and sisters of adults with mental retardation: gendered nature of sibling relationship. *American Journal on Mental Retardation*, 105(6), 486-508.

Orsmond, G. I., Kuo, H. ve Seltzer, M. M., (2009). Siblings of individuals with an autism spectrum disorder: Sibling relationships and wellbeing in adolescence and adulthood. *Autism,* 13(1), 59–80. doi:10.1177/1362361308097119.

Orsmond, G. I., ve Kuo, H. Y. (2011). The daily lives of adolescents with an autism spectrum disorder Discretionary time use and activity partners. *Autism*, 15(5), 579–599.

Overlock, M.V. (2017). *Quality of sibling relationship and age spacing in single-parent households versus two-parent households,* Walden University. Walden Dissertation and Doctoral Studies.

Özbesler, C. (2008). Engelli bireylerin sosyal sorunları. *Engelli Dostu Belediye Sempozyumu. Ankara*, 25-31, Ankara.

Özdemir, S. (2007). Sosyal öyküler: otistik çocuklara yönelik bir sağaltım. *Özel Eğitim Dergisi*, 8(2), 49-62.

Özer, H.(2020). *Kaynaştırma öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri ile kardeş ilişkilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilmler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özkarar, F. G. (2007). Nöropsikanaliz: Zihin ve beden ikilemine bir barış çağrısı. *Türk Psikoloji Bülteni,* 13(40), 56-66.

Özlü-Fazlıoğlu, Y. (2004). *Duyusal entegrasyon programının otizmli çocukların duyusal ve davranış problemleri üzerine etkisinin incelenmesi.* Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Pak, M. (2020). Engelli Kardeşi Olan Çocukların Anneleri ile İlişkileri Üzerine Bir Alan Çalışması. *Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health*, *27*(1), 33-39.

Panish, J. B., ve Stricker, G. (2001). Parental marital conflict in childhood and influence on adult sibling relationships. *Journal of Psychotherapy in Independent Practice,* 2, 3-16.

Parner, E. T., Baron-Cohen, S., Lauritsen, M. B., Jørgensen, M., Schieve, L. A., Yeargin-Allsopp, M., ve Obel, C. (2012). *Parental Age and Autism Spectrum Disorders. Annals of Epidemiology,* 22(3), 143–150. doi:10.1016/j.annepidem.2011.12.

Paslı, F. (2017). Cinsel istismara uğrayan çocukların ekolojik sistem yaklaşımı açısından incelenmesi. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 2(2), 39-53.

Pastor, P. N., Reuben, C. A., ve Loeb, M. (2009). *Functional difficulties among school-aged children: United States, 2001-2007*. US Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Health Statistics.

Patterson, P. H. (2011). Maternal infection and immune involvement in autism. *Trends in Molecular Medicine*, 17(7), 389-394.

Perlman, N. J. (2019) *The Psychosocial Effects of Having a Sibling with Autism Spectrum Disorder.* Masters thesis, Concordia University.

Pilowsky, T., Yirmiya, N., Doppelt, O., Gross-Tsur, V., ve Shalev, R.S. (2004). Social and emotional adjustment of siblings of children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 855–865.

Polimeni, M. A., Richdale, A. L., ve Francis, A. J. P. (2005). A survey of sleep problems in autism, Asperger's disorder and typically developing children. *Journal of Intellectual Disability Research*, *49*(4), 260-268.

Poortman, A.R., ve Voorpostel, M. (2008). *Parental divorce and sibling relationships: A research note. Journal of Family Issues,* 30(1), 74–91. doi:10.1177/0192513X08322782.

Powers, J. (2000). Children with autism and their families. In Powers (Ed). *Children with autism: A parents' guide.* Bethesda, MD: Woodbury House.

Pulkkinen, L., Vaalamo, I., Hietala, R., Kaprio, J., ve Rose, R. J. (2003). Peer reports of adaptive behavior in twins and singletons: Is twinship a risk or an advantage? *Twin Research,* 6(2), 106–118.

Quintero, N., ve McIntyre, L. L. (2010). Sibling adjustment and maternal well-being: An examination of families with and without a child with an autism spectrum disorder. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities,* 25(1), 37–46. doi:10.1177/1088357609350367.

Rao, P. A. ve Beidel, D. C. (2009). The impact of children with high-functioning autism on parental stress, sibling adjustment, and family functioning. *Behavior Modification*, 33(49), 437-451.

Raza, S., Sacrey, L. A. R., Zwaigenbaum, L., Bryson, S., Brian, J., Smith, I. M., ve Garon, N. (2020). Relationship between early social-emotional behavior and autism spectrum disorder: a high-risk sibling study. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *50*(7), 2527-2539.

Reichenberg, A., Gross, R., Weiser, M., Bresnahan, M., Silverman, J., ve Harlap, S. (2006). Advancing paternal age and autism. *Arch Gen Psychiatry*, 63,1026–1032.

Reissland, N., Shepherd, J. ve Herrera, E. (2003). The pitch of maternal voice: A comparison of mothers suffering from depressed mood and non- depressed mothers reading books to their infants. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44(2),255-261.

Richdale, A. L., ve Schreck, K. A. (2009). Sleep problems in autism spectrum disorders: prevalence, nature, & possible biopsychosocial aetiologies. *Sleep Medicine Reviews*, *13*(6), 403-411.

Rieske, R. D., ve Matson, J. L. (2019). Parental age at conception and the relationship with severity of autism symptoms. *Developmental Neurorehabilitation*, 1, 1–6.

Ritzema A. M. ve Sladeczek I. E. (2011) Stress in parents of children with developmental disabilities over time. *Journal on Developmental Disabilities* 17, 22–34.

Rivers, J. W. ve Stoneman, Z. (2003). Sibling relationships when a child has autism: Marital stress and support coping. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 33(4), 383-394.

Rivers, J., ve Stoneman, Z. (2008). Child temperaments, differential parenting, and the sibling relationships of children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 38, 1740-1750.

Rixon, L., Hastings, R. P., Kovshoff, H., ve Bailey, T. (2021). Sibling Adjustment and Sibling Relationships Associated with Clusters of Needs in Children with Autism: A Novel Methodological Approach. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-10.

Ronald, A., Happé, F., Bolton, P., Butcher, L. M., Price, T. S., Wheelwright, S., ve Plomin, R. (2006). Genetic heterogeneity between the three components of the autism spectrum: a twin study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *45*(6), 691-699.

Rosen, N. E., McCauley, J. B., ve Lord, C. (2021). Influence of siblings on adaptive behavior trajectories in autism spectrum disorder. Autism, *136236132110240.*

Ross, P., ve Cuskelly, M. (2006). Adjustment, sibling problems and coping strategies of brothers and sisters of children with autistic spectrum disorder. *Journal of Intellectual and Developmental Disability,* 3(2), 77–86.

Rossetti, Z., Lee, C. eun, Burke, M., ve Hall, S. (2020). Perspectives about adult sibling relationships: A dyadic analysis of siblings with and without intellectual and developmental disabilities. *Research in Developmental Disabilities,* 96, 103538. doi:10.1016/j.ridd.2019.103538.

Roth, K. E., Harkins, D. A., ve Eng, L. A. (2014). Parental conflict during divorce as an indicator of adjustment and future relationships: A retrospective sibling study. *Journal of Divorce & Remarriage,* 55(2), 117-138.

Sancar, S. (2013). *Erkeklik: İmkansız iktidar-Ailede, piyasada ve sokakta erkekler.* İstanbul: Metis Yayınları.

Sanders, R. (2004). *Sibling relationships: Theory and issues for practice.* Basingstoke: Palgra ve Macmillan.

Santrock, J. W. (2011). *Educational Psychology. University of Texas at Dallas.* (5. Edition). Connect Learn Succeed.

Sarı, E. (2007). *Anasınıfına devam eden 5-6 yaş grubu çocukların, annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarının, çocuğun sosyal uyum ve becerilerine etkisinin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sarıkaya, S.(2011). *Zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin stresle başa çıkma düzeylerinin ve yaşam doyumlarının incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İzmir.

Scorgie, K., ve Sobsey, D. (2000). Transformational outcomes associated with parenting children who have disabilities. *Mental Retardation,* 38(3), 195-206.

Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim, öğrenme ve öğretim, kuramdan uygulamaya.* Ankara: Gönül Yayınları.

Sezer, Ö. ve Yıldırım, O. (2018). Üniversite öğrencilerinin algılanan anne baba tutumlarına göre kendilerini değerlendirmelerinin ve kardeş ilişkilerinin incelenmesi. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi,* 1(1), 86-117.

Shaffer, D. (2008). *Social and personality development.* Cengage Learnin, (6. Edition), University of Georgia.

Shelton, J. F., Tancredi, D. J., & Hertz- Picciotto, I. (2010). Independent and dependent contributions of advanced maternal and paternal ages to autism risk. *Autism Research*, *3*(1), 30-39.

Shi, L., Fatemi, S. H., Sidwell, R. W. ve Patterson, P. H. (2003). Maternal influenza infection causes marked behavioral and pharmacological changes in the offspring. *Journal of Neuroscience*, *23*(1), 297-302.

Sınanmış, N. (2018). *Kardeşi otizmli olan ve olmayan ergenlerin kardeş ilişkileri ve sosyal kaygı düzeylerinin karşılaştırılması.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Siddiqui, A., ve Ross, H. (2004). Mediation as a method of parent intervention in children's disputes. *Journal of Family Psychology*, 18(1), 147–159.

Siegel, B. (2003). *Helping children with autism learn: treatment approaches for parents and professionals.* New York: Oxford University.

Skotko, B. G., ve Levine, S. P. (2006). What the other children are thinking: Brothers and sisters of persons with Down syndrome. In *American Journal of Medical Genetics Part C: Seminars in Medical Genetics*, *142*(3), 180-186). Hoboken: Wiley Subscription Services, Inc., A Wiley Company.

Slomkowski, C., Rende, R., Conger, K. J., Simons, R. L., ve Conger, R. D. (2001). Sisters, brothers, and delinquency: Evaluating social influence during early and middle adolescence. *Child development*, *72*(1), 271-283.

Solmeyer, A. R., Killoren, S. E., McHale, S. M., ve Updegraff, K. A. (2011). Coparenting around siblings' differential treatment in Mexican-origin families. *Journal of Family Psychology*, 25(2), 251.

Stoneman, Z. (2001) Supporting positive sibling relationships during childhood. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews,* 7, 134-142.

Stoneman, Z. (2005). Siblings of children with disabilities: Research themes. *Mental Retardation*, 43, 339−350.

Stoneman, Z., ve Brody, G. H. (1993). Sibling temperaments, conflict, warmth, and role asymmetry. *Child Development, 64*(6), 1786–1800. https://doi.org/10.2307/1131469

Stormshak, E.A., Bellanti, C.J., Bierman, K.L., Coie, J.D., Dodge, K.A., Greenberg, M.T., Lochman, J.E., ve McMahon, R.J. (1996). The quality of sibling relationships and the development of social competence and behavioral control in aggressive children. *Developmental Psychology,* 32, 79–89.

Sumbas, E. (2020). *Ergenlerin, genç yetişkinlerin ve orta yetişkinlerin kardeş ilişkilerinin incelenmesi.* Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Şahbaz, Ü., Sarıdaş, B., Altun, M., Kunt-Erol, N., Genal, S., Balabanlı, B. ve Kanyılmaz, E. (2017). Otizm nedir? Otizmli çocuklar için teşhis nedir? Ü. Şahbaz (Çeviri Ed.). *100 soruda otizm*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Şahin, S., (2017) Yaygın gelişimsel bozukluk (YGB) otistik spektrum bozuklukları (OSB) olan çocuklar ve eğitimleri (N. Baykoç Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim.* (4. Basım) Eğiten Kitap Yayıncılık Ankara

Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik***.** Ankara: Seçkin Yayınları.

Tabachnick, B. G., ve Fidell, L.S. (2001). *Using multivariate statistics.* Boston: Allyn and Bacon.

Tabak, N. (2007). *İlköğretim 1. kademede davranış sorunları olan çocukların anne-baba tutumları*. Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Tan, M. Y. (2007). *Otistik çocuklarda kızamık, kızamıkçık, kabakulak antikorları.* Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adana.

Tan, Ş. (2012). *Öğretimde ölçme ve değerlendirme.* (7. baskı). Ankara: PegemA Yayıncılık.

Tancredy, C. M., ve Fraley, R. C. (2006). The nature of adult twin relationships: An attachment-theoretical perspective. *Journal of Personality and Social Psychology, 90*(1), 78–93.

Taylor, B. A. (2001). Teaching peer social skills to children with autism. In C. Maurice, G. Green ve R. M. Foxx (Eds.), *Making a Difference: Behavioral Intervention for Autism* (s. 83-96). Austin, TX: Pro-Ed.

Tehrani, M.M. (2006). *Sibling Relationship and family dynamics in families with a child with tourette syndrome.* A thesis for the degree of Doctor of Philosophy in Psychology, the University of Waterloo.

Tekin, H. (1997). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme.* Ankara: Yargı Kitap ve Yayınevi.

Thorndike RM, Cunningham GK, Thorndike RL, Hagen EP. (1991). *Measurement and evaluation in psychology and education*. London: Macmillan Publishing Co.

Tick, B., Colvert, E., McEwen, F., Stewart, C., Woodhouse, E., Gillan, N. ve Rijsdijk, F. (2016). Autism Spectrum Disorders and other mental health problems: Exploring etiological overlaps and phenotypic causal associations. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *55*(2), 106-113.

Tomeny, T. S., Barry, T. D., ve Bader, S. H. (2012). Birth order rank as a moderator of the relation between behavior problems among children with an autism spectrum disorder and their siblings. *Autism*, 18(2), 199–202.

Tonge, B. J., Bull, K., Brereton, A., ve Wilson, R. (2014). A review of evidence-based early intervention for behavioural problems in children with autism spectrum disorder. *Current Opinion in Psychiatry*, 27(2), 158–165. doi:10.1097/yco.0000000000000043.

Top, F. ve Üstüner, B. (2009). Otistik çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ile ruhsal durumlarının değerlendirilmesi: Niteliksel araştırma. *Çocuk Dergisi,* 9(1), 34-42.

Towbin, K. T., Mauk, J. E. ve Batshaw, L. B. (2005). *Pervasive developmental disorders. Mark L Batshaw (Ed) Childeren with disabiltty.* (s. 365-387) Paul Brookes Publishing. Baltimor Maryland.

Troyb, E., Knoch, K. ve Barton, M. (2011). Phenomenology of ASD: definition, syndrome and major features. (Ed: Deborah Fein). *The Neuropsychology of autism.* NewYork: Oxford University Press.

Tsao, L., ve McCabe, H. (2010). Why won't he play with me? Facilitating sibling interactions. *Young Exceptional Children*, 13, 24–35.

Tsao, L.-L., Davenport, R., ve Schmiege, C. (2011). Supporting Siblings of Children with Autism Spectrum Disorders. *Early Childhood Education Journal,* 40(1), 47–54. doi:10.1007/s10643-011-0488-3.

TUİK (2010). *Özürlülerin sorun ve beklentileri araştırması.* Yayın No: 3636. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Tuso, J. R. (2019). *Risk factors in families of children with developmental disabilities* (Doctoral dissertation, University of Oregon).

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2015). *Boşanma İstatistikleri.* http://www. tuik.gov.tr TUİK resmi adresinden erişilmiştir.

Unal, N., ve Baran, G. (2011). Behaviors and attitudes of normally developing children toward their intellectually disabled siblings. *Psychological Reports,* 108, 553–562.

Upadhyay, G. R., ve N. B. Havalappanavar (2007). "Stress among single parent families of mentally retarded children." *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology* 33.1: 47-51.

Uygur D. (2019). *Yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip ergenlerin kardeş ilişkileri, sorumluluk algı düzeyleri ve akran ilişkilerinin karşılaştırılması.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Ünal, N.(2009).*Zihinsel engelli çocuklarin annelerinin çocuk yetiştirme tutumlari ile normal gelişim gösteren çocuklarin zihinsel engelli kardeşlerine yönelik davranişlarinin incelenmesi.* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Üstdağ, E. L. ve Gonca Bumin, G. (2014). Engelli çocuklar ve kardeşleri için uygulanan grup aktivitelerinin toplumsal katılım ve kardeş ilişkileri üzerine etkisinin incelenmesi: pilot çalışma. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi,* 2(3), 141-147.

Verté, S., Roeyers, H., ve Buysse, A. (2003). Behavioural problems, social competence and self-concept in siblings of children with autism. *Child,* 29(3), 193–205.

Volling, B. L. (2003). Sibling relationships. In M. H. Bornstein, L. Davidson, C. L. M. Keyes, & K. A. Moore (Eds.), Well-being: Positive development across the life course (s. 205–220). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Volling, B. L. (2005). The transition to siblinghood: a developmental ecological systems perspective and directions for future research. *Journal of Family Psychology,* 19(4), 542–549.

Volling, B. L., ve Blandon, A. Y. (2003, March). Positive indicators of sibling relationship quality: Psychometric analyses of the sibling inventory of behavior (SIB). In Child Trend's Positive Outcomes Conference (s. 12-13).

Voorpostel, M. ve Blieszner, R. (2008). *Intergenerational Solidarity and Support Between Adult Siblings.* 70(1), 157–167. doi:10.1111/j.1741-3737.2007.00468.x.

Waite-Jones, J., ve Madill, A. (2008). Amplified ambivalence: Having a sibling with juvenile idiopathic arthritis. *Psychology and Health,* 23, 477−492.

Waldinger, R. J., Vaillant, G. E., ve Orav, E. J. (2007). Childhood sibling relationships as a predictor of major depression in adulthood: A 30-year prospective study. *American Journal of Psychiatry, 164*(6), 949-954.

Walper, S. ve Wild, E. (2002). Wiederheirat und Stiefelternschaft. In M. Hofer, E. Wild & P. Noack (Hrsg.), *Lehrbuch Familienbeziehungen*. Eltern und Kinder in der Entwicklung (2., vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage) (s. 336–361). Göttingen: Hogref.

Walton, K. M. ve Ingersoll, B. R. (2015). Psychosocial adjustment and sibling relationships in siblings of children with autism spectrum disorder: risk and protective factors. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 45(9), 2764-2778.

Wheeler, Z. R. (2011). *The relevance of autistic traits to sibling relationship quality and psychological adjustment*. A thesis submitted for the degree of doctor of philosophy. University of Sussex.

Whiteman, S. D., McHale, S. M., ve Soli, A. (2011). Theoretical perspectives on sibling relationships. *Journal of Family Theory & Review*, 3(2), 124–139.

Yavuz, M. ve Coşkun, İ. (2014). Normal gelişim gösteren bireylerin zihinsel engelli kardeşiyle vakit geçirme durumu. *Turkish Studies*, 9(8), 295-313.

Yavuz, M., ve Şafak, P. (2019). Investigating the time children with autistic spectrum disorders spend with their typically developing siblings. *Universal Journal of Educational Research*, *7*, 1795-1807.

Yeşilyurt, S., ve Çapraz, C. (2018). Ölçek geliştirme çalışmalarında kullanılan kapsam geçerliği için bir yol haritası. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 20(1), 251-264.

Yıldırım, F. (2005) Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne/babaların stresle başa çıkma tarzlarına ve depresyon düzeylerine planlı eğitimin etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 9*(2), 1-10.

Yıldırım, G.B. (2005). *Farklı engel grubundan engelli kardeşe sahip çocukların kardeş ilişkileri ile kardeşlerini kabullenmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, E.Y., ve Çakır, S.G. (2021). Otizm spektrum bozukluğuna sahip kardeşi olan ergenlerin yılmazlık kaynakları ile kardeşlerine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Humanistic Perspective*, 3(2), 477-495.

Yılmaz, M., ve Atalar, U. (2021). Otizmli kardeşe sahip çocukların yapısal aile terapisi bağlamında değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 590-604.

Zafer. Y. (2013). *Otizm bulgusu gösteren bireylerdeki genetik değişikliklerin arraycgh yöntemi ile ortaya konması.* Tıpta Uzmanlık Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Zwaigenbaum, L., Bryson, S., Rogers, T., Roberts, W., Brian, J., ve Szatmari, P. (2005). Behavioral manifestations of autism in the first year of life. *International Journal of Developmental Neuroscience*, *23*(2-3), 143-152.

EKLER

EK1 Etik Kurul Onayı

EK 2 MEB İzni

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 59090411-44-E.13533410 19.07.2018
Konu: Anket ve Araştırma İzin Talebi

Sayın: Sevda KIZILARSLAN

İlgi: a) 22.06.2018 tarihli ve 12152902 Gelen Evrak No'lu dilekçen z.
b) Valilik Makamının 17.07.2018 tarih ve 13417925 sayılı oluru.

"Otizmli Çocukların Kardeş İlişkilerinin İncelenmesi" konulu araştırma çalışmanız hakkındaki ilgi (a) dilekçe ve ekleri ilgi (b) valilik onayı ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve söz konusu talebiniz; bilimsel amaç dışında kullanmaması, **uygulama sırasında bir örneği müdürlüğümüzde muhafaza edilen mühürlü ve imzalı veri toplama araçlarının kurumlarımıza araştırmacı tarafından ulaştırılarak uygulanılması,** katılımcıların gönüllülük esasına göre seçilmesi, araştırma sonuç raporunun müdürlüğümüzden izin alınmadan kamuoyuyla paylaşılmaması koşulsuyla, gerekli duyurunun araştırmacı tarafından yapılması, okul idarecilerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda, eğitim-öğretimi aksatmayacak şekilde ilgi (b) Valilik Onayı doğrultusunda uygulanması ve işlem bittikten sonra 2 (iki) hafta içinde sonuçtan Müdürlüğümüz Strateji Geliştirme Bölümüne rapor halinde bilgi verilmesini rica ederim.

M. Nurettin ARAS
Müdür a.
Müdür Yardımcısı

EK-1- Valilik Onayı
2- Ölçekler

İl Milli Eğitim Müdürlüğü Binbirdirek M. İmran Öktem Cad. No:1 Eski Adliye Binası Sultanahmet Fatih/İstanbul
E-Posta: sgb34@meb.gov.tr

A. BALTA VHKİ
Tel: (0 212) 455 04 00-259
Faks: (0 212) 455 06 52

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. https://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 05c1-8952-3d54-a120-b92a kodu ile teyit edilebilir.

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 59090411-20-E.13417915 17/07/2018
Konu : Anket ve Araştırma İzin Talebi

VALİLİK MAKAMINA

İlgi: a) 22.06.2018 tarihli ve 2152902 Gelen Evrak No'lu dilekçe.
b) MEB. Yen. ve Eğ. Tk. Gn. Md. 22.08.2017 tarih ve 12607291/ 2017/25 No'lu Gen.
c) Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma ve Anket Komisyonunun 10.07.2018 tarihli tutanağı.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora programı öğrencisi Sevda KIZILARSLAN'ın **"Otizmli Çocukların Kardeş İlişkilerinin İncelenmesi"** konulu tezi kapsamında, ilimiz genelince bulunan özel/resmi özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde; kişisel bilgi formu, kardeş için yüceltme ve güçlükler ölçeği ve schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğini uygulama istemi hakkındaki ilgi (a) dilekçe ve ekleri Müdürlüğümüzce incelenmiştir.

Araştırmacının söz konusu talebi; bilimsel amaç dışında kullanılmaması, **uygulama sırasında bir örneği müdürlüğümüzde muhafaza edilen mühürlü ve imzalı veri toplama araçlarının kurumlarımıza araştırmacı tarafından ulaştırılarak uygulanılması, katılımcıların gönüllülük esasına göre seçilmesi, araştırma sonuç raporunun müdürlüğümüzden izin alınmadan kamuoyuyla paylaşılmaması koşuluyla, okul idarelerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda, eğitim-öğretimi aksatmayacak şekilde ilgi (b) Bakanlık emri esasları dâhilinde uygulanması, sonuçtan Müdürlüğümüze rapor halinde (CD formatında) bilgi verilmesi kaydıyla** Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Ömer Faruk YELKENCİ
Milli Eğitim Müdürü

OLUR
17/07/2018

Nihat NALBANT
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek:1- Genelge
2- Komisyon Tutanağı

İl Milli Eğitim Müdürlüğü Binbirdirek M. İnönü Öğretim Cad.
No:1 Eski Adliye Binası Sultanahmet Fatih/İstanbul
E-Posta: sgb34@meb.gov.tr

A. BALTA VERİ
Tel: (0 212) 455 04 00-239
Faks: (0 212)455 06 52

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. https://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 5d7a-3058-330b-a251-a955 kodu ile teyit edilebilir.

EK 3 Ölçme Araçları

SCHAEFFER KARDEŞ DAVRANIŞI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ (ŞKDDÖ)

SCHAEFFER KARDEŞ DAVRANIŞI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ (ŞKDDÖ)

KARDEŞ FORMU

Sevgili Kardeşler,

Beden, zihin, duygu ve sosyal özelliklerindeki olağan dışı ayrılıkları sebebiyle normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan bireylere özel eğitim gerektiren bireyler, engelli bireyler denir. Bu anket formu sizin özel eğitim gerektiren (engelli) kardeşinize karşı hissettiğiniz duygu ve düşüncelerinizle ilgilidir. Cümlelerde "O" diye sözü edilen kişinin özel eğitim gerektiren (engelli) kardeşiniz olduğunu düşünün ve lütfen içten ve gerçek duygularınızı, düşüncelerinizi ifade etmeye çalışınız. Her cümlenin karşısında "Hiçbir zaman", "Nadiren", "Bazen", "Sık sık", "Her zaman" seçenekleri yer almaktadır. Bunları açıklayacak olursak;

Hiçbir zaman : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza **hiç** uymadığını ,

Nadiren : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza **çok seyrek** olarak uyduğunu,

Bazen : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza **ara sıra** uyduğunu,

Sık sık : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza **çoğu zaman** uyduğunu,

Her zaman : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza **her zaman** uyduğunu ifade etmektedir. Formda yer alan cümleleri dikkatli bir şekilde okuyarak her cümlenin karşısında yer alan beş boşluktan sizin durumunuza en uygun olana **(X)** işareti koyunuz. Her cümle tamamen sizin durumunuza uygun olmayabilir. Yine de her cümleyi işaretlemeniz gerekmektedir. Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Doktora Öğrencisi

Sevda KIZILARSLAN

SCHAEFFER KARDEŞ DAVRANIŞI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ (ŞKDDÖ)

		Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	Her Zaman
1-	Ona mümkün olan her şekilde yardım ederim.	☐	☐	☐	☐	☐
2-	Ona kızarım.	☐	☐	☐	☐	☐
3-	Ona ilginç şeyler gösterir veya anlatırım.	☐	☐	☐	☐	☐
4-	Onu memnun edecek şeyler yaparım.	☐	☐	☐	☐	☐
5-	Mümkünse ondan uzak dururum.	☐	☐	☐	☐	☐
6-	Yeni durumlara uyum sağlamada ona yardım ederim.	☐	☐	☐	☐	☐
7-	Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanırım.	☐	☐	☐	☐	☐
8-	Onu kızdırır veya canını sıkarım.	☐	☐	☐	☐	☐
9-	Onunla birlikte yapabileceğimiz şeyler için fikir üretirim.	☐	☐	☐	☐	☐
10-	Onunla tartışır veya kavga ederim.	☐	☐	☐	☐	☐

EK4
KARDEŞLER İÇİN YÜCELTME VE GÜÇLÜKLER ÖLÇEĞİ (KİYGÖ)

KARDEŞLER İÇİN YÜCELTME VE GÜÇLÜKLER ÖLÇEĞİ (KİYGÖ)

DISARI CIKTIĞIMIZDA...

	Bu hangi sıklıkla oluyor?					Bu seni ne kadar mutlu hissettiriyor?				
	Asla		Bazen		Her zaman	Az		Biraz		Çok
1. Engelli kardeşimden dolayı, (Türkiye Engelliler Vakfı,Tohum Otizm Vakfı gibi) farklı gruplara dahil olurum.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
2. Engel konusunda oldukça fazla şeyi bilip anlarım.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
3. Engelli kardeşim mutludur.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
4. Engelli kardeşimle başka biri ilgileniyorken, annem ve babamla yalnız başıma zaman geçiririm.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
5. Ailemle bir şeyler yaparım (örneğin, tatile gitmek bisiklete binmek gibi) ve onlarla deneyimlerimi paylaşırım.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
6. Annem ve babamın keyfi yerindedir.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

OKULDA... Engelli kardeşinizle aynı okula gitmiyorsanız lütfen diğer bölüme, 'Engelli Kardeşim' ile ilgili olan bölüme geçiniz.

	Bu hangi sıklıkla oluyor?					Bu seni ne kadar mutlu hissettiriyor?				
	Asla		Bazen		Her zaman	Az		Biraz		Çok
17. Engelli kardeşim eğlencelidir ve insanları eğlendirir (örneğin, eğlenceli şeyler yapar)	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

DIŞARI ÇIKTIĞIMIZDA...

	Bu hangi sıklıkla oluyor?					Bu senin canını ne kadar sıkıyor veya seni ne kadar üzgün hissettiriyor?				
	Asla		Bazen		Her zaman	Az		Biraz		Çok
24. Tuhaf şeyler yapar.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
25. Kaçar.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
26. Dikkatleri üzerimize çeker.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
27. İnsanlar bizi seyreder veya bize dik dik bakarlar.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

AİLEMDE...

	Bu hangi sıklıkla oluyor?					Bu senin canını ne kadar sıkıyor veya seni ne kadar üzgün hissettiriyor?				
	Asla		Bazen		Her zaman	Az		Biraz		Çok
31. Kardeşimden dolayı diğer ailelerin yapabildiği şeyleri yapamayız (örneğin ailece sinemaya gitmek gibi)	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

ARKADAŞLARIMLA...

	Bu hangi sıklıkla oluyor?					Bu senin canını ne kadar sıkıyor veya seni ne kadar üzgün hissettiriyor?				
	Asla		Bazen		Her zaman	Az		Biraz		Çok
38. Kardeşimin engeli veya hastalığı hakkında konuşmak zorunda kalırım.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

OKULDA... Engelli kardeşinizle aynı okula gitmiyorsanız lütfen diğer bölüme, 'ENGELLİ KARDEŞİM' ile ilgili olan bölüme geçiniz.

	Bu hangi sıklıkla oluyor?					Bu senin canını ne kadar sıkıyor veya seni ne kadar üzgün hissettiriyor?				
	Asla		Bazen		Her zaman	Az		Biraz		Çok
44. Kardeşim kaçacak diye endişelenirim.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
45.Engelli kardeşimin kimsenin haberi olmadan kaçmasından ve bir zarar görmesinden endişelenirim.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

ENGELLİ KARDEŞİM...

	Bu hangi sıklıkla oluyor?					Bu senin canını ne kadar sıkıyor veya seni ne kadar üzgün hissettiriyor?				
	Asla		Bazen		Her zaman	Az		Biraz		Çok
51. Beni veya başkalarını yaralar,iter, tırmalar; bana veya başkalarına vurur.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
52. Eşyalarıma dokunur veya onları alır.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

EK5

DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

Sevgili Kardeşler;

Bu bilgi formu size, anne-babanıza ve özel eğitim gerektiren kardeşinize ait demografik bilgileri belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Bilgi formuna, ekteki "**Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ)**" ve "**Kardeşler için Yüceltme ve Güçlükler Ölçeği**" ne içtenlikle vereceğiniz yanıtlar, bu çalışmaya en büyük katkıyı sağlayacaktır. Sonuçlar, araştırma amacıyla kullanılacak ve kesinlikle gizli tutulacaktır.

Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Sevda KIZILARSLAN
Trakya Üniversitesi İnterdisipliner Engelli Çalışmaları Doktora Öğrencisi

SİZE AİT BİLGİLER

1- Cinsiyetiniz: a)Kız b)Erkek

2- Doğum Tarihiniz: **Yaşınız:**

3- Doğum Sıranız: a)İlk çocuk b)Ortanca çocuk c)Son çocuk

4- Kardeşinizle olan yakınlığınız:
a) Biyolojik kardeşim b) İkiz c) Üvey kardeş

5- Kaç kardeşsiniz?:
a) İki kardeş b) Üç kardeş c) Dört kardeş ve daha fazla

6- Öğrenim durumunuz:
a) Ortaokula devam ediyorum b) Liseye devam ediyorum c) Yükseköğrenime devam ediyorum

7- Çalışıyorsanız, mesleğiniz: _____

8- Kardeşinizle gün içinde ne kadar zaman geçiriyorsunuz?
a) Hiç b) 1 saatten az c)1 saat d) 2 saat e) 3 saat f) 4 saat ve üzeri

9- Anneniz kardeşinizle gün içinde ne kadar zaman geçiriyor?
a) Hiç b) 1 saatten az c) 1 saat d) 2 saat e) 3 saat f) 4 saat ve üzeri

10- Babanız kardeşinizle gün içinde ne kadar zaman geçiriyor?
a) Hiç b) 1 saatten az c) 1 saat d) 2 saat e) 3 saat f) 4 saat ve üzeri

AİLENİZE AİT BİLGİLER

12- Anne yaşınız:_____ **Baba yaşınız:**_____

13- Aile durumu: a) Annem babam evli, birlikte yaşıyor b) Boşandılar, ayrı yaşıyorlar

14- Annenizin Öğrenim Durumu: a) Okur-yazar değil b) İlköğretim mezunu
c) Ortaöğretim(lise) mezunu d) Yüksek öğretim (üniversite) mezunu

15- Babanızın Öğrenim Durumu: a) Okur-yazar değil b) İlköğretim mezunu
c) Ortaöğretim(lise) mezunu d) Yüksek öğretim (üniversite)mezunu

16- Anneniz: a) Çalışıyor b)Çalışmıyor **Babanız:** a) Çalışıyor b)Çalışmıyor

17- Ailenizin aylık geliri:.....**TL.**

18- Ailenizde engelli başka birey var mı? a) Evet b)Hayır **Yakınlığı:**.....

ÖZEL EĞİTİM GEREKTİREN KARDEŞİNİZE AİT BİLGİLER

19- Kardeşinizin cinsiyeti: a) Kız b) Erkek

20- Kardeşinizin doğum tarihi: _____

21- Kardeşinize tıbbi tanı ilk ne zaman kondu?
a) Doğar-doğmaz b) 0-6 ay c) 7-12 ay d) 13-18 ay e) 19 ay ve üzeri

22-Kardeşinizin öğrenim durumu:
a) Kaynaştırma programına devam ediyor.
b) Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi (OÇEM)' e devam ediyor.
c) Yalnızca özel eğitim merkezinde özel eğitim programına devam ediyor.
d) İlkokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor.
e) Ortaokul kademesinde özel eğitim sınıfına devam ediyor.
f) Diğer_____

23- Kardeşinizin özel eğitime başlangıç yaşı:_____

24- Kardeşinizin doğum sırası: a) İlk çocuk b) Ortanca çocuk c) Son çocuk

25- Kardeşinizin hangi kapsamda yer aldığını işaretleyiniz.

▫ Zihinsel yetersizlik	▫ Serebral Palsi	▫ Birden fazla yetersizlik
▫ Yaygın gelişimsel bozukluk (Otizm)	▫ Ortopedik yetersizlik	▫ Üstün zekalı/Özel yeteneklı
▫ Görme yetersizliği	▫ Duygusal ve davranış bozukluğu	▫ Dil ve konuşma güçlüğü
▫ İşitme yetersizliği	▫ Özel öğrenme güçlüğü	▫ Süreğen hastalık
▫ Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu		

S **Susana Gavidia-...** 28.02.2018

Alıcılar: ben

Hi Sevda,

Thanks for message and interest in our sibling measure- please see attached. I am cc'ing Dr Kate Davis for any other queries regarding this measure as she was the main author.

We would be very interested if you let us know how you went with the use of the measure and your data results on reliability and validity when available. No other researcher from Turkey has approached us before to use this measure

Good luck with your research and please keep in touch.

Regards,

Susana

Alıntılanan metni göster

--
****
****
Susana Gavidia-Payne, BPsy, MSc, PhD, MAPS
Associate Professor, Psychology
School of of Health and Biomedical Sciences
RMIT University
P.O. Box 71